

KOHTI LAPSEN NÄKÖISTÄ OSALLISUUTTA

Hanna Tulensalo,
Reetta Kalliomeri ja
Janica Laimio (toim.)

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen
Save the Children

Kohti lapsen näköistä osallisuutta

Julkaisija: Pelastakaa Lapset ry
Toimittajat: Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomeri ja Janica Laimio
Kuvitus ja kansi: Sanna Pelliccioni
Taitto: Satu Karppinen

ISBN 978-952-7112-59-5 (painettu versio)
ISBN 978-952-7112-60-1 (sähköinen versio)
ISSN 1459-9392: 32
Painopaikka: Suomen Uusiokuori Oy

Copyright © 2021 Pelastakaa Lapset ry ja kirjoittajat

SISÄLLYS

Alkusanat.....	7
Lukijalle.....	9
Johdanto	13
SAAN OLLA OMA ITSENI	27
Lupa leikkiä ja olla oma itsensä lapsentahtisessa tutustumisessa <i>Janica Laimio</i>	29
Lapsi oman elämänsä kertojana: monimenetelmällisyyden mahdollisuudet <i>Tiina Lehto-Lundén</i>	42
Rohkeasti minä – taide ja luovuus itseilmaisun ja osallisuuden ympäristönä <i>Pilvi Kuitu</i>	54
Erityiseksi määritellyn lapsen omannäköinen elämä <i>Katja Mettinen ja Johanna Olli</i>	61
KUULUN JOUKKOON	77
Lasten yhteisöllisyyden ja joukkoon kuulumisen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa <i>Maria Palo-oja, Marika Määttä ja Henna Halme</i>	79
Kuulun ryhmään – opin ja voin hyvin koulussa! <i>Terhi Pippuri</i>	93
Vertaisuus yhdistää – kokemuksia lasten eroryhmistä <i>Salla Frisk, Hanna Ristimäki ja Reetta Toivonen</i>	102
Uudessa kotimaassa liu'un pikkuhiljaa toisten joukkoon <i>Titta Turunen</i>	111

SAAN HUOLENPITOA JA RAKKAUTTA.....	127
Vapaaehtoinen lapsen rinnalla kulkijana	
<i>Eija Honkakoski</i>	129
Millaista elämäni olisi, jos äiti ja isä eivät käyttäisi alkoholia?	
• kirjoituksia lasisesta lapsuudesta	
<i>Minna Ilva</i>	137
"Etä välitetään lapsista paljon" – rakkaus ja huolenpito lastensuojelussa	
<i>Susanna Kalliola ja Sari-Anne Paaso</i>	146
Ic hearts: Pysyvät rinnalla kulkijat vahvistamassa välittämisen ja rakkauden kokemuksia	
<i>Erika Turunen</i>	157
SAAN OSALLISTUA JA VAIKUTTAA.....	169
Arjen osallisuus vammaisen lapsen näkökulmasta	
<i>Aino Ikävalko</i>	171
Lapsen arkinen osallisuus – mistä lapselle syntyy kokemus, että voi osallistua ja vaikuttaa?	
<i>Elina Stenvall</i>	176
Hoitotyö ja hoitamisen taito lapsen osallisuuden tukena	
<i>Laura Ortju ja Johanna Olli</i>	186
Työntekijän matka kohti suurempaa ymmärrystä lapsen asemasta perheväkivaltatyössä	
<i>Anne Tiainen</i>	197
Lapsen näköistä kehittämistä ja vaikuttamista	
<i>Reetta Kalliomeri, Katja Mettinen ja Hanna Tulensalo</i>	208
Loppusanat.....	221

ALKUSANAT

Lapsen näköinen osallisuus – kirjan nimi kertoo kaiken

Arjesta voimaa -hanke käynnistyi Pelastakaa Lapset ry:ssä STEAn rahoittamana vuonna 2018. Hankkeen tavoitteena oli lapsikeskeisen työn ja myönteisen tunnistamisen vahvistaminen lapsen arkiympäristöissä. Toimintaa on kuluneiden vuosien aikana kehitetty monimuotoisesti, ja polku tähän kirjaan ja sen nimeen on ollut värikäs ja innostava.

Työssä olennainen lähtökohta on ollut lapsen oikeus osallisuuteen sellaisena kuin se YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa jokaiselle lapselle luvataan. Lapsen oikeutena osallisuus kuitenkin helposti jää juhlapuheiden tasolle ja päälle liimatuksi osaksi päätöksentekoa ja arkisia käytäntöjä. Arjesta voimaa -hankkeen työssä haluttiin löytää nimenomaan aito, lapsilähtöinen ja lapsen näköinen osallisuus. Nyt käsissämme oleva teos kertoo tästä tavasta ymmärtää ja toteuttaa lapsen osallisuutta.

Kirjalla ja tehdyllä kehittämistyöllä on vankka teoreettinen perusta; tärkeimpiä ovat myönteisen tunnistamisen teoria ja sosiaalipedagoginen osallisuusajattelu. Tälle teoreettiselle pohjalle ja monenlaisten lasten ja yhteistyötahojen kanssa tehtyjen kokeilujen avulla on onnistuttu rakentamaan iloisenväriinen, vaikka toisinaan surunkin sävyttämä, työtapa, jossa riemullisesti toteutuu lasten osallisuus erilaisissa arkisissa ympäristöissä ja kohtaamisissa. Se on aidosti ja monenkirjavasti lapsen näköistä osallisuutta.

Tässä teoksessa tulee monipuolisesti kuvatuksi se, että osallisuus on parhaimmillaan lapselle itselleen merkityksellinen kokemus kohdatuksi tulemisesta ja kohtaamisista, joissa hän on myönteisesti tunnistettu subjekti, osaja, mielipiteitään merkityksellinen ja olennainen kumppani yhteisessä toiminnassa. Olennaista on ollut myös aito dialogi lasten ja aikuisten kesken. Hankkeen kohtaamisissa erityistä on ollut todellinen halu tutustua lapseen sellaisena kuin hän on.

Hankkeessa ja tässä teoksessa tulee näkyväksi ihana rohkeus lähteä tielle, jonka päämäärästä ei ole alussa täyttä varmuutta. On olemassa suunta, mutta polun varrella odottavis-

ta seikkailuista on vain kalpea aavistus. Kehittäminen on vaatinut tekijöiltään rohkeutta siirtyä aikuismukavuusalueelta lapsimukavuusalueelle! Samalla se on antanut mahdollisuuden tulla kosketetuksi lapsen tarinalla, ajatuksilla ja tunteilla. Hankkeessa on ollut uskallusta kutsua mukaan ennakkoluulottomasti erilaisia kumppaneita ja heittäytyä yhteiseen prosessiin. Sen ansiosta pääsemme nyt tarkastelemaan lapsen näköistä osallisuutta näin monipuolisena kokonaisuutena.

Arjesta voimaa -hankkeella on ollut suuri merkitys Pelastakaa Lapset ry:n työlle. Sen myötä järjestön toimintaan on juurtunut myönteisen tunnistamisen ajattelutapa, jonka toivomme lävistävän vähitellen kaiken toimintamme lasten kanssa. Sen varmistamiseksi olemme jatkaneet työtä hankekauden päätyttyäkin, ja toivomme voivamme varmistaa työn jatkumisen hamaan tulevaisuuteen.

Tämän kaiken aikaansaamiseksi on tarvittu intoa ja heittäytymistä. Lisäksi on tarvittu rohkeutta kohdata aidosti lapsia sellaisina upeina yksilöinä kuin vain lapset voivat olla. On syytä esittää lämpimät kiitokset hankkeen työntekijöille, kehittämiseen mukaan tulleille yhteistyökumppaneille, tämän kirjan kirjoittajille sekä hankkeen tukena toimineille asiantuntijoille. Ennen kaikkea on kuitenkin esitettävä suuret kiitokset kaikkien aikojen upeimmille yhteistyökumppaneillemme: osallisuuden käsitettä ja osallisuuden sisältöä kehittäneille lapsille. He ovat opettaneet aikuisille paljon lapsen tavasta toimia, jakaa viisauttaan aikuisille ja olla osallinen. Lapset ovat olleet vahvasti rakentamassa yhteistä käsitystä siitä, mitä on lapsen näköinen osallisuus.

Helsingissä 30.3.2021

Riitta Hyytinen

Johtaja, kotimaan ohjelma

Pelastakaa Lapset

LUKIJALLE

Tämän kirjan avulla pyritään kohti lapsen näköistä osallisuutta. Kohti hetkiä, joissa lapsi voisi saada mahdollisuuden olla oma itsensä, kuulua joukkoon sekä saada rakkautta ja huolenpitoa ja mahdollisuuksia vaikuttaa. Lasten parissa toimivat ammattilaiset ja asian-tuntijat kertovat kirjassa, miten he kokevat, että lapsen näköistä osallisuutta voi vahvistaa. Teoksen kirjoittajat tulevat eri toimialueilta ja edustavat eri ammattiryhmiä. Kirjoittajat ovat lasten kanssa toimivia sekä lasten osallisuutta sydämellään edistäviä ammattilaisia. Teoksen artikkelit ja käytännön vinkit olemme pyrkineet rakentamaan niin, että niitä voi hyödyntää kaikenlaisissa lasten kohtaamisissa. Voit lukea artikkelit järjestyksessä alusta loppuun tai poimia jokaisesta artikkelista ja luvusta olennaiset asiat vinkkilistojen avulla.

Tämä teos on suunnattu erityisesti niille aikuisille, jotka kohtaavat lapsia työnsä kautta. Kirja tarjoaa näkökulmia kuitenkin myös vanhemmille, vapaaehtoistoimijoille sekä monille muille lapsen kanssa toimiville aikuisille. Emme ole tiukasti rajanneet, keitä aikuisia tai ammattilaisia tarkoitamme. Lapsen näkökulmasta olennaista ei ole se, kuka hänelle läsnä oleva aikuinen on tai mikä on hänen koulutuksensa. Olennaista on se, miten aikuinen kohtaa lapsen ja tukee häntä osallisuuteen lapselle merkityksellisissä asioissa.

Toiveemme on, että lapset näkyvät ja tuntuvat artikkeleiden välityksellä. Vaikka pyrimme lapsinäkökulmaisuuteen, olemme silti aikuisia, jotka kirjoittavat lapsista ja lasten kokemuksista. Voimme vain toivoa, että tulkintamme ja johtopäätöksemme lasten tuomas-ta tiedosta ja ajatuksista ovat mahdollisimman lähellä sitä, mitä lapset ovat toivoneet.

Kiitokset

Meillä on ollut hankkeen alkumetreiltä asti tukena upea ohjausryhmä, josta on syntynyt pienempien lasten osallisuuden asiantuntijaverkosto. Tärkeänä tukena alkutaipaleella oli Tampereen yliopiston SPARG-tutkijaryhmän myönteisen tunnistamisen tutkijat. Kiitos kuuluu erityisesti Kirsi Pauliina Kalliolle ja Elina Stenvallille. Kiitokset lapsilta opitun tiedon koostamisesta ja kirjan alkuun saattamisesta myös Katja Mettiselle, joka työskente-li hankkeessamme 2018–2020.

Käytännön kehittäjäkumppanimme ovat tulleet monista eri kunnista ja järjestöistä. Lämmin kiitos jokaiselle lapselle ja aikuiselle yhteisestä oppimismatkasta! Olemme saaneet innostua, kokea epävarmuutta, yllättyä, oivaltaa, sekä jakaa ilon ja surun hetkiä. Jokaisella meistä on iästä ja muista ominaisuuksista riippumatta tärkeää tietoa elämästä ja hyvinvoinnista. Sen äärelle pysähtymisen arvoa ei voi mitata.

Erityinen kiitos kuuluu kirjoittajille, jotka ovat tuoneet oman asiantuntemuksensa, käytännön osaamisensa ja tietotaitonsa näkyväksi tämän kirjan sivuilla. Toivomme, että olemme pystyneet tekemään näkyväksi lasten kokemuksia ja kuuluvaksi heidän mielipiteitään. Näin ollen suurin kiitos kuuluu kaikille niille lapsille, jotka ovat luottaneet meihin aikuisiin, kertoneet elämästään ja antaneet meille luvan kulkea pienen matkaa heidän kanssaan. Toivottavasti me aikuiset voimme olla lasten luottamuksen arvoisia ja olemme osanneet tavoittaa jotakin siitä arvokkaasta, mitä he ovat meille antaneet.

Kiittäen,

Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomeri ja Janica Laimio

JOHDANTO

Mistä tämä teos sai alkunsa?

Olemme saaneet vuodesta 2018 asti tehdä antoisaa kehittämistyötä yhdessä lasten ja heille tärkeiden aikuisten kanssa. Tuolloin Pelastakaa Lapset ry:ssä käynnistyi Stean tukema Arjesta voimaa -kehittämishanke, jonka tavoitteena on ollut kehittää myönteisen tunnistamisen näkökulmaan pohjautuvia, 4–12 vuotiaiden lasten osallisuutta vahvistavia toimintatapoja. Emme lähteneet kehittämistyössä liikkeelle tyhjästä, vaan Pelastakaa Lapset ry on monen muun toimijan tavoin tehnyt jo aiemmin lapsen osallisuutta vahvistavaa työtä, jossa lapset ovat olleet kehittäjäkumppanin roolissa. Myös meillä itsellämme oli monenlaista kokemusta lasten kanssa tehtävästä asiakas- ja kehittämistyöstä.

Kehittämisen taustalla vaikuttivat **myönteisen tunnistamisen** tutkimusperustainen ja käytännönläheinen näkökulma sekä **sosiaalipedagoginen osallisuusajattelu**. Nämä ajattelutavat määrittivät alusta asti tekemisen ja kohtaamisen tapaamme ja ovat vaikuttaneet väistämättä myös kehittämisen aikaisiin oppeihimme sekä tähän teokseen.

Olennaista myönteisen tunnistamisen mukaisessa ajattelussa on se, että pyrimme näkemään lapsen sellaisena kuin hän kokee itse olevansa, ilman ulkopuolelta tulevia määritelmiä. Tämä tapahtuu avoimen tutustumisen kautta. Tutustumisessa lapselle syntyy mahdollisuus kertoa asioista itselleen luontevalla tavalla ja aikuiselle tulee mahdollisuus tavoittaa lapselle tärkeitä asioita, päästä ”samalle kartalle”. Tutustumisen myötä aikuinen voi antaa lapselle tunnustusta niissä asioissa ja yhteisöissä, jotka ovat lapselle itselleen merkityksellisiä, ja löytää yhdessä lapsen kanssa tavat vahvistaa hänen hyvinvointiaan, osallisuuttaan ja arvokkuuden kokemustaan. Olennaista on vahvistaa ja tehdä näkyväksi lapsessa ja lapsen elämässä olevaa hyvää, sivuuttamatta kuitenkaan mahdollisia ongelmia tai tuen tarpeita. Ajattelutavan kautta on havaittu, että jokaisella lapsella on jokin itselleen tärkeä juttu, joka on usein avain hyvinvoinnin ja osallisuuden kokemusten vahvistamiseen. (Ks. Häkli & Kallio & Korkiamäki, 2015.)

Sosiaalipedagogisen osallisuusnäkökulman mukaan osallisuus syntyy yksinkertaistaen siitä, että ihminen on osa jotain yhteisöä, voi toimia yhteisössä ja tuntee voivansa vai-

kuttaa sen toimintaan. Osallisuus on tunne, ja siksi sitä on mahdotonta tietää ulkopuolelta. (Ks. Nivala & Ryyänen, 2013.) Kehittämällä eri toimintoja yhdessä lasten kanssa voimme kuitenkin luoda lapsille mahdollisuuksia toimia ja kokea osallisuutta yhteisöissä sekä luoda lapsiystävällisiä tapoja osallisuuden kokemuksen selvittämiseksi. On selvää, että osallisuuden kokemus edellyttää mahdollisuutta toimia. Silti liian usein lapsille suunnatut palvelut ja toiminnot lähtevät aikuisten, eivät lasten tarpeista, eikä niitä ole kehitetty lasten kanssa. Paneudumme myönteisen tunnistamisen ja sosiaalipedagogisen osallisuusajattelun periaatteisiin syvemmin johdannon loppupuolella.

Käytännössä kehittämistyömme on ollut lasten ja heille tärkeiden aikuisten tapaamista monenlaisissa perheiden palveluissa ja arjen yhteisöissä. Ajatuksena on ollut, että **menemällä lasten luokse**, heidän luonnollisiin elinympäristöihinsä, voimme parhaalla mahdollisella tavalla tunnistaa, mikä lapsille on tärkeää hyvinvoinnin ja osallisuuden kannalta. Kyse on ollut lasten ja aikuisten tiedon yhdistämisestä, **dialogista** lasten ja aikuisten kesken. Aloitteita ovat voineet tehdä yhtä lailla molemmat osapuolet. Ei ole ollut valmiiksi tiedossa, mihin kohtaamiset johtavat.

Luonnollisesti se, missä paikassa lapsia on kohdattu, on vaikuttanut siihen, mistä asioista on lähdetty liikkeelle. Päiväkodissa on ollut luontevaa lähteä liikkeelle tutustumalla siihen, mitä lapset haluavat päiväkotielämästä kertoa. Hyvin nopeasti on käynyt ilmi, että lapset puhuvat päiväkodissakin elämästään kokonaisuutena, eivät ainoastaan päiväkodissa tapahtuvista asioista. Havainnointi on kuitenkin tapahtunut päiväkodin tiloissa, ja olemme saaneet erityistä tietoa lasten toiminnasta siellä. Auttamispalveluissa on ollut luontevaa lähteä liikkeelle niistä syistä, joiden vuoksi lapsi ja perhe palvelua käyttävät. Tämä on tuonut ilmi, millaista lapsen elämä tietystä elämäntilanteesta on lapsen kokemana ollut, mikä lasta voi auttaa ja mikä aiheuttaa surua. Miten lasta voisi suojella ja toisaalta pitää hyvällä tavalla osallisena asioista, jotka ovat ikäviä, mutta samalla osa lapsen elämää? Näissäkin palveluissa lapset ovat puhuneet elämästään ja itsestään kokonaisuutena, eivät ainoastaan yksittäisen elämäkokemuksen tai palvelun kautta.

Jälkikäteen voi pitää hyvänä ratkaisuna sitä, että lasten arkeen on tutustuttu siellä, missä lapset jo aikaansa viettävät, ja useimmiten yhdessä niiden aikuisten kanssa, joilla on lapsiin luottamuksellinen suhde. Sen ansiosta olemme **kuulleet kokemuksia lapsilta, joita emme olisi muuten tavoittaneet ja joiden ääni olisi jäänyt kuulematta**. Toisaalta on tunnistettu tarve myös arjesta erillisille lasten kehittämisryhmille ja vaikuttamistoiminnalle, jotka lähtevät lasten omista kiinnostuksenkohteista, toimimisen tavoista ja elämäntilanteista. On myös tavattu lapsia, joilla ei vielä ole syntynyt luottamuksellista suhdetta

yhteenkään aikuiseen – silloin on yritetty yhdessä löytää ”se joku, jolle voi kertoa kaiken” ja jonka kanssa voi olla ”kevyt olo”.

Kehittäjäkumppaneidemme ikä sekä halumme tutustua heihin mahdollisimman avoimesti ovat edellyttäneet kykyä sietää epävarmuutta ja luopua kysymyspatteristoista ja haastattelurungoista. Olemme omien sanojemme mukaan siirtyneet *aikuismukavuus-alueelta lapsimukavuusalueelle*, joka sekin on muodostunut erilaiseksi eri lasten kanssa. **Meitä on kiinnostanut erityisesti, mistä lapselle syntyy tunne siitä, että hän voi osallistua ja vaikuttaa omaan elämäänsä. Entä mistä tulee tunne, että on tykätty ja hyvä omana itsenään, ja millaisessa yhteisössä on hyvä olla, oppia ja elää?** Toiveemme sanoittaa osallisuutta lapsiystävällisellä tavalla on vaihtunut ymmärrykseen, että merkityksellisempää on oivaltaa, mitkä asiat ovat lapselle tärkeitä ja millä sanoin he omaa arkeaan haluavat kuvata. Ylipäättään tarpeemme sanoittaa asioita on vähentynyt ja tilalle on tullut ymmärrys siitä, että toisinaan ei tarvita sanaakaan. Silti voidaan hyvin ymmärtää ja tavoittaa toiselle tärkeitä asiat.

Olemme kiinnittäneet alusta asti tietoista huomiota niihin lapsiin, jotka jäävät helpommin syrjään ja näkymättömiin tai tulevat käytöksensä vuoksi väärin ymmärretyiksi. Olemme koettaneet löytää tapoja löytää heidän luokseen ja kurkistaa heidän kokemusmaailmaansa: tutustua heihin niiden asioiden kautta, jotka he itse haluavat kertoa, ja nähdä heidät kokonaisina lapsina, joilla on vahvuuksia, voimavaroja, tuen ja huolenpidon tarpeita – kuten meistä jokaisella. Esimerkkinä voidaan mainita Ihmeelliset vuodet -vanhempainryhmän rinnalla toteutettu lasten osallisuusryhmä, jossa haluttiin kurkistaa lapsen kokemuksiin itsestään ja arjestaan, ilman että ottaisimme diagnoosit lähtökohdaksi.

Toisena esimerkkinä voisi mainita kauppakeskuksessa lasten kanssa käydyt keskustelut, joita saimme käydä hankkeessamme erään pilotin aikana. Näistä kauppakeskuksessa aikaa viettävistä lapsista aikuisilla oli ollut huolta, koska lapset eivät kiinnittyneet aikuisten tarjoamiin palveluihin ja toimintaan. Tapaamisten aikana on tullut selväksi, että palvelumme eivät vastaa kaikkien lasten tarpeisiin yhdenvertaisesti ja ne voivat jopa sulkea toisilta mahdollisuuden osallistua. Aikuisten näkökulmasta haitallinen toiminta, esimerkiksi runsas pelaaminen ja iltahengailu, on voinut olla lapsen tapa välttää paikkoja, joissa ei ole turvallista olla ja joissa heistä ei ole tykätty. Kyseessä voi olla myös mahdollisuus onnistua ja saada arvostusta yhteisössä, josta ei suljeta pois.

Lapset eivät ole kertaakaan käyttäneet sanaa osallisuus, tarkastelleet palveluita aikuisten tavoin järjestelmälähtöisesti tai puhuneet ihmisistä titteleiden kautta. Lapset ovat mie-

lellään ja hyvin rohkeasti kertoneet itselleen tärkeistä ihmisistä, paikoista, asioista ja tapahtumista, jotka ovat luoneet heidän elämänsä iloa ja surua. Lapsilla on paljon ratkaisuehdotuksia tilanteisiin, joissa on paha olla ja lapsi tarvitsee apua. Lapset ovat myös itse tekemässä vaikuttamisen aloitteita ja vetäytymässä osallistumisesta.

Olemme esittäneet lapsille erilaisia kysymyksiä ja alustaneet käsiteltäviä teemoja leikkien ja tehtävien kautta lapsen ikä ja lapsille luontevat toimimisen tavat huomioiden. Lapset ovat itse tuoneet esiin toiveita siitä, mistä olisi tärkeä puhua ja mikä olisi hyvä tapa kertoa. Olemme parhaamme mukaan aikuisina koettaneet tarttua näihin lasten ehdotuksiin, toisinaan onnistuen ja varmasti jotain merkityksellistäkin ohittaen. Lapset ovat kertoneet asioista monin eri tavoin: puheella, toiminnalla, piirtämällä, valokuvaamalla, kuvia näyttämällä, tehtävien kautta ja hiljaisuudella.

Piirroksissa, keskusteluissa, valokuvissa ja tehtävissä lapset ovat kertoneet **itsestään**: mistä he tykkäävät ja innostuvat, mistä he eivät tykkää sekä missä he tarvitsevat apua ja tukea. Nämä lapselle tärkeät asiat ovat olleet niitä, joiden kautta luottamuksellista suhdetta on ollut mahdollista syventää ja joihin lapset ovat usein myös halunneet omassa elämässään vaikuttaa.

Lisäksi lapset ovat kertoneet **ihmisistä**, jotka ovat heille tavalla tai toisella tärkeitä: vanhemmista, kavereista, sisaruksista, opettajista, isovanhemmista, sosiaalityöntekijöistä, neuvolan työntekijöistä, kaupakeskuksen vartijoista, harrastustoiminnan ohjaajista, kirjastonhoitajista, naapureista, kaverin vanhemmista. Monet aikuiset ovat tarjonneet lasten elämään rakkautta, huolenpitoa ja tukea. On myös ihmisiä, jotka ovat aiheuttaneet pelkoa ja surua tai käyttäneet lapsen rakkautta omiin itsekkeisiin tarkoituksiinsa.

Lapset ovat puhuneet **paikoista ja yhteisöistä**, joissa heistä tykätään ja joissa he saavat mahdollisuuksia onnistua ja epäonnistua turvallisesti. Lapset ovat kuvanneet myös paikkoja, joissa he joutuvat ulkopuolelle, heitä ei huomata tai hyväksyttyä tai heitä kiusataan.

Lasten kohtaamisten kautta on syntynyt valtava määrä moniaistista tietoa siitä, mikä lapsille on tärkeää heidän arjen hyvinvointinsa ja osallisuutensa näkökulmasta sekä milloin lapsella on hyvä olo. Lapset ovat aina ennen kaikkea yksilöitä, joilla on yksilöllisiä mielenkiinnon kohteita ja tarpeita. Aineistoa läpikäydessä toistuvat kuitenkin tietyt lasten esiin nostamat tärkeät teemat riippumatta missä paikassa ja missä elämäntilanteessa lapsi on tai millainen lapsi on kyseessä. Olemme aikuisina teemoitelleet ne seuraavalla tavalla.

Jokainen lapsi haluaa

1. olla oma itsensä ja tulla sellaisena hyväksytyksi,
2. kuulua johonkin itselleen tärkeään yhteisöön,
3. kokea rakkautta ja huolenpitoa sekä rakastaa ja pitää huolta toisista,
4. vaikuttaa itselleen merkityksellisiin asioihin.

Nämä lasten kanssa opitut, heille tärkeät asiat ovat myös tämän teoksen rakennuspalikat ja sydän. Lapset ovat luoneet tälle teokselle rakenteen nostamalla nämä asiat keronnassaan esiin.

Lasten lisäksi olemme tavanneet suuren määrän lapsille tärkeitä aikuisia sekä ammattilaisia, jotka työssään pyrkivät vahvistamaan yhdenvertaisia osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksia lapsille. Tätä teosta varten kutsuimme lasten parissa toimivia aikuisia pohtimaan artikkeleissaan lasten kohtaamista ja tukemista edellä kuvatun jaottelun kautta: Miten voimme vahvistaa lapsen kokemusta siitä, että hän voi olla oma itsensä? Miten voimme tukea lasten joukkoon kuulumista? Miten vastata lapsen rakkauden ja huolenpidon tarpeisiin? Miten luoda lapselle mahdollisuuksia vaikuttaa itselleen tärkeissä asioissa? Miten osaisimme toimia lasten arkiyhteisöissä ja erilaisissa palveluissa siten, että tuemme ja mahdollistamme lapsille merkityksellisen osallisuuden kokemuksia?

Lapsen osallisuuden ja hyvinvoinnin tukeminen on pitkälti aikuisten toiminnasta kiinni. Vanhemmat ovat usein tapaamiemme lasten elämässä ensimmäisellä kehällä, mutta he eivät ole siellä suinkaan ainoita. Moni lapsi viettää arjestaan suuren osan isovanhempiensa, hoitajien, opettajien, vapaaehtoisaikuisten, harrastustoiminnan ohjaajien tai kaverin vanhempien kanssa. Lisäksi monet tapaamistamme lapsista käyttävät paljon auttamispalveluita ja tapaavat säännöllisesti erilaisia sosiaali- ja terveysalan ammattilaisia. Toiset hengaillevat tiloissa, joissa he kohtaavat päivittäin kaupan kassoja, kirjastonhoitajia, vartijoita, nuoriso-ohjaajia. Netin kautta lapsia kohtaavien aikuisten määrä laajenee entisestään. Kaikki lapset eivät voi asua omassa kodissaan, jolloin mukaan tulee sijaishuollon toiminta. Päätäjät kunnissa ja valtion hallinnossa tekevät jatkuvasti päätöksiä, joita lapset elävät omassa arjessaan todeksi. Siksi halusimme luoda teoksen, joka on suunnattu kaikille lapsia kohtaaville aikuisille.

Suurimpana oppina tältä matkalta on se, että ilman lapsia emme voi koskaan löytää parhaita tapoja toimia ja tunnistaa lapsille aidosti merkityksellisiä asioita. Siksi myös teoksen kirjoittajat lähestyvät aiheita lapsilta opituista näkökulmista ja liittävät sen muuhun ammatilliseen tietoon ja asiantuntemukseensa. Pyrimme kuljettamaan lapsilta oppimaamme teoksen läpi sitaattien sekä kuvien muodossa.

Osallisuus lapsen oikeutena

Tätä teosta ja toiminnan kehittämistä lasten kanssa on ohjannut sitoutuminen lapsen oikeuksiin. Osallisuus on YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen mukainen lapsen oikeus ja moniin kansallisiin lakeihin kirjattu. Muun muassa perustuslaki, lasten mielipiteen selvittämistä koskevat lait ja lapsiryhmien kuulemista koskevat lait pitävät sisällään kohtia lapsen ja lapsiryhmien osallisuudesta ja kuulemisesta (Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018, 139–145). Suomessa onkin hyvä lainsäädännöllinen sekä useisiin ihmisoikeuksiin pohjautuva perusta osallisuuden toteuttamiselle (Iivonen & Pollari 2020, 14).

Erityisen merkityksellisiä lapsen oikeuksien toteuttamisessa ovat lapsen oikeuksien komitean määrittelemät neljä yleisperiaatetta: syrjimättömyys (artikla 2), lapsen edun ensisijaisuus (artikla 3), oikeus elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (artikla 6) sekä oikeus osallisuuteen (artikla 12). Käymme seuraavaksi yleisperiaatteen lyhyesti läpi.

Lapsen oikeuksien sopimuksen artikla 2 kieltää kaikenlaisen lapsiin kohdistuvan syrjinnän. Artiklan mukaan lapsen oikeudet kuuluvat ja ne tulisi taata kaikille lapsille riippumatta siitä, mikä lapsen tausta tai ominaispiirteet ovat. Lasta ei saa syrjiä myöskään hänen vanhempiansa, huoltajiensa tai perheenjäsentensä aseman tai toiminnan perusteella.

Lapsen oikeuksien sopimus korostaa, että lapsen etu on otettava huomioon kaikissa viranomaisten toimissa ja päätöksenteossa (artikla 3, kohta 1). Lisäksi lapsen etua arvioitaessa on kunnioitettava lapsen oikeutta vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa ja saada nämä näkemykset otetuksi asianmukaisesti huomioon.

Kolmas yleisperiaate koskee lapsen oikeutta elämään, henkiinjäämiseen ja kehittymiseen (artikla 6). Tämä yleisperiaate on yhteydessä oikeuteen saada suojelua, mutta se tarkoittaa myös oikeutta kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin.

Oikeus osallisuuteen (artikla 12) takaa lapselle oikeuden tulla kuulluksi kaikissa itseään koskevissa asioissa sekä erityisesti oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa.

Lasten esiin tuomat, osallisuuden kokemusta vahvistavat asiat ovat pitkälti yhteneväiset lapsen oikeuksien yleisperiaatteiden kanssa. Voisi siis todeta, että huolehtimalla yleisperiaatteiden toteutumisesta kaikkien lasten kohdalla huolehditaan samalla myös lasten näkökulmasta olennaisista osallisuuden kokemusta tuovista asioista.

Osallisuus on käsitteenä laaja, ja se saatetaan toisinaan ymmärtää väärin. Osallisuus ei tarkoita sitä, että lapselle annetaan vastuu päättää kaikesta. Osallisuuden tulee olla lapselle turvallista, ja hänen pitää voida luottaa siihen, että aikuisilta saa huolenpitoa, rajoja ja rakkautta. Osallisuutta on se, että voi kertoa omat näkemyksensä, vaikka niiden mukaisesti ei aina toimittaisi. Osallisuutta on myös se, että lapsi voi päättää, ettei halua kertoa tai osallistua. Aikuisen on kuitenkin muistettava tarjota osallistumisen mahdollisuuksia. Lapsilla, etenkin pienillä lapsilla, on vain vähän mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa ilman, että ympärillä olevat aikuiset sen mahdollistavat. Osallisuuden toteutuminen vaatii aikuisilta taitoa ja vaivannäköä, kaikenlaisille lapsille mahdollisuuksien luomista sekä lasten osallistumisen tukemista.

Haluamme tässä kirjassa muistuttaa siitä, että lapsen tieto ja kokemus ovat aivan yhtä tärkeitä ja arvokkaita kuin aikuisten näkemykset. Kukaan muu ei voi tietää lapsen elämästä tai kokemuksista yhtä hyvin kuin lapsi itse. Näin ollen emme voi aidosti auttaa lasta, mikäli emme kysy ja kuuntele hänen omia näkemyksiään. Osallisuus on myös hyvä keino tehdä ammatillisena työtä tehokkaasti ja vaikuttavasti. Lapsia kuulemalla ja heidän tarpeitaan huomioimalla onnistumme tekemään parempia päätöksiä, sellaisia, joilla on merkitystä lapsen elämän kannalta.

Lasten osallisuuden toteuttamista on kritisoitu aikuislähtöiseksi. Kehittämistarpeiksi on nähty esimerkiksi lapsiystävällisyyden lisääminen sekä pienempien lasten, erilaisia kommunikaatiotapoja tarvitsevien ja haavoittuvassa asemassa elävien lasten parempi huomiointi. Samoin on tavoiteltu koko osallisuuden toimintakulttuurin muuttamista niin, että ”osallisuushetkien” sijaan katse onkin jokapäiväisissä kohtaamisissa, joissa lasta kuullaan ja huomioidaan ja joihin hänelle luodaan vaikutusmahdollisuuksia (Oikeusministeriö 2020; Kataja ym. 2018; Stenvall 2020, 17).

Lisäksi kriittinen katse on kohdistunut siihen, että osallisuuden käsite on määritelty liian kapeasti julkishallinnollisista tarpeista käsin ja ymmärretty asiaksi, jota ei voi syntyä ilman ylhäältäpäin annettuja rakenteita. Osallisuus on määrittynyt keskeisesti osallistumiseksi, johon on tarvittu erillisiä ja institutionaalisia osallistumisen foorumeita. (Nivala ja Ryytänen 2013, 14–15). Aikuisten ideoimien rakenteiden sijaan osallisuuden toiminta-

kulttuurin kehittäminen pitäisi siirtää lasten ”aitoon arkeen” eli arkisiin tilanteisiin ja jokapäiväisiin kohtaamisiin menemällä sinne, missä lapset jo ovat. (Kataja ym. 2018; Stenvall 2020, 41). Toivomme, että tämän teoksen kautta lukija saa esimerkkejä siitä, miten osallisuutta voi toteuttaa lasten arjessa ja sen erilaisissa kohtaamisissa.

Seuraavaksi avaamme vielä hieman tarkemmin niitä periaatteita ja teorioita, jotka ovat ohjanneet lasten kohtaamisia kehittämisen aikana ja jotka mielestämme luovat perustan lapselle merkityksellisen osallisuuden toteuttamiselle. Näitä ovat sosiaalipedagoginen osallisuusajattelu, myönteinen tunnistaminen ja dialoginen lähestymistapa.

Sosiaalipedagoginen osallisuusajattelu

Sosiaalipedagogisen osallisuuskäsitteen perustana on ajatus osallisuudesta ihmisen ja yhteisön välisenä suhteena. Sosiaalipedagoginen osallisuuskäsitys jäsentyy kolmeen ulottuvuuteen: johonkin kuulumisena (ihminen on osa yhteisöä), osallistumisena (ihminen toimii osana yhteisöä) ja kuulumisen tunteena (ihminen kokee olevansa osa yhteisöä). Jotta tämä olisi mahdollista, tarvitaan yhteisöjä, joissa on mahdollisuus toimia ja tulla nähdyksi, kuulluksi ja tunnustetuksi omana itsenään, sekä yhdessä toimimista niin, että jokaisella on mahdollisuus vaikuttaa yhteisön asioihin. (Nivala & Ryyänen 2013, 24–27.)

Elina Nivala (2016, 59) kuvaa osallisuuden ydinmerkityksen lasten elämässä seuraavasti: ”osallisuus on kuulumista yhteisöihin, joissa lapsi on mukana vuorovaikutuksessa ja voi osallistua monenlaiseen yhteiseen toimintaan, saada kokemuksia yhteydestä muihin, omista mahdollisuuksistaan vaikuttaa ja omasta merkityksestään yhteisölle. Osallisuus on yhteiselämää.” Yhteiselämän kaltaista osallisuutta voisi kutsua myös sosiaalisiksi osallisuudeksi (Nivala 2016; Stenvall 2020, 21, 28) ja arjen osallisuudeksi (esim. Stenvall 2018, 151; Helavirta 2011, 77). Tällöin osallisuuden kokemuksen syntymiseen vaikuttavat vahvasti lasten arkisen elämän erilaiset kohtaamiset ja ympäristöt, joissa lapsi elää ja viettää aikaansa. Kokeeko lapsi niissä tulevansa kuulluksi ja huomioituksi vai tuntuuko hänestä, ettei hänen mielipiteitään kuunnella eikä häntä rohkaista kertomaan omia näkemyksiään?

Arkisen elämän kokemuksilla osallisuudesta tai osattomuudesta on iso merkitys. Arkinen ja sosiaalinen osallisuus luovat perustan myös osallisuuden poliittisen ulottuvuuden toteuttamiselle: kiinnostus osallistua ja vaikuttaa yhteisön asioihin kumpuaa yhteisöön kuulumisen tunteesta. Mahdollisuus osallistua ja osallistumisen tarjoamat kokemukset voivat parhaimmillaan vahvistaa yhteisöön kuulumisen ja yhteisön jäsenten yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Esim. Nivala & Ryyänen, 2013; myös Helavirta 2011, 78.) Yhteys

toisiin, yhteiselämä, on perustarve läpi koko elämän. Millaisiin ihmisiin ja yhteisöihin koemme kuuluvamme, määrittää myös ymmärrystämme siitä, keitä olemme ja mikä on meille mahdollista. Ei siis ole yhdentekevää, millaiset ihmisten väliset suhteet ovat. Yhteiskuuluvuus on aina myös poliittinen kysymys. (Alhanen 2016, 25.)

Sosiaalipedagogisen osallisuusajattelun mukaan lasten arkisilla yhteisöillä on erityinen merkitys osallisuuden kokemuksen luomisessa. Lisäksi on syytä huomata lasten ja aikuisten erilainen tapa tunnistaa ja määritellä osallisuutta ja toimijuutta. Elina Stenvall (2018, 141–142) kuvaa tutkimuksessaan osallisuuden aaltoliikettä: aikuisilla on valta määrittää ”lasten asiat”, joihin lapsilta toivotaan näkemyksiä, ja aikuiset voivat myös evätä osallisuuden mahdollisuudet asioissa, jotka ovat lapsille tärkeitä. Jotta tasapaino lapsille merkityksellisten asioiden ja aikuisnäkökulmasta merkittävien asioiden välillä löytyy, on tärkeää herkistyä lapsen näkökulmille ja suhtautua kriittisesti siihen, mistä asioista lapsia haluamme kuulla.

Myönteinen tunnistaminen

Myönteinen tunnistaminen tarkoittaa ennen kaikkea lapsen mahdollisuutta tulla nähdyksi omana itsenään ja kokonaisena: lapsen omien voimavarojen, vahvuuksien ja kyvykkyyden sekä huolenpidon ja tuen tarpeiden kautta. Myönteinen tunnistaminen on Tampereen yliopiston yli kymmenen vuoden ajan kehittämä työote, asenne ja näkökulma lapsen kohtaamiseen ja tukemiseen. Myönteisen tunnistamisen mukaisella toiminnalla voimme vahvistaa lapsen itsearvostusta, osallisuutta ja hyvinvointia arkisten kohtaamisten kautta erilaisissa yhteisöissä ja palveluissa. Kysessä ei ole uusi menetelmä tai työkalu vaan pikemminkin näkökulma ja asenne, josta käsin toimitaan.

Myönteisen tunnistamisen ytimessä on lapsen tutustuminen, ennakkoluulottomasti ja ilman etukäteisoletuksia. Tutustumisen kautta lapsen on mahdollista itse määritellä, kuka ja millainen hän on ja mitkä ovat hänen vahvuutensa sekä huolenpidon tarpeensa. Lapset ovat kuvanneet, että tutustumisen kautta voi saavuttaa kokemuksen ”samalla kartalla olemisesta”, siitä että ”aikuinen tajuaa” lapselle tärkeitä asioita. Niiden kautta lasta voidaan tukea onnistumisissa sekä niissä huolenpidon tarpeissa, jotka lapsen näkökulmasta ovat oleellisia.

Tutustuminen on myös vastavuoroista. Lapsi voi aikuiseen tutustuessaan nähdä itseään uudella tavalla ja aikuinen voi tehdä näkyväksi lapsessa olevaa potentiaalia. Avoimella suhtautumisella lapsen elämään voidaan tavoittaa lapsen moninaista arkea sekä sitä, miten lapsi itse sen kokee. Tutustumisessa olennaista on paitsi vapaa ilmaisu myös asioi-

den yhteinen tulkinta. Aikuinen ei tulkitse asioita lapsen puolesta eikä ohi. Aikuinen on kiinnostunut siitä, mikä on lapselle tärkeää, mutta myös siitä, miksi se on tärkeää. (Stenvall ym. 2015.) Vastavuoroisessa tutustumisessa myös aikuinen kertoo lapselle jotain itsestään.

Toinen myönteisen tunnistamisen elementti on tunnustaminen, ja se kumpuaa ihmisen tunnustetuksi tulemisen perustarpeesta. Tunnustamisessa ymmärretään, millaisena toinen ihminen haluaa tulla nähdyksi ja kohdatuksi. Tunnustetuksi tuleminen tarkoittaa kokemusta siitä, että tulee muiden silmissä nähdyksi ja arvostetuksi siten kuin haluaa ja sellaisena kuin itsensä kokee ilman ulkopuolelta tulevia kategorisia tai ulkokohtaisia määrittelyjä. Kokemus kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta voi jo sellaisenaan edistää osallisuutta ja hyvinvointia, ja sitä voi toteuttaa kaikenlaisissa elämän ympäristöissä ja kohtaamisissa. Olennaista on myös se, kokeeko lapsi tulleen ”väärin” tunnustetuksi tai kokonaan ohitetuksi. Tarjotaanko lapselle erilaisissa kohtaamisissa vähättelevää ja rajoitunutta kuvaa itsestään. (Korkiamäki ym. 2016.)? Ammatillisissa kohtaamisissa suhtautuminen lapsen erilaisuuteen on olennaista, koska erilaisuuden korostaminen voi johtaa siihen, että lapsi joutuu todistamaan omaa kyvykkyyttään (Olli 2014, 153).

Kolmas myönteisentunnistamisen elementti on tukeminen, ja se tarkoittaa lapsen toimijuuden vahvistamista niin, että hän voi vaikuttaa omaan elämäänsä sekä yhdessä elämiseen. Tukemisen keskiössä ovat tunnistetut voimavarat ja ongelmien sijaan onnistumiset. Tukemisen nähdään toteutuvan parhaiten toimijuutta tiedostavan ja vahvistavan läsnäolon kautta. Tällainen tukeminen voi tapahtua myös tavoilla, jotka eivät tunnu tai näy aktiivisina tukitoimina, mutta vahvistavat lapsen ja nuoren ”osaajan, tietäjän ja toimijan rooleja”. (Häkli ym. 2015, 179–181.)

Lapset antavat paljon tunnustusta myös toisilleen ja elämänsä tärkeille aikuisille. Lapsilla on arjessaan kokemuksia myönteisesti tunnistetuksi tulemisesta sekä sivuuttamisesta ja väärin ymmärtämisestä. Silloin kun kokemuksia väärin tunnistetuksi tulemisesta tai ohittamisesta syntyy toistuvasti ja lapselle tärkeissä suhteissa, ne ovat erityisen haavoittavia.

Seuraava keskustelu lapsen kanssa kuvaa myönteisen tunnistamisen mukaista toimintaa:

Aikuinen: Mitä se luottamus on?

Lapsi: Luottamus on sitä, että joku on sun puolella!

Aikuinen: Mistä sulle tulee sellainen olo, et joku aikuinen on sun puolella?

Lapsi: Se tulee siitä, että kysyy, kuuntelee, yrittää ymmärtää ja uskoo mitä kerrot!

Olemme oivaltaneet, että myönteisesti tunnistavassa kohtaamisessa aikuinen tavoittaa jotain lapselle tärkeää, lapsen ja aikuisen välille syntyy luottamus ja tulee tunne samalle kartalle pääsemisestä. Tällaiset kohtaamiset tukevat jo itsessään lapsen hyvinvointia.

Dialoginen lähestymistapa

Lasten kanssa työskentelyyn ja kuulemiseen on olemassa erilaisia menetelmiä ja välineitä. Lasten haastattelua kuulemisen käytäntönä on eritelty ansiokkaasti erityisesti lastensuojelun kontekstissa (Hyvärinen & Pösö, 2018). Lapsen elämässä ja hänelle suunnatuissa palveluissa on tilanteita, joissa tarvitaan strukturoituja tapoja toimia ja kuulla lasta. Niiden lisäksi lapsi tarvitsee myös tilaa ja aikaa tulla nähdyksi kokonaisuutena ja itselleen merkityksellisten asioiden kautta vastavuoroisessa suhteessa. Tällaista tapaa toimia voi kutsua dialogiksi lapsen kanssa.

Asettumalla dialogiin lapsen kanssa voimme ymmärtää paremmin, mistä lapsen näkemykset kumpuavat. Dialogisessa kohtaamisessa voi myös antaa tilaa lapsen erilaisille kerroksen tavoille, kuten mielikuvitusta hyödyntävälle ja rönsyilevälle sekä aktiiviselle kanssakertojana toimimiselle (Muukkonen & Tulensalo 2018, 134).

Dialogilla tarkoitetaan keskustelua, jossa ihmiset tutkivat, minkälaisia merkityksiä he antavat yhdessä käsiteltäville asioille. Kyse on asioille annettujen merkitysten ja niiden taustalla olevien kokemusten keskinäisen suhteen käsittelystä. Dialogissa olennaista ei ole se, kenen antama merkitys on oikea, vaan kiinnostus on ennemminkin kokemuksissa ja siinä, mikä on niiden rooli merkitysten muodostumisen lähteinä. Dialogisessa keskustelusta on pyrkimys ymmärtää toisten näkökantoja ja kokemuksia niiden taustalla. (Alhanen 2016, 13–14; 42–43.)

Johanna Olli (2014, 153–154) kuvaa, että lapsen toimijuutta tukevassa ja dialogisessa kohtaamisessa keskeistä on halu luoda suhde lapseen, kiinnostus lasta ja hänen ajatteluaan kohtaan sekä kyky olla joustava ja ymmärtää lapsen toiminnan merkitystä. Dialogisessa kommunikaatiossa olennaista on valmius perinteisen valtasuhteen muuttamiseen ja asettuminen vuorovaikutukseen, jossa merkityksistä ja keskustelunaiheista neuvotellaan. Jotta lapsi voisi tuoda esiin itselleen tärkeitä asioita, hänen tulee voida vaikuttaa siihen, mistä puhutaan.

Dialogisen tilan luominen ei yksin riitä takaamaan dialogin syntymistä, eikä pelkkä ”vaapaan sanan” antaminen lapselle tarkoita dialogia. Dialogi lasten kanssa vaatii aikuisen luomat raamit, jotta ilmapiiri on dialogille otollinen. Raamit voivat tarkoittaa muun

muassa fyysisten puitteiden luomista (turvallinen tila), yhdessä luotuja sääntöjä, ajankäytöstä sopimista sekä puhetapaa (lapselle ymmärrettävät käsitteet). (Arnkil 2019, 136–148.)

Kun dialogista tilaa avaavat elementit ovat kohdillaan, mahdollistuvat dialogiset valinnat sekä puheessa että olemuksessa. Kun dialogin reunaehdot täyttyvät, voi keskustelua ohjata dialogisesti ja näin avata tilaa kohtaamiselle. Paradoksaalisesti siis, jotta toisen autenttinen ja ei-kontrolloiva kohtaaminen olisi mahdollista, tulee taustalla olla selkeät raamit, joista pidetään kiinni. Aikuisen tehtävänä on toimia yhtäältä jämäkkänä auktoriteettina, joka rakentaa (yhteistyössä lasten kanssa) nämä raamit, ja toisaalta herkkänä kuuntelijana, joka on kiinnostunut lasten ajatuksista eikä pyri kontrolloimaan niitä. Jämäkkyuden ja herkkyyden tasapaino mahdollistaa dialogille otollisen ilmapiirin syntymisen. ”Liiallinen sallivuus aiheuttaa kaaosta, ja autoritäärisyyteen turvautuminen tukahduttaa lasten äänet.” (Arnkil 2019, 149–153.)

Teoksen toimittajat

Hanna Tulensalo, Reetta Kalliomeri ja Janica Laimio

Lähteet

Alhanen, Kai (2016) Dialogi demokratiassa. Helsinki: Gaudeamus.

Arnkil, Marikki (2019) ”Mehän opimme enemmän kuin lapset”. Opettaja dialogisena auktoriteettina. Tampereen yliopiston väitöskirjat 43. Tampere: Tampereen yliopisto.

Helavirta, Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. Acta Universitatis Tamperensis 1669. Tampere: Tampere University Press.

Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.) (2018) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (toim.) (2015) Myönteinen tunnistaminen. Julkaisuja 171. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/nuorisotutkimusseura.

Häkli, Jouni & Kallio, Kirsi Pauliina & Korkiamäki, Riikka (2015) Tukeminen myönteisen tunnistamisen ulottuvuutena. Teoksessa Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Julkaisuja 171. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Iivonen, Esa & Pollari, Kirsi (2020) Osallisuus lapsen perus- ja ihmisoikeutena. Teoksessa Eliina Stenvall (2020) Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kataja, Elina & Partio, Liisa & Ranta, Riitta & Setälä, Auli & Tarkka, Kirsi (2018) Osallisuutta, osallistumista vai osallistamista? Käsiteviidakosta kohti selkeyttä. Teoksessa Matti Rautiainen (toim.) Kohti parempaa demokratiaa. Euroopan neuvoston demokraatiakulttuurin kompetenssit kasvatuksessa ja opetuksessa. Opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina & Häkli, Jouni (2016) Tunnustaminen näkökulmana ja käytäntönä lapsi- ja nuorisotyössä. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2016, vol. 17.

Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle (2018) http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2018/02/LA_eduskuntakertomus_2018_netti_SU.pdf

Nivala, Elina (2016) Lasten osallisuus, perhe ja vertaissuhteet. Teoksessa Terhi Tuukkanen (toim.) Lapsibarometri 2016. Luottamus 6-vuotiaiden lasten kokemana.

Nivala, Elina & Rynänen, Sanna (2013) Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, vuosikirja 2013, vol. 14.

Olli, Johanna (2014) Tulla kuulluksi oma itsenään – Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolut -vuosikirja 2014. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto ja THL.

Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Acta Universitatis Tamperensis 2407. Tampere: Tampere University Press.

Stenvall, Elina (2020) Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Stenvall, Elina & Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina (2015) Arjen moninaisuuden tavoittaminen tutustumisen kautta. Teoksessa Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Julkaisuja 171. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Tuukkanen, Terhi (toim.) (2016) Lapsibarometri 2016. Luottamus 6-vuotiaiden lasten kokemana. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2016:2. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2016/11/LA_lapsibarometri_2016.pdf

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Yleiskommentti nro 12 (2009) Lapsen oikeus tulla kuulluksi. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf

SAAN OLLA OMA ITSENI

Tämän luvun tavoitteena on syventää ymmärrystä siitä, miten aikuinen voi tutustua lapseen ja nähdä lapsen tuen ja huolenpidon tarpeet, vahvuudet ja voimavarat siten kuin lapsi itse ne kokee. Pyrimme vastaamaan siihen, miten aikuinen voi toimia niin, että lapsi tuntee olevansa hyvä omana itsenään riippumatta elämäkokemuksistaan ja yksilöllisistä ominaisuuksistaan. Omana itsenä oleminen lasten kokemana tarkoittaa muun muassa

*”ettei tarvitse esittää ja pelätä”
”että voi olla oma itensä ja aikuinenkin on”
”saa tehdä asioita, joista tykkää”
”Ei voi olla oma itsensä, jos pelottaa!”*

Tässä luvussa kirjoittajat kuvaavat esimerkkejä keinoista ja menetelmistä, joiden avulla voidaan tukea lapsen mahdollisuutta olla oma itsensä erilaisissa kohtaamisissa. Miten lapsia kohtaavat aikuiset voisivat luoda ilmapiirin, jossa lapsi tuntee olevansa turvassa ja saa luvan olla oma itsensä?

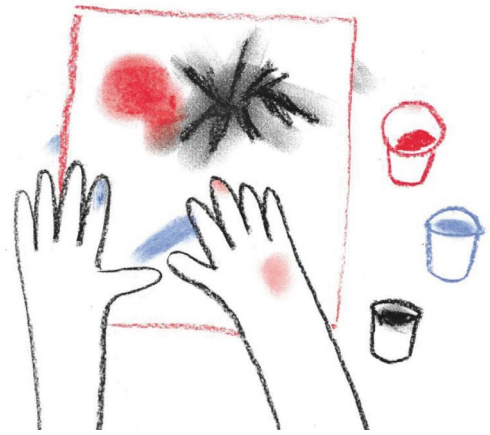
Janica Laimio käsittelee omassa tekstissään, miten tutustuminen lapsen kanssa voisi tapahtua lapsentahtisesti ja leikillisyyden avulla. Mitkä ovat lapselle mieluisat tavat tutustua ja kertoa omista kiinnostuksenkohteistaan? Artikkelissa pyritään rohkaisemaan aikuisia laittamaan valmiit kyselyrungot hetkeksi sivuun ja pysähtymään läsnä olemiseen lapsen kanssa.

Usein lapsen tapa kertoa kokemuksistaan ja elämästään on jotain muuta kuin puhetta. Käytämmekö riittävän luovasti erilaisia keinoja tavoittaa lapsen kokemusmaailmaa? **Tiina Lehto-Lundén** kannustaa tekstissään rohkeasti kokeilemaan esimerkiksi valokuvaamista tai videoiden kuvaamista perinteisten kerronnantapojen rinnalla. Voisiko lapsi kertoa sinulle elämästään ottamiensa kuvien pohjalta? Joskus lapselle tärkeät asiat näkee parhaiten kuvien kautta, jolloin pääsee asettumaan paremmin lapsen näkökulman äärelle.

Pilvi Kuitu kirjoittaa artikkelissaan luovien menetelmien ja taiteen mahdollisuuksista tukea ja synnyttää aitoja, yhdenvertaisia kohtaamisia lapsen kanssa. Taiteen yhdessä tekemisen ja kokemisen ohessa pääsee tutustumaan lapseen sellaisena kuin hän on. Ja mikä tärkeintä, samalla voi hyväksyä lapsen omana itsenään ja osoittaa arvostusta lapsen osallistumiselle ja ajatuksille. Kuitu nostaa esiin lasten oikeudet omaan taiteelliseen toimijuuteen ja kulttuuriseen osallisuuteen.

Katja Mettinen ja **Johanna Olli** kirjoittavat artikkelissaan erityiseksi määritellyn lapsen omannäköisestä elämästä. Tekstissä pohditaan, kuka määrittelee lapsen ja minne kaikille diagnoosi kulkee mukana, lapsen tahtomattakin. Voisiko joissain tilanteissa lapsen antaa itse määritellä itsensä diagnoosista tai erityispiirteistä huolimatta? Artikkelissa käsitellään sitä, mitä kaikkea määrittelyjen takaa voi löytyä, jos uskaltautuu näkemään lapsen kokonaisuutena.

Toivomme, että artikkelien avulla pääset sukeltamaan ennakkoluuloista luopumisen ja luovuuden maailmaan, jotta voit nähdä lapsen sellaisena kuin hän itse haluaa tulla nähdyksi. Lopuksi keräämme yhteen vielä artikkeleista kootut opit.

Lupa leikkiä ja olla oma itsensä lapsentahtisessa tutustumisessa

Janica Laimio

Johdanto

Kuraattorin vastaanotolle saapui pieni ekaluokkalainen – ensimmäistä kertaa yksin, sillä edellisellä kerralla äiti oli ollut mukana. Meillä oli suunnitelman mukaan tavoitteena puhua liian isoiksi käyneistä peloista. Hänellä oli kainalossaan luontokirja ja hän kysyi vienosti, voisimmeko lukea kirjaa yhdessä. Koko tapaamisen ajan tutkimme kasveja, lintuja ja hyönteisiä kirjasta. Tapaaminen oli mielestäni onnistunut, vaikka emme puhuneet peloista sanaakaan. Koin, että lapsi sai jakaa itselleen tärkeän asian kanssani ja olin onnellinen siitä, että olin lapsen luottamuksen arvoinen. Tästä oli hyvä jatkaa.

Tämä ja monet muut kokemukset ovat opettaneet minulle, että pysähtyminen lapselle tärkeän asian tai sanomisen ääreen on vastuullinen tehtävä meille aikuisille. Meillä kaikilla on suuri tarve tulla hyväksytyksi omana itsenämme ja siihen tarvitsemme toisia ihmisiä. Aikuisen on lapsia kohdatessa hyvä pitää mielessä kysymystä siitä, millaisena juuri tämä lapsi haluaa tulla nähdyksi. Mitkä ovat juuri kyseiselle lapselle ominaiset tavat toimia ja kokea turvallista yhteyttä toiseen? Tutustumatta ei voi tuntea toista, joten lapsia kohtaavan aikuisen on tärkeä pysähtyä tutustumisen hetkeen.

Artikkelissani käsittelem sen, miten tutustumistilanteesta olisi mahdollista saada lapsentahtinen ja lapsen osallisuutta vahvistava. Lapsentahtisuudella aikuinen luo turvallisuut-

ta antamalla lapselle hänen tarvitsemansa ajan ja tavan. Tarkastelen myös, miten leikkisyyttä voi käyttää keinona tutustua lapseen. Leikkisyys on usein lapselle ominainen tapa olla vuorovaikutuksessa, ja sen huomioimalla aikuinen kunnioittaa lapsen toimintatapa.

Olen päässyt töissäni lastensuojelun sosiaalityöntekijänä, lastenkodin ohjaajana, tuki-perhetyöntekijänä ja kuraattorina tutustumaan moniin lapsiin, joiden kanssa olen voinut opetella tutustumisen hienovaraisia toimintatapoja. Tutustuminen on ollut kaikissa työrooleissani avainasemassa, jotta olen saanut selville, miten juuri kyseistä lasta on voinut auttaa ja millainen tukimuoto hänelle olisi paras. Tutustuminen on ollut tärkeä ensiaskel luottamuksellisen suhteen saavuttamiseen. Artikkelissani toivon tarjoavani työkaluja ja ajatuksia eri alojen ammattilaisille ja aikuisille, jotka kohtaavat työssään lapsia ja saavat etuoikeuden tutustua heihin. Toiveenani olisi, että jokainen lapsi saisi olla oma itsensä ja me aikuiset osaisimme tutustumistilanteessa arvostaa kaikenlaisten lasten tapoja kertoa itsestään.

Esimerkkini kumpuavat enimmäkseen pienten lasten kohtaamisista, mutta leikki ja pehllisyys toimivat monen ikäisten lasten kanssa. Leikki on lasten mielestä tärkeää, ja lapset myös toivovat, että aikuiset leikkisivät heidän kanssaan. Leikki on lasten oikeus (LOS 60/1991, artikla 31). Me aikuiset joskus vähättelemme leikkiä ja ajattelemme sen olevan vain lapsuuteen kuuluva mukava muisto. Se on myös työkalu ja sanakirja, jolla voimme puhua lapsen kanssa samaa kieltä. Jotta voisimme toimia tasa-arvoisesti, aikuisen täytyy ymmärtää kieltä, jota lapsi puhuu. Leikki on se maasto, jossa ihmiset kohtaavat ja ymmärtävät toisiaan (Riihelä 2012, 211, 226). Leikkiin heittäytyminen vaatii meiltä aikuisilta vallasta ja kontrollista luopumista, eikä se aina ole helppoa. Sillä tavalla lapselle voi antaa vuorovaikutustilanteessa mahdollisuuden toimijuuteen, johtajuuteen ja aktiivisuuteen. Leikin sisältö kumpuaa usein lasten kokemusmaailmasta (Kuosmanen ja Hela, 2016), ja juuri siitä olemme usein ammattilaisina kiinnostuneita. Miksi emme siis puhuisi lasten kieltä?

Asenne kuntoon

Lapsikeskeisyys ja leikkisyys ovat mielestäni asenne. Kaikki eivät koe oloaan luontevaksi leikkiessä tai erilaisilla tunnekorteilla työskenneltäessä, eikä mielestäni mitään kannata yrittää väkisin. Lapsi kyllä huomaa. Siksi jokaisen lapsia kohtaavan on hyvä miettiä, mikä voisi olla oma tapa kohdata lapsia leikkisästi ja lapsentahtisesti. Kun lasta kohtaa aikuinen on tehnyt mielessään työtä hyväksyäkseen lapsen sellaisena kuin hän on ja uskoo ajatuksissaan, että lapsi on hyvä ja kiinnostava, niin ollaan jo pitkällä. Lapsi ei voi tulla kuulluksi ja nähdyksi, jos häntä ei joku kuuntele ja katso (mukaiillen Louhela-Ris-

teelä, 2016, 29). Asenne ratkaisee lapsentahtisessa tutustumisessa lähes kaiken!

Monen työssä on krooninen aikapula. ”Ei ole aikaa kohdata lapsia, kun istun aikuisten palaverissa”, ”Ei ole aikaa kohdata asiakkaita, kun aika menee kirjaamiseen.” ”Voinko mitenkään tunnin tapaamisessa ehtiä leikkimään lapsen kanssa, kun pitäisi selvittää vanhemmankin ajatukset?” Väitän, että pysähtyminen tutustumiseen säästää lopulta aikaa. Jos tutustumistapaamisella on pystynyt istuttamaan luottamuksen siemenen lapsen ja aikuisen väliseen vuorovaikutukseen, jatkotyöskentely on tehokkaampaa. Jo viiden minuutin leikkiminen saattaa jättää lapselle muistikuvan siitä, että tuo aikuinen on kiva. Tutustuminen voi olla hetkenä lyhyt, mutta silti lapselle voi syntyä kokemus, että aikuinen välittää ja haluaa tietää hänestä enemmän. Oikeanlaisen tuen tai palvelun tarjoaminen on paljon helpompaa, kun tietää, kenelle sitä etsitään. Aikuinen ei voi tutustumatta tietää, ja leikki on usein lapselle luonteva tapa tutustua.

Ymmärrän, että monella lapsentahtisuuteen sitoutuminen voi tuntua ylitsepääsemättömän vaikealta, jos työkuorma painaa. Tavoitteeni on esitellä tässä artikkelissa erilaisia konkreettisia keinoja lapsentahtisuuden ja leikkillisyyden maailmaan heittäytymiseen. Osa niistä vaatii aikaa ja valmisteluja, mutta suurin osa on pieniä eleitä tai sanoja, joita voit kokeilla tavatessasi lapsia. Pienetkin teot voivat olla merkittäviä lapsen kannalta.

Lupa olla oma itsensä

Ei ole olemassa yhtä tapaa olla lapsi, tyttö tai poika, kouluikäinen tai vauva (mm. Stenvall ym. 2015, 39). Lapsista puhutaan helposti massana, vaikka jokainen lapsi on omanlaisensa, omine haaveineen, kiinnostuksenkohteineen, murheineen ja ajatuksineen. Meidän aikuisten olisi tärkeä muistaa tämä. Se tarkoittaa sitä, että emme kategorisoi lapsia iän, sukupuolen, perherakenteen, vamman, uskonnon tai erityistarpeen perusteella. Ammattilaisen, joka saa etukäteen yleensä paljon tietoa lapsesta papereiden ja asiakirjojen muodossa, on erityisen tärkeää muistaa, että kirjaukset ovat yleensä jonkun toisen arvioita ja näkemyksiä lapsesta ja hänen tuen tarpeistaan.

Lapset kasvavat ja ajatukset itsestä ja kiinnostuksenkohteista muuttuvat luonnollisestikin iän karttuessa. Siksi kolme vuotta sitten kirjoitettu psykologin lausunto ei ole koko totuus lapsesta. Kun itse kohtaa lapsen ensimmäistä kertaa tai pidemmän tauon jälkeen, on pysähdyttävä tutustumisen ääreen rauhassa. On hyvä myös pitää mielessä, että kysymykseen ei tarvitse löytää sanallista vastausta, vaan usein vastaus löytyy yhdessä olemisesta, iästä tai puheentuottamisen taidoista riippumatta. Seuraavassa kerron esimerkin, kuinka pyrin tavoittamaan kahden alle vuoden ikäisen lapsen tapoja olla omia itsejään:

Menin tutustumaan perheeseen, jossa oli äiti ja hieman alle 1-vuotiaat kaksoset. Äiti toivoi tukiperhettä lapsille, jotta saisi välillä omaa aikaa ja lapsille virikkeellisen ja turvallisen paikan, jossa kyläillä. Minulla oli lapsen tapaamisen lomake työlaukussani pohjalla, mutta totesin, ettei sille ole tarvetta tällä kerralla. Vietin perheen luona reilun tunnin, ja sinä aikana istuskelimme lattialla ja syötimme lapsille välipalaa. Toinen lapsista tuli tapaamisen aluksi heti lähemmäs ja halusi tutkia kimalletta housuissani. Ei mennyt kauaa, kun hän jo rapsutteli kimalletta ja toi kirjan, jota tulkintamme mukaan toivoi luettavan hänelle. Lukemisen aikana hän istuutui syliini. Toinen lapsista tarkasteli toimiamme äitinsä sylissä. Hän vaikutti kuuntelevan mielellään lukemista, mutta hieman etäämmältä. Kun oli jogurtin syömiseen aika, hän ilmaisi, että toivoo äitinsä syöttävän häntä. Päädyin lapsen ja äidin toiveesta syöttämään hänen sisarustaan, jonka suu oli auki jo ennen kuin olin ehtinyt täyttää lusikkaa jogurtilla.

Tapaamisen aikana pääsin hieman tutustumaan näihin lapsiin. Vanhemman tai muun turvallisen ja tutun aikuisen läsnäolo on pienille lapsille tärkeää. Se, että vanhempi sanoittaa lapsen toimintaa, saattaa auttaa lasta olemaan oma itsensä ja tulemaan nähdyksi oikein. Uskon ja toivon, että kyseiset sisarukset kokivat voivansa olla omia itsejään ja että minä uutena aikuisena arvostin heidän tahtiaan ja toiveitaan. Annoin toisen lähestyä minua melko nopeasti ja tulla syliini, kun taas toisen kohdalla kunnioitin hänen toivettaan pysyä etäämmällä. Tutustumistapaamisen jälkeen etsin lapsille tukiperheen, jossa oli sensitiivinen aikuinen, joka hyväksyi sen, että lapset tutustuvat omaan tahtiinsa.

En näe, että osallisuudella on ikärajaa. Aivan vastasyntyntytkin ymmärtää, hyväksytäänkö hänet ja rakastetaan häntä juuri sellaisena kuin hän on. Vaikka ammattilaisten hetket lapsen kanssa olisivat lyhyitä, ei se tarkoita, etteikö silloinkin ehtisi ilmaista kiinnostuksen, huolenpidon, rakkauden ja hyväksynnän tunteita lasta kohtaan.

Tutustumistilanteeseen valmistautuminen

Jo ennen kuin lähtee tapaamaan lasta ensimmäistä kertaa tai kun odottaa lasta tulevaksi toimistolle tai muuhun tapaamispaikkaan, on tärkeää tehdä esivalmisteluja. Kortit, piirustusvälineet tai leikkikalut on hyvä ottaa mukaan tai esille, mutta kaikista tärkeintä on tehdä esivalmisteluja omassa mielessään. Ammattilaisen kannattaa pyrkiä karistamaan ennakkoluulot mielestään. Kun ei valmiiksi tiedä, voi keskittää ajatukset avoimesti käsitellä olevaan hetkeen ja lapseen sellaisena kuin hän haluaa hetkessä tulla nähdyksi: ”En oleta asioita vaan olen kiinnostunut ja kysyn.”

Temperamentti ja elämänkokemukset vaikuttavat siihen, miten nopeasti lapsi haluaa ja uskaltaa lähteä tutustumaan ennalta tuntemattomaan aikuiseen. On tärkeää, että lapsi kokee olonsa turvalliseksi tapaamisessa. Tähän voi vaikuttaa muun muassa siten, että tapaamisessa on mukana tuttu ja turvallinen aikuinen. Lapsen on hyvä saada itse vaikuttaa esimerkiksi siihen, missä hän istuu tai mihin huoneeseen mennään juttelemaan. Jos tapaatte toimistolla, on hyvä huomioida, että tila on turvallisen oloinen. Toimisto, jonka seinät ovat täynnä virallisia asiakirjoja ja ohjeistuksia, ei välttämättä ole lapsen mielestä kovin viihtyisä. Kaikuvat tilat tai voimakkaat halogeenivalot voivat aiheuttaa pelon tunteita, jolloin lapsen on vaikea rentoutua ja olla oma itsensä. Aikuiset eivät välttämättä osaa katsoa tiloja tai tilanteita lapsen näkökulmasta, joten siksi on tärkeää kysyä lapselta: ”Onko täällä jotakin sellaista, mikä pelottaa? Onko sinun hyvä istua siinä? Toivotko, että ensin juttelen vanhemman kanssa, vai haluatko, että aluksi tutustutaan sinun kanssasi?” Kun lapsi saa olla määrittelemässä tutustumisen kulkua ja tekemisiä, parhaimmassa tapauksessa hänelle syntyy tunne siitä, että hän voi olla tapaamisessa aktiivinen toimija ja oma itsensä.

Leikillisuus ja luovuus

Olen oppinut, että hetki, jolloin menen ensimmäistä kertaa lapsen kotiin tai tapaan hänet toimistolla, on erityisen hauras ja tärkeä osa luottamuksen rakentumista. Siksi meidän aikuisten tulee olla liikkeellä avoimin mielin, herkin korvin ja harkituin sanoin. Ja kaikki tämä mieluusti lattiatasolla.

Leikin sijaan puhun usein leikillisyydestä. Se sisältää terminä paljon enemmän kuin junnilla leikkimisen tai hippasilla olemisen. Leikillisyyteen voi riittää yksittäiset sanat, äänenpainot, eleet ja katseet. Tämä vaatii pelisilmää ja jokaisen lapsen yksilöllistä huomiointia. Parasta on, kun ei mene tapaamiseen valmiilla odotuksilla tai oletuksilla vaan ottaa vastaan sen, mitä tulee, avoimin mielin. Tärkeää on lapsen aloitteisiin tarttuminen ja siitä eteenpäin yhdessä kulkeminen. Aiheena voivat olla yhden lapsen kanssa uudet piirustuskynät, toisen kanssa kasviossa kuivamassa olevat kukat ja kolmas innostuu dinosaurusista. On hyvä osoittaa lapselle, että hänen mielenkiinnonkohteensa, tietonsa ja aloitteensa ovat yhtä tärkeitä kuin meidän aikuisten. Aikuinen voi myöntää, että on tullut oppimaan uutta, ja toivoo siihen lapselta apua.

Lapselta saattaa olla vaikeaa saada tietoa kyselemällä, ja toisinaan emme osaa edes muotoilla sopivia kysymyksiä. Tai jos muotoilemme, ne ovat usein hyvin kaukana lapsen kokemusmaailmasta. Jos meillä on lista kysymyksiä, lapsi saattaa muotoilla vastauksensa työntekijälle sopivaksi ja ”oikeiksi” vastauksiksi tai jättää kertomatta jotakin oleellista,

koska siitä ei ole kysytty. (Kinnunen & Viljamaa, 2016, 47; Karlsson & Riihelä 2012, 172.) Haluammeko sitä? Pienen lapsen saattaa olla hyvin vaikea vastata kysymyksen: ”Min-käläiseen tukiperheeseen toivoisit pääseväsi?” tai ”Kuvailisitko vahvuuksiasi?” Jos kysymykset muotoilee tekemisen lomassa, saattaa saada vastauksia. Lapsen toimintaan liittyvät kysymykset, kuten ”Huomaan, että olet tosi taitava paijaamaan koiraa. Tykkäätkö elämistä?” tai ”Oletpas rohkeasti ja hienosti kertonut ajatuksia päiväkodissa käymisestä. Oletko usein yhtä rohkeaa?”, antavat lapselle mahdollisuuden vastata tuttujen asioiden kautta. Tarvitsemme mielestäni enemmän olemista ja pysähtymistä, vähemmän rajattuja kysymyksiä, jotta voimme oppia tuntemaan lapsen ja sitä kautta löytää vastauksen. Se vaatii myös toiminnallisten ja pelkkää puhetta luovempien keinojen käyttämistä.

Kerran unohdin korttini kotikäynniltä ja jouduin käyttämään luovuutta lapsen läheisten selvittämisessä. Tällä 3-vuotiaalla lapsella oli valtava määrä unileluja sohvalla ja päätin kokeilla leikkiä, jossa lapsi sai nimetä itselleen tärkeän ihmisen ja valita tätä kuvaamaan unilelun. Lapsi valitsi äidikseen jättinallen, mummiksi pöllöunilelun, päiväkotikaveriksi pandan, ja perheen omaa koiraa kuvasti unilelukoira. Pian olinkin hautautuneena unilelukasaan ja lapsi hihitteli vieressäni. Lopuksi päädyimme paistamaan kangaspizzapalaa muoviuunissa ja herkuttelemaan leikki pannukakulla.

Monille lapsille tutuilla leluilla tutustuminen ja leikkiminen on mieluisaa ja turvallisen tuntuista. Leikkisyys ei kuitenkaan aina kaipaa välineitä lainkaan vaan heittäytymistä. Tavoitteena on, että leikin maailma ja leikki pannukakun syöminen antavat lapselle turvallisen olon siitä, että tämän aikuisen kanssa voi puhua ja olla. Lapsen naurunpyrkähdyks tai halaus lähtiessä on hellyttävä osoitus luottamuksesta, samoin raivokohtaus tai vastaamatta jättäminen. Viime vuosina olen saanut vahvistusta sille, että lapsentahtisuutta ja osallisuutta on myös se, että lapsi saa olla vastaamatta ja osallistumatta. Joskus huomaan, että lapsi selkeästi vetäytyy vuorovaikutuksesta kanssani ja päädyn puhumaan aikuisen kanssa koko tapaamisen ajan. Parhaimmassa tapauksessa seuraavalla kerralla pääsemme asteen lähemmäs toisiimme tutustumisessa. Leikkiin tai tutustumiseen ei voi pakottaa, vaan se perustuu aina vapaaehtoisuuteen. Aikuinen voi kuitenkin omalla toiminnallaan tai aloitteellisuudellaan pyrkiä innostamaan lasta ja välittämään tunnetta siitä, että aikuinen haluaa tutustua lapseen.

Piirtäminen on monelle lapselle mieluisa tapa olla vuorovaikutuksessa ja kuvata esimerkiksi itselle mieluisia asioita. Me aikuiset helposti ajattemme, että piirtäminen on vain sivutuote ja odotamme sanoilla sitä ”oikeaa tietoa”. Piirtämistä ei tulisi ajatella jotenkin vähäisempänä kuin puhumista. Piirtäminen ei ole vain täytettyä vaan jo itsessään lapsen

tarinaa. (Viljamaa & Kinnunen, 2016, 40.) Piirustuksen ei myöskään tarvitse olla kuvaava. Aikuinen voi kysyä, mikä lapsen piirtämä hienon värikäs kuvio on. Vastauksena saat-
taa olla lapselle jotakin hyvin merkityksellistä, vaikka ensisilmäyksellä piirros olisi aiku-
isen silmin näyttänyt joltain muulta.

Liikkuminen ja aktiivisuus ovat hyviä keinoja purkaa jännitystä, mutta myös tutustua lap-
seen. Miksei tutustumista voisi tehdä joskus palloa pelatessa tai leikkipuistossa ollessa?

*Kerran olin ottanut tapaamiselle mukaan järjestömme ilmapalloja. Koului-
käiset lapset kokivat vierailuni ja istuskelun pöydän ääressä ehkä hieman
viralliseksi, joten päätin puhalttaa ilmapallot piristykseksi. Lapset innostui-
vat palloista saman tien ja heittelivät niitä ilmaan pitkään ja riehakkaas-
ti. Kun olimme pompotelleet palloja tarpeeksi, siirryimme pihalle etsimään
perheen kania häkin perukoilta. Samalla kun syötimme salaattia kanille,
juttelimme siitä, miten kani on tärkeä ja jalkapallon pelaaminen on kivaa.*

Tapaaminen oli taas kerran hyvä muistutus minulle, että paikallaan istuminen on har-
voin lapsille mielipuuhaa ja riehakkuus voi olla tutustumisen väline, vaikka siinä joudun-
kin luopumaan kontrollista. Opin, että nämä kyseiset lapset pitivät ainakin leikkimises-
tä, liikkumisesta, riehumisesta, kaneista ja jalkapallosta.

Satujen maailma on lapsille luonteva kerronnan ja yhdessä olemisen tapa. Lyhyelläkin
tapaamisella voi yhdessä katsella kuvakirjaa pienen lapsen kanssa tai lukea lapsen toi-
vomaa satua. Aikuinen voi hyvin kertoa sadun muodossa siitä, mistä hänen työssään tai
palvelussa on kyse. Lapsen voi olla helpompi ymmärtää, jos yleisten fraasien sijaan ket-
tuperhe on menossa perhekuntoutukseen ja aikuinen kuvailee, mitä kaikkea kettupen-
tu siellä voi tehdä ja millä tavalla olla. Tai kuraattorin vastaanotolla voi puhua vaikkapa
riita- tai kiusaamistilanteista eläintarinoiden kautta. Lasta voi myös pyytää kertomaan
sadun ilman, että aikuinen ohjaa satua mitenkään. Sadutus¹ on mahtava keino tutus-
tua lapseen ja siihen, mikä lapsen mielestä on tärkeää ja kiinnostavaa, sillä lapsi itse saa
päättää miten ja mistä hän kertoo. Sadutus toimii ikkunana lapsen maailmaan ja lapsel-
la olevaan tietoon, ja jokaisen lapsen omat kiinnostuksenkohteet ja persoonallisuus tu-
levat näkyviksi satujen kautta. (Mm. Karlsson & Riihelä 2012; Riihelä 2012, 223, 230.)¹

Sadutuksesta lisää tietoa: 1) <https://lapsetkertovat.org/toimintamme/sadutus/>

Hassuttelu ja huumori

Hassuttelu toimii hyvin usein lasten kanssa tutustumisessa. Ilo, nauraminen, vitsikkyyt tai pelleily ovat huumoria, joka voi yhdistää ihmisiä (mm. Stenius 2020). Itsensä voi hyvin tehdä höpsöksi vaikka pohtimalla, kuka tässä perheessä on lapsi ja kuka vanhempi. Lapsi usein hymyilee ja korjaa väärinkäsityksen mitä pikimmiten: ”En minä ole äiti vaan toi on äiti.” Alla olevassa esimerkissä löysimme yhteisen sävelen hassuttelun kautta.

Olin mennyt kylään tutustumaan erääseen 2-vuotiaaseen ja hänen perheeseensä. Sanoja ei ollut vielä paljon, vaan vuorovaikutus tapahtui ilmeiden, eleiden, äänenpainojen ja liikkeen avulla. Aluksi tuntui, että lasta jännitti vierailuni kovin paljon. Pian hän kuitenkin lähti esittelemään lelujaan. Kysyin lapselta, missä hän nukkuu. Hassuttelin ja kysyin, nukkuuko hän keittiössä ja onko matto hänen hieno sänkynsä, kun olimme juuri silloin keittiössä. 2-vuotias nauroi kunnolla ja viestitti omalla tavallaan, että ei hän tietenkään keittiössä nuku. Seuraavaksi siirryimme makuuhuoneeseen ja lapsi sai esitellä oikean nukkumapaikkansa ylpeänä.

On varottava, ettei huumorin käyttö nolaa lasta tai sulje häntä keskustelun ulkopuolelle. Esimerkiksi sarkasmi ei ole reilu huumorin muoto lasten kanssa. On hyvä myös huomata, milloin lapsi nauraa aidosti ja milloin se on aikuisen miellyttämistä. Huumoria on siis hyvä käyttää, mutta lapsentasoisesti ja lapsi mukaan ottaen. On tärkeää nauraa lapsen kanssa, ei lapselle.

Huumori ja ilo ovat myös toimivia keinoja käsitellä vaikeita aiheita (Puroila, Hohti & Karlsson, 2016, 86). Myös lapset itse ovat sanoneet, että hauskojen hetkien merkitys on tärkeää muistaa lasten auttamistoiminnassa. Se voi tarkoittaa yhteistä leikkiä, pelailua tai hassuttelua. (Tiainen ym. 2020, 30.)

Lasten toiveet saattavat myös yllättää meidät aikuiset ja tuoda uutta näkökulmaa. Eräässä opinnäytetyössä selvisi, että perhekuntoutuksessa olevilla lapsilla oli toiveissa disco tai bileet, koska ne tuovat iloa eikä vaikeita asioita tarvitse silloin miettiä. Juhliminen olisi voinut auttaa perhettä. (Toivonen 2019, 18.) Lasten ideat voivat olla mullistavia myös perheen auttamiseen.

Joskus ammattilaisten tehtävänä on pyrkiä keskustelemaan jo ensimmäisellä tapaamiskerralla vaikeista aiheista tai ikävistä kokemuksista. Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi lastensuojelun tai sosiaalipäivystyksen työntekijöillä. Tutustuminen on haastavaa, kun

agendalla on ennalta määrätty aihe, joka ei välttämättä ole mieluisa kenellekään. Tapaamisessa on silti mahdollisuus pysähtyä tutustumiseen edes hetkeksi: ”Kuka olet sinä, jota minun työtehtäväni on suojella?” Vaikeista asioista puhuttaessa on tärkeää mahdollistaa lapselle tunne tilanteen hallinnasta pienin keinoin. Lapsi saa päättää, milloin hän kertoo ja mistä asiasta hän puhuu. Ammattilaisen pieniä kädenojennuksia vaikeasta asiasta puhuttaessa voi olla esimerkiksi huolihuivi tai panttiesine. Tapaamisen aluksi voi sopia, että lapsi saa ottaa huolihuivin pois ovenkavasta tai käteensä pöydällä olevan panttiesineen, kun on aika lopettaa vaikeista asioista puhuminen.

Kiitos ja kehu

Tapaamisen lopuksi on hyvä osoittaa kiitollisuutta siitä, että on saanut tutustua lapseen ja lapsi on päästänyt uuden aikuisen hänen maailmaansa hetkeksi. Voi sanoa esimerkiksi: ”Kiitos, että sain tulla leikkimään teidän kanssa ja tutustua sinuun. Toivottavasti saan tavata sinut taas pian!” Luulisin, että jokaisen työntekijän hänelle itselleen luontevilla sanoilla kertoma kiitos ja kehu tuovat iloa ja valoa lapsen ja vanhemman päivään.

Tutustumistapaamisen jälkeen minulla ei ole välttämättä tiedossa, missä päiväkodissa hän on tai mitä hän harrastaa. Sen sijaan saatan tietää, että hän ei pidä ruoassaan punaisesta väristä, hän tykkää pomppimisesta ja toivoo tulevan tukiperheen olevan sellainen, jossa asuu kirahvi lemmikkinä. Olen päässyt leikillisyyden ja heittäytymisen avulla hetkeksi hänen maailmaansa ja oppinut tuntemaan juuri hänet omine ainutlaatuisine piirteineen ja haaveineen. Näiden asioiden avulla on helpompi nähdä lapsi ihmisenä, yksilönä, joka on oman elämänsä päähenkilö eikä vain meidän aikuisten toimenpiteiden kohde. Tutustuminen on tietenkin vasta alkua sille, että voi alkaa syventää suhdetta toiseen ihmiseen. Se on kuitenkin tärkeä pohja, jota ei voi ohittaa.

Seuraavaksi esittelen vielä muutamia konkreettisia keinoja, jotka olen kokenut toimiviksi keinoiksi lisätä lapsentahtisuutta ja leikillisyyttä tapaamiseen.

VINKIT

Kysymys tai puhetta lapselle heti alkuun:

”Hei olen Janica! Sopiiko, jos tulen teille tänään lyhyesti kylään?” Odotan aina alkuun, että lapsi tai vanhempi antaa jonkin nyökkäyksen tai tervetulon merkin, ennen kuin menen sisään. Palaverin alussa voi sanoa: ”Heippa, onpa kiva, kun tulit isän kanssa tän-

ne tutustumaan ja juttelemaan. Tässä on meidän leikkihuone ja tuolla on kokoushuone, jossa me olemme tänään. Haluatko valita näistä lelu-laatikoista tai kirjoista jonkin mukaan tuonne kokoushuoneeseen?”

Jännityksen auki-puhuminen:

Jos huomaa, että lasta jännittää, voi kertoa omasta jännityksestä: ”Mulla tuntuu jännitys aina tässä rinnassa, tuntuuko sulla jossain paikassa jännitys?” Voi myös puhua nimettömänä jostakin toisesta lapsesta: ”Tiedän yhden lapsen, jota jännittää aina, ja sille tulee maha kipeäksi, kun heille tulee vieraita kylään. Mutta se usein menee ohi, kun vähän tutustuu tai nalle on kainalossa turvana. Onko sulla jotain lempilelua, joka tuntuu hyvältä?” Tunnekorteilla pääsee myös hyvin ensitunteista puhumisen vauhtiin. Tämä saattaa kuulostaa aikaa vievältä, mutta oikeasti tarvitaan vain muutama minuutti, jonka aikana sanoitetaan jännät tunteet ja sitten voidaan levollisemmin mielin siirtyä juttelemaan jostakin muusta.

Aikataulun ja tavoitteiden kertominen:

On tärkeää, että lapsi saa tiedon siitä, miksi tapaatte. On myös reilua kertoa lapselle ymmärrettävällä tavalla, kuinka kauan tapaamisen on tarkoitus kestää. Kotikäynnillä voi sanoa: ”Olen teillä nyt kylässä siihen saakka, kun teillä on päivällisaika. Sopsisiko se?” Tai sitten voi käyttää lasten ohjelmien kestoja apuna: ”Oletko katsonut joskus Pikku Kakkosta? Minulla on aikaa olla teillä kylässä yhden Pikku Kakkosen verran, ja sitten minun bussini lähtee kohti omaa kotiani.” Jos tapaamisessa on tehtävä myös muuta kuin tutustuttava lapseen, sekin on hyvä sanoa ääneen: ”Haluatko esitellä huonettasi? Voitaisiin leikkiä jonkin aikaa. Jossain vaiheessa juttelen myös vanhempien kanssa, mutta leikitäänkö eka?”

Arvostuksen osoittaminen:

On tärkeää osoittaa lapselle, että hänen tietonsa ja sanansa ovat yhtä tärkeitä kuin aikuisien. Voit hyvin sanoa lapselle: ”Olen saanut äidiltä ja isältä luvan tulla tutustumaan teihin ja oppimaan uutta. Autatko minua oppimaan jotakin sinusta ja vanhemmistasi?” Yhtenä esimerkkinä voi ajatella tilannetta, jossa lapsella on jokin muu äidinkieli kuin suomi; silloin työntekijä voi ihastella uutta kieltä ja kysyä, voisiko lapsi opettaa jonkin sanan.

Lopuksi

Olen tässä artikkelissa pyrkinyt tuomaan esille sellaisia leikillisiä ja lapsentahtisia eleitä, joita me ammattilaiset voisimme kokeilla lapseen tutustumisessa. Aikuiset lähtevät helposti liikkeelle ennalta rajatusta aiheesta, josta toivoo lapselta tietoa. Olen pyrkinyt innostamaan lapsia kohtaavia aikuisia pohtimaan, voisiko lähestymistapana toimia kuuntelu ja seuraaminen sekä lapselle ominaisen toiminnan, leikin ja mielikuvituksen havainnointi. Tällöin keskiöön nousee se, mitä lapsella on sanottavaa ja mitä hän pitää tärkeänä. Jokaisella lapsella on yksilöllisiä tapoja ilmaista itseään ja persoonallisia tyylejä kertoa, olla ja toimia tässä maailmassa. Sen huomaaminen vaatii aikuiselta valmiutta ottaa lapsi vastaan sellaisena kuin hän on, omana itsenään (Riihelä 2012, 231).

Toivoisin, että me kaikki lapsia kohtaavat ammattilaiset, vapaaehtoiset ja muut aikuiset voisimme vain antaa mennä, päästää irti, unohtaa mikä olikaan agenda tai kysymysrunko ja luottaa siihen, että leikillisyyden myötä riittävä vastaus löytyy. Ymmärrän, että on olemassa tilanteita ja työtehtäviä, joissa tapaamisen rakenteella on tärkeä tehtävä. Aina näin ei kuitenkaan ole. Luulisin, että lähes aina tärkein kysymys on: kuka tämä lapsi on ja mistä hän pitää? Vastauksia etsiessään on saattanut samalla nauraa, laskea liukumäestä tai saada pikkuleitin hiuksiinsa.

Se, että on pyrkinyt näkemään lapsen sellaisena kuin hän itsensä haluaa esitellä, on henkilökohtaisesti lapselle merkittävää. Tärkeää on se, että on aikuisena pyrkinyt kurkottelemaan kohti lapsen kokemusmaailmaa ja osoittanut arvostusta sitä kohtaan. Se, että lapsi päästää aikuisen lähelleen ja syntyy luottamus, on myös yhteiskunnallisesti merkittävä asia. Mitä enemmän lapsilla on kokemuksia siitä, että heidät on kuultu ja nähty, sitä enemmän heillä syntyy tunne osallisuudesta tähän yhteiskuntaan. Jos lapselle syntyy jatkuvasti ohittamisen ja osattomuuden kokemuksia, se vaikuttaa väistämättä myös jatkossa siihen, miten lapsi pystyy luottamaan aikuisiin ja miten hän itsensä näkee ja kokee.

Lastenkodissa asui eräs lapsi, joka oli pienestä pitäen rakastanut pyörrien ja skeittilautojen korjaamista. Hänen huoneensa lattia oli aina täynnä laakereita ja ruuveja. Lastenkodissa me aikuiset huomasimme tämän vahvuuden ja aloimme vahvistaa hänen tunnettaan siitä, että hän oli hyvä tekemisessään. Hän sai harrastuksessaan tarvittavia välineitä, ulkoilu saattoi painotua lähimetsän hiekkakuopille, ja hänestä otettiin voimauttavia valokuvia pyörän selässä. Kun oli hankala ilta ja lapsella paha mieli, hieroin hänen korviaan hänen toiveestaan ja samalla kerroin, kuinka odotan sitä päivää, että hän perustaa oman korjausfirman ja voin tuoda koko sukuni pyörät

hänelle korjattavaksi. En tiedä, mitä hänelle kuuluu nykyään, mutta toivon, että nuo hetket, kun me aikuiset tajusimme hänelle tärkeän asian, ovat hänellä edelleen mielessä. Me uskoimme häneen, hänen vahvuuksiinsa.

Tutustumiselle on tärkeää antaa tilaa, koska se on kaiken jatkotyöskentelyn pohja ja perusta. Sen jälkeen on paljon helpompi tarjota tukea tai oikeanlaista palvelua. Lapsella voi olla myös paljon sanottavaa tai ilmaistavaa siitä, mitä hän toivoo jatkossa ja minkälaista tukea hän kaipaa. On tärkeää, ettei lapsen näkemystä ohiteta tai oleteta. Tutustuminen on matka, jossa lapselle tärkeään asiaan tutustumisen kautta voi vahvistaa osallisuutta ja lapsen hyvinvointia pitkällä aikavälillä. Parhaimmillaan lapsi voi elää oman itsensä näköistä arkea.

Lähteet

Kalliomeri, Reetta & Tiainen, Anne & kehittäjäryhmän lapset (2020) Perheväkivaltaa kokee-
neet lapset toiminnan kehittäjinä. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.

Karlsson, Liisa & Karinmäki, Reeli (toim.) (2012) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutki-
mukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura.

Karlsson, Liisa & Puroila, Anna-Maija & Estola, Eila (toim.) (2016) Välkkeitä, valoja ja var-
joja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista. N-Y-T-Nyt Oy.

Karlsson, Liisa & Riihelä, Monika (2012) Sadutusmenetelmä – kohtaamista ja aineiston tuot-
tamista. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karinmäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmai-
seen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura.

Kinnunen, Susanna & Viljamaa, Elina (2016) Ymmärränpö? Teoksessa Liisa Karlsson, An-
na-Maija Puroila & Eila Estola (toim.) Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia lasten hy-
vinvoinnista. N-Y-T-Nyt Oy.

Kuosmanen, Sinikka & Hela, Emmi (2016) Leikisti, ihan oikeesti. Ensi- ja turvakotien liiton
blogikirjoitus. <https://ensijaturvakotienliitto.fi/blogi/leikisti-oikeesti/>. Viitattu 12.2.2021.

Louhela-Risteelä, Virpi (2016) Kuuntelemista ja kuulluksi tulemistä. Teoksessa Liisa Karls-
son, Anna-Maija Puroila & Eila Estola (toim.) Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia las-
ten hyvinvoinnista. N-Y-T-Nyt Oy.

Puroila, Hohti & Karlsson, Liisa (2016) Teoksessa Liisa Karlsson, Anna-Maija Puroila & Eila
Estola (toim.) Välkkeitä, valoja ja varjoja. Kertomuksia lasten hyvinvoinnista. N-Y-T-Nyt Oy.

Riihelä, Monika (2012) Kertominen on lapselle sanallista leikkiä. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan. Suomen kasvatustieteellinen seura.

Sadutus. Lapset kertovat -verkkosivu. <https://lapsetkertovat.org/toimintamme/sadutus/>. Viitattu 12.2.2021.

Stenius, Tuula (2020) Mikä naurattaa? <https://www.tuulius.com/ohjelmat/>. Viitattu 12.2.2021.

Stenvall, Elina & Korkiamäki, Riikka & Kallio, Kirsi Pauliina (2015) Arjen moninaisuuden tavoittaminen tutustumisen kautta. Teoksessa Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) Myönteinen tunnistaminen. Julkaisuja 171. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Tavoita lapsen kokemuksia. Pelastakaa Lapset ry:n verkkosivu. <https://www.pelastakaa-lapset.fi/lapsilta-opittua/tyoskentele-lapsen-kanssa/tavoita-lapsen-kokemuksia/>. Viitattu 12.2.2021.

Toivonen, Reetta (2019) Lapsi mukaan päätöksentekoon. Helsingin kaupungin lastensuojelun perhekuntoutuksen käytäntöjen kehittäminen. Opinnäytetyö. Metropolia.

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Lapsi oman elämänsä kertojana: monimenetelmällisyyden mahdollisuudet

Tiina Lehto-Lundén

Johdanto

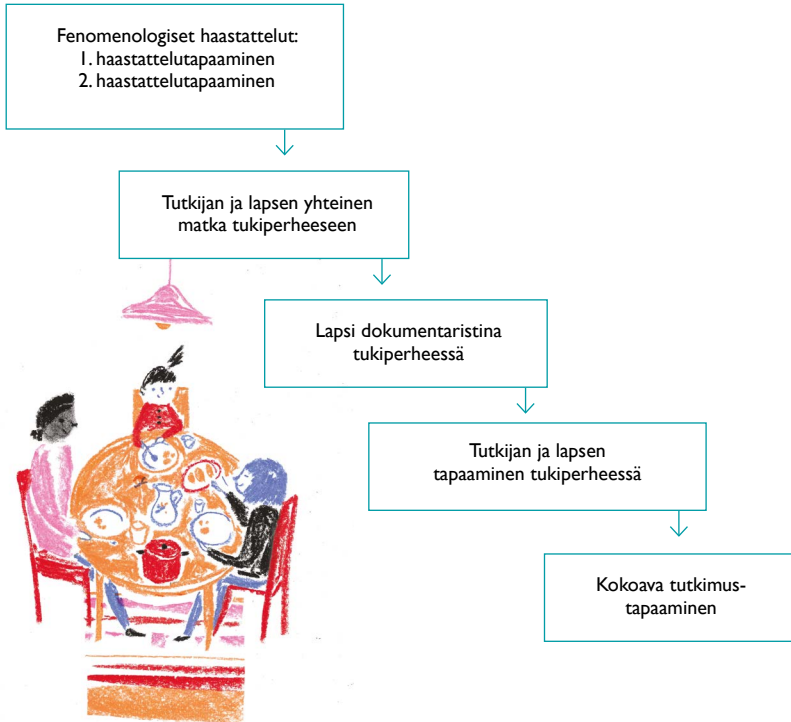
Tunnistatko tilanteen: kysyessäsi lapselta jotain, hän ei heti vastaa tai alkaa kertoa ajatuksistaan epäsuorasti. Tällainen saa meidät aikuiset helposti turhautumaan ja saatamme siksi jopa jättää lapsen kokemuksen kokonaan huomiotta. Lapsen tapa olla maailmassa on erilainen kuin aikuisen, ja tämän vuoksi yhteisen kielen rinnalle tarvitaan joskus muitakin tapoja kommunikoida (Kinnunen 2015). Yhtenä vaihtoehtona keskustelun rinnalle voi lasta kohdatessa tuoda osallistavia visuaalisia menetelmiä, kuten videointia ja valokuvausta. Ne lisäävät lapsen itseilmaisun tapoja ja samalla havainnollistavat aikuiselle lapsen mielipiteen moninaisuutta. (Kumpulainen ym. 2015.) Artikkelissani keskityn tarkastelemaan sitä, miten lapsia voi kutsua kertomaan elämästään moninaisin menetelmin ja miten perinteisesti aikuisvetoisina pidettyjä tilanteita voi kääntää lapsilähtöisemmiksi.

Artikkelin monimenetelmällisyyden huomioit pohjautuvat väitöstutkimukseeni (Lehto-Lundén 2020), jonka fokuksena on lasten kokemukset lastensuojelun tukiperhetoiminnasta. Tutkimukseni tavoitteena on ollut tehdä arkista aihetta näkyväksi ja vahvistaa lasten kykyä kertoa omasta elämästään. Väitöstutkimukseni kiinnittyy eksistentiaalis-fenomenologiseen viitekehykseen, ja se tarjoaa sekä näkökulman että välineitä lasten tiedon keräämiseen. Näitä välineitä voidaan hyödyntää laaja-alaisesti lasten kanssa työskennellessä.

Nostan artikkelissa esiin erityisesti väitöskirjani aineistonkeruun aikana tekemiäni valintoja ja pohdin niitä kohtia, joissa lapset ovat aktiivisesti itse olleet tiedon tuottajina ja kertoneet elämästään mahdollisimman vähän aikuisen ohjaamana. Olen koonnut tutkimukseni aineiston monimuotoisesti mosaiikkitutkimusotteella, joka tarkoittaa, että pe-

rinteisten haastatteluiden lisäksi lapset ovat dokumentoineet itse valokuvaten ja videoiden sekä kulkemistaan tukiperheeseen että viikonloppuarkeaan tukiperheessä (ks. kuvio 1). Haluankin jakaa kokemuksiani siitä, miten lapsen omaa ääntä voi monimenetelmällisyyden avulla vahvistaa.

Kuvio 1. Lapsi tukiperheessä – tutkimuksen aineistonkeruun prosessi

Menetelmät eivät kuitenkaan ole oikotie lasten ajatusten luokse. Lähtökohtaisesti lapset pystyvät kertomaan oman näkökantansa, mikäli aikuiset kykenevät luomaan ilmapiirin, joka on lapselle turvallinen, lapsen huomioon ottava ja luottamusta rakentava (Smith & Taylor 2003). Valokuvaaminen ja videointi toimivat konkreettisina tapoina, joilla lapsi saa kertoa omasta elämästään, itse valitsemastaan näkökulmasta. Ei ole tarpeen monimutkaistaa sitä tapaa, jolla kohtaamme lapsen, mutta aikuisina meillä on vastuu siitä, että lapsi saa jokaisessa hetkessä olla oma itsensä.

Lapsen tieto näkyväksi

Lasten ajatusten aito kuuleminen vaatii edelleen aikuiskeskeisten ajattelu- ja toimintamallien tarkastamista ja arviointia sekä toimintatapojen muutosta. Yhä edelleen, kun halutaan saada tietoa lapsen elämään liittyvistä asioista, sitä kysytään valitettavan usein lapsen vanhemmilta tai muilta lapsen ympärillä olevilta aikuisasiantuntijoilta. (Forsberg ym. 2006, 8.) Aikuiset suhtautuvat lasten puheisiin helposti varauksellisesti ja jopa epäilevästi (Kyrönlampi-Kylmänen 2007, 10–11). Useissa aiemmissa tutkimuksissa (esim. Cleve 2002; Nikupeteri & Laitinen 2017; Pramling-Samuelsson 2004) on kuitenkin osoitettu, että lapsilla on vahva kyky kertoa itseään koskevista asioista, mikäli aikuiset tarjoavat siihen riittävästi mahdollisuuksia. Tiedon saaminen lapsilta vaatii sekä rohkeaa työskentelyotetta että menetelmällistä kokeilua.

Lapsilähtöisyys voidaan jakaa lapsinäkökulmaan (engl. *child perspective*) ja lapsen näkökulmaan (engl. *child's perspective*). Lapsinäkökulmassa on kyse ulkoa sisälle suuntautuvasta yrityksestä tuoda lapsen ääni kuuluviin ja siitä, että aikuinen koettaa ulkoapäin päästä kurkistamaan lapsen ajatuksiin. Lapsen näkökulma sen sijaan suuntautuu sisältä ulos eli lapsi itse tuo oman ajatusmaailmansa ja äänensä esiin. (Karlsson 2012, 22–25; Sommer ym. 2010.) Väitöstutkimuksessani sitouduin lapsen näkökulman tavoitteluun, millä tarkoitan sitä, että lapsi saa omalla tavallaan kertoa tai olla kertomatta omasta elämästään, ajatuksistaan ja kokemuksistaan. En kuitenkaan voi ohittaa omaa aikuisuuttani, jolloin myös ulkoiset kurkistukset lapsen maailmaan ovat todellisia. Sosiaalialan ammattilaisen tulee aina kunnioittaa lapsia yksilöinä, joilla on jotakin sanottavaa ja kerrottavaa. Itselleni tämä merkitsee erityisesti sitä, että lasten kokemusten kuulemisen kautta tarjoutuu mahdollisuus myös muuttaa aikuiskeskeisiä toimintamalleja (Lehto-Lundén 2020, 20).

Toimiessamme avoimesti yhdessä lasten kanssa ja sietäessämme tilanteiden epävarmuutta olemme yleensä jonkin sellaisen äärellä, joka tarjoaa myös lapselle parempia mahdollisuuksia osallistua toimintaan. Kyse on ennen kaikkea kohtaamisesta. Kohtaaminen on osallisuutta ja osallisuus on lasten perusoikeus. (Inkinen 2018, 181.) Marjatta Bardyn (1996, 191–193) aikaa kestävä ja oivaltava ratkaisu onkin, että lapsia tulee kohdella kuin aikuisia siinä mielessä, että on tarkasteltava, miltä maailma näyttää heidän näkökulmastaan ja miten he itse määrittelevät ja tekevät elämäänsä näkyväksi.

Toivon, että kaikki lasten kanssa työskentelevät ammattilaiset aktiivisesti pohtivat omia valintojaan toimiessaan lasten kanssa ja pyrkivät löytämään moninaisia keinoja, joilla lapset voivat itse kertoa elämästään ilman, että kokemus on aikuisen tiedon värittämää.

Omaa tapaaani kerätä aineistoa lasten kanssa ohjasi ajatus läsnäolosta ja avoimen hämmästelevästä kysymisen tavasta. Menetelmällinen monipuolisuus on yksi keino, jolla lasten ääntä voidaan vahvistaa ja samalla laajenee aikuisten ymmärrys lasten kokemuksista ja elämästä.

Lapsi kertojana – esimerkkeinä valokuvaaminen ja videointi

On useasti todennettu, että käytössä on oltava erilaisia menetelmiä, jotta lapsille tarjoutuu paras mahdollisuus sanoittaa ajatuksiaan (esim. Cele 2006; Graham ym. 2015; Harcourt & Sargeant 2011; Martins ym. 2018). Ei voida tyytyä vain keskustelemaan lapsen kanssa, vaan on hyvä käyttää ja tarjota lapselle mahdollisuutta sanoittaa ajatuksiaan vaihtelevilla tavoilla: valokuvaamalla, piirtämällä, leikkimällä tai vaikka pelaamalla yhdessä. Myös henkilökohtaiset tavarat voivat toimia lapsen tiedon ja ajatusten esiin tuojina.

Erityisesti erilaiset (luovat) visuaaliset menetelmät tukevat lasten osallistumista ja antavat tilan ilmaisujen jopa ei-odotetuille ilmenemismuodoille (Kullman 2012, 2). Lisäksi visuaalisten menetelmien käyttö antaa lapsille ja nuorille enemmän valtaa kerrontaan ja tarjoaa heille kerronnan tavan, jota he pitävät yleensä miellyttävänä (esim. Punch 2002, 329). Esimerkiksi valokuvatessa lapsi saa tehdä valintoja siitä, milloin ja mistä kuvakulmasta hän valitsemaansa kohdetta esittelee (Trell & Van Hoven 2010, 96). Myös tutkimuksessani lapsilla oli valta päättää videoinneista ja valokuvaamisesta. Lasten tukiperheitoiminnasta ottamien kuvien ja videoiden kautta pääsin tarkastelemaan esimerkiksi lasten ja paikan välistä vuorovaikutusta ilman, että tunkeudu in heidän rutiineihinsa tai seurasin heitä (esim. Cele 2006, 155; Trell & Van Hoven 2010, 96).

Lasten ottamia valokuvia ja videoita voi käyttää keskusteluiden tukena niin sanotulla valokuvahaastattelutekniikalla (engl. *photo elicitation*), joka mahdollistaa valokuvien sanoittamisen (engl. *photovoice*) (esim. Clark-Ibáñez 2004; Collier & Collier 1986; Pennanen 2015, 105–106). Valokuvahaastattelutekniikassa lapsen ottamat valokuvat tuodaan mukaan keskusteluun, jolloin ne auttavat luomaan yhteisymmärrystä aikuisen ja lapsen välille (Nyyssölä 2015, 28). Kuvien katselu yhdessä toimii myös lapsen ja aikuisen välisenä sosiaalisen vaihdon mekanismina (Kullman 2012, 10), jossa lapsi auttaa aikuista ymmärtämään hänen tapaansa ajatella. Valokuvien välityksellä keskustelu myös konkretisoi lapsen puhetta. Videoinnit ja valokuvat tukevat sanallista ilmaisua, sillä tunteet ja koettut asiat eivät aina välity vain sanoista, vaan niitä todennetaan myös kehollisesti, muun muassa ilmeinä ja eleinä, katseina ja liikkeinä. Lisäksi hienovaraiset eleet kertovat tunteista. Jännitys, hiljaisuus sekä äänten ja eleiden sävy ja voimakkuus voivat paljastaa paljon silloinkin, kun kokemuksiin liittyviä tunteita ei ilmaista sanoin. (Esim. Pirskanen & Eerola 2018, 27; Pösö 2004.)

Omassa tutkimuksessani lapset saivat kuvata sekä matkaa että viikonlopun viettoja tukiperheessä. Menetelmä mahdollisti keskustelun konkreettisesti läsnä olevasta kuvasta ja antoi lapselle mahdollisuuden kertoa ajatuksiaan kuvien kautta, kuten haastatteluesimerkki ja lapsen ottama valokuva puistosta (kuva 1) yhdessä osoittavat.

Lapsi: Tossa me oltiin puistossa.

Tiina: Joo-o.

Lapsi: Täs on puisto. Täs on tällänen.

Tiina: Mistäs se on?

Lapsi: Se on siellä puistossa. Se on sellainen iso ja sit siinä on iso tollanen lintu.

Tiina: Okei, onko se jossain lähellä [tukiperhettä] se puisto?

Lapsi: Joo.

Tiina: Ootteks te aikasemminkin ollu siellä?

Lapsi: Joo.

Lapsen ottama kuva: Puisto

Lapsi elää omaa ainutlaatuista arkeaan, ja lasten ottamat valokuvat ja videot tarjoavat erityisen kurkistusikkunan aikuisille lapsen maailmaan. Valokuvissa ja videoissa on myös se hyvä puoli, että ne mahdollistavat asioihin palaamisen yhdessä lapsen kanssa. Merkittävää valokuvissa ja videopätkissä on myös se, että ne paljastavat lapsen elämästä jotakin sellaista, jota aikuisena ei osaa edes ajatella. Monet asiat voivat jäädä huomiotta tai kertomatta, jos lapsilla ei ole moninaisia keinoja ilmaista ajatuksiaan.

Lasten ottamat valokuvat voivat purkaa myös aikuisilla olevia väärinymmärryksiä ja tulkintoja lapsen toiminnasta. Myös itselleni kävi näin tutkimukseni teon aikana. Tapasin suunnitellusti lasta tukiperheessä tukiperheviikonloppuna sunnuntaina, jolloin lapsella oli ollut mahdollisuus kuvata viikonlopun tapahtumia. Valokuvaaminen oli ollut lapselle mielekästä, ja kuvia oli satoja. Vietimme aikaa yhdessä ja katselimme valokuvia. Kun lapsi esitteli ja kertoi minulle kuvista, aloin mielessäni epäillä lapsen ottaneen vahingossa valtavan määrän kuvia epämääräisestä vaaleanpunaisesta taustasta. Ajatukseni osoittautui kuitenkin täysin vääräksi. Vaaleanpunainen tausta osoittautui tukiperheen lapselle kuuluvaksi pöllöpeitoksi (ks. kuva 2), joka oli myös tukiperheessä käyvälle lapselle erityisen mieluinen. Peitto liittyi myös tiiviisti majaleikkiin, jota lapset lähes aina yhdessä ollessaan leikkivät. Lapsi oli siis viettänyt paljon aikaa majassa ja kuvannut majan kattoa. Tämä oli konkreettinen muistutus itselleni siitä, että emme voi aikuisina ennakolta tietää, mikä esine on lapselle tai nuorelle tärkeä, emmekä näin ollen epäillä tehtyjen valintojen oikeellisuutta.

Lapsen ottama kuva: Majan katto

Kun lasten kanssa aletaan käyttää uusia menetelmiä, on tärkeää antaa lasten tutustua ja totutella niihin. Vaikka nykypäivän lapset ovat näppäriä puhelinten ja kameroiden käyttäjiä, on oleellista käydä lapsen kanssa keskustelua valokuvaamisesta ja videoinnista, erityisesti, jos käyttöön tarjotaan esimerkiksi digikameraa, joka ei ole hänelle tuttu. Kohtaamisiin lasten kanssa on aina paras suhtautua joustavasti, ja niihin on varattava aikaa. Lisäksi aikuisenkin on hyvä heittäytyä leikkisäksi ja olla mukana lapsen kokeiluissa. Itsekin unohdin välillä roolini tutkijana ja heittäydyin mukaan lasten leikkeihin ja aloitteisiin.

Lapsi: Mä voin haastatella sua.

Tiina: Ai nyt sä haast-, no haastattelepa mua.

Lapsi: No, miten viikkosi on mennyt?

Tiina: No hyvin on mennyt, on ollut kiva, kun aurinko on paistanut. Ootko huomannu?

Myös valtasuhteiden tiedostaminen on tärkeää, ja niille on herkistyttävä erityisesti silloin, kun toimitaan alaikäisten kanssa (Vuorisalo 2013, 64). Monipuolisten osallistavien menetelmien käyttö tapaamisissa onkin kannattavaa, koska niiden avulla voidaan tasoittaa valta-asetelmaa aikuisen ja lapsen välillä (Lehto-Lundén 2020, 144). Myös erilaiset kysymisen tavat sisältävät valta-asetelmia, samoin kuin tilat ja paikat, joissa lapsia tavataan. Täysin neutraaliin tilaan ja tilanteeseen ei ole mahdollista asettua, mutta on kyettävä arvioimaan niiden vaikutuksia lapsen antamiin vastauksiin. (Punch 2002.)

Esimerkiksi omassa tutkimuksessani sopiessani ensimmäistä haastattelutapaamista puhelimitse perheen vanhempien kanssa, pyysin vanhempia kysymään lapsen toivetta paikasta, jossa he haluavat minut tavata. Kun sitten tapasin lapsen, varmistin, että tapaamispaikka on hänen valitsemansa ja hänelle sinä hetkenä mieluinen. Seuraavien tapaamisten aika-auluttamisen tein niin, että myös lapsi oli paikalla kuulemassa ja hän sai vaikuttaa sovitun aikaan ja paikkaan. Olen mennyt siihen tilaan, johon lapsi on minut kutsunut ja myös konkreettisesti kuljettanut. Kutsut lasten omiin huoneisiin olen kokenut erityisenä luottamuksen osoituksena.

Lapset selvästi pitivät sekä kuvaamisesta että aktiivisesta ja toiminnallisesta roolistaan. Tutkimuksessani lapset ottivat dokumentaristin roolin innolla vastaan. Kysyin lapsilta heidän omia ajatuksiaan tutkimuksessa mukana olemisesta, ja heidän mielestään mielekkäimpiä hetkiä olivat olleet ne, jolloin he olivat itse päässeet osallistumaan eli videoimaan ja valokuvaamaan. Kukaan lapsista ei myöskään ollut aikaisemmin juurikaan valokuvannut tai videoinut tukiperheviikonloppuaan.

Tiina: Minkälaista tää [tutkimuksessa mukana olo] on susta ollu?

Lapsi: Kivaa.

Tiina: Kivaa, okei. Mikä sun mielestä oli kaikkein kivointa?

Lapsi: Mm. No, se kun me saatiin kuvata niitä, videoita ja kaikkee.

Lopuksi

Aikuisten on aktiivisesti luotettava lasten tietoon ja siihen, että lapset kykenevät täysin relevantisti ja omalla tavallaan ilmaisemaan kokemuksiaan ja ajatuksiaan. On tutkittua (Kumpulainen ym. 2015), että digitaalisten kameroiden kautta syntyvä toiminta sekä lapsen itse ottamat valokuvat välittävät lasten visuaalista kerrontaa ja oman äänen rakentumista. Vaikka lasten kokemuksia tavoitetaan tiedontuottamisen eri menetelmien ja esimerkiksi sanallisen, vuorovaikutuksellisen ja toiminnallisen materiaalin avulla moniulotteisesti, ei mikään menetelmä yksiselitteisesti lisää tai paranna itseilmaisun mahdollisuuksia (Buckingham 2009, 635). Tärkeintä on, että lapsille muodostuu sekä fyysisesti että emotionaalisesti turvallinen tila jakaa kokemuksiaan (Nikupeteri & Laitinen 2017, 15–16).

Meidän on kyettävä aikuisina osoittamaan lapsille, että heidän tiedollaan on merkitystä. Kuuleminen ei saa jäädä vain näennäiseksi. Toivonkin, että yhdessä lasten kanssa ihmetellen, keskustellen ja pohtien lasten ääni tulee jatkossa yhä vahvemmin kuuluviin sekä päätöksenteon eri tasoilla, että sosiaalialan arjen toiminnoissa. Jokaisen lapsen kokemus elämästä on tärkeä. Meidän tulee kiinnostua, kysyä ja kuunnella. Tiedän, että lasten kanssa työskentelevillä ammattilaisilla on osaamista lasten kohtaamiseen ja lasten äänen kuuluvaksi tekemiseen, mutta ilman toimivia menetelmiä ja rohkeutta käyttää niitä, ei kuitenkaan päästä asiakkaiden osallisuuden ja kokemusten ytimeen. Tärkeintä on kysymisen tapa ja tilan antaminen, ei pelkkä menetelmällinen kokeilu.

VINKIT

- **Älä mystifioi lasta**

Mitä jos lasten kanssa toimittaessa kysymisen ja tiedon keruun tavat olisivatkin samantaisia kuin aikuisten kanssa toimittaessa ilman, että ylläpidetään tai ajatellaan lasten ja aikuisten erilaisuutta? On rohkeasti uskallettava olla mystifioimatta lapsia ja tekemättä heistä erityisiä, vahvaa suojelua vaativia vain siksi, että kuuluvat marginaaliseen “lasten ryhmään”. Lasten, kuten aikuistenkin, elämäntilanteet saattavat olla haavoittuvia, ja kehitykselliset kyvyt ovat kaikilla erilaisia, mutta lasten kuulematta jättäminen, esimerkiksi iän tai suojelun nimissä, voi sivuuttaa lasten aseman parantamisen kannalta tärkeää tietoa. (Forsberg & Ritala-Koskinen 2018, 15.)

- **Kurkistus lapsen elämään**

Kun lapsi valokuvaa tai videoi omaa elämäänsä, aikuinen saa erinomaisen mahdollisuuden kurkistaa lapsen elämään, erityisesti silloin, kun aikuinen ei pääse osalliseksi lapsen elämään tai perheen arkeen ja viikonloppuun. Kuvat ja videot mahdollistavat hetkiin palaamisen ja tarjoavat tilaisuuden kysyä lisää. Valokuvaus ja videointi soveltuvat erityisen hyvin lapsen elämän kartoittamiseen ja avaavat todellisuutta lapsen näkökulmasta, jotta aikuinenkin voisi ymmärtää sen erilaisia osa-alueita.

- **Mieti, miten ohjeistat lasta**

On hyvä miettiä, miten lasta ohjeistetaan kuvaamaan. Jos halutaan saada tietoa jostakin tietystä lapsen elämän osa-alueesta, on oleellista ohjeistaa lasta kuvaamaan juuri siihen liittyviä asioita. Jos lapsi on lukutaitoinen, ohjeet kannattaa kirjoittaa ja antaa ne lapselle. Ohjeistus kameran käyttöön sekä kuvien ja videointien tekemiseen voi olla myös hyvin väljä. Tarkat ohjeet tekevät toiminnasta jälleen aikuislähtöistä ja rajaavat lapsen omaa ääntä. Valokuvat ja videot antavat aikuiselle ja lapselle myös tilaisuuden keskustella kuvaamisen ja julkaisemisen etiketistä.

- **Lähde lapsen kanssa liikkeelle hänen elinympäristöönsä**

Liikkuminen muuttaa aikuisen ja lapsen välistä suhdetta. Se muuttaa myös vallanjakoa ja avaa uusia näkökulmia tiedon muodostukselle. (Anderson 2004; Back 2014.) Osoita kiinnostusta lapsen elinympäristöön ja anna lapsen kuljettaa sinua hänelle tärkeisiin paikkoihin: omaan huoneeseen, mieluisiin leikkiipaikkoihin tai koulumatkan eri kohtiin.

Lähteet

Anderson, Jonathan (2004) Talking whilst walking: A geographical archaeology of knowledge. *Area* 36(3), 254–261.

Back, Les (2014) Tape recorder. Teoksessa Celia Lury & Nina Wakeford (toim.) *Inventive Methods: The Happening of the Social*. London: Routledge.

Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus – kohtaauspaikkana Émile. *Stakes*, tutkimuksia 70. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimuskeskus Stakes.

Buckingham, David (2009) Creative visual methods in media research: possibilities, problems and proposals. *Media, Culture and Society* 31(4), 633–652.

Cele, Sofia (2006) *Communicating place. Methods for Understanding Children's Experiences of Place*. Stockholm Studies in Human Geography. Stockholm: Stockholm University.

Clark-Ibáñez, Marisol (2004) *Framing the Social World with Photo-Elicitation Interviews*. *American Behavioral Scientist* 47(12), 1507–1527.

Cleve, Elisabeth (2002) *En stor och en liten är borta. Kristerapi med en tvåårig pojke*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Collier, John & Collier, Malcom (1986) *Visual anthropology. Photography as a Research Method*. Albuquerque: University of New Mexico Press.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino (2018) *Johdatus lasten monipaikkaiseen asumiseen*. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen (toim.) *Monen kodin lapset*. Helsinki: Gaudeamus.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (2006) *Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä*. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö: kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Graham, Anne & Powell, Mary Ann & Taylor, Nicola (2015) *Ethical research involving children: Encouraging reflexive engagement in research with children and young people*. *Children & Society* 29(5), 331–343.

Harcourt, Deborah & Sargeant, Jonathon (2011) *The challenges of conducting ethical research with children*. *Education Inquiry* 2(3), 421–436.

Inkinen, Helena (2018) *Epilogi – lasten ja nuorten kuuleminen heidän näkökulmastaan*. Teoksessa Sauli Hyvärinen & Tarja Pösö (toim.) *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Karlsson, Liisa (2012) *Lapsinäkökulmaisen tutkimuksen ja toiminnan poluilla*. Teoksessa Liisa Karlsson & Reeli Karimäki (toim.) *Sukelluksia lapsinäkökulmaiseen tutkimukseen ja toimintaan*. Kasvatusalan tutkimuksia 57. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura.

Kinnunen, Susanna (2015) *Kato papukajaja! Spontaanit piirustushetket lapsen ja tutkijan kohtaamisen ja tiedonrakentumisen tilana*. Teoksessa Marleena Mustola, Johanna Mykkänen, Marja Leena Böök & Antti-Ville Kärjä (toim.) *Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa*. Julkaisuja 170. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Kullman, Kim (2012) *Experiments with moving children and digital cameras*.

Children's Geographies 10(1), 1–16.

Kumpulainen, Kristiina & Mikkola, Anna & Salmi, Saara (2015) *Osallistava visuaalinen tutkimus ja lapsen äänen tavoittaminen*. Teoksessa Marleena Mustola, Johanna Mykkänen,

Marja Leena Böök & Antti-Ville Kärjä (toim.) Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa. Julkaisuja 170. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Kyrönlampi-Kylmänen, Taina (2007) Arki lapsen kokemana. Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus. Acta Universitatis Lapponiensis 111. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Lehto-Lundén, Tiina (2020) Lapsi tukiperheessä. Eksistentiaalis-fenomenologinen tutkimus lasten kokemuksista. Heikki Waris -instituutin tutkimuksia 3. Helsinki: Pääkaupunkiseudun osaamiskeskus Socca.

Martins, Paula Cristina & Oliveira, Vitor Hugo & Tendais, Iva (2018) Research with children and young people on sensitive topics – The case of poverty and delinquency. *Childhood* 25(4), 458–472.

Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja (2017) Lasten sensitiivisten kokemusten tutkimisen metodologiset valinnat – Esimerkkinä vanhempien välisen eron jälkeisen vainon tutkimusprosessi. *Kasvatus ja Aika* 11(1), 6–23.

Nyyssölä, Niina (2015) Kuva puhuttaa. Teoksessa Marleena Mustola, Johanna Mykkänen, Marja Leena Böök & Antti-Ville Kärjä (toim.) Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa. Julkaisuja 170. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Pennanen, Lea (2015) Lapsen toimijuuden tarkastelua visuaalisen aineiston avulla. Teoksessa Marleena Mustola, Johanna Mykkänen, Marja-Leena Böök & Antti-Ville Kärjä (toim.) Visuaaliset menetelmät lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa. Julkaisuja 170. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Pirkanen, Henna & Eerola, Petteri (2018) Johdanto: Tunteet perhe- ja läheissuhteissa. Teoksessa Petteri Eerola & Henna Pirskanen (toim.) Perhe ja tunteet. Helsinki: Gaudeamus.

Pramling-Samuelsson, Ingrid (2004) How children tell us about their childhood? *Early Childhood Research & Practice* 6(1).

Punch, Samantha (2002) Research with Children – The Same or Different from Research with Adult? *Childhood* 9 (3), 321–341.

Pösö, Tarja (2007) Lastensuojelun puuttuva tieto. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino.

Robinson, Natalie (2016) ”A Little Bit of What I’m About.” Urban Photography for Social Work Research. Teoksessa Louise Hardwick, Roger Smith & Aidan Worsley (toim.) Innovations in Social Work Research. Using Methods Creatively. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Smith, Anne B. & Taylor, Nicola J. (2003) Rethinking children’s involvement in decision-making after parental separation. *Childhood* 10(2), 201–216.

Sommer, Dion & Pramling Samuelsson, Ingrid & Hundeide, Karsten (2010) Child perspectives and children's perspectives in theory and practice. Springer: Dordrecht.

Trell, Elen-Maarja & Van Hoven, Bettina (2010) Making sense of place: exploring creative and (inter)active research methods with young people. Fennia 188(1). Helsinki: Suomen Maantieteellinen seura.

Vuorisalo, Mari (2013) Lasten kentät ja pääomat. Osallistuminen ja eriarvoisuuksien rakentuminen päiväkodissa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 467. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rohkeasti minä – taide ja luovuus itseilmaisun ja osallisuuden ympäristönä

Pilvi Kuitu

Johdanto

Kyky nähdä toisin on sisäänkirjoitettu lapsuuteen. Lapsen kokemus- ja tietopankissa on vielä paljon tilaa, eivätkä asioiden ilmeiset yhteydet häiritse ihmettelyä. Lapsella on kyky nähdä asiat uusin silmin ja ennakkoluulottomasti. Lapsi hyväksyy uuden ja sopeutuu ennakoimattomaan. *Just nyt, just näin.* Aikuisten käsitykset maailmasta ovat huomattavasti rajoittuneemmat. Lasten ja aikuisten vuorovaikutuksen syntymiselle ei aina löydy yhteistä kieltä. Voi olla hyvin vaikeaa pysähtyä samalle viivalle, kohdata toisensa arvostavasti ilman aikuisuuden ja lapsuuden valta-asetelmia tai ymmärtää asioita ja käsitteitä niin, että ne tarkoittavat molemmille samaa tai edes sinne päin.

Olen työskennellyt Kulttuurikeskus PiiPoon toiminnanjohtajana ja taiteen, kulttuurin, saavutettavuuden, osallisuuden ja lastenkulttuurin parissa yli kaksikymmentä vuotta. Näihin vuosiin on mahtunut valtava määrä yhteistyötä ja kohtaamisia eri-ikäisten ja -taustaisten ihmisten kanssa sekä niistä syntyneitä oivalluksia. Usein oivallukset ovat liittyneet toisen näkemiseen ja kuulemiseen uudessa valossa, ymmärtämiseen ja yhdessä toimimiseen. Yhtä usein näissä minulle merkityksellisissä kohtaamisissa on ollut läsnä taide sekä sallivuuden, avoimuuden ja luovuuden ilmapiiri. Tähän artikkeliin olen koonnut matkan varrella kiteytyneitä ajatuksia ja oppeja, joiden avulla aikuisten ja lasten on mahdollista kohdata ja toimia yhdessä kunnioittavasti, jokainen omana itsenään.

Näe minut – usko minuun – hyväksy minut

Päiväkodin ja Kulttuurikeskus PiiPoon yhteinen sirkusprojekti huipentui lasten ja aikuisten esitykseen kulttuurikeskuksen lavalla. Yleisössä oli lasten perheitä, sukulaisia ja ystäviä. Tulevaa esitystä silminnähdessä jännittänyt lapsi kipusi trapetsille ja teki sirkustempunsa aikuisen esiintyjäkaaverin tukemana. Yleisö taputti villisti, aivan niin kuin jokaiselle esityksen ohjelmanumerolle. Kysyin esityksen jälkeen lapselta, miten hänestä on tullut niin rohkea ja taitava. ”Olen tullut näin taitavaksi lapsena”, hän vastasi ylpeänä. Seisoimme hetken hiljaa tuijottaen toisiamme silmiin hyvin liikuttuneena – lapsi ylpeydestä itseensä ja minä ylpeydestä häneen.

Taide ja luovat keinot ovat mahdollisuus pysähtymiseen ja lämpimään kohtaamiseen. Olen huomannut omassa työssäni, että lapset ottavat taiteen ja luovan tekemisen lomassa herkästi puheeksi teemoja ja aiheita, jotka olisivat muuten piilossa. Vaikka olemme usein olleet lapsen kanssa melko vieraita toisillemme, on itsensä avaaminen tuntunut luontealta. Luovan tekemisen äärellä tai vaikkapa teatteriesityksessä rinnakkain istuessa tulee tunne, että tuolle aikuiselle minä haluan kertoa, mitä minulle kuuluu. Joskus teemat ovat rankkoja myös aikuisten käsitellä, kuten yksinäisyys, toive omasta tai läheisen kuolemasta, peloista tai surusta. Näiden viestien käsittely ja tunteiden kohtaaminen yhdessä taiteen äärellä on liikuttanut ja hämmäntänytkin. Taiteen avaava luonne voi käynnistää sekä lapsissa että työntekijöissä tunteita hämmäntäviä ja vaikeitakin prosesseja, jotka on käsiteltävä turvallisissa rakenteissa. (Känkäinen 2013, 67.)

On äärimmäisen tärkeää mahdollistaa jokaisen lapsen oma ilmaisu ja uskoa lapsen kykyihin.

Koulun erityisluokan valokuvaprojektin työpajassa käsiteltiin erilaisia tunteita. Ennen työpajaa luokan opettaja pohti sisällön sopivuutta oppilaille ja epäro, onko näillä vaikeasti vammaisilla lapsilla tällaisia tunteita ja tunnistaako lapsi niitä. Päätimme taiteilijoiden kanssa toteuttaa, pohdinnasta huolimatta, työpajan täysimittaisesti ja antaa lapsille yhdenvertaisen mahdollisuuden osallistua ja tutkia omaa ilmaisuaan. Työpaja meni erinomaisesti. Lapset onnistuivat kertomaan toiminnallaan mielipiteitään ja mielityksiään. Lasten kyky ja omintakeiset tavat ilmaista itseään koskettivat ja riemastuttivat kaikkia mukana olleita.

Olen palannut näihin ja moniin muihin kohtaamisiin kehittäessäni osallisuutta, omistajuutta ja toimijuutta tukevia taide- ja kulttuurilähtöisiä palveluja lapsille ja nuorille. Luovat toimintatavat ja taiteen äärellä kohtaaminen voivat edistää lapsen osallisuutta muun muassa tukemalla lapsen monipuolisen itseilmaisun kehittymistä. Oman ilmaisun löytäminen ja näkyväksi tuleminen tuovat rohkeutta, itsevarmuutta, onnistumisen kokemuksia ja ennen kaikkea äänen sille, joka ei sitä ennen ole saanut kuuluviin. Sopiva kulttuurinen yhteiskunnallinen tavoite voisikin olla, että jokainen lapsi voi kokea ylpeyttä itsestään ja kohdata aikuisen katseen, joka ihailee häntä ja hänen onnistumisiaan.

Taide kuulu mulle

Mitä taide on, ja kenelle se kuuluu? Mistä tunnistaa oikean taiteen, ja kuka sitä voi tehdä? Taide on moninainen ja joskus vaikeastikin määriteltävä. Abstraktiot, kerronta, taiteen lajit, menetelmät ja tyyllilajit eivät aina aukea aikuiselle tai lapselle, mutta niistä keskustelu voi tuoda keskustelijat samalle kartalle.

On aivan keskeistä, että lapsille annetaan mahdollisuus kokea luovuuden ja taiteen vapaus. Taiteen kokeminen, taiteesta keskustelu ja taiteen kautta kohtaaminen luovat ainutlaatuisia mahdollisuuksia erilaisten ihmisten olla vuorovaikutuksessa. Vahvimmiltaan taide näyttää maailmasta jotain mitä ei ennen ole nähty. Parhaimmillaan taide ei pääty teokseen vaan se jatkaa matkaansa ihmisen mielessä kokemuksena ja ajatuksina. Näin taide on vähän niin kuin tunne. Niin kuin rakkaus. Taide ja taiteellinen ilmaisu kuuluvat ihan kaikille ja ovat meidän kaikkien omaisuutta kokemuksesta, osaamisesta tai iästä riippumatta.

Aina ei ole helppoa tulla näkyväksi ja olla katseiden kohteena. Taiteellinen toiminta voi tarjota mahdollisuuksia muutokseen ja avata uutta luovan tilan. Taiteellinen toiminta, tai yhteinen leikki, antaa mahdollisuuden symboliseen etäisyyteen, jolloin syntyy tilaisuus käsitellä epäsuorasti vaikeitakin asioita. Tekemisestä jää konkreettinen jälki, jonka äärelle voi palata uudelleen. Rooliasun turvin vapautunut kerronta tai kuvien, musiikin tai tanssin avulla syntynyt avautuminen muodostuu kertojalle merkitykselliseksi ja kertoo tekijästään tavalla, jota muuten on vaikea synnyttää. Taidemenetelmät voivat toimia suojaavana, välittävänä tai vapauttavana välineenä, jonka avulla saa tartuttua mielessä liikkuviin asioihin. Symbolisen etäisyyden turvin saattaa tulla esille jotain, jolle ei aiemmin ole löytynyt sanoja. Ennen pitkää lapsi alkaa kenties käsitellä myös ongelmiaan kytkemällä niitä luontevasti osaksi luovaa ilmaisuaan. (Känkäinen 2013, 139; Bardy & Känkäinen 2005b.)

Aikuisen ja lapsen välisessä kommunikoinnissa on olennaista, että löytyy luonteva ja molempia osapuolia miellyttävä tapa olla vuorovaikutuksessa (Känkäinen 2013, 139). Lapsi ei kuitenkaan tiedä taiteesta tai monesta muustakaan asiasta, jos hän ei pääse kokemaan ja käsittelemään sitä itse. Hän ei tiedä omista taidoistaan, rajoistaan ja mahdollisuuksistaan, jos ei saa kokeilla niitä turvallisesti ja tule huomatuksi yrittämisen ja onnistumisen hetkillä. Lapsen luovan ilmaisuuden tukeminen sekä leikin ja taiteellisen toimijuuden tunnistaminen ja arvostaminen on jokaisen aikuisen tehtävä. Parhaiten se onnistuu pysähtymällä, avaamalla mielensä leikille ja olemalla rohkeasti oma itsensä. On niin ikään aikuisen tehtävä avata lapselle ovi taiteen, estetiikan ja elämysten äärelle.

Taide on lasten ja aikuisten yhteinen kokeilun leikkikenttä

Luulen, että jos termiä taide ei olisi keksitty, niin taidetta todennäköisesti kutsuttaisiin aikuisten leikiksi – ja jos leikkiä ei kutsuttaisi leikiksi, olisi se lasten taidetta. Leikissä ja taiteessa pätevät pitkälti samat pelisäännöt ja mahdollisuudet: asioiden käsittely, kokemuksellinen ja elämyksellinen oppiminen, ymmärtäminen, muuntautuminen ja metaforisuus. Jokainen osaa leikkiä jos uskaltaa. Leikissä virhe voi muuttua nopeasti voitoksi ja uhka mahdollisuudeksi. Tai virheet voi heittää romukoppaan ja aloittaa uuden leikin.

Leikkiin sisäänkirjoitetut kokeilut, uppoutuminen, suunnanmuutokset, hyvät ja huonot ideat ja rohkeus kuuluvat toiminnalliseen sanavarastoomme jo varhain lapsena. Leikin unohtuminen nuorten ja aikuisten elämässä vähentää kykyä kokeilla ja ottaa riskejä ja uskallusta yrittää uudelleen, vähät välittäen mokista. Leikki voi näyttää helpolta, mutta sitä se ei ole. Leikkiminen vaatii rohkeutta kuunnella omia ja toisten ideoita, valmiutta jalostaa niitä edelleen ja kykyä elää hetkessä. Leikin tulee olla onnistuakseen omaehtois- ta ja vapaata. Leikkiin ei liity tuotteliaisuuden ja onnistumisen veloitteita vaan se on itsessään arvokasta. Samanlainen ajattelu liittyy taiteeseen ja taiteen riippumattomuuteen.

Siinä missä leikki on lapsen keskeinen tapa hahmottaa maailmaa, tutkia kokemuksia ja harjoitella niiden ymmärtämistä, on taide ja kulttuuri yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskunnan yksi keskeinen tapa tutkia, mitä maailmassa tapahtuu ja miten sitä voidaan ymmärtää ihmisyyden tasolla. Taiteisiin yhdistetään usein vahva leikkimisen elementti. Leikkimisen avulla ihmisen on mahdollista kokeilla, synnyttää tyhjistä uusia maailmoja ja myös koetella häpeänsietokykyään ja siten harjoitella rohkeutta. Kokeileminen ja rohkeus itseilmaisuun edellyttävät sitä, että on rohkea ja uskaltaa asettaa itsensä mahdollisesti naurunalaiseksi. Ja kuten leikkiä, ei taidettakaan voi tehdä väärin, eikä siihen kuulu pakkoa. Se kertoo tekijästään tavalla, joka muuten ei olisi mahdollista.

Taidetta voi tehdä itse, ja sä itse päätät mikä on taidetta. Piirtäessä sä saat tehdä mitä sä haluat ja saat olla mitä sä oot! (Lapsi, 11 v.)

Aikuisten kannattaa leikkiä ja lasten tehdä taidetta, myös yhdessä. Minäkuva ja minus rakentuvat suhteessa toisiinsa. Leikissä se rakentuu ilon kautta. Taiteessa ja taidekasvatuksessa on läsnä rajojen sisällä oleva rajattomuus, jonka raamissa turvallinen harhailu, etsiminen, kokeilu ja löytäminen on mahdollista. Jokaiselle löytyy oma tapa tehdä. Usein se vaatii myös aikuisen tai toisen lapsen opastusta ja rinnallaoloa. Joskus se vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä, mutta se ei haittaa. Oman ilmaisutavan löytäminen on tärkeää, jopa keskeistä, jotta voi turvallisesti kuulua johonkin ja olla osa yhteisöä.

Lastenkulttuuria ja lasten kulttuuria

Lastenkulttuuri, taide ja lasten luova toiminta eivät tapahdu ainoastaan kulttuurikeskuksissa, kouluissa ja harrastuksissa. Suurin osa lastenkulttuurista tapahtuu leikeissä, lasten välisissä kohtaamisissa ja lasten mielissä, usein piilossa aikuisilta. On kaiken vaivan arvoista päästä joskus yleisöksi tai jopa osalliseksi näihin luoviin prosesseihin ja avata mielensä näkemään ja kuulemaan.

Parasta vapaa-ajalla on rakentaminen. Teen erilaisia maailmoja, joissa on sammakoita, kukkia, timantteja, susia ja luurankoja. Aikuisena haluaisin olla yhtä nopea kuin gepardi! (Lapsi, 5 v.)

Taide- ja kulttuurikentän rakenteissa on alettu tunnistaa ja tunnustaa lastenkulttuurin omaleimaisuus ja ainutlaatuisuus. On aikuisten velvollisuus varmistaa lapsille ominainen osallisuus lapsen ehdoilla ja pelisäännöillä myös kulttuuripalveluissa. Tämä vaatii paneutumista ja ymmärrystä. Oivallinen esimerkki lasten osallisuuteen perustuvasta taidekeskuksesta on Brysselin Le Musée des Enfants – lasten museo. Museon missio perustuu lasten tietoisuuden tukemiseen, osallisuuteen ja leikkisyyteen. Museon tavoitteena on tukea lapsen kasvamista sellaiseksi kuin hän on. Museon psykologinen, toiminnallinen ja osallistava lähestyminen kiteytyy kiinalaiseen sananlaskuun: Minä kuuntelen ja unohdan. Minä näen ja muistan. Minä teen ja ymmärrän. Toiminnallisuus on lapselle omia. Sanallistaminen, asioiden nimeäminen ja kuuntelu eivät aina tavoita lapsen mieltä.

Lastenkulttuurin tuottaminen ja ymmärtäminen ei kuitenkaan ole aikuiselle aivan helppoa. Usein lastenkulttuuritarjonta heijastaa aikuisten käsitystä lasten toivomasta kulttuurista. Tampereella toimiva Lastenkulttuurikeskus Rulla antoi lapsiryhmälle tehtävän kurotoida taidenäyttely kaupungin taidekokoelmista. Tätä on hieno -näyttely sai aikuisilta

palautetta liiasta synkkydestä. Se ei siis edustanut aikuisten mielikuvaa lastenkulttuurin keveydestä ja helppoudesta. Lasten tahto oli valita teoksia, joissa käsitellään vaikeita aiheita ja tunteita, kuten surua ja pelkoa. Näyttely oli hieno, vaikka se ei vastannutkaan aikuisten odotuksia, tai ehkä juuri siksi. On tärkeää, että lapset saavat ilmaista itselleen ominaisella tavalla, tuottaa taidetta omilla ehdoillaan ja kiinnostua asioista ilman aikuisten vahvaa ohjausta ja valintoja.

Olet kiinnostava

Luovuus kukoistaa turvallisessa ja kokeilulle avoimessa ilmapiirissä. Kaikki lapset tarvitsevat vahvistusta tunteelle, että on hyväksytty ja ainutlaatuinen. Liian monella lapsella tämä varmuus on kuitenkin vähäinen tai puuttuu kokonaan. (Känkäinen 2013, 140.) Lapsena koetut ohittamiset ja vähättelyt ja yhtä lailla näkyväksi ja arvostetuksi tulemiset ja kannustukset kulkevat mukana aikuisuuteen asti. Kun aikuisena luomme uutta, lapsuudenkokemukset nousevat helposti pintaan ja huomaamme, kuinka sisäinen lapsemme astuu rohkeasti estradille tai kaipaa kannustusta. Jokainen lapsi ja aikuinen ansaitsisi kannustavan sisäisen äänen, joka sanoo, että sinä riität ja sinun ajatukset ovat tärkeitä. On helpompaa olla rohkea, kun ei tarvitse pelätä torjutuksi tulemistä ja tietää, että joku tykkää. Ja on mahdollista olla luova, kun sille annetaan tilaa ja arvostusta.

VINKIT

- Katso, kuuntele ja kokeile taidetta lapsen kanssa. Ole rohkeasti luova. Kaikki tavat ovat oikein. Lue runoja, keksi tarinoita, kuuntele musiikkia, piirrä yhdessä, laula, rummuta, muovaile, tanssi, liiku, esitä ja ole yleisönä.
- Kokeile lapsen kanssa erilaisia taidemenetelmiä. Ei haittaa, vaikka et itsekään osaisi. Yhdessä oppiminen on kivaa. Katso vinkkejä vaikka www.harrastakotona.fi-sivustolta.
- Osoita mielenkiintoa ja kehu tosissasi. Älä aina kuittaa lapsen tekemistä tuotoksien kehumisella, vaan pysähdy tekemisen äärelle, kysy, keskustele, ihmettele ja ihastele yksityiskohtia yhdessä lapsen kanssa.

- Kysy: ”Mitä kuvassa tapahtuu? Mitä muuta tarinasi päähenkilölle kuuluu? Jatkuuko tanssiliikkeesi vielä vai oliko tuo esityksen loppu?”
- Älä tee puolesta. Anna aikaa. Suunnitelmien ja suuntien muutokset eivät haittaa. Ne kuuluvat luovuuteen ja kokeiluun. Jokaisella on oma tapa ilmaista itseään ja oma tah-ti oppia. Niitä tulee arvostaa.
- Älä mollaa omaa tekemistäsi. Kerro lapselle, mistä sinun teoksesi kertovat. Anna lap-sen kysyä.
- Anna lapsen valita mieleisiään juttuja. Tarjoa ideoita ja kokeile rohkeasti. Esimerkik-si Kansallisgallerian sivuilla on laaja kuvakokoelma teoksista, joista voi lapsen kanssa etsiä suosikkinsa ja keksiä kuviin tarinoita (www.kansallisgalleria.fi).

Lähteet

Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimas-sa. Helsinki: Stakes.

Känkänen, Päivi (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja koke-muksia. Helsinki: THL.

Lasten sitaatit. www.lastenkulttuuri.fi. Lasten oikeuksien kampanja 2020.

Erityiseksi määritellyn lapsen omannäköinen elämä

Katja Mettinen ja Johanna Olli

Erityiseksi määritely

Tässä artikkelissa puhumme lapsista, joilla on kehityksen variaatioista, vammasta tai pitkäaikaissairaudesta johtuva erityisen tuen tarve. Heistä voitaisiin puhua myös erityislapsina, erityistä tukea tarvitsevina lapsina tai vammaisina lapsina, mutta halusimme valita tähän termin, joka kertoo jonkun tahon lapsen ulkopuolella olleen määrittelemässä lasta. Se luo ymmärrystä siitä, että määrittelijöitä ja määritelmiä voi olla moniva, mutta ne eivät kerro koko totuutta siitä, kuka lapsi on. Ne kertovat asiaan yhden näkökulman, mutta eivät esimerkiksi sitä tärkeintä: miten lapsi itse näkee itsensä. Ilmaus ”erityiseksi määritely lapsi” kutsuu kysymään lapselta: ”Hei, miten sinä näet itsesi? Miten haluaisit meidän näkevän?”¹

Lapsen oikeuteen olla oma itsensä sisältyy ajatus mahdollisuudesta kehittyä parhaaksi omaksi itsekseen. Lapsen oikeuksien sopimuksessa tämä on määritely esimerkiksi siten, että lapsella on oikeus hyvään elämään ja aikuisten on tuettava lasten mahdollisuuksia kasvaa ja kehittyä rauhassa ja omaan tahtiinsa.² Vammaissopimuksessa yksi keskeisistä periaatteista on vammaisten lasten kehittyvien kykyjen kunnioittaminen³. Erityisiksi määriteltyjen lasten kohdalla on kuitenkin tosi tärkeää kysyä, kuka määrittelee, miten heidän pitää kehittyä. Heidän kehityksensä on suurennuslasin alla jo varhaisvuosista lähtien, ja ympärillä on eri alojen ammattilaisia kertomassa, millaista kehityksen pitäisi olla. Meidän pitäisi opetella kuuntelemaan herkällä korvalla ja katselemaan herkällä silmillä, kenen kehityksestä me puhumme ja mikä juuri hänelle on elämässä tärkeää, jotta hänen oikeutensa olla oma itsensä toteutuisi.

1. Olli 2020

2. YK 1991; Lapsiasiavaltuutettu 2020

3. YK 2016, art. 3

Artikkelissamme pyrimme saamaan esiin erityisiksi määriteltyjen lasten kokemuksia ja näkökulmia omansa itsensä olemisesta. Peilaamme lasten ääntä myös ihmisoikeusperustaiseen näkökulmaan olla oma itsensä. Artikkelin kaksi kirjoittajaa lähestyvät erityisiksi määriteltyjen kokemuksia eri näkökulmista: väitöskirjatutkija Johanna Olli tuo esiin tutkimustietoa ja erikoissosiaalityöntekijä Katja Mettinen työntekijälle kertynyttä ja lapsilta opittua kokemustietoa. Alaluvuissa käymmekin konkreettista vuoropuhelua, johon toivomme sinun liittyvän.

Lasten erityispiirteisiin suhtautuminen ja niistä puhuminen

Ihmisoikeudet kuuluvat yhdenvertaisesti jokaiselle lapselle riippumatta heidän henkilökohtaisista ominaisuuksistaan, eikä ketään saa minkään ominaisuuden takia myöskään syrjiä⁴. Suomen perustuslaissa säädetään, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja että jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen⁵. Vammaissopimuksen pääperiaatteissa mainitaan vammaisten lasten oikeus säilyttää identiteettinsä⁶. Vaikka ihmisoikeussopimuksissa tai lainsäädännössä ei mainita suoraan lapsen oikeutta olla oma itsensä, nämä kaikki viittaavat siihen, että jokaisen pitää saada olla sellainen kuin on.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus erityiseen suojeluun, oikeudenmukaiseen osaan yhteiskunnallisista voimavaroista sekä osallisuuteen itseään koskeissa asioissa. Joskus nämä oikeudet asettuvat aikuismielissä tärkeysjärjestykseen tai haastamaan toisiaan. Ajatuksemme suojelusta saattaa mielissämme ohittaa lapsen oikeuden olla osallinen itseään koskeissa asioissa. Näin lapsen oikeuksien tunnustamisen ja tunnistamisen merkityksellisyys voi näyttäytyä esimerkiksi siinä, miten lapselle kerrotaan hänen erityispiirteistään ja miten niistä keskustellaan. Lapsen oikeus osallisuuteen pitää sisällään oikeuden sanoa mielipide itseä koskeissa asioissa ja saada tietoa turvallisesti ja ymmärrettävällä tavalla. Suojelun ja osallisuuden sopiva liitto voi olla juuri sitä, että puhumme lapselle hänen erityispiirteistään kunnioittaen lapsen omaa tapaa lähestyä asiaa ja käytämme kullekin lapselle ymmärrettävää kieltä tai kommunikoinnin tapaa.

Seuraavaksi kerromme, mitä olemme lapsilta, vanhemmilta sekä tutkimuksen kautta oppineet lasten erityispiirteisiin suhtautumisesta ja niistä puhumisesta lapsen kanssa.

4. Perustuslaki 1999, 6 §; YK 1991, art. 2; YK 2016, art. 5

5. Perustuslaki 1999

6. YK 2016, art. 3

Johanna: Ensimmäiseksi tulee mieleen se tutkimuksissakin huomattu asia, että lasten kanssa toimivat aikuiset tarkastelevat usein lasta tai hänen toimintaansa vain vamman kautta ja heillä on ennakko-oletuksia vamman vaikutuksesta lapsen elämään⁷.

Katja: Kyllä, muistan kun kerran järjestimme vertaisryhmän erityisiksi määritellyille lapsille. Päätimme tietoisesti toimia niin, että emme kysyneet lasten diagnooseja etukäteen. Sen sijaan pyysimme vanhempia ja lapsia kertomaan meille lapseen liittyviä asioita, joita meidän ohjaajien olisi heidän mielestään hyvä tietää. Tämä oli uusi ja opettavainen kokemus niin ryhmänohjaajille, lapsille kuin vanhemmille siitä, miten voi pärjätä, vaikka ei lähdä ensimmäisenä liikkeelle diagnoosista, siihen kuuluvista määrittelyistä ja toisaalta sen vangitsevuudesta.

Niin, diagnoosinhan olisi tarkoitus olla ympäristön auttaminen toimimaan lapsen kanssa, mutta valitettavan usein se luo rajoittavia ennakkokäsityksiä aikuisille ja myös lapselle itselleen⁸.

Siksi ajoittain on hyvä tietoisesti lähestyä lasta miettien, millaisena lapsi haluaa tulla nähdyksi. Se oli juuri edellä kuvatun ryhmämme perusajatus, eikä se poistanut aikuisten vastuuta lasten auttamisesta tai ryhmän turvallisuudesta huolehtimisesta. Muistan myös erään toisen esimerkin, jossa vanhempi kirjoitti minulle tilanteesta, jossa hän kertoi unohtuneensa miettimään lapsen erityisyyttä ja sen ilmenemistä kesken lapsen arkisen leikin. Lapsi siis lasten tapaan leikki ja vanhempi katsoi tilannetta erityislapsi-silmälasiensa läpi:

Katselin lapseni leikkiä barbeilla. Hän repi raivokkaasti barbeilta vaatteita pois ja pudotteli barbeja päätä edellä pöydältä alas, niin että kolina kävi. Ihmettelin, mitä kummaa tapahtuu ja onko tässä leikissä mitään mieltä. Vammaisen lapsen vanhempiana minulta kysyttiin erilaisissa palavereissa usein, millaisia leikkejä lapseni leikkii: sujuvatko rinnakkaisleikit tai juonnelliset leikit. Olen huomaamattani alkanut tarkkailla lapseni leikkien sisältöjä ja nähdä niissä vain jäljessä olevaa hienomotoriikkaa. Samalla olen unohtanut hypätä itse mukaan leikkimään. Nytkin mientähetkeni keskeytyy lapsen kysymykseen:

7. Davis & Watson 2002

8. Davis & Watson 2000, Olli 2017

– Äiti, mitä sä tuijotat?, lapseni viittoo. Tule leikkimään, nää menee uimaan ja hyppää!

Joo, tutkimusten mukaan lapset itse eivät aina ajattele olevansa vammaisia tai erityisiä vaan ihan tavallisia lapsia⁹, jotka leikkivät, käyvät päiväkodissa, koulussa tai tekevät ylipäänsä itselleen tärkeitä asioita.

Ja lapset voivat myös toisaalta huomata erityisyytensä tietyissä tilanteissa ja kuvata sitä omilla sanoillaan. Eräs lapsi käytti puhevammastaan termiä ”tauti” ja häntä harmitti, kun tämä ”tauti” sai hänet puhumaan epäselvästi niin että kaverit, läheiset tai koulun aikuiset eivät saa aina selvää. Toinen lapsi ilmaisi harmistustaan ja kuvasi tilannettaan näin: ”Mun aivot saa mut toimimaan liian nopeasti ja sitten tapahtuu kaikenlaista.” Minun oli sitten helppo tarttua lasten omiin ilmaisuihin ja jutella siitä, että ”tauti” tai ”aivot” aiheuttavat jotakin, mikä harmitti lasta tietyissä tilanteissa.

Lapset osaavat joskus sanoittaa asioita niin osuvasti! On tärkeää kunnioittaa lapsen tahtoa ja havainnoida sopivaa kohtaa siihen, milloin on lapsen kannalta otollinen tilanne erityispiirteistä keskusteluun sekä miten lapsi asiaan suhtautuu. Sanavalinnoilla on merkitystä ja niissä kannattaa havainnoida, miten lapsi itse puhuu omasta erityisyydestään tai millaisissa tilanteissa lapsi oman erityisyytensä havaitsee.

Tuosta tuli mieleeni: eräs lapsi kertoi minulle, että lääkäri oli kysynyt häneltä, miltä tuntuu olla kehitysvammainen. Lapselle sana ei ollut tuttu, ja kysymys oli pelottanut häntä. Vanhemmat kertoivat, että he olivat kyllä keskustelleet erityispiirteistä lapsen kanssa mutta eivät olleet käyttäneet varsinaista diagnoosia kuvaavaa sanaa, koska se oli vaikea sana lapselle ymmärtää. He olivat keskustelleet lapsen kielellä hänen ominaisuuksistaan eli siitä, missä tilanteissa ja miten kehitysvamma näkyy lapsessa, ja kertoneet, että hän esimerkiksi oppii asioita hitaammin kuin sisarensa.

Lapsella on toki oikeus kuulla, millä nimellä muut hänen piirteitään kutsuvat, mutta tapa ja ajoitus on tärkeää.

9. Asbjørnslett ym. 2014, Connors & Stalker 2003

Kyllä. Ja kokemuksen mukaan lapset usein haluaisivat tulla nähdyksi kokonaisina. Tämä tarkoittaa sitä, että on lupa puhua tuen ja avun tarpeista, mutta myös vahvuuksista ja onnistumisista. Eräs vammainen nuori kertoi soittaneensa sosiaalitoimistoon ja sanoneensa, että tulee aina olemaan sossun palvelujen tarpeessa. Työntekijä oli vastannut: ”Hyvä, niin meillä riittää töitä.” Tämä nuori olisi halunnut keskustella siitä, miltä tuntuu olla vammainen ja ”aina sossun palvelujen tarpeessa”. Hän ei ollut saanut vastakaikua eikä tullut nähdyksi haluamansa näkökulman kautta. Tarina on kuvaava kokemus siitä, että tietyistä aiheista voi aikuisen mielestä tuntua vaikealta puhua lapsen tai nuoren kanssa. Vammaiset nuoret kertoivat myös, että heidän perheen perustamisen haaveisiinsa ei ole osattu suhtautua tai niistä ei ole haluttu puhua. Nuorten mielestä heihin ei siis aina ole osattu suhtautua sen enempää ikäisinään nuorina kuin vammaisina¹⁰. Kokonaisena nähdyksi tuleminen on kuitenkin tärkeää lapsen itsetunnolle ja -arvostukselle.

Kuulostaa tutulta. Joskus me aikuiset saatamme virheellisesti kuvitella suojelevamme lapsia, kun emme puhu heidän kanssaan erityispiirteistä mitään. Näin saatamme toimia usein myös pienten lasten kanssa. Silloin lapsi saattaa jäädä yksin vaikeuksiensa kanssa ja oppii piilottamaan piirteensä¹¹. Jos lapsen kanssa ei puhuta hänen erityispiirteistään, hän muodostaa niistä ja niiden syistä omat käsityksensä – eräs poika oli päätellyt, että hänen autistiset piirteensä johtuvat liiasta suklaan syömisestä, kun vanhemmat olivat joskus kieltäytyneet antamasta enempää suklaata ja sanoneet sen tekevän hänet yliaktiiviseksi¹².

Niin, erityispiirteistä puhuminen on tärkeää. Samalla lapsi saa tietoa. Esimerkiksi diagnoosin nimen kertomisen tai siihen liittyvien piirteiden yleistasoisen kuvailun sijaan – tai ainakin niiden lisäksi – tärkeää on kysyä sekä lapselta itseltään että hänelle tärkeiltä aikuisilta, millainen lapsi on ja missä asioissa hän kokee tarvitsevansa tukea ja apua. Eli pitää tutustua jokaiseen lapseen yksilöllisesti.

Miten suhtautua lapsen tapoihin toimia ja ilmaista itseään toiminnan kautta?

”Omana itsenään oleminen” ei tarkoita vain olemista, vaan myös tekemistä, itsensä toteuttamista kommunikoinnin ja toiminnan kautta eli toimimista omana itsenään. Lapsella on oikeus kertoa näkemyksistään ilman, että hänen tarvitsee ensin osoittaa kykene-

10. Mettinen 2020

11. MacArthur ym. 2007

12. Kelly 2005

vänsä siihen¹³. Vammaisella lapsella on lisäksi oikeus saada vammaisuutensa ja ikänsä mukaista apua tämän oikeuden toteuttamiseen¹⁴. Lasten pitäisi voida käyttää niitä viestintätapoja, joilla he luontevimmin pystyvät ilmaisemaan näkemyksensä¹⁵. Lapsi voi olla oma itsensä ja kertoa itsestään sekä näkemyksistään myös toiminnallaan.

Seuraavaksi keskusteluumme siitä, mitä olemme oppineet lapsilta, vanhemmilta ja tutkimuksesta omana itsenä toimimisesta:

Yksi tärkeä seikka omana itsenään olemisen tukemisessa on olla vaatimatta kaikilta samanlaisuutta¹⁶. Aikuisten olisi hyvä osata olla reagoimatta lapsen viestin esitystavan mahdollisiin ongelmiin ja pyrkiä sen sijaan ottamaan vastaan viestin sisältö¹⁷.

Tuosta tuleekin mieleeni tilanne erään lapsen kanssa. Tapasin häntä useamman kerran ja teimme erilaisia toiminnallisia tehtäviä samalla jutellen. Lapsi suhtautui ensin jokaiseen tehtävään hyvin negatiivisesti ja kaikki oli ”ihan tyhmää ja turhaa”. Sama tapahtui, jos vaihdoimme esimerkiksi huonetta tai pidimme tauon. Reagoin lapsen purnaamiseen, mutta en kyseenalaistanut hänen mielipiteitään tai pyytänyt häntä muuttamaan käytöstään. Tilanteet päättyivät usein siihen, että protestointi loppui ja lapsi asettui valitsemansa puuhan äärelle ja koki valtavia onnistumisia tehtävien äärellä. Lopuksi hän antoi minulle palautetta, että hänellä on ollut täällä turvallinen olo. Kun kysyin, mistä turvallinen olo oli tullut, lapsi vastasi: ”Minua kunnioitettiin ja sain olla oma itseni.”

Tuossa tuli hyvin esiin se, että lapsi voi paremmin olla oma itsensä, jos aikuisten toiminta ja vuorovaikutus perustuvat oletukseen, että lapsen toiminnalla on merkitys. Samoin on välteltävä ennakko-oletuksia siitä, mitä lapsen toiminta merkitsee hänelle itselleen¹⁸.

Joo, ja joskus sitä onnistuu tiedostamaan omat ennakko-oletuksensa. Lapsilla tosiaan on toiminnalleen yleensä syy, vaikka me aikuiset tulkitsemmekin joskus väärin. Olimme kerran ruokailemassa perheille tarkoitetussa vertaispäiväs-

13. YK 2009, 8

14. YK 2016, art. 7

15. YK 2006

16. Spitzer 2003

17. MacArthur ym. 2007

18. Davis & Watson 2002

sä. Yksi lapsi meni hakemaan mukia, ja huomasin hänen koskevan mukipinon jokaiseen mukiin ja irrottelevan niitä toisistaan. Pyysin häntä koskemaan vain yhteen mukiin ja ottamaan sen. Lapsi sanoi, että hän on viemässä mukia pikkuveljelle ja että veli pitää erityisesti sinisistä mukeista. Siksi hän yritti ottaa mukipinosta juuri senvärisen. Jälkikäteen mietin omaa toimintaani. Tiesin lapsen olevan vilkas ja ajoittain hyvin impulsiivinen. Siksi en osannut kuvitellakaan mukien koskettelulle olevan mitään ”järkevää” syytä. Yritin paitsi kasvattaa lasta hyviin pöytätapoihin, myös ehkäistä mahdollisen mukipinon kaatumisen ja siitä syntyvän impulsiivisuuden. Taustalla vaikuttivat siis aiemmat tietoni lapsesta. Kuinka tyytyväinen sitten olinkaan, että lapsi uskalsi sanoa minulle sinisen mukin olevan menossa pikkuveljelle! Saatoin unohtaa hetkeksi pöytätavat ja auttaa häntä ottamaan sen. Kuinka usein tulkitsemme lasta aiempien tietojemme pohjalta väärin ja kuinka usein tämäkin lapsi tunsikin olevansa impulsiivisuuden vuoksi jotenkin huono. Omana itsenä olemisen ja nähdäksesi tulemisen kokemusta siis vahvisti sekä tämän että siirtymätilanteita vastustaneen lapsen kohdalla se, että sai sanoa oman näkemyksensä ja että minä unohdin hetkeksi kasvattamisen ja keskityin teon sijasta itse ihmiseen.

Hyviä esimerkkejä. Tärkeää onkin, että haasteellisissakin tilanteissa etsimme aktiivisesti keinoja mahdollistaa lapselle omana itsenään olemisen ja omien näkemystensä esittämisen. Ja vaikkemme aina onnistuisi ymmärtämään lasta, voimme silti pyrkiä näkemään epämielikkäältä vaikuttavan toiminnan lapselle mielekkäänä¹⁹.

Mikä on yhteisön ja ympäristön merkitys omana itsenä olemisessa?

Lapsen oikeuksien sopimuksen vammaisia lapsia käsittelevässä artiklassa 23 tuodaan hyvin esiin yhteisön ja ympäristön merkitys oma itsenä olemisen mahdollistumisessa. Siellä sanotaan, että vammaisen lapsen tulisi saada nauttia täysipainoisesta ja hyvästä elämästä oloissa, jotka takaavat ihmisarvon, edistävät iteluottamusta ja helpottavat lapsen aktiivista osallistumista yhteisönsä toimintaan²⁰. Nämä olosuhteet meidän aikuisten olisi luotava omalla toiminnallamme niin yksilöiden suhteissa, yhteisöissä kuin yhteiskunnassakin ihmisten välillä ja fyysisessä ympäristössä.

Seuraavaksi keskusteluaamme siitä, mitä opimme lapsilta, vanhemmilta ja tutkimuksista yhteisön sekä ympäristön merkityksestä:

19. Spitzer 2003

20. YK 1991

Nykyään ajatellaan, että omana itsenä oleminen ei ole staattinen tila, vaan jatkuva muutosta vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja muun ympäristön kanssa. Siihen liittyy esimerkiksi se, miten muut yksilöä tulkitsevat ja häneen reagoivat. Se taas voi liittyä siihen, millaiset lähtöoletukset muilla on²¹ ja millaisia keinoja he käyttävät vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi autismikirjon lapsista saadaan aivan erilaista tietoa sen mukaan, millaisessa vuorovaikutussuhteessa ja millaisilla menetelmillä tietoa heidän näkökulmastaan pyritään etsimään²².

Aiemmin jo kerroinkin lapsesta, jolle tuli turvallinen olo siitä, että häntä ja hänen tapansa toimia oli kunnioitettu. Hän tiesi, että hänen tapansa toimia oli aikuisille ja lapsillekin joskus haastava. Haasteet siirtymätilanteissa kuuluivat lapsen mielestä kuitenkin hänen ominaisuuksiinsa, joita myös ympäristön tulisi oppia kunnioittamaan ja huomioimaan. Yhteisön tulisi siis kunnioittaa lasta ja auttaa häntä näin olemaan oma itsensä. Tärkeää on saada kuulua joukkoon omalla tavallaan. On raskasta, jos joutuu koko ajan kokemaan paineita muuttua niin, ettei riitä tai kelpaa omana itsenään.

Tuo joukkoon kuuluminen on tärkeää. Olen koonnut kirjallisuuskatsaukseeni²³ tietoa siitä, miten aikuiset voivat edistää erityisiksi määriteltyjen lasten kaaverisuhteita. Tärkeää on muistaa, että joskus aikuisen tärkein teko on vetäytyä kauemmas ja antaa lapselle tilaa luoda itse omat ihmissuhteensa omien kiinnostustensa mukaan²⁴. Lapselle pitää tarjota mahdollisuuksia kuulua sekä sellaisiin ryhmiin, joissa muutkin lapset elävät erityisiksi määriteltyjen piirteiden kanssa, että sellaisiin ryhmiin, jotka on muodostettu aivan jollain muulla perusteella²⁵.

Lapset ovat sanoneet minulle, että joukkoon kuulumisessa on tärkeää porukka, jossa saa olla sellainen kuin on, saa tykätä niistä asioista mistä haluaa eikä tarvitse esittää mitään. Tärkeää on, ettei kiusata ja että voi luottaa, tulee ymmärrettyksi ja on turvallista olla.

Niin, turvallisuuden tunne voi syntyä monista asioista. Myös fyysisen ympäristön saavutettavuudella on suuri merkitys siinä, onko erityiseksti määritellyn lap-

21. Olli ym. 2014, Olli 2014

22. Dindar 2017, Kontu 2004, Winstone ym. 2014

23. Olli 2014

24. Cocks 2005, Connors & Stalker 2003, Kelly 2005, Watson ym. 2000, MacArthur ym. 2007

25. MacArthur ym. 2007

sen helppoa tai edes mahdollista olla oma itsensä ja tehdä niitä asioita, jotka ovat hänelle tärkeitä. Saavutettavuus on paljon muutakin kuin pyörätuoliliuskoja; se on myös häiritsevien aistiärsykkeiden vähentämistä, erilaisten kommunikaatiokeinojen mahdollistamista ja paljon muuta²⁶. Olisi tärkeää, että myös lapsen tarvitsemat apuvälineet edistäisivät hänen omansa itsenään olemista sen sijaan, että lapsi joutuisi kokemaan ne epämiellyttävällä tavalla muista lapsista erottaviksi²⁷.

Lopuksi: Lapsen mahdollisuus elää omannäköistään elämää ja olla oma itsensä riippuu suureksi osaksi hänen ympärillään olevien aikuisten suhtautumisesta häneen. Aikuisten vastuulla on ohjata myös muita lapsia ymmärtämään, että olemme kaikki yhtä aikaa erilaisia ja samanlaisia ja kaikki yhtä arvokkaita ominaisuuksistamme riippumatta. Myös vahva keskittyminen lapsen tulevaisuuden taitojen kehittämiseen voi estää aikuista näkemästä lapsen ja hänen nykyhetkensä merkityksellisyyttä, mikä voi herättää lapsessa riittämättömyyden tunteita. Lapset eivät ole vain tulevia aikuisia (*becomings*)²⁸, joiden pitäisi täyttää tietynlaiset kehityksen vaatimukset, vaan arvokkaita juuri sellaisina (*beings*) kuin he tässä hetkessä omanlaisinaan ovat.

VINKIT

Valmistele tapaamista jo etukäteen:

- Mieti, millaisia ovat omat *asenteesi* erityiseksi määrittelemistä kohtaan: katsotko lasta vain erityispiirteiden läpi vai yksilönä?
- Mieti, miten omat *asenteesi* ja *toimintatapasi* vaikuttavat siihen, miten lapsi toimii – valmistaudu myös tarvittaessa joustamaan omista suunnitelmistasi.
- Tieto auttaa lasta olemaan oma itsensä. Kerro lapselle etukäteen tapaamisesta ja sen sisällöstä esimerkiksi kirjeellä, jossa käytät kuvia apuna. Vinkkejä tähän löydät esimerkiksi osoitteesta <https://www.minuakuullaan.fi/materiaalit/kuvatuetut-materiaalit/ennakkokirje/>
- Huolehdi ympäristön saavutettavuudesta:

26. Olli 2018a

27. MacArthur ym. 2007

28. Qvortrup 2009

- Voivatko eri tavoin liikkuvat lapset osallistua?
- Voivatko aistiärsykeistä häiriintyvät lapset osallistua?
- Voivatko näkö- ja kuulovammaiset lapset osallistua?
- Voivatko liikunnallisuutta tarvitsevat lapset osallistua? Osoita ymmärrystä erilaisille tavoille toimia. Huomioi myös, että sille on yleensä syy, miksi lapsi toimii niin kuin toimii – kaikki lapsen toimintatavat liity mitenkään hänen erityispiirteisiinsä.
- Voivatko eri tavoin kommunikoidvat lapset osallistua? Huomioi lapsen tapa kommunikoida ja valmistaudu käyttämään esimerkiksi kuvia tai muita puhetta tukevia välineitä. Apua tähän saat esimerkiksi osoitteesta <https://papunet.net/>.
Käytä valmiita kuvia tai piirrä itse. Selvennä kuvilla omaa puhettasi ja auta lasta kertomaan oma näkemysensä piirtämällä tai näyttämällä hänelle esimerkiksi vastausvaihtoehtoja – muista aina tarjota myös ”joku muu” -vaihtoehto!
- Selvitä, tukisiko koti tai muu lapsen nimeämä tapaamispaikka paremmin lapsen omaa itsenä olemista.

Tapaamisen aikana

- Tutustu lapseen. Ole avoin erilaisille tavoille kommunikoida ja osoita, että haluat ymmärtää lasta, vaikka hänen tapansa kommunikoida olisi sinulle uusi.
- Kysy lapselta esimerkiksi mistä hän pitää, missä hän on hyvä sekä missä hän tarvitsee apua. Pyydä kertomaan hänelle tärkeistä asioista, ihmisistä, tekemisistä ja paikoista. Käytä tarvittaessa toiminnallisia välineitä. Havainnoi, millaisia ominaisuuksia ja piirteitä lapsi tuo itsestään esille. Esitä tarkentavia kysymyksiä ja osoita kiinnostusta:
 - ”Kerroit, että näet usein isovanhempiasi – osaavatko he viittoaa?”
 - ”Kerroit, että käyt kerhossa. Mitä teette siellä? Onko kerhossa muita, jotka tarvitsevat liikkumiseen apuvälineitä?”
 - ”Sinulla on veli. Tuleeko teille tilanteita, joissa sun ”aivot toimii liian nopeasti” niin kuin äsken kerroit?”
- Käsittele lapsen kanssa hänen erityispiirteitään lapselle sopivalla tavalla ja hänelle sopivana aikana. Jos huomaat lapsen miettivän tai nostavan esiin itsestään erityiseksi määriteltyjä tai hänen itse sellaisina pitämiään piirteitä, kysy, haluaako hän jutella niistä enemmän. Sovi, milloin niistä jutellaan. Vinkkejä löydät esimerkiksi seuraavista lähteistä (muista kuitenkin edelleen hyödyntää ja kuulostella myös lapsen omia näkemyksiä ja käsitteitä erityisenä olemisesta):
 - Autismi- ja Aspergerliiton ”Autismikirjo: näin kerrot lapselle diagnoosista” -kirjainen, jota voi hyvin soveltaa muistakin diagnooseista keskusteluun

- Norio-keskuksen ”Leivotaan ihminen” -kirja, joka kertoo ihmisen perimästä leipomisvertauskuvan avulla. Kirja löytyy perinteisen kuvakirjan muodossa ja myös pdf-versiona netistä sekä suomeksi että ruotsiksi.
- lapsille suunnatut kirjat, joita on esimerkiksi Lastenneurologian hoitajat ry:n tietopankissa: <https://lastenneurologianhoitajat.yhdistysavain.fi/tietopankki/vammaisuus/>

Lähteet

Asbjørnslett, Mona & Helseth, Sølvi & Engelsrud, Gunn H. (2014) ‘Being an ordinary kid’—demands of everyday life when labelled with disability. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16(4), 364–376.

Connors, Clare & Stalker, Kirsten (2003) *The Views and Experiences of Disabled Children and Their Siblings*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Davis, John & Watson, Nicholas (2000) Disabled children’s rights in every day life: Problematising notions of competency and promoting self-empowerment. *The International Journal of Children’s Rights* 8(3), 211–228.

Davis, John & Watson, Nicholas (2002) *Countering stereotypes of Disability: Disabled Children and Resistance*. Teoksessa M. Corker & T. Shakespeare: *Disability/postmodernity: embodying disability theory*, 159-174. London: Continuum.

Dindar, Katja (2017) *Researching social interaction in autism: Shifting the focus from ‘within individuals’ to ‘in interaction’*. Dissertations in Education, Humanities, and Theology, no 106. University of Eastern Finland. Joensuu: Publications of the University of Eastern Finland. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2549-7/

Kelly, Berni (2005) ‘Chocolate . . . Makes You Autism’: Impairment, Disability and Childhood Identities. *Disability and Society*, 20, no. 3, 261–275.

Kontu, Elina (2004) *Mielen ja musiikin ikkunat autismiin. Mielen teoria ja kommunikatio-olosuhte – tapaustutkimuksia. Väitöskirja. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta, soveltavan kasvatustieteen laitos, erityispedagogiikka*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/sovel/vk/kontu/>

Lapsiasiavaltuutettu (2020) *Tunnetko lapsen oikeudet? Lapsiasiavaltuutetun esite lapsen oikeuksista*. Verkkojulkaisu. <https://lapsiasia.fi/documents/25250457/41743419/Tunnetko+lapsen+oikeudet+suomi+2020.pdf/8bc29f15-3994-f832-3f74-b2e12e3d22d5/Tunnetko+lapsen+oikeudet+suomi+2020.pdf?t=1603187411401>

MacArthur, Jude & Sharp, Sarah & Kelly, Berni & Gaffney, Michael (2007) Disabled Children Negotiating School Life: Agency, Difference and Teaching Practice. *International Journal of Children's Rights* 15, no. 1, 99–120.

Mettinen, Katja (2020) Lasten arkista osallisuutta etsimässä – askelmerkkejä rakenteelliseen sosiaalityöhön lasten osallisuuden vahvistamisessa. Rakenteellisen sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lopputyö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=3881292d-22d4-4b23-a48e-8db1eb027195>

Olli, Johanna (2014) Tulla kuulluksi omana itsenään – Vammaisten lasten ja nuorten toimijuuden tukeminen. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen, Päivi Känkänen, Päivi Muranen & Matilda Wrede-Jäntti (toim.) Nuoruus toisin sanoen. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto ja THL.

Olli, Johanna (2016) Vammaisten lasten oikeudet. Lasten tähden -blogi 10.6.2016. <http://lastentahden.blogspot.com/2016/06/vammaisten-lasten-oikeudet.html>

Olli, Johanna (2017) Vammaisuuden käsittely lapsen kanssa. Lasten tähden -blogi 9.8.2017. <http://lastentahden.blogspot.com/2017/08/vammaisuuden-kasittely-lapsen-kanssa.html>

Olli, Johanna (2018a) Esteetön leikkitapahtuma. Lasten tähden -blogi 14.3.2018. <http://lastentahden.blogspot.com/2018/03/esteeton-leikkitapahtuma.html>

Olli, Johanna (2018b) Oikeus lapsuuteen ja iloon. Lapsenoikeudet.fi-blogi 26.3.2018. <https://www.lapsenoikeudet.fi/blogi/oikeus-lapsuuteen-ja-iloon/>

Olli, Johanna (2019) Lapsen oikeus olla oma itsensä. Lasten tähden -blogi 20.11.2019. <http://lastentahden.blogspot.com/2019/11/>

Olli, Johanna (2020) Miten määritellyt lapset? Lasten tähden -blogi 26.5.2020. <http://lastentahden.blogspot.com/2020/05/miten-maaritellyt-lapset.html>

Perustuslaki, 6 § (11.6.1999/731). Yhdenvertaisuus. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantas/1999/19990731#a731-1999> Viitattu 27.11.2020.

Qvortrup, Jens (2009) “Are children human beings or human becomings? A critical assessment of outcome thinking.” *Rivista Internazionale Di Scienze Sociali* 117, no. 3/4, 631–653.

Spitzer, Susan (2003) With and Without Words: Exploring Occupation in Relation to Young Children with Autism. *Journal of Occupational Science* 10, no. 2, 67–79.

Winstone, Naomi, Huntington, Corinne, Goldsack, Lisa, Kyrou, Elli & Millward, Lynne (2014) Eliciting rich dialogue through the use of activity-oriented interviews. *Childhood*, 21(2), 190–206.

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

YK (2006) Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 9. Vammaisten lasten oikeudet. CRC/C/GC/9. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_9_julkaisu.pdf/d79954ae-a0b8-39ac-9654-76e35af881e3/CRC_C_GC_9_julkaisu.pdf?t=1465380716000

YK (2009) Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 12. Lapsen oikeus tulla kuuluksi. CRC/C/GC/12. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf/9daac47a-f69f-3258-be52-0d0e34380e69/CRC_C_GC_12_julkaisu.pdf?t=1465380818000

YK (2013) Yleiskommentti nro 17 (2013) lapsen oikeudesta lepoon, vapaa-aikaan, leikkiin, virkistystoimintaan, kulttuurielämään ja taiteisiin (31 artikla). Lapsen oikeuksien komitea. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRC_C_GC_17_julkaisu.pdf

YK (2016) YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista (SopS 26-27/2016). https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2016/20160027/20160027_2

OIVALLUKSET

Ota tästä luvusta seuraavat oivallukset matkaasi:

- Jokaisella lapsella pitää olla mahdollisuus olla oma itsensä ja ilmaista itseään luontevilla tavoilla.
- On tärkeää, että tutustuminen tapahtuu lapsen ehdoilla ja tahdilla.
- Aikuinen on kiinnostunut tutustumaan siihen, kuka lapsi on, eikä tiedä valmiiksi lapsen puolesta.
- Lasta ei pidä kohdata tai määritellä sen perusteella, millaisia ominaisuuksia hänellä on tai mitä hän on elämässään kokenut.
- Luovuus ja leikki ovat lapselle ominaisia tapoja toimia. Kiva yhdessä tekeminen on tärkeää!
- Kertomisen ja kuulemisen tapoja on monia. Käytä rohkeasti eri menetelmiä.
- On hyvä luoda lapsen kanssa yhdessä turvallinen tila ja tukea lapsen mahdollisuuksia osallistua. Pyydä siihen lapselta apua.
- Lasta ei saa pakottaa tai painostaa sellaiseen, mikä tuntuu hänestä kurjalta.

KUULUN JOUKKON

Yhteisöön kuulumisessa olennaista on, että voi olla oma itsensä ja voi tehdä mukavia asioita yhdessä. Erityisen merkityksellistä joukkoon kuulumisen kokemus on lapselle niissä paikoissa, jotka ovat lapselle itselleen tärkeitä ja joissa on ihmisiä, joita lapsi arvostaa ja rakastaa. Joukkoon kuulumisen on lapselle sitä, että voi kokea olevansa tykätty ja osa itselleen tärkeää yhteisöä:

*”kaverit on parasta ja aikuiset on saatavilla”
”yksinäisyys on hyvä vaan jos on trampalla tai pomp-
pulinassa. Muuten se surettaa”
”pidetään kättä kädessä ja pyydetään mukaan leikkiin”*

Tässä luvussa paneudumme siihen, millaisilla teoilla voimme vahvistaa yhteisöllisyyttä ja joukkoon kuulumisen tunnetta. Useat lapset ovat varhaiskasvatuksessa osa lapsiryhmää, ja lähes kaikki lapset peruskoulussa osa luokkayhteisöä. Miten näissä arkisissa yhteisöissä voidaan tukea lasten mukanaoloa sekä yhteenkuuluvuuden tunnetta? Millä tavoin lapset itse luovat yhteisöllisyyttä?

Ryhmässä mukana oleminen ei välttämättä tuo lapselle tunnetta yhteenkuuluvuudesta, vaan erilaiset elämäkokemukset ja taustat voivat saada lapsen tuntemaan itsensä ulkopuoliseksi ja erilaiseksi. Miten voimme tällaisessa tilanteessa auttaa lapsia, niin että he tuntisivat olevansa hyväksytyjä ja tulisivat nähdyiksi ja mukaan otetuiksi juuri sellaisina kuin ovat? Mistä syntyy tunne joukkoon kuulumisesta? Näihin pohdintoihin tämän luvun artikkelien kirjoittajat tarjoavat näkemyksiään.

Maria Palo-ojan, Marika Määttä ja Henna Halmeen artikkelissa saamme kurkistaa varhaiskasvatuksen arkisiin tilanteisiin ryhmään kuulumisen näkökulmasta. Kuulemme, millä keinoin päiväkodin aikuiset voivat lisätä lapsen tunnetta siitä, että hän kuuluu ryhmään ja on hyväksytty omana itsenään. Artikkelissa tarkastellaan myös sitä, miten lapset itse luovat joukkoon kuulumisen edellytyksiä jokapäiväisessä yhteisössään.

Terhi Pippuri tarkastelee yhteenkuuluvuuden teemaa koulumaailmassa. Mitkä ovat ne rakenteet, jotka tukevat lapsen kuulumista porukkaan ja lisäävät yhteisöllisyyttä koulussa? Mikä on koulun aikuisten rooli, ja minkälaisia näkemyksiä lapsilla on ryhmään kuulumisesta tai kuulumattomuudesta? Artikkelissa pysähdytään myös sen äärelle, miltä tuntuu, jos ei pääse mukaan porukkaan ja mitä silloin voi tehdä.

Aina lapsen päivittäinen elinympäristö, kuten koulu tai päiväkotiki, ei tuo lapselle tunnetta yhteenkuuluvuudesta. Syynä voi olla esimerkiksi jokin lapsen kokemus, jota hän ei voi jakaa muiden kanssa, kuten vanhempien ero, perheen haasteet, väkivalta, sairastuminen tai vaikka vähävaraisuus. Jos lapsella on mahdollisuus tavata muita lapsia, jotka ovat kokeneet samoja asioita, voi syntyä kokemus yhteenkuuluvuudesta. Lapsi voi huomata, että joku muukin tuntee samoja tunteita tai ajattelee samoja asioita. **Salla Frisk, Hanna Ristimäki ja Reetta Toivonen** kirjoittavat vanhempien eron kokeneiden lasten vertaisryhmiä ja laajemminkin vertaisuudesta. He pohtivat, miten aikuinen voi tukea vertaisryhmän muodostumista ja varmistaa, että jokaisella on siellä turvallinen olo. Mitä lapset pitävät parhaimpina asioina vertaisryhmissä? Mitä apua vertaisuudesta on lasten mielestä?

Viimeinen artikkeli tässä luvussa käsittelee juuri Suomeen muuttaneiden lasten näkökulmaa. **Titta Turunen** kirjoittaa muista kulttuureista ja kieliympäristöistä Suomeen tulevien kotoutujalasten joukkoon kuulumisen mahdollisuuksista ja haasteista. Miltä uusi paikka näyttää lapsen näkökulmasta? Miten kohtaamisissa voi luoda lapselle turvallisuuden tunnetta, niin että hän voisi olla oma itsensä ja liittyisi vuorovaikutukseen uusien ihmisten kanssa? Mitkä voivat olla yhdistäviä tekijöitä silloin, kun puhutaan eri kieltä? Artikkeliki tuo esiin erittäin haavoittuvassa asemassa olevan lapsen näkökulmia ja kokemuksia.

Lopuksi vedämme yhteen, mikä on mielestämme olennaista, jotta lapsi voi kokea kuuluvansa porukkaan ja tulevansa hyväksytyksi.

Lasten yhteisöllisyyden ja joukkoon kuulumisen vahvistaminen varhaiskasvatuksessa

Maria Palo-oja, Marika Määttä ja Henna Halme

Johdanto – Kaipuu yhteyteen

Kerran eräällä pienellä oli suuri murhe. Ikävä oli vallannut mielen. Hänellä oli tietenkin turvanaan ryhmän kasvattaja, mutta lisäksi jotain arvokasta, joka varmasti merkitsi puolin ja toisin paljon. Pienen olalla lepäsi yhtä pikkuinen, lohduttava käsi, joka hiljaa kertoi: Olen tässä. Tykkään sinusta. Haluaisin auttaa. Siinä he istuivat hiljaa, yhdessä. Sanoja ei tarvittu.

Me kirjoittajat, Maria, Marika ja Henna, työskentelemme Lempäälän varhaiskasvatuksen opettajina ja varhaiskasvatuksen hoitajana lapsiryhmissä, joissa on 1–5-vuotiaita lapsia. Arki lasten kanssa on opettavaista ja vauhdikasta. Koemme tekevämme työtä, jolla on suuri merkitys lasten elämässä. Tässä artikkelissa kirjoitamme joukkoon kuulumisesta varhaiskasvatuksessa. Miten lapset itse luovat yhteisöllisyyttä arjessaan, ja miten me aikuiset voimme vahvistaa lasten joukkoon kuulumisen tunnetta?

Suomalaiset lapset viettävät merkittävän osan varhaislapsuudestaan varhaiskasvatuksen piirissä. Päiväkoti on monelle lapselle ensimmäinen kodin ulkopuolinen yhteisö, johon hän liittyy. Yhteisöllisyyden kokemus on ihmisen perustarve. Kun tämän ymmärtää sydämellään, on valmis näkemään vaivaa sen eteen, että jokainen ryhmän jäsen kokisi olevansa tärkeä osa ryhmää. Jokainen haluaa tulla nähdyksi ja kuulluksi. Myönteisen tunnistamisen lähestymistapaa opitellessamme meille on kirkastunut, kuinka tärkeää toisen ihmisen aito kohtaaminen ja *oikein* tunnistaminen on. Jokainen haluaa tulla nähdyksi ja kohdatuksi sellaisena kuin hän on ja kuulua joukkoon omana itsenään. Ja jokaisella lapsella ja aikuisella on siihen myös oikeus.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) todetaan, että lapsella on oikeus yhteisöllisyyteen ja ryhmään kuulumiseen. Varhaiskasvatuksessa kiusaamista, rasismia tai väkivaltaa ei hyväksytä missään muodossa eikä keneltäkään. Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluksi, nähdyksi, huomioon otetuksi ja ymmärretyksi omana itsenään sekä yhteisönsä jäsenenä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20–21.)

Varhaiskasvatuksessa myös laki (2018) velvoittaa kasvattajia vahvistamaan ja tukemaan lasten mahdollisuutta kuulua joukkoon. Laissa asetetaan tavoitteeksi kehittää lasten yhteistyö- ja vuorovaikutustaitoja ja edistää lasten toimimista vertaisryhmässä. Tavoitteena on ohjata lapsia toisten ihmisten kunnioittamiseen ja yhteiskunnan jäsenyyteen. Varhaiskasvatuksessa tulee varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Varhaiskasvatustalaki 540/2018.) Lempäälän varhaiskasvatussuunnitelma (2019) korostaa, että henkilöstöllä on vastuu ohjata ja tukea kaverisuhteiden ja vertaisryhmätaitojen kehittämistä. Ryhmään kuulumisen tunne syntyy siitä, että asioita tehdään yhdessä ja jokainen saa olla mukana toimijana. (Lempäälän kunnan varhaiskasvatussuunnitelma 2019, 24.)

Kun kasvattajat ovat tiedostaneet edellä mainittujen lakien ja ohjeistusten arvopohjan ja sitoutuneet niihin, on hyvä muistaa, että arvot todentuvat konkreettisiksi vasta teoissa. Näin ollen kasvattajien tavan olla vuorovaikutuksessa lasten kanssa tulee olla jatkuvan arvioinnin ja kehittämisen kohteena. Lapsen kohtaamisessa ja sensitiivisessä vuorovaikutuksessa ei voi koskaan tulla valmiiksi. Tästä syystä haluammekin seuraavaksi jakaa aitoja, elämänmakuisia palasia varhaiskasvatuksen arjesta joukkoon kuulumisen, osallisuuden ja yhteisöllisyyden näkökulmasta.

Lapset luomassa yhteisöllisyyttä

Laadukkaan varhaiskasvatuksen ytimessä on vertaisryhmä, jossa koetaan elämää yhdessä. Lapset oppivat vertaisryhmässä toisiltaan. ”Olen oppinut päiväkodissa, että muita ei saa satuttaa”, totesi 5-vuotias, kun juttelimme, mikä on tärkeää päiväkodissa. Toisaalta kuulemma: ”Tärkeintä päiväkodissa on unikaveri ja mukavat päikyntädit on tärkeintä mitä kuvitella saattaa ainakin minun mielestäni.” Voisiko olla, että kun lapsella on turvallinen ja hyvä olla, niin silloin hänen on mahdollista keskittyä tärkeimpään – eli luomaan yhteyksiä muihin lapsiin leikkien ja yhteisiä hetkiä jakaen? Psykkisesti ja sosiaalisesti turvallisen ympäristön sekä myönteisten tunnekokemusten yhteys lapsen hyvinvointiin ja oppimiseen on tunnistettu useissa tutkimuksissa. Varhaiskasvattajien tärkeimpänä ydin-tehtävänä voidaankin nähdä olevan turvallisen ja sensitiivisen tunneilmapiirin luominen

suhteessa jokaiseen lapseen ja koko lapsiryhmään. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 22; Ahonen, 2017.)

Yhteisöllisyys näkyy arjessa eri tavoin. Esimerkiksi lomilta palaamisen jälkeen jälleennäkemisen ilo on käsin kosketeltavaa. Silloin pohdimme yhdessä lasten kanssa, mistä ikävä voisi kertoa. Välillä on ikävä isiä, äitiä, mummoa tai pappaa – tai sitten tärkeitä ihmisiä päiväkodista. Vaikka ikävä tuntuu haikealta ja voi tulla itku, niin se kertoo jostain hyvää: *Joku on minulle tärkeä*. Kun ikävöi, osaa myös välittää, rakastaa ja ottaa vastaan rakkautta. Nämä taidot eivät katso ikää, vaikka niitä voikin opetella läpi elämän. Viimeisimmän joululoman jälkeen parivuotiaiden ystävysten kohdatessa toisensa ovela pääsi kummankin suusta spontaani riemunkiljahdus ja molemmat yhtyivät yhteiseen riemuun yhdessä pomppien. Samoin yksivuotiaat ystävykset pysähtyivät toisensa nähdessään, katselivat hetken toisiaan silmiin ja sanaakaan sanomatta kapsaltivat toistensa kaulaan hellään ja pitkään halaukseen.

Kaikenikäisten lasten ryhmän yksi etu on siinä, että aina löytyy kaveri, joka voi ikään kuin vetää mukanaan uusien taitojen äärelle. Kun ryhmän lapset opettelevat erilaisia asioita erilaisista kiinnostuksen kohteista ja taidoista käsin, oppiminen on rikasta ja monipuolista. Ryhmän isommat harjoittelevat empatiataitoja hoivatessaan ja auttaessaan pienimpiä.

Olemme todistaneet lukuisia koskettavia esimerkkejä siitä, kuinka tärkeitä lapsille ovat tilanteet, joissa he saavat auttaa muita ja saavat tuntea olevansa hyödyksi ja tärkeitä. Eräs lapsi halusi auttaa viemällä kuivurista lapsia ja pipoja ryhmän muille lapsille. Olemme monin tavoin halunneet tukea kyseisen lapsen kielen kehitystä, mutta yllättäen tämä arkinen tilanne rohkaisi lapsen kommunikoimaan muille myös sanoin ja lasten välille syntyi koskettavia keskusteluja. ”Kiitos. Olitpa ystävällinen”, sanoivat lapset. ”Ole hyvä. Saanko auttaa vielä?”, vastasi pieni. Suhde ystäviin loi motivaation oppia ja yrittää.

Eräänä talvisena iltapäivänä juttelimme ystävydestä välipalan äärellä. Eräs lapsista totesi: ”Leikkimisestä tulee sellainen olo, että on osa porukkaa.” Muut ruokailijat nyökyttelivät asiantuntevasti ja halusivat tietenkin jakaa omia kokemuksiaan aiheesta: ”Niin. Jos haluaa leikkiä, sitten se sanoo, että haluaa leikkiä. Sekin on kivasti tehty.” Pöydän äärellä oli myös lapsi, joka haluaa monesti hetken ensin tarkkailla ja seuraila muiden puuhia. Hän toikin rohkeasti esiin seuraavaa: ”Voi olla kyllä omissa oloissa, jos haluaa. Sekin on hyvää. Jos ei halua leikkiä. Istua katselemassa, mitä muut tekee. Sitten, kun on taas parempi olo, voi taas leikkiä.”

Vertaisryhmässä toimiessaan moni lapsista oli löytänyt tärkeitä ystävyyden avaimia. Eräs pieni filosofi pohdiskeli näin: ”Kaverit merkitsee ystävyyttä. Ystävyys on aikaa, jolloin saa kavereita. Kavereita saa tekemällä kilttejä töitä: auttaa, jos joku on just satuttanut. Kiltteydellä saa kavereita.”

Yhteiset kokemukset, retket ja tapahtumat toimivat usein yhdistävinä tekijöinä:

Eräänä päivänä lähdimme testaamaan lapselta tullutta retki-ideaa liukurit kainalossa junienbongausmäelle. Voi sitä ihmettä, kun sää yllätti meidät ihanuudellaan. Lapset pysähtelivät spontaanisti ihailemaan ympäröivää kauneutta: ”Aurinko tuli takaisin!”, ”Se seuraa meidän luol!”, ”Puut ovat kultaa!” Meitä hemmoteltiin myös ilmaisilla lumiaurausnäytöksillä ja tietenkin pääsimme heiluttamaan jopa kolmelle ohi kiitävälle junalle, jotka pölläyttivät meidät jäisen puuteripilven sisälle. Voi sitä riemua!

Aikuinen yhteenkuuluvuuden tukijana

Varhaiskasvatuksen yhteisöllisyyden vahvistamisessa aikuisten rooli on merkittävä. Varinkin uuden kauden alkaessa ryhmäytymiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Tarve jatkuvaan tutustumiseen ja uudelleen tutustumiseen on olemassa kuitenkin läpi koko toimintakauden. Ryhmän kokoonpano saattaa vaihdella saman kauden aikana useamman kerran, ja joka kerta ryhmän jäsenet hakevat paikkojansa uudelleen. Tämän lisäksi me kaikki muutumme jatkuvasti. Tarpeemme ja kiinnostuksen kohteemme vaihtelevat. Elämäntilanteemme saattavat muuttua suurestikin. Opimme ja unohdamme. Kasvamme ja kehitymme.

Kasvattajien on tärkeää pyrkiä etsimään tutustumiseen sopivia hetkiä läpi lapsen koko päiväkotipolon. Tutustumalla lapsiin ja lapselle tärkeisiin asioihin ja ihmisiin autamme samalla lapsia tutustumaan myös toisiinsa. Autamme heitä vähitellen löytämään yhteistä tekemistä, yhteisiä innostuksen aiheita ja uusia kavereita, jopa ystäviä.

Kasvattajat mallintavat lapsille avointa yhteyttä läheisiin. Kun avaamme itseämme ja tunteitamme avoimesti ja turvallisesti, näytämme mitä on kasvaa yhdessä elämää jakaen. Turvan ja tunneyhteyden hakeminen toisilta on vaalittava taito, jota saamme oppia ja opetella yhä uudelleen lasten kanssa.

Varhaiskasvatuksessa on lupa tutustua toisiin kaikessa rauhassa – ihmisistä ei ole tarpeen eikä syytä tehdä hätiköityjä johtopäätöksiä. Monessa päiväkodissa on esimerkiksi sovit-

tu intensiivisen elokuun periaatteesta, mikä tarkoittaa sitä, että etenkin toimintakauden alku rauhoitetaan täysin tutustumiselle. Palaverit ja muut kalenteroidut menot siirretään yhteisestä sopimuksesta pidemmälle syksyyn. Intensiivielokuu ohjaa kauden alussa katseen siihen, että ajatukset ja teot keskitetään aitoon kohtaamiseen ja uudelleentutustumiseen. Yritämme pitää korvamme ja sydämemme auki, jotta kuulisimme ja näkisimme, mikä lapsille on tärkeää ja mitä heille kuuluu.

Järjestämme aamuisin aikaa lasten ja perheiden kohtaamiselle siten, että yksi kasvattaja on perheitä vastassa. Näin kohtaamme lapsen ja hänen lähimmäisensä kiireettömästi ja läsnäolevasti. Lapsi tulee kohdatuksi omiana itsenään, perheensä jäsenenä jo heti aamusta. Ihmiset kuuluvat aina useisiin merkityksellisiin yhteisöihin, ja sen vuoksi myös lapselle tärkeät ihmiset ovat osa päiväkodin yhteisöä – eivät ehkä ihan ytimessä, mutta sen reunamilla vaikuttamassa toimintaan ja myös siihen, kuinka hyvin lapsi tulee kuulluksi ja nähdyksi. Pyrimme omalla toiminnallamme vahvistamaan tuota yhteenkuulumisen verkkoa, jotta lapsilla olisi hyvä ja turvallinen olla.

Huoltajien havainnot ovat monesti aivan korvaamattomia. Joskus syystä tai toisesta emme havaitse kaikkea lasten keskinäisissä suhteissa meneillään olevaa. Perheiltä olemme saaneet arvokasta tietoa siitä, kuinka lapset ovat kokeneet paikkansa ryhmässä ja kaverisuhteissa. Kotona lapset kertovat kavereistaan, yksinäisyyden kokemuksista, pettymyksistä, iloista, toiveista ja myös riidoista, jotka ovat jääneet piiloon ja käsittelemättä. Tärkeä tieto on esimerkiksi se, nimeäkö lapsi ryhmän muita lapsia kavereikseen ja koeekeko hän kuuluvansa porukkaan.

Vanhemmilla olevan tiedon saaminen sekä lasten omien mielenkiinnon kohteiden tavoittaminen ja huomiointi varhaiskasvatuksen arjessa vaatii työntekijältä taitoa kuunnella ja tarttua asioihin. Tätä kautta voi löytyä merkittävä tapa tukea lapsen osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksia. Tästä kertoo seuraava esimerkki:

Ryhmämme kasvattajilla heräsi huoli erään lapsen stressaantuneesta käytöksestä. Lapsi raapi usein hermostuneesti päätänsä ja jämähti laskemaan sormiaan. Kuulimme vanhemmilta, että kotona hänen mielipuuhaansa on pukeutua herra Hevisaurukseksi ja esiintyä koko perheelle sukka-housuhiukset heiluen. Tätä mielikuvaa ei ollut helppo tavoittaa, jos hetkenkin seurasi etenkin iltapäivisin itseensä käpertyvää lasta.

Seuraavana päivänä kysyin lapselta, onko hän koskaan kuunnellut Hevisaurusta. Hänen katseensa valpastui ja hän nyökkäsi vaivihkaa. Kerroin, että minäkin tykkään Hevisauruksesta. Kysyin lapsen suosikkilaulua, ja hän kuiskasi niin, että juuri ja juuri kuulin: ”Avaruuden autokorjaamo.” Vastasin: ”Oi, sellaista en olekaan koskaan kuullut. Täytyyppä opetella.” Silloin lapsi rohkaistui ja kertoi katsoneensa netistä Hevisauruksen bändikoulua. ”Wau, pitäiskö meidänkin perustaa tänne sellainen bändikoulu?” ”Joo!” kuului hento vastaus.

Tämän jälkeen tiedustelin ryhmän lapsilta, ketkä olisivat halukkaita osallistumaan ryhmän omaan bändikouluun. Muusikonalkuja oli jonoksi asti. Kokoonnuimme treeneihin koko syyskauden ajan. Järjestimme konsertteja ja ennen kaikkea nautimme musiikista ja yhteydestä.

Joukkoon kuulumisen kokemus näyttäisi vähentävän stressiä. Ehkä ryhmätilanteet eivät tuntuneet kyseisestä lapsesta enää niin jännittäviltä, kun olimme oppineet tuntemaan paremmin toisiamme. Yksin vietettyjen ilta-päivien tilalle tuli yhteistä leikkiä muiden lasten kanssa. Sain muistutuksen, kuinka tärkeää on kuunnella vanhempia. He tuntevat lapsensa parhaiten – tietenkin. Ja ennen kaikkea on tärkeää kuunnella lasta - ja sen jälkeen osoittaa teoillaan, että on oikeasti kuullut.

Edellinen esimerkki avaa kasvattajan vastuuta olla rohkeasti lapsen puolella, ottaa turvallisen aikuisena lapsen tunteita vastaan ja liittää häntä aktiivisesti ja hellästi yhteisöön. Tämä edellyttää tahtoa kuulla lasta yhä uudelleen ja toimia hänen hyvinvointinsa puolesta. Lasten kanssa hetkessä eläminen ja heidän kiinnostuksensa kohteisiin vastaaminen ovat konkreettisia tapoja osoittaa lapselle välittämistä ja luoda turvallista oppimisen tilaa.

Huomio kiinnittyy myös musiikin tärkeään rooliin lasten keskinäisen yhteyden vahvistamisessa ja joukkoon kuulumisen tukemisessa. Pirre Raijas (2020) on kirjoittanut mielenkiintoisen artikkelin musiikin ihmeellisestä merkityksestä aivan jokaiselle. Hän kirjoittaa, että tutkimuksen valossa jokaiselle tulisi suoda mahdollisuus musiikin harrastamiseen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Hän tuo esiin, että musiikillinen ilmaisu ja luovuus ovat vahvasti sidoksissa tiettyyn geeniin, joka välittää aivoissa kiintymyshormonia. Sen tiedetään liittyvän sosiaalisuuteen, tunteellisuuteen ja anteliaisuuteen sekä lujittavan parisuhteessa sitoutumista. Raijas kirjoittaa, että musiikkiharrastuksella voidaan tukea kognitiivisia, emotionaalisia, motorisia ja sosiaalisia valmiuksia. Musiikkia kannattaa-

kin ehdottomasti hyödyntää varhaiskasvatuksessa myös yhteisöllisyyden ja yhteenkuuluvuuden näkökulmasta. (Raijas 2020, 57–59.)

Pienryhmissä on tilaa kohtaamiselle

Tunnistamme vuorovaikutuksen, dialogin ja kohtaamisen merkityksen ja olemme pohdineet, millaisilla arjen järjestelyillä ja pedagogisilla ratkaisuilla niihin on mahdollista keskittyä ihan joka päivä. Laumapedagogiikasta on päästävä kohti kohtaamista, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Näistä syistä olemme päättäneet toimia päivittäin joustavissa pienryhmissä. Se on yksi keskeisimpiä menetelmiämme suunnistaessamme kohti varhaiskasvatussuunnitelmista nousevia tavoitteita yhdessä lasten kanssa. Ajattelemme, että aitoa yhteisöllisyyden kokemusta ei vahvisteta kasvattajien etukäteen suunnittelemissa koko ryhmän tutustumisleikeillä, joissa aikuinen on monesti pääroolissa. Näilläkin on tuki paikkansa. Mutta vahvimmin pienten lasten yhteisöllisyyden kokemus syntyy pienissä ryhmissä, joissa lapsi tulee nähdyksi, kuulluksi ja kohdatuksi.

Säännöllisesti ja sitoutuneesti toimivissa joustavissa pienissä porukoissa tutustuminen onnistuu. Niissä näkee ja kuulee tarkemmin. Vuorovaikutusverkko on tiheämpi, ja kasvattajalla on mahdollisuus keskittyä käsillä olevaan hetkeen lasten kanssa. Näissä hetkissä mahdollistuu upealla tavalla lasten kuuleminen, heihin tutustuminen ja heidän maailmaansa uppoutuminen. Kyse on kohtaamisesta. ”Kiire on vaarallista. Se tekee kohtaamisista törmäyksiä”, kirjoittaa runoilija Anne Kuosmanen teoksessa *Silta lähellesi* (2010).

Varhaiskasvattajien vastuulla on hidastaa arkea suunnitelmallisesti ja luoda kiireettömyyden tuntu. Miten tähän päästään? Joustavissa pienryhmissä on mahdollisuus sitoutua lapselle tärkeisiin leikkeihin. Pienissä porukoissa toiminnan sisällöt eivät lopulta olekaan keskeisin asia. Sen sijaan opettelemme yhdessä toimimisen taitoja ja empatian aakkosia. Kannustamme toisiamme, autamme ja opettelemme ottamaan apua vastaan. Tutustumme toisiimme. Kerromme itsellemme tärkeistä ihmisistä ja asioista. Kuuntelemme ja tulemme kuulluiksi. Päivittäiset joustavat pienryhmät muodostuvat lasten mielenkiinnon ja tarpeiden mukaan, ja samalla voi harjoitella myös yhteistä neuvottelua. Kun tunnistamme, että lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen lähtökohtana ja perustana on vuorovaikutus ja yhteys toisiin, saamme vahvistuksen siitä, että juuri nämä asiat ovat keskiössä, kun luomme yhteisöömme kiireetöntä kohtaamista.

”Minulle tärkeät ihmiset”

Yhteisöön kuulumisen tunnetta vahvistaa myös se, että kunnioitamme lasten keskinäisiä ystävyysuhteita ja se, ettei lapsia eroteta toisistaan kevyin perustein. Mikäli vierek-

käin ruokaileminen ei jonain päivänä onnistu, on tietenkin looginen seuraus rauhoittaa tilanne ja siirtää levottomat ruokailijat etäämmälle toisistaan. Asia käydään kuitenkin lasten kanssa läpi, ja jo heti seuraavan ruokailun tullen lapsille annetaan uusi mahdollisuus osoittaa kykynsä toimia yhteisten sopimusten mukaisesti.

Jokainen ansaitsee uusia mahdollisuuksia yrittää. Kerrasta poikki -toimenpiteet, kuten tilanteesta poistaminen tai säännöllisesti tietyllä paikalla istuttaminen, ovat rajuja. Lapsen eristäminen on lähes aina pedagogisesti kyseenalaista, sillä aivotutkimuksen mukaan ryhmän ulkopuolelle jääminen ja jättäminen aktivoivat aivoissa samat alueet, jotka aktivoituvat silloin, kun ihminen kokee fyysistä kipua. Siksi kasvattajien tulee aina huolellisesti arvioida, etsitäänkö vain nopeaa helpotusta kaverusten erottamisella vai pyritäänkö pitkäjänteisesti tukemaan ystävyyssuhteita ja yhdessä toimimista eri tilanteissa. Varhaiskasvatuksen arjessa näitä tilanteita saattaa tulla esiin esimerkiksi pienryhmäjakoja tehdessä, ruokailussa, lepohetkissä ja siirtymätilanteissa.

Ajattelemme myös, että lapsilla, kuten myös heidän huoltajillaan, on oikeus valita ryhmästä se kasvattaja, joka ”tuntuu omalta”. Olemme oppineet, että se nopeuttaa ryhmäytymistä ja joukkoon kuulumisen tunnetta. Tästä turvallisesta ihmissuhteesta käsin lapsen on helpompi tutustua myös ryhmän muihin jäseniin. Kasvattajatiimissä olemme yhdessä todenneet, että meidän ammatillinen itsetuntonne kestää tämän. Puhumme kuitenkin tietoisesti hyvää kaikista ryhmän aikuisista ja lapsista ja haluamme aktiivisesti vahvistaa lasten luottamusta ryhmän muihin jäseniin rohkaisten ja kannustaen. Lopullisena tavoitteena ei ole tehdä lapsista riippuvaisia vain tietystä kasvattajasta, vaan helpottaa tutustumisprosessia. Samoin kasvattajat voivat tietoisesti sopia, ettei lapsille puhuta ”parhaasta ystävästä”, vaan monista hyvistä ystäväistä. Puhe luo todellisuutta ja sanoilamme on merkitystä.

On tärkeää huomioida yhteiset pelisäännöt ja se, että ketään ei suljeta ulkopuolelle. Olemme lasten kanssa sopineet kaksi ydinsääntöä, joihin olemme sitoutuneet ja joista ei jousteta missään tilanteessa: itseään ja muita ei saa satuttaa, ja ympäristöstä pidetään huolta. Nämä säännöt pitävät sisällään kaiken olennaisen. Sääntöjen olemassaolo ei suinkaan tarkoita sitä, ettemmekö kompuroisi. Kyse on ennemminkin yhteisistä sitoumuksista ja aikuisten velvollisuudesta aktiivisesti valmentaa lapsia toimimaan näiden suuntaviivojen mukaisesti.

Menetelmiä varhaiskasvatukseen

Esittelemme seuraavaksi käytännössä toimiviksi osoittautuneita menetelmiä, jotka aut-

tavat kasvattajaa näkemään jokaisen ryhmässä olevan lapsen ja vahvistavat lapsen mahdollisuutta kuulua joukkoon.

Läheisyyden kehät (Ahonen ym., 2019)

Kasvattajat arvioivat, millainen suhde heillä on kunkin ryhmän lapsen kanssa. Menetelmän avulla on mahdollista nähdä, mikä osa ryhmän lapsista on vaarassa jäädä syrjään. Mikäli havaitaan jonkun lapsen jääneen syystä tai toisesta etäiseen suhteeseen ryhmän kaikkien kasvattajien kanssa, aletaan tilannetta välittömästi korjata. Ulkokehälle ajautumassa oleva lapsi tarvitsee kasvattajan tukea monin eri tavoin. Tällainen lapsi tarvitsee aikuisen jakamatonta huomiota ja positiivisia kokemuksia kohdatuksi tulemisesta. Sosiaalisen itsetunnon vahvistuminen tukee leikkiin liittymistä. On kuitenkin välttämätöntä, että aikuinen myös osallistuu leikkiin ja leikin sisältä käsin kykenee paremmin tasa-painottamaan lasten leikkiin osallistumisen mahdollisuuksia.

Sosiogrammi

Sosiogrammi kuvaa sitä, millainen vuorovaikutusverkko ryhmässä vallitsee. Sosiogrammia tehtäessä lapsia pyydetään nimeämään kavereita, joiden kanssa he leikkivät. Näin nähdään, jäävätkö jotkut lapset ryhmän ulkokehälle ja tuntuuko kaikista, että heillä on kavereita. Lasten välisten vuorovaikutussuhteiden tukeminen on kasvattajien vastuulla.

Ideaseinä

Olemme vuosia kehittäneet visuaalista ideaseinä-menetelmää. Sen ydinajatuksena on kerätä lasten, perheiden ja kasvattajien ideat ja ajatukset näkyviin pieniin ”heliumpalloihin”, jotka matkaavat seinällä saavuttaen lopulta Taikapuun. Olemme tehneet lapsille omat varjokuvahahmot, jotka leijailevat ideapallojen kannattelemina. Näin on mahdollisuus myös seurata, saavatko ryhmän kaikki lapset äänensä kuuluviin. Toteutunut idea dokumentoidaan valokuvin ja lasten haastatteluin Taikapuun oksille. Kuvan taakse kirjaamme yhdessä lasten kanssa, miten ideasta edettiin toimintaan, ja lapsi saa itse olla arvioimassa toimintaa. Nuo valmiit kuvat jäävät seinälle näkyviin kuin kuvakirjaksi, jonka eri kohtiin voimme lasten kanssa palata aina halutessamme. Pohdimme yhdessä, mitä olemme oppineet. Mikä oli helppoa, vaikeaa, mukavaa tai ikävää? Arjen yhteinen suunnittelu lisää joukkoon kuulumisen kokemusta.

Kiva kaveri -purkki

Ryhmämme käytössä on purkki, jota täytämme sitä mukaa Duplo-palikoilla, kun lapset tekevät kivoja tekoja toisilleen. Purkin täytyttyä kokoonnumme yhdessä ihastelemaan, miten monin eri tavoin olemme olleet ystävällisiä toisillemme, ja tätä hyvyttä tietenkin myös juhlistetaan yhdessä sovitulla tavalla.

Aikuisen tuki tunnesäätelyssä

Empatian oppimisen ja kokemisen on sanottu olevan yksi keskeisimmistä työkaluista kiusaamista vastaan. Kasvattajan tunnetuki on välttämätön lapselle, joka esimerkiksi pettymyksen kohdatessaan alkaa käyttäytyä aggressiivisesti muita lapsia kohtaan. Siirtyminen toiseen tilaan, rauhallinen hengittely, laskeminen hitaasti kymmeneen ja joissain tapauksissa kosketus tai jopa huumori voivat auttaa lasta rauhoittumaan. Lapsen on tärkeä tuntea ja kokea, että kasvattaja on hänen kanssaan ja hänen puolellaan, vaikka hän tuntisi pelottaviakin aggressiivisia tunteita.

Tunnemittareista ja erilaisista tunnekorteista saattaa olla apua, sillä visuaalinen tuki on usein sanoja nopeampi ja tehokkaampi tapa. Kuvat toimivat hyvin viestinnän tukena, ja niistä hyötyvät kaikki. Vasta rauhoittumisen jälkeen tilannetta on mahdollisuus lähteä selvittämään. Lapsi, joka suuttuessaan saattaa satuttaa muita, on vaarassa ajautua ryhmän laitamille tai tulla jopa suljetuksi ulkopuolelle. Muut lapset alkavat varomaan ja pelkäämään eivätkä enää halua leikkiä arvaamattomaksi tunnetun lapsen kanssa. Tämä luonnollisesti usein vahvistaa aggressiivista käytöstä, ja negatiivinen kehä on valmis. Sensitiivisen vuorovaikutuksen ja aidon kohtaamisen lisäksi harjoittelemme tunnetaitoja päivittäin esimerkiksi opettelemalla tunnistamaan ja nimeämään erilaisia tunteita.

Muksuoppi

Ben Furmanin Muksuoppi (mm. 2002) soveltuu hyvin sosiaalisten taitojen treenaamiseen. Muksuoppi on ratkaisukeskeinen menetelmä, jonka avulla lapsia voidaan auttaa selvittämään erinäisistä ongelmista. Lähtökohtana on, että ongelmasta riippumatta voidaan aina löytää taito, jonka lapsi voi opetella itselleen tärkeiden ihmisten tuella ja näin voittaa ongelman. Kids'Skills-appi on kätevä työkalu sekä vanhemmille että ammattikasvattajille.

Vahvuuksiin keskittyminen

Olemme opetelleet havaitsemaan vahvuuksia itsestämme ja muista. Vahvuuspedagogiikka (mm. Uusitalo-Malmivaara & Vuorinen 2020) tarjoaa runsaasti keinoja luonteenvahvuuksien vahvistamiseen. Kasvattaja voi antaa mallin arjessa ja sanoittaa lasten vahvuuksia yhteisöllisesti: ”Huomasin, kuinka hienosti teitte yhteistyötä! Olen todella ylpeä teistä! Mitä hyötyä mielestänne oli siitä, että kaikki osallistuivat?” ”Olittepa sinnikkäitä! Huippua, että ette antaneet periksi!” Kysymykset ovat oivallinen tapa herätellä lasten ajattelua ja houkutella esiin oivalluksia. Myönteisen palautteen ja kehujen voimaa ei kannata aliarvioida. Se, mihin kiinnitämme huomiota, vahvistuu. Kannamme kaulassamme vihreitä liikennevaloja, jotka on helppo nostaa esiin esimerkiksi silloin, kun lapsi käyttäytyy toivotulla tavalla muita kohtaan.

Furman (2012) on kirjoittanut, kuinka monin eri tavoin on mahdollista antaa positiivista palautetta: mitä monikanavaisempaa palautteenanto on, sen tehokkaammin viesti menee perille. Voimme nostaa peukalon ylös, vaihtaa läpyt, kertoa vanhemmalle lapsen onnistumisesta lapsen kuullen, kysyä lapselta, miten hän onkaan oppinut odottamaan omaa vuoroaan niin kärsivällisesti, voimme kiittää lasta, kehua yrittämisestä tai kertoa lapselle, mitä hyvää olemme hänestä kuulleet. Ottamalla kuvan siitä, mitä lapsi on tehnyt, voimme kertoa sanattomasti, että hän on tehnyt jotain dokumentoimisen arvoista. Kehu voi toisinaan olla helpompi ottaa vastaan huumorin saattamana. (Furman 2012, 14–27.)

Lasten kanssa harjoittemme hyvän huomaamista myös kirjoittamalla ystävällisiä terveisiä synttärisankareiden kortteihin: ”Leena on kiva, kun se leikkii mun kanssa kiipeilytelineellä” tai ”On ilo huomata, kuinka ystävällinen osaat olla muita kohtaan. Autat toisia ja huolehdit, että kukaan ei jää yksin.” Nämä kortit ovat aarteita, ja olemme kuulleet, että niitä on luettu kyynelisinä myös lasten perheissä yhdessä kummien ja isovanhempien kanssa.

Yhteisössä on hyvä olla minä

Miten kasvattajat puhuvat keskenään ryhmän lapsista? Kuuluuko puheista ja havainnoista lasten ihanuus ja ainutlaatuisuus – se, että jokainen on timantti? Tavoitteen kirkaaminen tiimissä on keskeistä. Tavoitteen voi kirjata ylös esimerkiksi näin: ”Tärkein tavoitteemme on aina, että jokaisella lapsella olisi turvallinen ja hyvä olla. Teemme kaikkemme sen hyväksi, että jokainen lapsi voisi olla kuin kotonaan ja että kaikki voisivat löytää oman ja omannäköisensä paikan ryhmässä.”

Miten yhteisöllisyys näkyy ja tuntuu päiväkodin arjessa? Lapset huolehtivat toisistaan. He huolestuvat, kun kaveria ei näykään päiväkodissa. He huolehtivat, että jokainen pääsee porukkaan. Yhteisöllisyys näkyy itsevarmuutena, luottamuksena ja motivoitumisena yhteiseen tekemiseen. Se näkyy empatian lisääntymisenä.

Parivuotias tyttö puhisee eteisessä. Haalarin vetoketju ei halua tehdä yhteistyötä, nälkä mouruaa jo mahassa ja kiukku nostaa päätään. Aikuinen kysyy saako auttaa, lapsi vastaa kiukkuisesti: ”Ei, ite!” Eteisessä oleva viisivuotias hätkähtää ja katsahtaa aikuista myötätuntoisesti nyökyttäen ja sanoen: ”Nälkäkiukku.” Aikuinen naurahtaa hyväntahtoisesti, nyökkää ja kysyy haalarin kanssa kamppailevalta lapselta rauhallisesti uudelleen, mutta vastaus pysyy samana. Viisivuotias kumartuu pienen tytön puoleen: ”Entä saanko minä?” Hymy nousee tytön huulille: ”Joo.” Hetkessä kiukku

on haihtunut ja itsepäinen vetoketju kesytetty. Aikuinen hymyilee leveästi kummallekin ja nostaa peukut pystyyn. Lasten kasvoilla kuplii nauru ja ylpeys. (Henna)

Emme suinkaan halua luoda liian satumaisen kiillotettua kuvaa suomalaisesta varhaiskasvatuksesta. Samanaikaisia todellisuuksia on monia. Osa todellisuutta on sitä, että kädet kuivuutetaan halkeilevina autamme kurahousujen lenksuja saappaiden alle yksi toisensa jälkeen. Todellisuutta on, että meteli on joskus niin korvia huumaavaa, että sattuu. Siinä yritämme sitten parhaamme saadaksemme tilanteen rauhoittumaan, jotta kaikilla olisi hyvä olla. Todellisuutta on, että lasten tarpeet saavat aika ajoin nöyräksi ja hiljaiseksi: koemme välillä voimattomuutta, osaamattomuutta ja riittämättömyyttä. Ja sitten taas: yhtä totta ovat ne hetket, kun auringonsäteet siivilöityvät ikkunan läpi ja syntyy unohtumattomia hetkiä.

Eräänä valoisana talvipäivänä astuin huoneeseen, kun roolivaatteisiin puukeutunut lapsi tanssahteli vastaan. Hän tanssi ilman musiikkia ja talvi-auringon säteet saivat huoneen hehkumaan kaunistavaa valoa. Lapsi tarttui kädestäni ja tanssimme hetken yhdessä lapsen pyörähdellessä käteni alta hymyillen kilpaa auringon kanssa. Silloin lapsi, joka oli jo hetken seurannut tanssiamme, hymyili ja alkoi itsekin tekemään balettiliikkeitä. Ihastellen kysyin, mistä hän oli nuo liikkeet oppinut, ja tuo ihana ballerina kertoi oppineensa ne Pipsa Possusta. Tästä avautui mahtava mahdollisuus sanoittaa lapsille: ”Wau! Huomaatteko, te molemmat tykkäätte tanssimisesta.” Tytöt katsoivat toisiaan ja nauroivat ääneen. Ja jatkoivat yhdessä tanssimista. (Maria)

Kun tunnistamme lapsille tärkeitä asioita, voimme helpommin auttaa rakentamaan siltoja lasten välille ja näin lujittaa yhteisöön kuulumista. Kohtaamalla lapsen ja olemalla aidosti kiinnostunut siitä, mikä lapselle on tärkeää, tarjoamme hänelle kokemuksen kuulluksi tulemisesta. Kun pysähdymme kuulemaan ja näkemään lapsen, annamme tälle samalla viestin, että sinun ei tarvitse selvitä täällä yksin, olen täällä sinua varten. Tämä synnyttää yhteyden.

Hellsten (2020) kuvailee ilmiötä siten, että kohdatuksi tuleminen vahvistaa yksilön minuutta ja kutsuu tämän ihmiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi, yhdeksi meistä. Ainoa tapa opettaa lasta kuuntelemaan muita on pysähtyä itse kuuntelemaan. Ainoa tapa opettaa empatiaa on näyttää empatiaa. Hellstenin mukaan aidon kohtaamisen ensimmäinen

edellytys on, että on aidosti läsnä. Läsnäolon edellytyksenä on puolestaan levollisuus. Levollisuus on kokemusta siitä, että kaikki on hyvin, jolloin omat tarpeet voi laittaa syrjään ja olla toista varten.

Hevidinot ei ollut ryhmämme ensimmäinen bändi eikä myöskään viimeinen. Käynnistelin jonkin aikaa sitten bänditreenejä kuuden lapsen kanssa ja kysyin, millä laululla lapset haluavat aloittaa. Vastaus oli yksimielinen: ”Ei me halua mitään valmista laulua. Me halutaan tehdä laulu ihan itse.” Asettauduimme rakkaan mummini vanhan kosketinsoittimen ääreen lattialle istumaan ja pienimmät lapsista kipusivat isompien syliin. Kirjoitin ylös kaiken, mitä lapset halusivat lauluun sisällyttää: sateenkaaria, raketteja, sydämiä, tähtiä, jätskiä, hymyjä... Yhdessä valitsimme, tulisiko laulusta marssi, valssi tai jokin muu. Kuulostaisiko se iloislta vaiko surulliselta? Vaihe vaiheelta rakensimme Kimalle-bändimme ensimmäistä ikiomaa laulua, kunnes tuli aika koota kaikki ideat yhteen. ”Voisiko se alkaa vaikka, että kaikki on sylikkäin, kun me kaikki ollaan tässä niin ihanasti lähekkäin?” ehdotti yksi lapsista. Olimme kaikki samaa mieltä siitä, että se kuulosti ihan täydelliseltä. (Maria)

Mikä kuvaisikaan paremmin ystävyyttä ja yhteisöön kuulumisen tunnetta kuin se, että yhdessä on hyvä olla. Saan kuulua joukkoon juuri sellaisena kuin olen.

*”Kaikki on sylikkäin, tässä nyt lähekkäin.
Minä syön jätskiä. Oon yhtä hymyä.
Suklaa on maistuvaa, sydämet sulattaa.
Tähdet on kauniita salamoita taivaalla.
Sateenkaari loistava, raketteja taivaalla.
Ne on hienoja, ehkä terveisiä kuusta,
tai jostain puusta
avaruudesta.”*

Lähteet

Ahonen, Liisa (2017) Haastavat kasvatustilanteet: Lämpimän vuorovaikutuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ahonen, Liisa & Roos, Piia (2019) Iloa ja oivalluksia! Pedagogiikan arviointi ja kehittäminen varhaiskasvatuksessa. Piia Roos Oy.

Furman, Ben (2012) Olen ylpeä sinusta! Helsinki: Tammi.

Furman, Ben (2002) Muksuoppi – Ratkaisun avaimet lasten ongelmiin. Helsinki: Tammi.

Hellsten, Tommy (2020) Rakkaus luo sinut siksi, joka olet. Blogikirjoitus. Luettu 9.2.2021. <https://www.tommyhellsten.com/post/rakkaus-luo-sinut-siksi-joka-olet>

Lempäälän kunnan varhaiskasvatussuunnitelma 2019.

Palo-oja, Ritva (toim.) (2010) Silta lähellesi. Omakustanne.

Raijas, Pirre (2020) Musiikin lahja kuuluu kaikille. PMO Oodi juhlaulkaisu.

Uusitalo-Malmivaara, Lotta & Vuorinen, Kaisa (2020) Huomaa Hyvä! Vahvuusvariksen bongausopas. PS-kustannus.

Varhaiskasvatustilaki 540/2018.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018.

Kuulun ryhmään – opin ja voin hyvin koulussa!

Terhi Pippuri

Johdanto

Siitä pitää puhua riittävän usein, että kaikki otetaan mukaan, muuten se unohtuu. Meillä oli ilmapiirikysely, siitä vähän juteltiin luokan kesken ja rehtorin kanssa ja oli mukana vähän muitakin kuten terveydenhoitaja ja joku kuraattori. Ilmapiirikyselyyn liittyen ainakin on mietitty joka vuosi paitsi ekaluokalla, miten otetaan kaikki mukaan.

Tässä artikkelissa käsittelem sitä, millä keinoin lapsen ryhmään kuulumisen tunnetta voidaan vahvistaa alakoulussa. Mitkä ovat ne rakenteet ja käytännön teot, jotka tukevat yhteenkuuluvuutta? Mitä jos lapsi näistä huolimatta kokee yksinäisyyttä tai ulkopuolisuuden tunnetta? Lapsen näkökulmaa olen pyrkinyt tuomaan tekstiin sitaattien avulla. Espoon Eestinkallion alakoulun oppilaat ovat kertoneet ajatuksiaan ja ratkaisuehdotuksiaan ryhmään kuulumisesta ja kuulumattomuudesta.

Lapsen onni löytyy siitä, että hän tuntee olevansa hyväksyty ja kuuluvansa johonkin ryhmään. Kouluikäisen lapsen tärkein sosiaalisen kasvun paikka heti kodin jälkeen on koulu, ja perusopetus on kaikille lapsille yhteinen elämänvaihe. Siksi ryhmään kuulumisen ja laajemmin osallisuuden toteutuminen tai toteutumatta jääminen koulussa ovat tärkeitä kysymyksiä. Lapsen näkökulmasta koulun arki saa merkityksensä kavereista ja ystävistä, johonkin ryhmään kuulumisesta. Koulussa lapsi on jatkuvasti osa pienempää tai suurempaa ryhmää. Koulussa opiskellaan, vietetään välitunteja ja toimitaan muiden ikätovereiden kanssa. Lapset ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja oppivat toimimaan yhdessä.

Koulussa kohtaavat monen ikäiset ja erilaisista kulttuuritaustoista tulevat lapset. Ryhmässä lapset peilaavat itseään muihin ja rakentavat omaa minäkuvaansa sen avulla. Hyväksytyksi tuleminen lisää lapsen itseluottamusta. Erimielisyyksien ratkaisua ja ryhmäs-

sä toimimista voi harjoitella vain yhdessä toisten kanssa. Lapsella saattaa toisinaan olla haasteita ryhmään liittymisessä ja ryhmässä toimimisen taidoissa. Näitä taitoja koulussa harjoitellaan yhdessä.

Erityisen merkityksellinen on lapsen kokemus omaan luokkaan kuulumisesta. Se on lapsen viiteympäristö, jossa hän oppii itsestään ja muista. Kouluaikana muodostunut käsitys itsestä ryhmän jäsenenä kulkee lapsen mukana koko elämän jatkuvan oppimisen matkan. Kuulluksi tuleminen, osallisuus ja mahdollisuus olla mukana yhteisön hyvinvoinnin rakentamisessa vahvistavat lapsen kokemusta omasta merkityksestään yhteisön jäsenenä.

Kaikki lapset eivät saa kokemusta luokkaan tai ryhmään kuulumisesta. Vuoden 2019 kouluterveyskyselyssä (THL) neljäs–viidesluokkalaisista vain hieman yli puolet koki olevansa tärkeä osa luokkayhteisöä. Alle puolet koki olevansa tärkeä osa koko koulun yhteisöä. Kaikilla lapsilla tulisi olla tunne siitä, että heitä kaivataan, jos he ovat jostain syystä pois koulusta, ja siitä, että heidän panoksensa koulupäivän yhteisessä työskentelyssä on merkityksellinen.

Koulussa osallisuus tarkoittaa asennetta ja toimintatapaa, joka läpäisee koulun toiminnan. Lapsi saa ja uskaltaa ilmaista oman mielipiteensä – ja se kuullaan ja otetaan vakavasti. Lapsen ryhmään kuulumisen vahvistaminen edistää hänen hyvinvointiaan. Hyvinvoiva lapsi oppii ja kasvaa. Koulun mahdollisuudet hyvinvoinnin edistämisessä ovat erityiset, sillä siellä mahdollistuvat hyvinvointiteot, jotka tavoittavat ihan kaikki koulua käyvät lapset.

Tullaan tutuiksi ja ryhmäydytään

Meillä on tosi yhtenäinen luokka, en mä koe että olisi silleen erikseen tytöt ja pojat. Ei ole niin, etten puhuisi tietyille oppilaille, puhun ihan kaikille. Kaikilla on kavereita.

Lukuvuoden ekana päivänä meidän luokkaan tuli ihan uusi oppilas. Otettiin tosi hyvin vastaan, se sopeutui nopeasti. Sovittiin alussa, että näytetään missä on koulun raja ja otetaan mukaan. Se meni poikien kanssa pelaamaan jalkapalloa. Kun oltiin järkkäreitä ja pyyhkimässä pöytiä, rehtori tuli sanomaan, että otettiin uusi oppilas hyvin vastaan.

Perusopetuksen perusarvo on, että jokainen lapsi on tärkeä ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. Tämä edellyttää keskinäistä tuntemista, sitä että tullaan tutuiksi. Uudessa

ryhmässä tutustumiselle tulee järjestää riittävästi aikaa ja mahdollisuuksia. Osa lapsista löytää oman paikkansa ryhmästä luontevasti. Toiset tarvitsevat opettajan tukea, jotta rohkaistuvat ottamaan kontaktia ja tutustumaan muihin lapsiin. Kontaktin luomisessa, itsestä kertomisessa ja toisiin tutustumisessa auttavat erilaiset tutustumisharjoitukset.

Ryhmäytymisellä tarkoitetaan prosessia, jossa ryhmän jäsenten keskinäistä vuorovaikutusta, luottamusta, viihtymistä ja tuntemista kehitetään ja tuetaan tietoisesti. Ryhmäytymistä vetää usein luokan oma aikuinen ja mahdollisesti myös oppilashuollon aikuisia, kuten kuraattori tai psykologi. Ryhmäyttäminen alkaa tutustumisesta luokkatovereihin. Erilaisin toiminnallisien menetelmien huolehditaan siitä, että ryhmän kaikki lapset pääsevät tutustumaan toisiinsa ja ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Toiminnalliset leikit auttavat ujoakin lasta kertomaan jotain itsestään. Lapset ystävyystyivät toiminnan kautta. Se, kenen kanssa lapsi viihtyy ja haluaa viettää enemmän aikaa, selviää pikkuhiljaa.

Ryhmäyttämiseen käytetään aikaa tyypillisesti ainakin lukuvuoden alussa. Lukuvuoden alut ovat tärkeitä ajankohtia ryhmän tukemisessa kaikilla vuosiluokilla. Pitkän kesäloman aikana lapsen ovat kasvaneet niin fyysisesti kuin psyykkisestikin. Lasten elämässä on voinut tapahtua isoja ja pieniä muutoksia. Ryhmään on voinut tulla uusia lapsia, tai lapsia on voinut muuttaa pois. Lukuvuoden alussa tapahtuva ryhmäyttäminen ei yksinomaan riitä, vaan sen tulee olla jatkuvaa. Kaikenlaiset muutokset ryhmän jäsenissä vaikuttavat myös ryhmän toimintaan. Ryhmän rakentumista tulee tukea jatkuvasti.

Lasten näkökulmasta oma luokka on useimmiten tärkein ryhmä, mutta ryhmän vuorovaikutusilmapiiriin ja turvallisuuteen on kiinnitettävä huomiota kaikissa lasten ryhmissä kuten valinnaisaineiden tunneilla ja iltapäiväkerhossa. Jokainen tilanne ja siinä mukana olevat ihmiset määrittävät vuorovaikutuksen kulkua. Kaikkien ryhmien tulee olla turvallisia ja toimivia. Ryhmän yhtenäisyys edistää motivoivaa ja hyvää oppimisilmapiiriä, ja ryhmässä viihtyminen edistää oppimista. Turvallisessa ryhmässä työrauha, ryhmän jäsenten keskinäinen arvostus ja itsetunto vahvistuvat. Turvallisessa ryhmässä lapsi saa oman potentiaalinsa käyttöön.

Ryhmäyttämässä voidaan hyödyntää kuvakortteja, kuten vahvuuskortteja tai tunnekortteja. Voidaan toimia esimerkiksi niin, että jokainen lapsi valitsee kuvakortin, jossa on hänen vahvuutensa. Lapset esittäytyvät vahvuuskortin avulla: ”Olen kekseliäs krokotiili” tai ”Olen utelias rapu.” Opettaja voi todeta: ”Tähän luokkaan tarvitaankin juuri yksi krokotiili ja yksi rapu. Ilman toinen toistaan täydentäviä vahvuuksia meidän luokkamme ei olisi niin upea ja ainutlaatuinen ryhmä.”

Koulun yhteenkuuluvuutta tukevat rakenteet

Hyvässä ryhmässä yhteenkuuluvuuden tunne kasvaa ja motivaatio yhdessä olemiseen ja tekemiseen lisääntyy. Oppiminen on opetussuunnitelman mukaisesti yhä enemmän lasten aktiivista toimintaa. Lapsella tulee olla aktiivinen rooli oppimisensa suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Näitä harjoitellaan koulussa. Yksin pulpetissa kirjojen äärellä puurtamisen sijaan tutkitaan ja tehdään enemmän ja monipuolisemmin yhdessä.

Koulun rakenteissa on erilaisia tapoja, joiden avulla lapset tulevat kuulluiksi. Käytössä voi olla ruokaraati, jossa pääsee vaikuttamaan koululounaiden sisältöön, ja lapset voivat vaikuttaa myös oman luokan toimintaan tai välituntipuuhiin. Lapsia ohjataan toimimaan erilaisissa rooleissa, jakamaan tehtäviä keskenään ja olemaan vastuussa sekä henkilökohtaisista että yhteisistä tavoitteista. Lasten osallistumiselle ja ryhmään kuulumisen tukemiselle luodaan koulun arjessa rakenteita ja tilaa.

Ryhmän yhteenkuuluvuuden vahvistaminen kannattaa liittää kaikkeen opiskeluun ja arjen rutiineihin. Se tarkoittaa jatkuvaa toimintaa, jossa kehitetään ryhmän jäsenten välisiä keskinäistä tuntemista, luottamusta, turvallisuutta ja viestintäkykyä. Todelliset vuorovaikutustilanteet ryhmässä, kuten päätöksenteko tai yhteisen tavoitteen määrittely, ovat hyvä lähtökohta ryhmän turvallisuudelle ja vuorovaikutustaitojen oppimiselle. Luokan yhteisessä toiminnassa, elämyksissä ja kokemuksissa voi syntyä luokan yhteistä huumoria ja iloa. Ne vahvistavat yhteenkuuluvuuden tunnetta eli lasten kokemusta siitä, että he ovat hyväksytyjä ja osa jotakin yhteisöä. Yhteisöllisyys edellyttää yhteenkuuluvuutta.

Kontaktien luomista voi harjoitella pari- ja ryhmätöissä. Parit ja pienryhmät kannattaa muodostaa satunnaisesti niin, että lapset tottuvat työskentelemään turvallisesti kaikkien kanssa. Jatkuva ryhmäyttäminen vahvistaa lasten sosiaalista kompetenssia eli valmiuksia rakentaa vuorovaikutusta muihin ryhmän jäseniin.

Koulun arjessa voi vaikuttaa esimerkiksi, kun meillä oli vähän aikaa siten hissankoe, niin menimme pieniin ryhmiin ja niissä me saimme mieltä, miten me haluamme harjoitella siihen kokeeseen. Osa esimerkiksi luki niitä ja osa kyseli ja osa kertasi.

Uudessa ryhmässä on tärkeää luoda luokan yhteiset säännöt, joita ideoidaan yhdessä lasten kanssa. Säännöistä keskusteleminen ja niistä sopiminen vahvistavat ryhmän yhteenkuuluvuutta. Ryhmän turvallisuus vahvistuu, kun on yhteisesti sovittu, että ketään ei kiu-

sata tai vääriin vastauksille ei naureta. Yhdessä voidaan sopia, että luokassa jokainen saa olla oma itsensä, ilmaista ajatuksiaan, tehdä virheitä, epäonnistua ja yrittää uudelleen. Säännöt auttavat ymmärtämään, että jokaisella on oma roolinsa ja vastuunsa yhteishengen luomisessa ja vahvistamisessa. Moninaisuus nähdään vahvuutena, ja se otetaan huomioon ryhmän toiminnassa. Tavoitteena on, että erilaisuudesta huolimatta kaikki pysyvät työskentelemään ryhmänä.

Perusopetuslain (1988/628) mukaan lapsilla tulee olla mahdollisuus osallistua koulun kehittämiseen ja tuoda esille omia näkemyksiään. Tätä varten kouluissa on oppilaskunta-toimintaa, jonka tavoitteena on kannustaa oppilaita vaikuttamaan koulu yhteisön asioihin. Kun lasten näkökulmia aidosti huomioidaan, lasten kiinnostus ja innostus oman koulun kehittämiseen voi herätä. Se on myös yksi tapa harjoitella yhteisistä asioista sopimista, sillä aina aloitteisiin ei voida vastata myöntävästi. Parhaimmillaan oppilaskuntatoiminnalla on mahdollisuus luoda yhteisö, jossa lapsilla on väylä yhteenkuuluvuuteen koulun muiden oppilaiden kanssa. Myös oppilaskuntatoiminta edellyttää tutustumista ja ryhmäytymistä.

Muodollinen osallisuus kuten oppilaskuntatoiminta ei saa jäädä ainoaksi lasten kuulemisen tavaksi. Se ei välttämättä ole lasten mielestä luontevin ja kaikkia aidosti osallistava tapa. Sen ulkopuolelle jää suurin osa lapsista, ja useimmiten erityisesti maahanmuuttajataustaiset, vammaiset tai muuten erityisiksi määritellyt lapset. Asiat, joista lasten mielipidettä kysytään, ovat usein aikuisten päättämiä. Lapset haluavat vaikuttaa koulussa arkipäiväisiin asioihin, kuten kouluruokaan ja välitunteihin. Se edellyttää koulun aikuisilta aidosti lapsilähtöistä toimintaa. Esimerkiksi säännölliset luokkakokoukset tai aloitepostilaatikko voivat toimia lasten ideoiden keräämisessä. Lasten kuulemisen ja heidän osallisuutensa tukemiseen tarvitaan tavoitteet ja suunnitelma. Asia ei saa olla vain joillekin opettajille tärkeä asia, vaan koulussa tulisi yhteisesti käydä keskustelua siitä, miten koko koulun tasolla tuetaan lasten omaa aloitteellisuutta ja vaikutusmahdollisuuksia.

Yhteiset tapahtumat lisäävät koko koulun yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteisiä tapahtumia ideoidaan ja järjestetään parhaimmillaan lasten toiveista lähtien. Lapset ovat ideoineet kouluissa muun muassa villasukkaviikon, laulajaiset ja ystävänpäivätempauksen. Juhlien tai teemapäivien suunnittelussa ja toteuttamisessa eri luokka-asteet voivat luontevasti tehdä yhteistyötä.

Kummioppilastoiminta on yksi tapa luoda kouluun yhteisöllisyyttä ja edistää turvallista koulun alkua. Kummitoiminnassa ensimmäisen ja toisen luokan oppilaat saavat kum-

min viides- ja kuudesluokkalaisista. Kummioppilaat voivat lukuvuoden aikana osallistua yhteisille oppitunneille ekaluokkalaisten kanssa ja järjestää heille esimerkiksi retkiä tai askarteluhetkiä. Kummioppilastoiminnalla pyritään myös siihen, ettei kukaan jäisi välituntileikkien ulkopuolelle. Kummitoiminta lisää luontevasti pienten ja isojen koulu-
laisten välistä vuorovaikutusta.

*Meillä oli erityisen kivaa, kun saatiin keksiä tanssiesitys pienemmille. Esi-
tyksessä ei ollut mitään vuorosanoja, vaan piti eläytyä, ei ollut mitään eri-
tyisiä rooleja. Aikuinen oli vaan katsomassa, että menee hyvin.*

Aikuiset ryhmään kuulumisen tukena

*Usein meillä on silleen, että opettaja jakaa ryhmiin ikkunanpuoleiset ja
ovenpuoleiset ja keskimmäiset. On hyvä, että opettaja päättää parit tai ryh-
mät, mutta hyvä, että lautapeleissä saa itse päättää. Mutta tehtäviä teh-
dessä on hyvä, että opettaja päättää, voi mennä muuten pelleilyksi tai ei
voi keskittyä tai joku jää yksin. Lautapeleissä ei ole niin väliä keskittymi-
sen kanssa, silloin voi itse valita kenen kanssa pelaa.*

Opettajan tulee rauhassa tutustua luokan kaikkiin lapsiin. Tutustuminen edellyttää, että lapsi kohdataan ilman ennakko-oletuksia, ei vain sen perusteella, mitä papereissa lukee tai mitä toiset aikuiset ovat kertoneet. Luottamus syntyy siitä, että on aidosti kiinnostunut toisesta ihmisestä. Leikkillisuus, heittäytyminen, lapsen mukavuusalueelle meneminen auttavat yhteyden ja luottamuksen saamisessa. Aikuisen tulee olla kiinnostunut siitä, millä tavalla lapsi ympäröivän maailman näkee ja kokee.

Opettajalla on vastuu ryhmän muodostumisesta ja siitä, että jokainen lapsi löytää ryhmästä paikkansa. Opettaja huolehtii luokkansa lasten ryhmäytymisestä sekä seuraa ja vahvistaa ryhmän myönteistä yhteistoimintaa. Opettaja voi omalla käytöksellään antaa esimerkin toisten arvostuksesta ja tasapuolisesta kohtelusta. Jos lapsella on avun tai tuen tarvetta, koulussa on ainutlaatuinen mahdollisuus tukea lasta sekä yksilönä että ryhmän jäsenenä. Opettajien ja oppilaiden tukena kouluissa ovat psykologit, kuraattorit ja terveydenhoitajat. Lapsi voi saada apua vaikkapa tunne-elämän haasteisiin kahdenkeskisissä tukitapaamisissa psykologin kanssa, ja luokassa tunne- ja vuorovaikutustaitoja voidaan harjoitella koko ryhmän tasolla.

Lasten ryhmään kuulumisen ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen kannattaa kutsua mukaan myös vanhemmat. Vanhemmille tulee kertoa, miten koulussa tuetaan ryhmien

toimintaa ja miten lapset voivat vaikuttaa opiskeluun ja koulun arkeen. Lasten yhteenkuuluvuuden tunnetta vahvistaa se, että vanhemmat ovat aktiivisesti koulun toiminnassa mukana. Luokan vanhempaintiimi-toiminta on yksi tapa, jolla vanhemmat voivat osaltaan kehittää luokan yhteishenkeä. Vanhempaintiimi on vapaamuotoinen, lasten vanhemmista koostuva 3–6 hengen ryhmä, joka järjestää toimintaa ja vahvistaa lasten turvaverkostoa. Samalla se tukee opettajan ja luokan työtä sekä lisää kouluviihtyvyyttä. Vanhempaintiimi-toiminnassa vanhemmat voivat tutustua toisiinsa ja verkostoitua, mikä parhaimmillaan synnyttää myös lapsille tilaisuuksia päästä porukkaan mukaan.

Mitä, jos ei pääse porukkaan?

Aikuiset ei välttämättä huomaa yksinäisyyttä, paitsi jos joku on ihan jok' ikisellä välkällä yksin. Opettajat ei huomaa, kun samat opettajat ei ole joka välkällä paikalla. Voi luulla, että oppilas on sattumalta nyt vaan yksin.

Me olemme pienestä asti opetelleet, mitä voi tehdä, jos itseä kiusataan tai huomaa kiusaamista. Silloin pitää kertoa aikuisille koulussa tai mennä itse väliin.

Kyllähän opettajat voi siihen puuttua, mutta se lähtee myös meistä oppilaista. Me päätämme itse mitä teemme ja mitä emme tee.

Meidän luokassa ei puhuta paha toisista.

Yksinäisyys ja syrjään jääminen ovat lapsen kehityksen kannalta merkittäviä asioita. Kouluterveyskyselyssä kolme prosenttia alakoululaisista kertoi tuntevansa itsensä usein yksinäiseksi ja seitsemän prosenttia joutuneensa koulussa kiusatuksi vähintään kerran viikossa. Aikuisten tulee pysähtyä kaverisuhteiden ja syrjintäkokemusten kysymysten äärelle. Opettajan, lapsen ja vanhempien kannattaa yhdessä seurata tilannetta ja etsiä ratkaisuja. Koulussa tulee puhua avoimesti yksin jäämisestä, syrjinnästä ja häirinnästä, jotta lapset kokevat, että he itse voivat tarvittaessa nostaa asian esille. Yksinäiselle lapselle voi olla korkea kynnyks myöntää kärsivänsä yksinäisyydestä.

Koulussa ollaan jatkuvasti ihmisten ympäröimänä. Se ei kuitenkaan välttämättä merkitse aitoa sosiaalista kanssakäymistä ja yhteyttä toisiin. Lapsi voi tuntea itsensä yksinäiseksi, erilaiseksi ja ulkopuoliseksi, vaikka hänen ympärillään olisi paljon ikätovereita. Lasten oma kokemus kaveruudesta ei aina vastaa aikuisten huomioita. Aikuisten tehtävä on kannustaa kaikkien huomioimiseen ja kaverisuhteiden muodostamiseen. Lapsen tulee kokea itsensä hyväksytyksi ryhmässä, sillä jatkuva torjutuksi tuleminen vaikuttaa itse-

tuntoon ja lapsi alkaa helposti pitää itseään muita huonompana. Kokemus hyväksytyksi ja kuulluksi tulemisesta suojaa myös tilanteessa, jossa kohdalle osuu erilaisia haasteita ja vaikeita tilanteita.

Koulun aikuisten on tärkeää osata tunnistaa myös itsekseen viihtyvät, esimerkiksi rauhalliset, ujut ja kielellisesti tukea tarvitsevat lapset. Koulussa tulee myös miettiä, miten vuorovaikutussuhteita voitaisiin vahvistaa, jos lapsi väsyä jatkuvassa yhteistoiminnassa tai viihtyy vain yhden tai kahden kaverin kanssa. Tämän huomioiminen vaatii opettajilta erityistä herkkyyttä. Yksinolo voi lapselle olla myös voimauttavaa ja positiivista. Vaikka lapsi ei aina toimisikaan ryhmässä, hän ei silti välttämättä koe itseään yksinäiseksi ja hänellä voi olla vahva kokemus omaan luokkaan kuulumisesta ja hyväksytyksi tulemisestä. Lasten kanssa on hyvä keskustella erilaisista tavoista olla ja toimia ryhmän sisällä.

Lapset tulee ottaa mukaan ennalta ehkäisevään ja yhteisöllisyyttä vahvistavaan toimintaan. Esimerkiksi kiusaaminen liittyy lasten sosiaalisiin normeihin ja rooleihin, joista koulun aikuiset eivät välttämättä ole edes tietoisia. Roolit syntyvät vuorovaikutuksessa, ja muiden ryhmän jäsenten odotukset vaikuttavat roolien muotoutumiseen. Lapsiryhmien sisäiset normit tai pelko tilanteen pahenemisesta saattavat estää kiusaamisesta kertomista. Lapsilta itseltään löytyy kuitenkin usein ratkaisuja ja luoviakin ideoita, miten koulussa voitaisiin vahvistaa heidän hyvinvointiaan. Lapset ovat ideoineet esimerkiksi kaveripenkin, jolle voi mennä välitunnilla istumaan, jos haluaisi saada kaverin välitunnille. Lapset ovat myös järjestäneet luokan aamukokouksia, joissa jokainen lapsi tulee kohdatuksi ja koulupäivä alkaa myönteisesti.

Kiusaamiseen puuttumisessa on lasten mielestä tärkeää, että koulussa on helposti lähestyttäviä aikuisia, jotka kuuntelevat ja ottavat lasten kertomat asiat vakavasti. Koulussa kannattaa etsiä rohkeasti uudenlaisia toimintatapoja kiusaamisen vähentämiseksi ja kokeilla niitä yhdessä lasten ja vanhempien kanssa.

Kaikkien hyvinvointia edistävä toimintakulttuuri

Luokan yhteishenkeä voidaan vahvistaa, kun tehdään koko luokka jotain kivaa yhdessä. Silloin ei paljon kommunikoida, kun tehdään luokassa tehtäviä. Vaikka metsäretkellä ollaan enemmän yhdessä ja tehdään yhdessä juttuja.

Lasten ryhmään kuulumisen kokemus koulussa ei ole vain ”tempu, joka tehdään”. Se on laajempi koko kouluyhteisön osallisuutta vahvistavan toimintakulttuurin kysymys. Toimintakulttuurilla tarkoitetaan ajan kuluessa muotoutuvaa kouluyhteisön tapaa toimia.

Siihen kuuluvat muun muassa koulun yleinen ilmapiiri, vuorovaikutus ja arjen käytännöt. Hyvinvoivassa kouluyhteisössä voivat hyvin sekä lapset että aikuiset.

Vahvuuksien esille nostaminen ja hyvän huomaaminen on tapa saada lapsen oma ääni ja aktiivisuus esille. Lapset haluavat kuulla myönteistä palautetta itsestään ja toiminnastaan. Omien vahvuuksien hahmottamisessa merkittävää on paitsi aikuisilta myös muilta lapsilta saatu palaute. Myötätunnon lisäksi koulussa harjoitellaan myötäintoa eli toisen ilon ja innostuksen huomaamista. Kaveria kannustetaan, ja kun kaveri onnistuu, siitä saa itsekin iloa.

Kouluviihtyvyys on yksinkertaisesti sitä, että lapsi kokee, että hänen on koulussa hyvä olla. Parhaimmillaan syntyy positiivinen kehä, jossa kokemus kouluun ja ryhmään kuulumisesta lisää myönteisyyttä, mikä vahvistaa kouluun kuulumisen tunnetta, mikä jälleen edistää myönteistä mielialaa ja niin edelleen. Lapsen hyvinvointi rakentuu arjen kohtauksissa, joihin koulu tarjoaa hyvät puitteet. Parhaimmillaan koulu tarjoaa lapselle mahdollisuuden olla osallisena ja kokea yhteenkuuluvuutta.

VINKIT

Miten voi luoda kouluyhteisön, jossa voi kokea yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä?

- Tutustuminen ja ryhmäytyminen vahvistavat yhteenkuuluvuuden tunnetta ja ovat tärkeä askel kohti ystävyysuhteen muodostumista.
- Yhdessä tekemiseen kannustava ilmapiiri luo me-henkeä ja vaikuttaa myönteisesti jokaisen lapsen hyvinvointiin ja oppimiseen koulussa.
- Yhteenkuuluvuutta vahvistavat toisten tukeminen ja kannustaminen.
- On tärkeää edistää lasten omaa aktiivisuutta, jotta osallisuutta vahvistava toimintakulttuuri voi tulla todeksi.
- Opettajien ja koulun muiden aikuisten tehtävänä on rakentaa toimintaympäristö, joka synnyttää, ylläpitää ja lujittaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Lähteet

Perusopetuslaki 21.8.1998/628. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>.

THL. Kouluterveyskysely. <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely>

Vertaisuus yhdistää – kokemuksia lasten eroryhmistä

Salla Frisk, Hanna Ristimäki ja Reetta Toivonen

Johdanto

Ryhmässä pidin eniten leikeistä ja uusista ystäväistä, ja kun sai puhua tärkeistä asioista niille ketkä ymmärtää, ja ohjaajista.

Lapsille on tärkeää kokea kuuluvansa osaksi porukkaa, tulla hyväksytyksi sellaisena kuin on sekä päästä osallistumaan ja vaikuttamaan. Erialaisten teemojen ympärille kootuissa lasten vertaisryhmissä voidaan käsitellä monenlaisia eri asioita. Parhaimmillaan asioiden käsittely saman kokeneiden kanssa tuo yhteenkuuluvuuden tunnetta, toivoa selviytymisestä ja uusia näkökulmia omaan tilanteeseen. Ryhmässä toimiminen on lapsista myös hauskaa!

Tässä artikkelissa käsittelemme vertaisuutta vanhempien eron kokeneiden lasten näkökulmasta. Vanhempien ero vaikuttaa usein jollain tavalla kaikkien perheenjäsenten sosiaalisiin suhteisiin. Osa suhteista lähentyy, osa etäännyttää tai katkeaa. Myös uusia suhteita syntyy. Lapsen elämässä voi eron myötä tulla muutoksia paitsi perheen rakenteeseen, myös muihin ryhmiin, joihin hän kuuluu. Esimerkiksi muuttamisen myötä lapsi voi joutua vaihtamaan koulua tai lopettamaan tutussa harrastusryhmässä käymisen. Lapsi tarvitsee aikuisten tukea muutosten käsittelyyn ja oman paikan löytämiseen uusissa ryhmissä. Lasten vertaisryhmän ohjaajalla on merkittävä rooli ryhmän turvallisen ilmapiiirin ja lasten vaikutusmahdollisuuksien luomisessa. Ohjaaja myös auttaa lapsia ilmai-

semaan ajatuksiaan ja kannustaa heitä jakamaan kokemuksia keskenään. Esimerkiksi lasten eroryhmässä yhteinen kokemus vanhempien erosta luo usein vahvan joukkoon kuulumisen tunteen, vaikka tilanteet ja eron jälkeinen elämä ovatkin lapsilla erilaisia. Lasten eroryhmä auttaa lasta tunnistamaan ja käsittelemään vanhempien eroon liittyviä tunteita ja eron tuomia muutoksia vertaisten avulla ja lapsille ominaisella tavalla leikin, pelien ja taiteen kautta.

Kasper – Kasvatus- ja perheneuvonta ry:ssä on useiden vuosien kokemus vanhempien eron kokeneiden lasten ja nuorten vertaisryhmätoiminnasta, ja kokemukset ovat osoittaneet ryhmien toimivuuden ja vaikuttavuuden. Tässä artikkelissa vertaisuutta ja osallisuuden merkitystä ryhmässä kuvataan lasten eroryhmätoiminnan kautta, mutta vertais-
tarinoilla ja vertaisryhmätoiminnalla voidaan tukea lapsia ja nuoria hyvin monenlaisten asioiden käsittelyssä. Monet artikkelissa kuvatut asiat toimivat kaikissa lasten vertaisryhmissä kontekstista riippumatta, ja artikkelissa käsiteltyjä asioita voi pohtia oman asiakasryhmän ilmiöiden kautta.

Artikkeli pohjautuu kokemuksiimme lasten erovertaisryhmien ohjaajina. Esittelemme tässä kirjoituksessa asioita, jotka ovat tärkeitä ryhmän toiminnassa, sekä asioita, jotka nousevat esiin lasten ja vanhempien palautteissa.

Vanhempien ero on myös lasten asia

On se ero munkin juttu!

Jokainen perheiden kanssa työskentelevä ammattilainen kohtaa työssään vanhempien eron kokeneita lapsia ja nuoria. Suomessa vanhempien eron kokee arviolta lähes 40 prosenttia lapsista (vuosittain noin 30 000 lasta). Vanhempien ero aiheuttaa muutoksia arkeen, ja usein se on lapselle ensimmäinen vaikea elämäntapahtuma tai kriisi. Lapsen hyvinvoinnin kannalta on oleellista, miten lasta tuetaan vanhempien eron käsittelyssä. Aikuisten ja lasten näkökulmat ovat erilaisia. Aikuisia erossa voi huolestuttaa esimerkiksi taloudellinen selviytyminen ja yksin jäämisen pelko. Monet vanhemmat ovat myös huolissaan eron vaikutuksista lapseen. Lapsia erossa voivat mietittyä toisenlaiset kysymykset: kuka huolehtii lemmikeistä, joutuuko vaihtamaan koulua tai voiko jatkaa samoja harrastuksia? Myös aikuisten ja lasten tapa käsitellä asioita on erilainen, eikä lapsilta tule odottaa aikuismaista asioiden käsittelyä. Aikuisten velvollisuus on ottaa vanhempien ero puheeksi ja tarjota lapsille mahdollisuus käsitellä eroa heille luontaisella ja ikätasoon sopivalla tavalla.

Meidän luokalla on monta, joiden vanhemmat on myös eronneet, mut en mä oo puhunut siitä kenenkään kanssa.

Erojen yleisyydestä huolimatta osa lapsista voi tuntea jäävänsä asian kanssa yksin. Lapsen näkemykset ja mielipiteet jäävät liian usein kuulematta ja huomioimatta, vaikka aikuisien tekemät päätökset vaikuttavat aina suuresti lapsen arkeen ja elämään. Vanhempien ero ja sen tuomat muutokset ja tunteet sopivat erityisen hyvin käsiteltäväksi vertaisryhmässä. Vertaisryhmässä lapsi pääsee tapaamaan muita vanhempien eron kokeneita lapsia ja jakamaan kokemuksiaan, mikä helpottaa lapsen mahdollista yksinäisyyden tunnetta.

Lapsi on hyvin usein lojaali molemmille vanhemmilleen eikä halua loukata tai pahoittaa sanomisillaan kummankaan vanhemman mieltä. Vanhempiaan suojellakseen lapsi voi jättää kertomatta omista ajatuksistaan ja tunteistaan. Lapsella voi olla erityisen suuri lojaliteettiritiriita silloin, jos vanhemmilla on keskenään huonot ja riitaiset välit. Vertaisryhmässä lapsi voi uskaltaa sanoa ääneen ajatuksia, joista hän ei ole aiemmin halunnut kertoa.

Vertaisryhmän voimat

Parasta oli, kun sai puhua tärkeistä asioista niille ketkä ymmärtää.

Vertaisuus ryhmässä syntyy lasten samankaltaisesta kokemuksesta, ja kokemusten jakaminen yhdessä mahdollistaa vertaisuuden. Vertaisryhmässä on tärkeää, että lapset tietävät jo ryhmään tullessaan heitä yhdistävän tekijän sekä sen, että siitä on lupa puhua. Vertaisuus on lapsille yksi tärkeimpiä ryhmän elementtejä ja suuri vetovoimatekijä. Ryhmän lapsia yhdistävä kokemus kasvattaa lasten ymmärrystä ja empatiaa toisia lapsia ja heidän käytöstään kohtaan. Tämän takia luonteeltaan ja toimintatavoiltaan hyvin erilaisetkin lapset tulevat keskenään toimeen ryhmässä, eikä ryhmän ulkopuolelle jättämistä tapahdu. Esimerkiksi ryhmän sääntöjä sovittaessa lapsille on lähes kaikissa ryhmissä tärkeää, että ryhmässä saa puhua, toisia kuunnellaan eikä ketään kiusata.

Lapset oppivat asioita vertailemalla omia kokemuksiaan muiden kokemuksiin. Eroryhmässä lapset saavat uusia näkökulmia vanhempien eroon liittyviin asioihin ja jäsentävät sitä kautta omaa erotarinaansa. Lapsi voi myös kokea vahvasti erilaisia tunteita, mutta hän ei ole vielä löytänyt tunteille sanoja. Ryhmä voi olla loistava paikka näiden sanojen löytymiseen, kun lapsi kuulee, miten muut lapset sanoittavat tunteitaan ja kokemuksiaan.

Mä olin päättänyt, että en puhu täällä mitään vaan istun vaan nurkassa tälleen kädet puuskassa (lapsi näyttää), mut sit heti mä kuitenkin olin, et ollaan kavereita.

Oli kiva olla ryhmässä, kun oli paljon lapsia ja sain uuden ystävän.

Lasten eroryhmään osallistuvia lapsia yhdistää kokemus vanhempien erosta, mutta eroon liittyvät arjen asiat ja tunteet voivat silti olla myös hyvin erilaisia. Vertaisuutta voi kokea ryhmissä eri aiheissa. Vertaisryhmissä lapset saavat kokemuksen siitä, etteivät ole yksin, mikä jo itsessään on lapsia voimaannuttavaa. Lapsilta saadun palautteen mukaan erityisen tärkeää on saada tietää, että on muitakin, joiden vanhemmat ovat eronneet. Monilla lapsilla on jo kokemusta uusperheessä elämisestä tai esimerkiksi vanhemman uudesta kumppanista ja tämän lapsista. Muutto pois tutusta kasvuympäristöstä ja siihen liittyvät kokemukset ja tunteet voivat myös yhdistää lapsia. Vertaisuus auttaa lapsia näkemään paitsi muutokset, joita omassa elämässä on tapahtunut, myös asiat, jotka toisilla ovat muuttuneet mutta heillä pysyneet ennallaan.

Vertaisuudessa saa myös olla eri mieltä ja saman asian voi kokea eri tavalla. Lasten eroryhmien vanhemmilta kerätyn palautteen perusteella juuri lasten erilaiset kokemukset ja ajatukset ovat auttaneet lasta eteenpäin hänen omassa prosessissaan.

Olen jo aiemmin puhunut avoimesti tästä hänen kanssaan. Luulen, että hän sai kuitenkin paljon uudenlaista näkökulmaa. (Ryhmäläisen vanhempi)

Lapsi keskusteli monista asioista, joita ryhmä oli mieleen nostanut. (Ryhmäläisen vanhempi)

Vertaisryhmissä on hyvä huomioida aina lasten ikä ja kehitystaso, jotta kokemusten jakaminen ja vertaisuus mahdollistuvat. Yläkoululaisen elämässä on jo hyvin erilaisia kysymyksiä kuin pienen alakoululaisen. Ryhmän turvallisen ilmapiirin kannalta on tärkeää, että lapset saavat käsitellä vaikeita asioita ja tilanteita omaan ikään ja kehitystasoon sopivalla tavalla.

Vahvuuteni on tunteiden tunnistaminen, ja kaikki olivat paljon nuorempia, joten koin, etten oikein kuulunut joukkoon riippumatta hyvistä ryhmäytymisharjoituksista.

Kun ryhmässä on riittävästi lapsia, käsiteltäviin asioihin saadaan sekä samanlaisia että erilaisia näkökulmia. Joka kerta, kun ryhmässä lapsi sanoo: ”Mulla on toi sama”, tuntuu,

että lasten välillä siirtyy paljon yhdessä jaettua tunnetta ja ymmärrystä. Toisaalta joka kerta, kun joku kysyy: ”Miksi sä ajattelet noin?” tai ”Mä oon eri mieltä”, pääsee lapsi tarkastelemaan omaa ajatustaan taas hieman tarkemmin ja saa työstettyä ajatustaan eteenpäin.

Vertaisuuteen, kokemuksiin ja ajatuksiin vaikuttaa aika, joka ryhmäläisiä yhdistävää asiasta on kulunut. Esimerkiksi melko tuoretta vanhempien eroa käsittelevä lapsi voi saada lohtua ja helpotusta kuullessaan toisilta, että eroon liittyvät vaikeat tunteet voivat helpottaa ajan kuluessa. Vertaisryhmässä lapset saavat myös kokemuksen siitä, että he voivat omilla kokemuksillaan auttaa toisia vastaavassa tilanteessa olevia lapsia. Asioiden jakaminen ja se, että voi omalla kokemuksellaan auttaa toisia, lisää ryhmäläisten yhteenkuuluvuuden tunnetta ja tuo lapsille iloa ja hyvää mieltä.

Täällä helpottaa, kun puhuu erojuttuja. Se oikeesti helpottaa.

On kiva, kun voi auttaa muita.

Vapaa leikki ja hassuttelu ovat myös tärkeitä. Ne luovat luottamusta ja naurua, jotka kasvattavat ryhmän yhteyttä. Yhteys toisiin ryhmäläisiin mahdollistaa ja helpottaa myös vaikeista asioista puhumista. Yhteiset leikit nousevat myös aina jälkikäteen kerätyissä palautteissa yhdeksi ryhmän parhaista asioista. Jotkut lapset haluavat tulla mukaan juuri yhteisen toiminnan ja leikin vuoksi. Toisia taas motivoi esimerkiksi tarjolla oleva välipala tai jokin mieleinen tekeminen tai kaverit. Se, mistä lapset eniten pitävät tai nauttivat, vaihtelee, mutta on kuitenkin tärkeää, että yhteinen tekijä löytyy ja sitä sanoitetaan lapsille.

Pidin tuolileikistä.

Leikit ja pelit oli tosi kivoja.

Vertaisryhmä on lapsia varten

Lapsen osallisuus vahvistaa lapsen itsetuntoa, toimijuutta ja hallinnan tunnetta elämässään. Vanhempien erossa lapsi voi helposti kokea syyllisyyttä ja pohtia, tekikö hän jotain väärää ja olisivatko vanhemmat pysyneet yhdessä, jos hän olisi ollut toisenlainen. Lapsen kokemus elämän hallittavuudesta voi heikentyä. Tämän takia me olemme nostaneet lasten osallisuuden yhdeksi vertaisryhmän peruserätykseen. Se, että lapsi saa kokemuksen, että hän voi vaikuttaa ja hänen mielipiteensä on arvokas, voi vahvistaa lapsen mielipiteen ilmaisua myös kotona. On tärkeää huolehtia siitä, etteivät lapset jää sivustakatojiksi oman arkensa isoissa asioissa.

Lapsille on tärkeää, että vertaisryhmässä

- osallistuminen on lapselle vapaaehtoista
- lapsi voi itse valita, mihin toimintaan hän osallistuu ja mihin ei
- hänellä on mahdollisuus ilmaista omia ajatuksiaan ja mielipiteitään ja häntä rohkaistaan ja tuetaan siihen
- lapset tekevät itse ryhmän säännöt tai sopimuksen, miten siellä käyttäydytään
- lapsi tietää, mitä häneltä odotetaan, ja pystyy taidoiltaan osallistumaan
- lapsi kokee tulevansa kuulluksi ja tietää, että hänen ajatuksensa ovat tärkeitä
- lapsi tuntee olonsa turvalliseksi
- lapset saavat vaikuttaa tapaamisten kulkuun ja sisältöön
- ohjaaja on lapsia varten.

Vertaisryhmässä ohjaajan vastuulla on luoda raamit toiminnalle ja tarjota lapsille paikka kokemusten jakamiseen. Ryhmässä käsitellään asioita lapsille luontaisella tavalla leikin kautta. Siellä tehdään ryhmäytettäviä leikkejä, pelataan, luetaan, taiteillaan ja hyödynnetään luovuutta monin tavoin erosta ja tunteista puhumisessa. Toiminnan suunnittelussa huomioidaan myös tilan antamat mahdollisuudet ja rajoitukset. Tekemisen tulee olla lapsille mielekästä ja motivoivaa, mikä vaatii ohjaajilta luovuutta ja heittäytymistä lasten maailmaan. Jokainen ryhmä muodostuu aina erilaiseksi sen mukaan, millaisia lapsia siellä on.

Ryhmässä ohjaaja huolehtii turvallisuudesta sekä tukee ja auttaa lapsia onnistumaan ja jakamaan kokemuksiaan. Turvallisuudessa on tärkeää huomioida niin lasten fyysinen turvallisuus kuin luottamus siihen, että puhutut asiat pysyvät ryhmässä. Turvallisuuden tunnetta vahvistaa se, että ohjaaja sitoutuu sääntöihin ja puuttuu asiaan, jos joku ei niitä noudata. Hän voi tarvittaessa muistuttaa lapsia yhdessä sovitusta asioista, kuten toisten kuuntelemisesta tai lapsen oikeudesta olla vastaamatta tai kertomatta. Ryhmällä on selkeä tavoite ja tarkoitus, jonka sisällä lapset valitsevat oman tapansa ja tasonsa käsitellä asioita. On tärkeää, että ohjaaja kertoo lapsille, että kaikkien ajatukset ovat yhtä tärkeitä ja oikein. Ohjaajan tulee luottaa siihen, että lapset käsittelevät ryhmässä asioita, jotka ovat heille merkityksellisiä ja joihin he ovat sillä hetkellä valmiita.

Muovailu oli kivaa. Ja että sai pitää pehmolelua mukana.

Se, että lapset tuntevat olevansa osa ryhmää ja pääsevät vaikuttamaan siinä, on paljolti kiinni ryhmää ohjaavan aikuisen asenteesta ja toimintatavoista. Lasten toimijuuden mahdollistaminen vaatii ohjaajalta herkkyyttä kuulla lasten ideoita ja tarttua niihin. Voiko vanhempien eroa käsitellä piiloleikin avulla? Miten majaleikki sopii eroryhmään? Ohjaa-

ja taiteilee koko ajan lasten ideoiden ja aloitteiden sekä ryhmän tarkoituksen välimaastossa. Lapset ovat tulleet ryhmään käsittelemään vanhempien eroa – tästä ohjaajan tulee pitää kiinni ja samalla huolehtia siitä, että lapset saavat vaikuttaa siihen, miten ja minikälaisten tehtävien avulla eroa käsitellään. Se vahvistaa jokaisen lapsen kokemusta siitä, että juuri hän on tärkeä osa ryhmää.

Pidin eniten ohjaajista.

Ryhmässä ei arvioida lasten ajatuksia, kokemuksia tai tehtäviä, vaan pysähdytään niiden äärelle. Jotta lapsi haluaisi jakaa kokemuksiaan, hänellä täytyy olla kokemus siitä, että hänen ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita. Lasten ryhmässä kertomiin asioihin suhtaudutaan vakavasti ja arvostaen. Ohjaajan tulee olla joustava, kuunnella herkällä korvalla lasten toiveita ja olla lasten luottamuksen arvoinen.

Ryhmässä oleminen ja osallistuminen ovat lapsille aina vapaaehtoista. Kenenkään ei ole pakko puhua, ja joskus pelkkä muiden kokemusten kuunteleminen auttaa jäsentämään omaa kokemusta ja helpottaa oloa. Vapaaehtoisuus myös lisää sitoutumista ja motivaatiota osallistua ryhmään. Osallistumisen vapaaehtoisuutta tuodaan esille sekä ryhmän tapaamisten aikana, että etukäteen järjestettävissä alkutapaamisissa, joissa lapsilta kysytään heidän halukkuuttaan osallistua ryhmään. Lapsille kerrotaan, että he saavat itse päättää, mistä asioista he haluavat ryhmässä puhua sekä mistä asioista haluavat kertoa vanhemmilleen. Lapsille korostetaan heidän omaa vapauttaan päättää.

Oli hyvä, että aiheet tuli tietoon, mutta lapsi sai pitää omat asiansa ryhmässä ja itsellään. (Ryhmäläisen vanhempi)

Vertaisryhmissä korostuu lasten tasa-arvoinen huomioiminen. Lapset ovat hyvin erilaisia toimijoita: joku lapsista puhuu paljon, toinen tekee mielellään paljon kuvia, yksi tykkää tuumata asioita rauhassa ja kuunnella enemmän kuin puhua itse. Jokaisella lapsella on kuitenkin tarve tulla kohdatuksi ja nähdyksi juuri sellaisena kuin on. Jos tämä ei toteudu, on melko lailla mahdotonta luottaa ryhmään ja käydä läpi itselle vaikeitakin asioita. Tämän takia ryhmissä korostuu ohjaajien tehtävä olla tukemassa jokaisen lapsen osallistumista ja huomioida jokaisen lapsen aloitteita, vaikka ne olisivat kuinka pieniä. Lasten erilainen tapa osallistua ja tulla mukaan ryhmän toimintaan haastaa ryhmän ohjaajia tasa-arvoisessa huomioimisessa. Kehuja ei voi antaa vain siitä, mitä lapsi tekee, vaan on löydettävä myös muita huomioimisen kohtia ja tapoja. Ohjaajan luovuus on avainasemassa, kun pitää keksiä tekemistä eritahtia toimiville lapsille.

Ei ollut tarpeeksi aikaa tehdä mitä halusi.

Jokaiselta lapselta kysytään, mitä hän ajattelee, ja tarjotaan tilaa ja aikaa kertoa niistä muille. Ohjaajat myös kysyvät muilta ryhmän lapsilta, mitä he ajattelevat siitä, mitä toinen lapsi on kertonut. Myös se vahvistaa ja tukee lasten välistä keskustelua ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Ohjaaja tukee omalla puheellaan lasten keskustelua ja tarvittaessa esittää tarkentavia kysymyksiä. Hyvä tapa lisätä lasten keskinäistä vuorovaikutusta on kannustaa ryhmäläisiä esittämään toisilleen kysymyksiä (ohjaajan sijaan) ja myös vastamaan niihin. Ohjaaja on aktiivinen ja huomioi lasten tunnetiloja ryhmässä.

Lasten eroryhmissä on aina kaksi ohjaajaa, ja ryhmien koko pidetään pienenä (4–8 lasta). Ohjaajien parityöskentely tarjoaa mahdollisuuden reflektoida omaa toimintaa ohjaajana ja ammattilaisena. Pieni ryhmäkoko takaa sen, että jokainen lapsi voidaan huomioida yksilöllisesti ja että jokaisella lapsella on aikaa kertoa oma tarinansa ja osallistua toimintaan itselleen sopivassa tahdissa. Ryhmässä lapset opettelevat huomioimaan toisia ja antamaan toisille tilaa, mutta kenenkään ei pitäisi joutua pinnistelemaan kykyjensä ääri rajoilla esimerkiksi odottamisen suhteen.

Lopuksi

Jokainen ryhmässä kohtaamamme lapsi on opettanut meitä siinä, mitkä asiat ovat lapsille tärkeitä, ja jokaisen ohjaamamme ryhmän jälkeen olemme olleet viisaampia siinä, mikä ryhmätoiminnassa, vertaisuudessa ja lasten osallisuudessa on olennaista. Vertaisryhmässä lapsi saa kokemuksen joukkoon kuulumisesta ja siitä, että omilla elämäntilanteillaan voi auttaa toisia. Kokemustemme mukaan lyhytkestoisessakin vertaisryhmätoiminnassa syntyy vahva yhteenkuuluvuuden tunne ja ryhmä muodostuu lapsille tärkeäksi paikaksi.

Vertaisryhmän voima on sen vaikuttavuus ja monipuolisuus. Vertaisryhmän kautta tavoittaa useita lapsia samaan aikaan, joka tekee toiminnasta taloudellisesti kannattavaa. Vertaisryhmässä sekä ohjaajat että lapset oppivat yhdessä ja toisiltaan, mikä kehittää myös ohjaajan ammattitaitoa. Ohjaajien ei tarvitse tietää ja osata kaikkea etukäteen, vaan ryhmän ohjaaminen on enemmänkin matka, jossa oppii joka kerta lisää. Vertaisryhmässä saamia kokemuksia voi hyödyntää myös lasten kanssa tehtävässä yksilötyössä ja tuoda yksilötyöhön moniäänisyyttä jakamalla vertaisryhmän tarinoita. Lapsille on tärkeää tietää, etteivät he ole ainoita, joilla on elämässä vaikeita asioita.

*Vaikuttavinta oli, kun sain seurata lasten keskinäistä vuoropuhelua.
(Lasten eroryhmän ohjaaja)*

VINKIT

- Hyödynnä ryhmäläisissä olevaa vertaisuutta. Esimerkiksi kun lapsi kysyy jotain, siirrä kysymys ryhmälle: ”Mitä te muut lapset tästä ajattelette?”
- Kuuntele ja pohdi yhdessä lasten kanssa, älä tarjoa valmiita vastauksia.
- Kehu ja kannusta kaikkia lapsia. Huomaa lasten pienetkin aloitteet.
- Jaa tarvittaessa lapsia pienryhmiin jonkin heitä yhdistävän asian ympärille.
- Ole utelias ja osoita puheilla ja eleillä, että lapsen kertomat asiat ovat mielenkiintoisia ja tärkeitä.
- Älä oleta tai tulkitse asioita, vaan kysy lapselta tarkentavia kysymyksiä.
- Kunnioita lapsen päätöstä olla vastaamatta.

Uudessa kotimaassa liu'un pikkuhiljaa toisten joukkoon

Titta Turunen

Johdanto

Kuin kala pois akvaariosta

Artikkelissa tarkastelen joukkoon kuulumisen mahdollisuuksia ja haasteita muista kulttuureista ja kieliympäristöistä Suomeen tulevien kotoutujalasten ja -nuorten elämässä. Nostan erityisesti esille pakolaistaustaisten lasten ja nuorten omia näkökulmia, joita olen saanut kuulla haastatellessani heitä kotoutumisen alkuvaiheeseen liittyvistä kokemuksista ja muistoista.

Olen työskennellyt Pelastakaa Lapset ry:ssä kotoutumista edistävässä hankkeessa, jossa olen tutustunut pakolais- ja maahanmuuttajataustaisiin perheisiin. Kohtaamiset ja keskustelut näiden perheiden lasten ja aikuisten kanssa ovat laajentaneet paljon maailmankuvaani. Osa tässä artikkelissa olevista sitaateista on ”Vertaisuuden versoja – osallisuuden oraita” -vertaisperhetoiminnan käsikirjasta (2020).

Katselen usein ympäristöäni ja kulttuuriani kiintiöpakolaisten ja turvapaikanhakijoiden näkökulmia tavoitellen. Millaisena maahan muuttaneet lapset näkevät meidät ja meidän maailmamme? Katseeni etsii tilanteita, joissa meistä näkyisi näille hyvin tarvitseville ja haavoittuvimmassa asemassa oleville ihmisille ne sydämet, jotka meillä syvällä rintoissamme oikeasti pamppailevat: vastaanottavaiset, lämpimät ja uskolliset. Sellaisten sydänten joukkoon toivon jokaisen maahan muuttaneen lapsen maassamme pääsevän.

Millä keinoilla tavoittelen maahan muuttaneen lapsen maailmaa? Yritän itse olla kuulumatta vain omaan porukkaani. Pinnistelen, jotta liukuisin oman elämäni ulkopuolelle. Koitan hypätä kuin kala pois akvaariostani – jotta saavuttaisin edes vilauksen siitä, millä maailmamme näyttää ja kuulostaa sellaisen lapsen mielestä, joka ei siitä mitään vie-

lä ymmärrä. Miten minä silloin ehkä näkisän, kuulisin ja kokisin? En tietenkään oikeasti pääse tähän kokemukseen, mutta kokemuksen tavoittelemisen on siitä huolimatta merkityksellistä, sillä saatan oivaltaa sen keskellä jotain uutta. Kuljen rinnalla ja tarkkailen – sukellan leikkiin ja sieltä pois.

Nostan tässä artikkelissa esille muutamia näkökulmia, jotka avaavat joukkoon kuulumisen mahdollisuuksia ja haasteita erityisesti muista kulttuureista ja kieliympäristöistä Suomeen tulevien kotoutujalasten elämässä. Sitäaikaan on luettavissa lasten ja aikuisten kokemuksia sekä kuvauksia heidän oman arkielämänsä tilanteista. Niiden tavoite on toimia kuin kurkistusikkunoina toisenlaiseen tapaan havainnoida ympäröivää todellisuutta: avata lukijalle ilmiöitä ja kokemuksia kotoutumisesta päivittäisen arjen tilanteissa. Toivottavasti lukija saa tekstin äärellä oivaltaa uusia näkökulmia lasten ja nuorten maailmasta.

Vaikka kerronnassa keskityn pakolaistaustaisten lasten elämäntilanteisiin, artikkeli saattaa antaa näkökulmia myös kansainvälisen adoption kautta tai muita reittejä pitkin Suomeen tulleiden lasten kokemusten ymmärtämiseen.

Yritetään yhdessä kuvitella, miten joukkoon kuulumista rakennettaisiin, jos katsoisimme ympäristöämme alle kouluikäisenä tai kouluikäisenä lapsena – aivan ensimmäistä kertaa.

Musta tuntui siinä hetkessä, että olin ihan hämmentynyt. Yritin katsoa vierestä, että miten mun pitäis nyt ehkä toimia. Ja sit turvauduin isoveljeen. En ymmärtänyt mitä ne puhui. Enkä voinu edes suuttua, kun en ymmärtänyt mitä ne puhui. (ensihetket Suomessa, 8-vuotiaan lapsen kokemusmaailmasta käsin)

Kuuluminen alkaa perheestä

Niinku vieraskielistä elokuvaa...

Joo se oli ihan uutta, että oli kuitenkin valoisaa, vaikka oli yö kun me tulitiin. Me saavuttiin uuteen kotiin. Se oli rivitalo, ja ympärillä oli muitakin rivitaloja. Oli tosi hiljaista eikä valoja ikkunoissa, niin me ajateltiin, että kuuluuko nää kaikki rivitalot vaan meidän perheelle. Me pojat lähdeettiin heti ulos. Ei ymmärretty mitään kellonajasta, että oli oikeesti yö. Miks oli niin hiirenhiljaista? Missäköhän kaikki ihmiset on? Sosiaalityöntekijä tuli

sitten sisältä ja kertoi meille, että tulkaa heti sisälle – nyt on yö ja kaikki nukkuu. Ei saa meluta siellä keskellä yötä. Se oli se ensimmäinen muisto.

Yllä oleva kommentti avaa Suomeen tulleen lapsen ihan ensimmäisiä havaintoja ja toimintaa uuden kodin pihalla. Sillä aikaa, kun aikuiset asettuivat sosiaalityöntekijän ohjauksessa uuteen kotiinsa ja purkivat sisällä matkalaukkujaan, lähtivät perheen pojat ulos tutkimaan oman kodin pihoja ja lähiympäristöä. Miltä näyttää pakolais- tai maahanmuuttajalapsen porukkaan kuuluminen hänen ensimmäisissä hetkissään uudessa kotimaassaan? Silloin kun uusi elin- ja asuinympäristö on vielä tavoittamattomissa, lapsi kuuluu sataprosenttisesti omaan perheeseensä. Kaikki potentiaalinen kuuluminen tapahtuu tutussa perheenjäsenten joukossa, jonka keskellä lapsi on siihen saakka varttunut.

Jos nuori on tullut yksin Suomeen alaikäisenä turvapaikanhakijana, hänen perheensä on se yhteisö, tuetun asumisen yksikkö tai perheryhmäkoti, johon hänet on asetettu odotamaan oleskelulupapäätöstä (Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010). Tämä yhteisö edustaa nuorelle kaikkea sitä, mihin hän voi potentiaalisesti kuulua. Ensihetkissä lapselle tai nuorelle ei ole näkyvissä muita kuulumisen vaihtoehtoja, sillä ympäristö on tuntematon ja täysin vieras.

Mä katsoin tätä touhua ulkopuolisena niinku vieraskielistä elokuvaa, jossa aikuiset puhui ja puhui ja touhus kauheesti kaikenlaista mun ympärillä ja mä en ymmärtäny mistään mitään, kun en vielä osannu suomee. Eikä mua sillai huomattu siinä... Se oli niin kuin elokuva mun silmien edessä.

Yllä oleva kuvaus avaa erinomaisesti surullista kokemusta siitä, kun lapsi ei tunne kuuluvansa joukkoon – kun kukaan ei huomaa häntä. Vanhempien stressi ja kiire uuden elämän haasteissa välittyvät herkästi lapseen. Lapsi vaistoa jo kurtuista vanhempiensa otsilla, että hänen on parempi olla hiljaa ja pysytellä mahdollisimman näkymättömänä, sillä aikuiset hoitavat tärkeitä asioita, jotka ovat uudessa maassa selviytymisen kannalta juuri nyt aivan välttämättömiä.

Pakolaisperheen lapsen kuulluksi ja nähdyksi tuleminen ei useinkaan ole tärkeimpien asioiden listalla ensimmäisten viikkojen tai kuukausienkaan aikana. Perheen aikuisille tämä elämäntilanne on usein erittäin haastava. Myös he kokevat turvattomuutta ja osattomuutta. Toisaalta juuri tuolloin – kun lapsi on uuden ja tuntemattoman edessä – olisi aikuisen velvollisuus järjestää lapselle paitsi positiivisia ja mielekkäitä, kuulumisen tunnetta vahvistavia kokemuksia, myös aivan erityistä turvaa ja suojaa (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991).

Lapsella on oikeus saada olla heti ensimmäisistä hetkistä alkaen uudessa kotimaassaan näkyvä osa perhettä, ei syytettynä syrjään ja sivuutettuna. Ei ole oikein, että lapsen paikka on kurkkia vaivihkaa vaatekaapin takaa, miltä nämä sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat näyttävät – nuo oudon näköiset aikuiset, jotka aina puhuvat vain aikuisten kanssa. Lapsen tarve ja oikeus on saada huomiota ja huolenpitoa aikuisilta erityisesti turvattomuutta huokuvissa hetkissä.

Kun perhe toimii yhdessä, omien perheenjäsenten tuki on tärkeä voimavara uuteen kulttuuriin sopeutumisen ensihetkissä. Sen huomasi valtaväestöperhe, joka auttoi innokasta pakolaisnuorta löytämään toiminnallista tekemistä omakotitalonsa pihalla:

Me tarjottiin sille pojalle mahdollisuutta tulla leikkaamaan kesällä meidän nurmikkoa – ja se lupautui ilomielin. Sit kun me odotettiin sitä poikaa meille, niin sieltä tulikin yllätyksenä koko pakolaisperhe: äiti, isä ja siskotkin. Kaikki ajoivat vuorotellen nurmikkoa. Toiset istuivat aina sillä välin puutarhakeinussa kannustamassa sitä yhtä, jonka vuoro oli ajaa nurmea.

Mahdollisuus hyvään elämään avautuu

Ne ehkä yritti kertoa jotain vitsejä, mutta eihän me tajuttu mitään.

Pakolaisleireillä ja sodan jaloissa on ymmärrettävää, että kaikkien perheenjäsenten voimavarat pitää keskittää hengissä selviytymiseen. Niistä tilanteista on leikki ja lapsikeskeisyys yleensä kaukana. Saavuttaessa Suomeen muuttuu pakolaislapsen tilanne ainakin teorian tasolla aivan toiseksi. Suomessa lapselle avautuu mahdollisuus hyvään arkeen ja hyvinvointiin. Suomessa lapsi saa arvostusta lapsena, häntä kuunnellaan ja hänen kasvuaan ja kehitystään tuetaan yksilöllisesti. Uusi, turvallinen elämä voi alkaa pikkuhiljaa muodostua lapsen uudeksi kokemukseksi arjesta ja perhe-elämästä.

Millaisen alun turvallinen, hyvinvoiva Suomi tarjoaa maahan muuttaneelle lapselle hänen omasta näkökulmastaan? Onko se aina kaunis ja lapsikeskeinen? Alussa kuulumisen rakentumisessa saattaa olla suuriakin haasteita, monestakin syystä. Lapsi haluaisi luonnollisesti kontakteja toisiin lapsiin. Kun lapsi ei osaa ympäröivän yhteiskunnan kieltä eikä ymmärrä kulttuurisista viesteistä mitään, on sanomattakin selvää, että hän jää aluksi sivusta seuraajaksi (Turjanmaa 2017, 66). Tässä erään lapsen kommentti siitä, miten vaikealta ensimmäisen kouluvuoden aikana tuntui löytää tietä toisten joukkoon:

Muut lapset ei hyväksyny meitä. Me ei päästy mukaan. Me ei päästy niiden peleihin. Sit kun me päästiin mukaan, niin me oltiin liian ylivoimaisia, eikä sekään ollu sit hyvä juttu.

Maahan muuttaneella lapsella, joka osaa uudessa ympäristössä puhuttua kieltä, on ainakin teoriassa pitkä etumatka kuulumisen tunteen saavuttamisessa verrattuna kielitaidottomaan lapseen. Haasteeksi jää tällöin ainoastaan rohkeus ja taito käyttää kieltä siten, että mielekäs vuorovaikutus lähtee liikkeelle.

Uuden kotimaan lapset saattavat hekin pelätä ja jännittää uusia tulijoita, kun ei ole kielellisiä välineitä tutustumiseen ja kaverisuhteiden rakentamiseen. Myös valtaväestöstä poikkeava ulkonäkö ja kulttuurisesti erilaiselta näyttävä non-verbaalinen viestintä ilmeineen ja eleineen saattavat alussa synnyttää lasten välille ennakkoluuloja tai jännitteitä. Luottamus ei tällöin pääse helposti syntymään.

Tässä on maahan muuttaneen lapsen kuvaus siitä, kuinka non-verbaalisella viestinnällä voidaan yrittää rakentaa ensimmäisiä pieniä siltoja ennakkoluulojen läpi kohti kohtaamista:

Se oli ihan erilaista kuin Ruandassa. Kaikki ihmiset oli yhtäkkiä ihan erinäköisiä. En ollut ennen nähnyt niin monia vaaleaihoisia ihmisiä. Me lapset katsottiin toisiamme vaan silmiin, mutta ei ymmärretty sanaakaan. Sit me vaan naurettiin ja ne toisetkin vaan hihitteli. Ne ehkä yritti kertoa jotain vitsejä, mutta eihän me tajuttu mitään. Eikä pystytty puhumaan yhtään mitään. Siinä olis tarvittu jotain tekemistä.

Lapsen ensimmäiset hetket uudessa kotimaassa ovat hyvin merkityksellisiä. Jotta lapsi ei katselisi uutta elämäänsä ulkopuolisena – kuin vieraskielistä elokuvaa – tulisi hänen kanssaan aktiivisesti luoda hetkiä positiivisille kohtaamisille, joissa hänet ja hänelle tärkeät asiat huomataan.

Miten tätä kohtaamista voi mennä perheiden sisälle tukemaan? Kuka olisi se, joka vahvistaisi lapsikeskeistä hoivaa ja turvaa pakolaisperheissä maahan saapumisen stressaavissa ensihetkissä? Pitäisi ensin tulla kutsutuksi sisään perheeseen.

Lapsi löytää kanavia toimijuudelleen

Ne hauskanpitopelit on hyviä, kun niissä on samalla mukavaa ja hauskaa yhdessä.

Haastavissa elinolosuhteissa ja kasvuympäristöissä ei voida puhua lapsen toimijuuden toteutumisesta aina kauniilla adjektiiveilla. Monissa maissa lapsen asema yhteiskunnassa ja kulttuurissa on lähes näkymätön ja lapsen oikeudet olemattomat. Suomessa lapsi alkaa löytää omaa toimijuuttaan luonnollisesti, kun hän havaitsee, että sille annetaan tilaa ja aikaa. Porukkaan pääseminen ja toimijuus alkavat ruokkia toisiaan.

Vähintä mitä lapsen tulee saada kaikissa elämäntilanteissa kokea, on tunne siitä, että hänet ja hänen ajatuksensa, ideansa, tunteensa ja näkökulmansa on kuultu ja huomioitu. Tälle perustalle lähtee rakentumaan luottamus omasta toimijuudesta sekä myös kuulumisesta yhtenä arvokkaana yksilönä muiden porukkaan.

Omistaminen ja omaisuuden käyttäminen saattaa myös liittyä kuulumiseen. Lelujen ja pelivälineiden käyttämisellä tai käytön estämisellä vaikutetaan kuulumisen tunteen syntymiseen. Omaisuuteen suhtautuminen voi muuttua aivan toiviseksi siirryttäessä toimintaympäristöstä ja kulttuurista toiseen:

Me luultiin, että kaikki lelut ja pyörät ja kaikki on meidän. Mä ajattelin, että kaikki mitä siellä pihalla on, on yhteistä omaisuutta. Kun Afrikassa vain kirjat ja vaatteet oli omia ja ihan kaikki muu oli kaikkien yhteistä. Me vaan mentiin ottamaan toisten pyöriä ja leluja ja ihmeteltiin, että miks me ei saada ottaa niitä.

Kun lapsi oppii tuntemaan lähiympäristönsä ja puhumaan kieltä ja kun hän ymmärtää, mitä eri tilanteissa ollaan tekemässä ja mitkä ovat ympäristön pelisäännöt, hänen kykynsä toimijuuteen vahvistuu luonnollisesti vielä lisää. Hänen on tällöin mahdollista ilmaista itseään yhä monipuolisemmin, tulla selvemmin ymmärretyksi, toimia odotusten ja normien mukaan sekä osallistua toimintaan, joka tuntuu mielekkäältä. Konkreettinen toiminta on luontevin ja innostavin alusta myös kielen oppimiselle. Hauskassa ja iloa tuottavassa puuhassa joukkoon kuuluminen on kaikkein mukavinta.

Alias on kans kiva peli. Se kielen oppiminen ei ollu kirjasta lukemista vaan oli niinku hauskanpidon keskellä. Ne hauskanpitopelit oli hyviä, kun niissä on samalla mukavaa ja hauskaa yhdessä ja siinä tekemisen keskellä se oli helpompi tapa oppia.

Lapsi pääsee usein aikuisia nopeammin kuulumisen tunnetta vahvistavaan elämänvaiheeseen kotoutumisessaan. Lapset löytävät aikuisia mutkattomammin kanavia omalle

toimijuudelleen ja lähtevät ennakkoluulottomammin mukaan uusiin asioihin, koska he uskaltavat kokeilla ja epäonnistua aikuisia rohkeammin.

Yhdessä nauraminen on esimerkki hyvästä tavasta suhtautua sellaiseen asiaan, taitoon tai toimintaan, jota ei vielä hallitse tai osaa. Tässä on kuitenkin tärkeää korostaa, että toiselle nauraminen on täysin eri asia kuin naurun löytäminen yhteiseksi ilmaisukanavaksi. Yhdessä nauraminen rakentaa tunnetta kuulumisesta porukkaan. Kun nauretaan, on tehty jotain sellaista yhdessä, josta on syntynyt yhteinen, jaettu kokemus:

Meillä ei ollu omia luistimia, niin me saatiin lainata koulun luistimia kotiinkin. Käytiin kodin lähellä luistinradalla harjoittelemassa, ja kaikki me naurettiin ensin siellä, kun ne muut näki, et eihän me osattu luistella.

Leikki on uuden kotimaan ensimmäinen kieli

Jalkapallon pelaaminen ja ne säännöt oli se meidän yhteinen kieli

”Katso lasta silmiin ja toivota hymylläsi hänet tervetulleeksi. Ota tämän jälkeen heti käyttöön kieli, jonka nimi on leikki.” Näin ohjeistaisin, jos minun pitäisi kahdella tiiviillä lauseella kirjoittaa aikuiselle toimintaohje siihen, miten hiljattain maahan muuttanut, suomen kieltä osaamaton lapsi tulisi kutsua mukaan kuulumaan joukkoon. Vaikka lapsi ei ymmärrä tai puhu vielä ympäristönsä kieltä, hänet voidaan tästä huolimatta kutsua leikin maailmaan.

Yksinkertaisissa leikeissä ei välttämättä tarvita yhteistä puhuttua kieltä. Leikkiä on myös sanaton ympäristön tutkiminen ja katseleminen yhdessä, rakentelu, kokoaminen, purkaminen, pallon potkiminen ja piirtäminen. Lapsi vahvistuu pienistäkin positiivisista eleistä ja ilmeistä ja uskaltautuu niiden avulla etsimään mielekkäitä leikkimisen ja toiminnan muotoja. Leikin ja toiminnan etsiminen itselle on lapselle luonnollista, kun hän kokee ympäristössään turvaa. Tässä on esimerkki siitä, miten aikuinen voi rakentaa suhdetta lapseen yksinkertaisen leikin kautta:

Kun uudet pakolaiset tuli, niin me mentiin heti seuraavana aamuna tapaamaan heitä. Musta oli niin suloista, kun sain antaa pienelle tytölle pieniä leluja käteen, sillä aikaa kun muut aikuiset puhua papattivat tulkin avulla kaikkea hirveän tärkeää. Se pieni tyttö siinä äidin sylissä istui koko ajan aivan hiiren hiljaa – varmaan vähän pelkäsi vielä uudestaan paikassa. Ei me puhuttu yhtään mitään – me vaan hiljaa hypisteltiin niitä pienen pieniä leluja ja mulla oli niitä iso kasa mukana kassissa.

Pakolaislapset eivät kuitenkaan yleisimmin ole leikkineet turvallisesti vanhempien sy-
lissä. Voimme vain arvailla, millaista leikki on mahtanut olla sodan, hädän ja pakolai-
suuden keskellä. Suomi on laadukkaan varhaiskasvatuksen, opetuksen, leikin ja lasten
oikeuksien ihannemaa perheelle, joka saapuu tänne esimerkiksi kolmansien maiden pa-
kolaiskriisien keskeltä. Turvallinen elinympäristö ja sen mukanaan tuomat luovuuden
mahdollisuudet leikki- ja toimintapuistoineen sekä varhaiskasvatuspalveluineen avaa-
vat pakolaisperheille aivan uudenlaisia näköaloja lasten turvallisen elämän rakentami-
selle. Turvallisessa maassa on mahdollisuus suhtautua elämään lapsikeskeisemmin kuin
hädän ja puutteen keskellä. Tämä on tärkeä kasvualue lapsen leikin vahvistumiselle.

Vanhempien kielitaidottomuus ja ympäröivän kulttuurin vieraus ohjaavat vanhempia
tulkitsemaan uutta elinympäristöään pakolaisuuskokemustensa valossa. Leikkiympäris-
töt eivät välttämättä heti näytä vanhempien näkökulmasta turvallisilta ja kutsuvilta, jos
ne eivät ole olleet turvallisia lähtömaassa tai pakolaisleirillä. Leikkimahdollisuudet naa-
puruston lasten kanssa kutsuvat maahan muuttanutta lasta osalliseksi kodin ulkopuoli-
seen ympäristöön, sillä leikki- ja kouluikäisten omaehtoinen vapaa-ajan toiminta tapah-
tuu yleensä lähiympäristön piholla ja leikki- ja pelikentillä. On siis ymmärrettävää, että
turvattomista olosuhteista tulevat vanhemmat eivät välttämättä uskalla aluksi päästää
lasta leikkimään ikätovereiden kanssa. Joissakin kulttuureissa kodin ulkopuolella liik-
kumisen käyttäytymisnormit on lisäksi sidottu tiukasti myös sukupuoleen. Lupa leik-
kiin ei ole itsestäänselvyys.

Me käveltiin siitä ohi tahallaan monta kertaa edestakaisin ja katsottiin ja tarkkailtiin tois-
ten pelaamista. Me toivottiin, että meidät kutsuttais kans sinne. Jalkapallolla oli aika iso
rooli. Ei tarvinnut heti puhua, kun me ei osattu kieltä. Jalkapallon pelaaminen ja ne sään-
nöt oli se meidän yhteinen kieli. Harmi, että meidän vanhempia ei oikein voinu pistää
jalkapallokentälle. Olisivat oppineet hekin siellä nopeammin.

Yllä olevan kotoutujalapsen kokemus valottaa hyvin sitä, kuinka jalkapallon kieli riittää
silloin, kun puhuttua kieltä ei ole. Pieni lapsi alkaa toipua pakolaisleirielämän aiheutta-
masta turvattomuudesta ja osattomuudesta parhaiten leikkimällä ja toimimalla. Myös
kouluikäiset lapset hyötyvät siitä, että päästään tekemään yhdessä jotain aktiivista ja toi-
minnallista. Universaalien leikkien ja pelien kautta lapsi tai nuori alkaa löytää turvaa, iloa
ja yhteyttä. Kun näitä positiivisia kokemuksia ja tunteita kertyy, voidaan olettaa, että lap-
si on saanut tuntea itsensä jo hiukan porukan jäseneksi.

Kun lapsi kuuluu joukkoon tulkkina

Ne sanat oli aikuismaailman sanoja

Kun virallisen näköinen kirjekuori löytyy postiluukusta, tietää monen perheen maahanmuuttajataustainen kouluikäinen lapsi jo tulevan työtehtävänsä: kirjeen avaaminen ja viranomaisasian kääntäminen vanhemmille. Asiana saattaa olla toimeentulotukihakemuksesta puuttuva liite tai tiedottaminen kirjeen saajan oikeudesta valittaa annetusta viranomaispäätöksestä. Saattaa seurata hämmentävä tilanne: lapsi kyllä kuuluu joukkoon ja häntä todella vahvasti tarvitaan, mutta jokin tässä menee väärin.

Ne sanat oli aikuismaailman sanoja. Aikuiset luuli, että me osataan kaikki sanat. Joskus mä en jaksanut ottaa sitä paperia käteen ja alkaa lukemaan sitä. Jos aina pitää kääntää, niin siitä tuli väsynyt tunne – että en jaksa. Usein piti vaan siltikin kääntää ja tulkata.

Moni lapsi on tottunut ja sopeutunut tulkin rooliin ja on siitä ylpeäkin. Tulkkaus- ja käännöstilanteissa hän saa vanhemmiltaan ja muilta vuorovaikutukseen osallistuvilta kunnioitusta ja arvostusta, häntä kuunnellaan keskittyneesti ja hänelle annetaan valtaa, aikaa ja toimijuutta aikuisille tärkeiden asioiden maailmassa. Vanhemmat saavat apua, tilanteet ja ongelmat ratkeavat, ja vanhemmat osoittavat kiitollisuuttaan. Tämä saattaa tuoda lapselle hyvää mieltä, iloa ja huojennuksen tunteita. Nuori saattaa olla ylpeä siitä, että hän ymmärtää niin hienosti aikuisten maailmaa ja osaa kantaa aikuisten maailmaan liittyvistä asioista vastuuta:

Kuulin jo lapsena pankki- ja lasku- ja veroasioita ja osasin muodostaa isomman kuvan yhteiskunnasta... miten kaikki toimii. En tietenkään täydellisesti, mutta sillä tavalla kuin lapsi pystyy ymmärtämään sitä, miten täällä toimii asiat.

Lapsen roolissa perheen kääntäjänä on kuitenkin joitain ongelmia. Oppiessaan huomaamaan vanhempiensa tietämättömyyden ja avuttomuuden sekä riippuvuuden lapsen kääntämis- ja tulkkaustyöstä, oivaltaa lapsi herkästi myös nokkelia keinoja ja tapoja, joilla hän voi käyttää kieltä oman valtansa välineenä. Lapsi saattaa jättää kertomatta vanhemmilleen ei-toivottuja asioita, jotka kaventaisivat hänen omia oikeuksiaan tai aiheuttaisivat hänelle itselleen sanktioita.

Tulkin tehtävä voi myös tuntua lapsista ja nuorista hyvin raskaalta, vaikealta, epämuksulta ja jopa vastenmieliseltä. Koska aikuinen ei ymmärrä kieltä, ei hän kykene myös-

kään arvioimaan, osaako lapsi kääntää viestiä vai ei. Tällöin lapsi saattaa joutua operoimaan sellaisella kielen tasolla, joka tuottaa hänelle suurta stressiä.

Lapsiperhearjen keskellä tulee jokaisessa perheessä vastaan runsaasti tilanteita, joissa tarvitaan nopeaa toimintaa. Ambulanssin, tukihenkilön tai poliisin soittaa se henkilö, jolla on ympäristön kieli hallussaan. Tämä voi olla vaikkapa kuusivuotias lapsi. Tällaiset hätätilanteet ovat ymmärrettäviä.

Viranomaistyössä on velvollisuus käyttää laillistettuja tulkkeja kaikessa vuorovaikutuksessa. Tästä huolimatta käänös- ja tulkkaustilanteita jää myös lapsille runsaasti, ja näitä rooleja ja tehtäviä on usein vaikea purkaa pois perheissä. Tulkin rooli kuitenkin vähentää merkittävästi lapsen kokemaa osallisuutta, koska lapsen omille toiveille, itseilmaisulle, valinnoille ja mielipiteille ei tällöin ole tilaa.

Jokainen lapsen oikeuksiin ja lapsuuden kehitystehtäviin vähänkään perehtynyt aikuinen tietää, että lapsen tehtävä ei ole toimia tulkkina tai kääntäjänä – varsinkaan aikuisille aikuisten maailmassa. Meidän pitäisi tukea perheitä nykyistä vahvemmin, että saisimme estettyä tällaisten vuorovaikutussuhteiden syntymistä.

Miten voit aikuisena vahvistaa lapsen tunnetta joukkoon kuulumisesta?

Suomeen saavuttuaan tulisi lapsen ja nuoren saada heti runsaasti ikätasonsa mukaista hoivaa, huomiota ja turvaa. Kotoutumisen parissa työskentelevien ammattilaisten ja vapaaehtoisten tehtävänä on ensi hetkistä alkaen tarjota jokaiselle lapselle lapsikeskeistä kotoutumista ja joukkoon kuulumisen tunnetta perheissä sekä tukea kotoutujaperheitä sitoutumaan itsekin näiden asioiden varmistamiseen. Aikuisten tärkeiden asioiden hoitaminen ei ole Suomessa hyväksyttävä syy laiminlyödä lapsen tai nuoren tarpeita ja jättää häntä osattomuuden ja ulkopuolisuuden tunteisiin ja kokemuksiin.

Moni aikuiskeskeisestä kulttuurista Suomeen muuttanut vanhempi tarvitsee tukea lapsikeskeisen ajattelu- ja toimintatavan oivaltamiseen ja omaksumiseen. Uudenaista tapaa ajatella ja toimia täytyy opettaa vanhemmille hienovaraisesti ja pitkäjänteisesti. Muutokselle on varattava aikaa ja tilaa. Maahan muuttaneilla vanhemmilla tulisi olla tukenaan lapsikeskeisesti toimivia aikuisia, joiden kautta lapsi saisi tärkeitä kuulumisen kokemuksia ja jotka auttaisivat perhettä ottamaan uusia kasvatuskäytänteitä käyttöön oman perheen arjen kasvatustilanteissa.

Kuuluminen on tunnetta. Ei ole itsestään selvää, että lapsi kokee kuuluvansa joukkoon.

Jos aikuinen ei huomaa lasta, hän voi jäädä toistuvasti ja rutiininomaisesti aikuisen varjoon – oltiinpa perheessä tai sen ulkopuolella. Myös varhaiskasvatuksessa, kerhotoiminnassa ja koulussa leikin ja muun toiminnan ohjauksessa saattaa käydä niin, ettei lapsi tai nuori itse koe kuuluvansa joukkoon, vaikka hänet ohjataankin fyysisesti mukaan johonkin ryhmään tai porukkaan. Lapsen tai nuoren lähelle rauhassa asettuminen ja hänen kuuntelemisensa aidosti ja arvostavasti avaavat aikuisen ymmärrystä sille, miten vahvasti lapsi tai nuori itse tuntee kuuluvansa ryhmään. Omien tarkkojen havaintojensa perusteella aikuinen voi huomata, millaisissa ryhmätilanteissa joukkoon liukumista alkaa tapahtua. Näissä hetkissä aikuisen hienovarainen tuki saattaa olla kullannarvoista kuulumisen tunnetta edistävän vuorovaikutuksen vahvistumiselle.

Non-verbaalinen viestintä on voimallinen kanava kuulumisen tunteen synnyttämiselle ja vahvistamiselle. Aikuinen voi konkreettisesti mallintaa vanhemmille, miten lapsi tai nuori otetaan huomioon: kun häntä katsotaan lempeästi ja arvostavasti, kun häntä kuunnellaan tai hellästi kosketetaan olkapäälle, vahvistuu turvallisuuden tunne ja syntyy pohja luottamukselle. Pienen lapsen tulee myös saada ravintoa leikkitarpeilleen – fyysisyydelle, mielikuvitukselle, toiminnallisuudelle ja itseilmaisulle. Näitäkin voidaan mallintaa perheille, joissa tällaista lasten huomioon ottamista ei tehdä omaehtoisesti.

Tässä artikkelissa olen nostanut esiin lasten tekemää työtä aikuisten tulkkeina ja kääntäjinä. Näissä tilanteissa lapsi kutsutaan joukkoon, joka ei hänelle kuulu – aikuisten vastuiden ja velvollisuuksien maailmaan. Miten tässä asiassa voisi toimia lasten oikeuksien mukaisesti? Yksi keino vähentää lapsen tulkkauksen- ja käännöstyötä perheissä on pysytellä perhettä tavattaessa lapsikeskeisissä toiminnoissa. Leikin, hauskanpidon tai toiminnallisen tekemisen kautta lasta voidaan lempeästi kutsua kuulumaan joukkoon leikkivänä, luovuutta käyttävänä oma itsenään.

On luonnollista, että kieltä osaamattomalla vanhemmalla on haastavissa vuorovaikutustilanteissa helposti epämurkava olo. Vanhempaa voidaan kannustaa sietämään tällaista epävarmuutta ja turhautumista. Vanhemmalle voidaan ehdottaa, että hän ei – vastoin aiempia toimintamallejaan – kutsuisikaan lähistöllä leikkivää lastaan ”tulkkausapuun”, vaikkei ymmärtäisikään jotain asiaa. Asioiden selvittäminen voi yleensä odottaa, eikä epäselvä tilanne haittaa mitään, ellei ole kyse hätätilanteesta, jossa viesti on saatava heti perille. Aikuisten välistä vuorovaikutusta ei ole eettisesti oikein rakentaa lasten tulkkauksen varaan. Lapsen oikeus näissä hetkissä on saada pysyä leikin maailmassaan ilman velvoitetta tulla kiireesti aikuisten tueksi. Maahan muuttanutta lasta on pystyttävä puolustamaan näissä vuorovaikutustilanteissa nykyistä vahvemmin.

Haluan päättää artikkelin kotoutujanuoren kommenttiin hänen kokemuksistaan pienenä lapsena ystävänsä perheessä. Hän on saanut kauniilla tavalla kokemuksia joukkoon kuulumisesta valtaväestöperheessä. Olisimmepa me kaikki kuten tämä perhe:

Mun kaveri sanoi mulle, että mun vanhemmat tykkää susta tosi paljon. Niitten vanhemmat tykkäs, et mä olin hyvä esimerkki niitten lapsille. Kun mä tulin heille kotiin, niin ne aina tervehti iloisesti ja sanoi moi. Mä sain tulla vaikka syömäänkin, jos oli nälkä. Tuli sellainen tunne, että mä oon tervetullut tänne.

Lähteet

Laki kotoutumisen edistämisestä (1386/2010) <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantas/2010/20101386#L2P6>

Turjanmaa, Elina (2017) Helpompaa olla omien kanssa? Maahanmuuttajanuorten ja suomalaistaustaisten nuorten väliset kaverisuhteet Turussa, Raisiossa ja Uudessakaupungissa. Julkaisuja nro 21. Helsinki: Siirtolaisuusinstituutti. [j-21-isbn-978-952-7167-50-2-helpompaa-olla-omien-kanssa-turjanmaa.pdf](https://www.sii.fi/julkaisut/j-21-isbn-978-952-7167-50-2-helpompaa-olla-omien-kanssa-turjanmaa.pdf) (siirtolaisuusinstituutti.fi)

Vertaisuuden versoja – osallisuuden oraita. Vertaisperhetoiminnan käsikirja (2020) Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. <https://pelastakaaalapset.s3.eu-west-1.amazonaws.com/main/2020/11/24152054/vertaisperhetoiminnan-kasikirja.pdf>

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

OIVALLUKSET

Ota tästä luvusta seuraavat oivallukset matkaasi:

- On tärkeää, että lapsi tulee nähdyksi ja kuulluksi ryhmän jäsenenä sekä omana itsenään.
- Lapsen kokemusta joukkoon kuulumisesta ei voi tietää tutustumatta lapseen ja kuulematta lapsen kokemusta.
- Lapsi voi kokea yhteenkuuluvuutta, kun hän voi luottaa toisiin ja häneen luotetaan.
- Lasta ei saa jättää yksin vaikeiden kokemusten kanssa. Lapselle on tärkeää tietää, että on muitakin, joilla on samankaltaisia kokemuksia.
- Leikkimisen ja pelaamisen kautta lapsi voi löytää iloa ja yhteyttä toisten kanssa, ilman sanojakin.
- Yhdessä olemisen taitoja voi oppia yhdessä tekemällä ja kokemalla.
- Yhdessä lasten kanssa luodut pelisäännöt tuovat turvallisen ilmapiirin.
- Yhteenkuuluvuuden kannalta on olennaista, että aikuinen kohtelee reilusti ja kannustaa kaikkia.
- Tärkeää on, että aikuiset luovat yhdessä toimimisen ja tutustumisen mahdollisuuksia kaikenikäisten ja kaikenlaisten lasten kesken.

SAAN HUOLENPITOA JA RAKKAUTTA

Rakkauden tarjoajia ja huolta pitäviä aikuisia tarvitaan ensisijassa kodeissa, mutta myös niissä yhteisöissä, joissa lapsi aikaansa viettää. Erilaiset palvelut voivat tarjota rakkauden ja huolenpidon kokemuksia. Osion tavoitteena on paneutua siihen, miten voimme vaalia rakkautta ja huolenpitoa yhteiskunnassa ja myös erilaisissa palveluissa niin, että se koskettaa jokaista lasta. *Rakkaus ja huolenpito ovat lasten mukaan esimerkiksi sitä, että:*

”on ruokaa, kun on nälkä”

”saa nukkua sängyssä ja on hanskat, jotka lämmittävät”

”aikuinen huomaa, jos lapsi itkee. Hiljaa itkeminen sattuu enemmän”.

Tässä luvussa kirjoittajat kuvaavat lasten kokemuksia ja näkemyksiä rakkaudesta ja huolenpidosta erilaisissa palveluissa sekä sitä, millaisia rakkaudelliset teot voivat niissä olla. Lasten elämässä voi olla tilanteita, joissa rakkaus ja huolenpito eivät ole itsestään selviä asioita, ne voivat olla kokonaan uhattuina tai viestit lapsille voivat olla epäselviä. Rakkauden ja huolenpidon esteenä voivat olla esimerkiksi vanhempia kuormittavat tekijät tai vanhempien omat vaille jäämisen kokemukset.

Vapaaehtoistoiminta on yksi keino tarjota lapselle huolenpidon ja rakkauden kokemuksia. **Eija Honkakoski** kirjoittaa artikkelissaan lapsen kokemuksista vapaaehtoisen tukihenkilön kanssa. Millainen on hyvä tukihenkilö? Miten vapaaehtoinen aikuinen voi osoittaa läsnäoloaan ja kiinnostusta lapselle? Tekstissä pohditaan, minkälainen yhdessä oleminen saa lapsen ajattelemaan: ”minun kanssani on kiva olla”.

Haavoittavassa elämäntilanteessa elävä lapsi kaipaa erityisen paljon perusturvan kokemuksia, jotka tulevat todeksi silloin, kun lapsesta pidetään huolta ja häntä rakastetaan. **Minna Ilva** tuo artikkelissaan näkyväksi sellaisten lasten kokemuksia, joiden vanhemmat käyttävät tai ovat käyttäneet päihteitä. Artikkelissa kuvataan lasten toiveita tavallisesta arjesta ja pysähdytään sen äärelle, että lapsilla saattaa olla paljon huolia kannettavanaan. Samalla muistetaan, että rakkautta ja välittämistä voi olla perheissä päihdeongelmas- ta huolimatta.

Susanna Kalliola ja **Sari-Anne Paaso** kuvailevat artikkelissaan lastensuojelun perhehoidossa asuvien lasten ajatuksia ja toiveita rakkaudesta ja huolenpidosta. Mitä neuvoja lapset antavat aikuisille siitä, miten välittämistä ja rakkautta voi käytännössä osoittaa? Kirjoittajat haastavat ammattilaisiakin vaalimaan rakkautta ja huolenpitoa kuunnellen jokaisen lapsen yksilöllisiä toiveita.

Erika Turunen kirjoittaa artikkelissaan, mitä vaikutuksia ja kokemuksia lapselle voi syntyä, jos hänen rinnallaan kulkee tuttu ja turvallinen aikuinen yli kymmenen vuoden ajan. Icehearts-kasvattajat ovat läsnä lapsen elämässä parhaimmillaan eskari-ikästä täysi-ikäisyyteen saakka ja tukevat lasta koulunkäynnissä, ystävyys-suhteissa ja liikkumisessa. Mikä aikuisen läsnäolossa on parasta, ja mitä kokemuksia nuoret muistavat vielä vuosienkin päästä?

Artikkelien avulla pääset kuulemaan, mitä rakkaus ja huolenpito käytännössä lasten mielestä tarkoittavat ja minkälaisia keinoja palvelujärjestelmässämme on tarjota näitä kokemuksia lapselle. Luvun lopussa nostamme esiin artikkelien tärkeimmät oivallukset.

Vapaaehtoinen lapsen rinnalla kulkijana

Eija Honkakoski

Johdanto

Lapsi tarvitsee kasvaakseen aitoa rakkautta ja huolenpitoa. Rakkauden ja huolenpidon kokemukset syntyvät lapselle siitä, että aikuinen on lapselle läsnä. Aikuisen tulee kohdata lapsi kunnioittavasti ja arvostavasti. Lapsi tarvitsee aikuisilta kokemuksen, että hän on riittävä ja hyvä juuri sellaisena kuin on.

Käsittelen tässä tekstissä syksyllä 2018 Karelia AMK:n sosionomiopintoihini tekemääni opinnäytetyötä Lasten kokemuksia Pelastakaa Lapset ry:n lapsiperheiden tukihenkilötoiminnasta. Opinnäytetyön tekemiseen osallistui kymmenen Joensuun seudulla asuvaa tukihenkilötoiminnassa mukana olevaa 8–13-vuotiasta lasta. Opinnäytetyön aineiston keräämisen toteutin monimenetelmällisesti, yhdistämällä haastatteluja sekä luovia ja toiminnallisia harjoitteita. Näin tarjottiin kaikille lapsille mahdollisimman omanlainen tapa kertoa ajatuksistaan.

Artikkelissa tarkastelen opinnäytetyössä esiin nousseita lasten kokemuksia rakkauden ja huolenpidon näkökulmasta vapaaehtoistyössä. Tekstissä nousseet huomiot ovat yleistettävissä kaikenlaiseen lasten kanssa tehtävään vapaaehtoistoimintaan. Tukihenkilötoimintaan liittyen voinee silti mainita, että teksti käsittelee Pelastakaa Lapset ry:n järjestämää tukihenkilötoimintaa, joka on matalan kynnyksen ennaltaehkäisevää vapaaehtoistoimintaa. Erotuksena tähän on olemassa myös ammatillista tukihenkilötoimintaa, jonka toteuttaja on lasten ja nuorten kanssa työskentelystä kokemusta omaava sosiologi-, terveys- tai kasvatustieteen ammattilainen (THL 2018).

Läsnäolo rakkauden kokemuksen perustana

Lapsi tarvitsee ympärillään olevia aikuisia kasvaakseen. Lapsen kasvu on tärkeää, että hän saa aikuisen välittämistä, läsnäoloa, rohkaisua ja tukea juuri silloin, kun hän on sitä

vailla. Näitä kohtaamisia, joiden kautta lapsi kasvaa ja kehittyy, ei voi lykätä myöhemmäksi, koska lapsi kasvaa tässä ja nyt. Nykyisessä aikuisten pirstaloituneessa maailmassa läsnäolo ei ole itsestään selvää. Lapselle syntyy helposti kokemus, että aikuinen on pois-
saoleva ja kiireinen, kun lapsi joutuu odottamaan yhä uudestaan. (Mattila 2007, 53, 55.)

Aikuisen tulee kohdata lapsi kunnioittavasti ja arvostavasti. Tämä näkyy antamalla lapselle hänelle kuuluva elintila, kohtelemalla häntä hyvin ja suojelemalla hänen perusoikeuksiaan. Tällainen kohtaaminen luo lapselle kokemuksen rakkaudesta ja huolenpidosta. Lapsen kunnioitava kohtaaminen on myös sitä, että aikuinen pyrkii lisäämään lapsen itsearvostusta ja omanarvontuntoa. Lapsi tarvitsee aikuisilta kokemuksen, että hän on hyvä ja arvokas juuri sellaisena kuin hän on. (Heino, Vestilä & Törrönen 2013, 23-27; Heino & Kärmeniemi 2013, 94—96, 103; Mattila 2007, 49; Rostila 2001, 41-42; Törrönen 2013, Törrösen & Heinin 2013 mukaan.)

Toisen ihmisen kuuntelemisen taito on tärkeää onnistuneessa vuorovaikutuksessa: ymmärrys toisesta ihmisestä lisääntyy vain kuuntelemalla häntä. Kuuntelijan tulee usein vain antaa tilaa toiselle puhua ja olla hänelle läsnä. Läsnäoleva kuuntelija ei puuhaille muuta, vaan keskittää huomionsa puhujaan. Kuuntelija ei myöskään hoputa tai lisää omia ajatuksiaan toisen kertomaan. Hän kuuntelee rauhassa, kun toinen sanallistaa ajatuksiaan. Tällainen läsnäoleva ja aktiivinen kuuntelu tuo ihmiselle kokemuksen hyväksytyksi ja kuulluksi tulemisesta sellaisena kuin hän on. Onnistuakseen kokonaisvaltainen kohtaaminen ei vaadi ihmeellisiä resursseja, tarvitaan lähinnä läsnäoloa ja aikaa. (Gävert & Thitz 2018, 227-228; Talvio & Klemola 2017, 107-113.)

Lapsi kasvaa näkyväksi ja kuulluksi, kun häneen tutustutaan ilman analysointia tai tulkitintaa. Kun lapselle tärkeiden asioiden äärelle pysähdytään vastavuoroisesti, osoitetaan näin lapselle avointa kiinnostusta. Kohtaamisen tulee tapahtua lapsilähtöisesti, lapsen tavoin ja lapsen ehdoilla, koska lapsi ei välttämättä kommunikoi aikuiselle totutuin tavoin. Aikuisen tulee esimerkiksi sietää hiljaisuutta, koska se voi tarkoittaa, että lapsi puntaroi vaikean asian kanssa. Tilan luominen on aikuisen tehtävä, aikuisen tulee kunnioittaa lapsen toimijuutta, koska kohtaamisessa aikuisella on aina enemmän valtaa. (Muukkonen & Tulensalo 2018, 131—134.)

Vapaaehtoistoiminnan tehtävä palvelujärjestelmän osana on olla mukana lapsen arjen osallisuuden tukemisessa. Vapaaehtoisen aikuisen on mahdollista tehdä lapsen kanssa lapsilähtöisesti asioita, joissa lapsi voi arjessaan olla omalla tavallaan ja toimia omalla tavallaan. Vapaaehtoisen on tällöin tärkeä tunnistaa lapselle merkitykselliset asiat ja hy-

väksyä lapsi juuri sellaisena kuin hän on. Tätä kautta aikuinen voi edistää yhteisöllisen kiinnittymisen ja aktiivisen toimijuuden rakentumista lapsen elämässä, todennäköisesti jopa enemmän kuin satunnaisesti lasta tapaavat ammattiauttajat. (Lehtinen 1997, 52–53; Kallio, Stenvall, Bäcklund & Häkli 2013; Korhonen 2005, 7–10.

Mikä on tukihenkilö?

Lapset kuvasivat tukihenkilöä kertomalla, että hän antaa henkistä tukea, kuuntelee aidosti lasta ja auttaa juuri siinä, mitä kyseinen lapsi tarvitsee. Lasten tarpeet olivat paikoitellen hyvin erilaisia, ja sen takia tukihenkilösuhteetkin olivat muodostuneet erilaisiksi. Erityisesti isommat lapset puhuivat kaveruudesta, ystävytydestä ja merkityksellisistä keskusteluista.

No se auttaa toisia, jos vaikka vanhempi ei voi viiä sitä jonnekki paikkaan tai uimaan, niin se auttaa siinä.

No semmonen joka vie sen lapsen jonnekin paikkaan ja sitten tykkää siitä lapsesta.

Sellainen, joka rohkaisee lapsia osallistumaan.

Se on, ei oikeestaan oo mun tukihenkilö vaan ystävä, enemmänkin se on aikuinen ystävä. Siihen voi luottaa ja se ei valehtele ja se ei petä. Ja sit esimerkiksi ilmoittaa et saatan olla myöhässä, ettei sit ihmettele et missä sä oot.

Tukihenkilö on semmonen, et jos ei vaikka itellä oo omia isovanhempia auttamassa, niin se tulee siihen. Tai jos tarvii, tukihenkilö on sellanen, jonka kanssa voi tehdä kaikkee, mitä ihmisten kanssa nyt tehdään, jos on isovanhempia, käydään uimassa tai askarrellaan, elokuvissa.

Se on joku semmonen tyyppi joka tukee sua jos sulla on huono olo. Se on semmonen tukihenkilö, joka tukee sua.

Lapset kuvasivat tukihenkilöitään rohkaisijaksi, auttajaksi, kannustajaksi, iloiseksi, huumorintajuiseksi, aina hymyileväksi, luotettavaksi ja sellaiseksi, jonka pinna ei pala helposti vastoinkäymisissä. Huumorintaju ja se, että tukihenkilö ”osaa naurattaa”, nousivat myös tärkeiksi ominaisuuksiksi.

Yksi lapsi kuvasi, että tukihenkilö tuntee lapsen hyvin. Tämä nousi esille myös muuttamassa keskustelussa siitä, kuka päättää, mitä tapaamisissa tehdään. Yksi lapsista kertoi, että tukihenkilö päättää usein, koska hän tuntee lapsen niin hyvin, että tietää, mistä tämä pitää. Vapaaehtoisen aikuisen on siis aivan olennaista olla kiinnostunut lapsesta ja tustua tähän kunnolla. Toisaalta lapset arvostivat myös vastavuoroisuutta. Osalle haastateltavista oli tärkeää, että lapsikin kuuntelee tukihenkilöä ja että tukihenkilö saa myös välillä päättää, mitä tehdään. Tätä kautta lapsi kokee uudella tasolla olevansa tukihenkilölle merkityksellinen ja tärkeä.

Kaiken kaikkiaan lasten mielestä tukihenkilötoiminta oli hyvää ja tukihenkilö oli heidän elämässään tärkeä ihminen. Kaikki lapset nostivat esille kokemuksia ja muistoja mukavasta toiminnasta. Eräs lapsi korosti, että on tärkeää, että tukihenkilö tekee lapsen kanssa asioita, ei vain vie paikkoihin:

Se on jutuissa mukana, tekee lapsen kanssa.

Toinen kertoi, että hänestä on hyvä, kun ”tukihenkilö kysyy aina mukaan tekemään juttuja”. Kolmas lapsi kertoi yhteisistä HopLop-retkistä ja siitä, että tukihenkilö ei vain istu jossain, vaan on mukana toiminnassa. Erityisesti pienemmille lapsille oli tärkeää, että tukihenkilö kuunteli heitä ja teki heidän kanssaan sellaisia asioita, joista lapset pitivät ja joita he halusivat tehdä:

Siinä on se, et se kuuntelee minua ja me tehdään asioita, mitä mie haluan tehdä ja mistä mie tykkään.

Aikuisen läsnäolo rakkauden ja huolenpidon kokemuksen lähteenä

Vapaaehtoisen aikuisen antama aika oli tärkeää lapselle, olipa tekeminen mitä vain. Aikuisen läsnäolo tuntuu lapsista tärkeältä. Yksi pienemmistä lapsista kuvasi, että voisi toki tehdä asioita kavereiensa tai sisaruksen kanssa, mutta ”on kiva, kun on aikuinen mukana”. Eräs vanhemmista lapsista kertoi, että hän ei enää tapaa tukihenkilöä niin usein kuin pienempänä, mutta että hänelle on tärkeää, että tukihenkilö on tarvittaessa tavattavissa:

– pystyy tulemaan sillon, kun on tarvetta, esim. jos ei oo ketään kenen kanssa mennä uimaan tai elokuviin ja äiti ja isä ei kerkee.

Tässä lapsen vastauksessa minulle kuvastuu lapsen kokemus siitä, että hän voi luottaa tukihenkilöltä saamaansa rakkauteen ja huolenpitoon: vaikka he eivät olisi tekemisissä enää

niin usein, lapsi kokee voivansa olla yhteydessä tukihenkilöön, kun hän juuri sitä tarvitsee. Siinä mielessä näen, että vapaaehtoistoiminta on yksisuuntaista: on aikuisen velvollisuus ylläpitää tätä lapsen kokemuksta siten, kuin lapsi sitä tarvitsee. Vaikka aikuinenkin saa usein vastavuoroisesti merkityksellisiä ja rakkaudellisia kokemuksia, vapaaehtoistoiminta on kuitenkin olemassa lasta varten.

Rakkauden ja huolenpidon kokemukset vaativat luottamusta ja turvallisuutta. Lapset kertoivat, että tukihenkilöön voi luottaa ja tukihenkilön kanssa on turvallista olla. Eräs lapsi kuvasi, että tukihenkilön ”kanssa on kevyt olo”, millä hän kertoi tarkoittavansa sitä, että yhdessä oleminen ja tekeminen vähentävät hänen ahdistavaa oloaan ja huolia. Eräs lapsista kertoi, että tukihenkilö auttaa ja kannustaa häntä ja se on hänelle merkityksellistä.

Aineiston keruun aikana havaitsin usein, kuinka herkkä asia vapaaehtoistoiminnassa on luottamuksen muodostuminen ja toisaalta kuinka haavoittuva lapsen asema on (Heino ym. 2013, 23). Toistuvana teemana haastatteluissa oli se, että lapsen on tärkeää luottaa vapaaehtoiseen ja kokea itsensä tärkeäksi tämän kanssa. Luottamukseen liitettiin esimerkiksi se, että voi keskustella asioista ja että tapaamisen voi luottaa toteutuvan sovittuna aikana. Lasten mukaan lapsen tulee tuntee, että vapaaehtoinen välittää hänestä aidosti. Tästä aidosta välittämisestä kertovat lasten kuvaukset – ei niinkään tukihenkilöstä vaan – ystävästä. Vaikutusta on toki varmasti silläkin, että tukihenkilö esitellään usein alkutapaamisessa lapselle aikuiseksi kaveriksi, jonka kanssa voi tehdä asioita. Vastauksista oli kuitenkin nähtävissä, että suurin osa lapsista ei toistanut kaveri- tai ystävä-sanaa ulkoa opitusti, vaan heillä oli itsellään perustelut sanan käyttämiselle.

Lasten vastauksissa näkyi myös molemminpuolisen luottamuksen merkitys (ks. myös Heino ym. 2013, 23). Lapsille on tärkeää, että he voivat luottaa tukihenkilöön ja että tukihenkilö voi luottaa heihin.

Lasten neuvoja uudelle vapaaehtoiselle aikuiselle

Pohdimme lasten kanssa toiminnallisessa päivässä, millaisia neuvoja he voisivat antaa uudelle, vastakoulutetulle tukihenkilölle. Lapset miettivät ryhmänä, millainen on hyvä tukihenkilö ja millainen olisi huono tukihenkilö.

Hyvä tukihenkilö on lasten mielestä rauhallinen, luotettava, joustava ja kiinnostunut lapsesta. Huono tukihenkilö ei tee lapsen kanssa asioita, käyttäytyy huonosti eikä ole luotettava. Kiehtovinta rakkauden ja huolenpidon näkökulmasta oli kuitenkin ensimmäinen lasten mieleen tullut huonon tukihenkilön kuvaus: se, ettei lapsen tekemä vir-

he kiinnostaisi tukihenkilöä. Luen vastauksesta, että vapaaehtoisen aikuisen ei tule olla välinpitämätön.

Sanotaan, että välipitämättömyys on ihmiselle pahempaa kuin väkivallan kokeminen. Ihmisen hyvinvoinnille kaikkein huonointa on se, ettei hän ole toiselle edes olemassa. Tässä lasten vastauksessa oli itselleni jotain hyvin riipaisevaa, koska asia oli niin yksinkertainen. Lapsi kaippaa sitä, että häntä rakastetaan kokonaisuutena, virheineen ja mokineen. Lapsen on voitava luottaa siihen, että hänestä pidetään huolta myös, jos hän toimii ei-toivotulla tavalla – että hän ei tule hylätyksi.

Lasten haastatteluista ja toiminnallisen päivän aikana käydyistä keskusteluista oli pääteltävissä, että ”huonot asiat” eivät pääsääntöisesti kummunneet lasten omista kokemuksista tukihenkilöidensä kanssa. Enemmänkin ne tuntuivat heijastavan aikuisten yleisempää olemisen tapaa (Mattila 2007, 55) ja sitä, että tukihenkilöt tuntuvat toimivan toisin. Tukihenkilöt tekevät lasten kanssa yhdessä asioita eivätkä jätä lasta yksin tai selaa puhe- linta yhteisen tapaamisen aikana.

Tähän varmasti vaikuttaa se, että tapaaminen on aina aikuisellekin erityinen tilanne, johon valmistaudutaan ja panostetaan tavalla, joka ei olisi edes mahdollista lapsen arjessa aina läsnä oleville vanhemmille. Vapaaehtoiset aikuiset ovat itse päättäneet ryhtyä tukihenkilöiksi ja ovat mahdollisesti valmiiksi tietyn tyyppisiä ihmisiä, ja lisäksi heillä on takanaan koulutus, jossa keskitytään oikeisiin asioihin. Joskus pienet asiat, kuten puhelimen tuijottelu, kun ollaan viettämässä aikaa yhdessä, ovat niin automatisoitunutta toimintaa, ettei niitä välttämättä huomaa tekevänsä. Tällaiset asiat saattavat helposti unohtua ammattilaisilta ja vapaaehtoisilta aikuisilta, kun toiminta rutinoituu. Siksi niistä on tärkeä sanoa vapaaehtoisten koulutuksessa ääneen. Toisaalta esimerkiksi isomman lapsen kanssa yhdessä sovittuna ajanviettona voi taas nimenomaan olla vaikka peli- tai some- hetki, jolloin molemmat ovat omilla puhelimillaan ja kommentoivat välillä asioita toisil- leen – pääasia on se, että toiminta on tässäkin lapsilähtöistä, lapsi ei koe aikuista poissa- olevaksi ja aikuinen on lapselle sopivalla tavalla läsnä hetkessä.

Lopuksi

Pelastakaa Lapset ry:n tukihenkilötoimintaan osallistuvat lapset toivat tutkimuksen aikana esille tärkeitä asioita, jotka luovat rakkauden ja välittämisen kokemuksen vapaaeh- toistoimintaan. Tiivistän vielä lopuksi tärkeimmät esiin nousseet asiat.

Vapaaehtoisen aikuisen tulee olla tapaamisaikana lapselle läsnä ja keskittyä täysin häneen. Toisaalta lapset toivovat myös vastavuoroisuutta. Vapaaehtoisen tulee siis kuunnella lasta mutta tuoda esille myös omia mielipiteitään ja ajatuksiaan ja päättää joskus, mitä tehdään. Tulkitin tämän niin, että lapsetkin haluavat osoittaa aikuiselle välittämistä. Tämän ansiosta toimintaan tulee myös paljon vaihtelua. Se rakentuu lapsen toiveiden pohjalle, ajan kuluessa, lapsen ja aikuisen vuorovaikutuksessa.

Lapset nostivat esiin, että vapaaehtoisen tulee rakastaa lasta sellaisena kuin lapsi on, myös viriheinen. Tämä oli itselleni opinnäytetyön koskettavin osuus. Jäin miettimään, kuinka paljon lasten täytyy elämässään tsemppata ja ponnistella ollakseen riittäviä. Kokonaiseksi, tasapainoiseksi ihmiseksi kasvaminen vaatii kuitenkin sitä, että osaa olla rakastava ja armollinen niin itseä kuin muita kohtaan myös heidän tehdessään virheitä ja opettellessaan asioita. Välinpitämättömyys virheitä kohtaan tuntui lasten mielestä olevan huonompi vaihtoehto kuin se, että suuttuisi virheestä. Lapset vaikuttivat kuitenkin kokeneensa, että vapaaehtoiset reagoivat tällaisiin asioihin hyväksyvästi ja kannustavasti.

Vapaaehtoisen aikuisen tulee lisäksi olla turvallinen ja luoda toimintaan luottamuksen ilmapiiri. Luottamuksen lapset näkivät myös kaksisuuntaisena: ei riitä, että aikuinen on luottamuksen arvoinen, vaan lapsen täytyy saada kokea, että myös tukihenkilö luottaa häneen. Samalla tavalla ei riitä, että lapsi pitää aikuisesta, vaan lapselle on tärkeää, että aikuinen pitää hänestä sellaisena kuin hän on.

Mielestäni tärkein lasten kokemusten pohjalta noussut huomio on, että onnistuneen vapaaehtoisuuden pohja on lopulta yksinkertainen: aikuisen tulee olla läsnä ja hyväksyä lapsi sellaisena kuin tämä on. Vapaaehtoistoiminnassa lapset kaipaavat tavallisia asioita tavallisen aikuisen kanssa. Erityisesti lapset, joiden elämässä on raskaita asioita, voivat kaivata vapaaehtoiselta aikuiselta nimenomaan niitä hetkiä, jolloin ei käsitellä ja ratkota ongelmia, vaan voidaan vain olla ja touhuta yhdessä kivoja asioita.

Lähteet

Gävert, Titi & Thitz, Päivi (2018) Nähdyn ja kuullun tuleminen mahdollistaminen diakoniatyön kohtaamisissa. Teoksessa Harri Kostilainen & Ari Nieminen (toim.) Sosiaalisen koulutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia. Diak, Työelämä 13. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Heino, Eveliina & Kärmeniemi, Nadezda (2013) Cultural interpretation as an empowering method in social work with immigrant families. Kotka: Koulutuskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö.

Heino, Eveliina & Veistilä, Minna & Törrönen, Maritta (2013) Vastavuoroisuuteen perustuva voimaantumisen tukeminen sosiaalialan hyvänä käytäntönä. Teoksessa Eveliina Heino, Minna Veistilä, Päivi Hännikäinen, Teemu Vauhkonen & Nadezda Kärmeniemi (toim.) Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä. Kotka: Koulutuskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö.

Kallio, Kirsi Pauliina & Stenvall, Elina & Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni (2013) Arjen osallisuuden tukeminen syrjäytymisen ehkäisemisen välineenä. Teoksessa Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä (toim.) Ketä kiinnostaa? Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen. Helsinki: Gaudeamus.

Korhonen, Anu (2005) Lastensuojelun tukihenkilön käsikirja. Helsinki: Erityishuoltojärjestöjen liitto.

Lehtinen, Sini-Tuulia (1997) Vapaaehtoistoiminta – kasvava voimavara? Näkökulmia ammattityöhön. Helsinki: Kansalaisareena.

Mattila, Kati-Pupita (2007) Arvostava kohtaaminen: arjessa, auttamistyössä ja työyhteisössä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2018) Tutustumalla lapsi tulee näkyväksi – pienen lapsen kokemusten kuuleminen lastensuojelussa. Sauli Hyvärinen & Tarja Pösö (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi 61. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Talvio, Markus & Klemola, Ulla (2017) Toimiva vuorovaikutus. Jyväskylä: PS-kustannus.

THL (2018) Tukihenkilöt ja -perheet. <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet.7.9.2018>.

Törrönen, Maritta & Heino, Eveliina (2013) Vastavuoroisuus sosiaalityössä. Teoksessa Eveliina Heino, Minna Veistilä, Päivi Hännikäinen, Teemu Vauhkonen & Nadezda Kärmeniemi (toim.) Vastavuoroiset ja voimaantumista tukevat käytännöt perhetyön kehittämisessä. Kotka: Koulutuskeskus Palmenia, Kotkan yksikkö.

Millaista elämäni olisi, jos äiti ja isä eivät käyttäisi alkoholia?

- kirjoituksia lasisesta lapsuudesta

Minna Ilva

Päivä, jonka olisin halunnut kokea: Äiti ja isä yhdessä, ei tappelua, vaan yhteistä ruuanlaittoa ja syömistä. Lapsi haluaa osallistua, uutta oppia ja saada itsevarmuutta perusasioihin. Olisin halunnut vanhempien huomiota ja yhteistä leikkimistä, tai edes sylissä pitämistä, läheisyyttä ja hellyyttä. Sitä perusturvaa nimenomaan, ei mitään muuta. (Majakka)

Alkoholin ongelmakäyttö lapsen näkökulmasta

A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminnassa olemme käyttäneet vahvoja ilmaisukeinoja herätellessämme aikuisia miettimään alkoholinkäyttönsä vaikutuksia lapsiin. Kampanjafilmissä kohtauksissa vanhemmasta tulee hirviö ja lapsen silmistä kuvastuu häätä. Kysymme: Kuinka pelottava olit humalassa? Toisessa filmissämme lapset ovat aikuisten orpokodissa, jossa heille osoitetaan vanhemmiksi päihtyneinä riitelevät aikuiset. Kysymme: Entä jos lapset saisivat valita vanhempansa? (Lasinen lapsuus 2021a.)

Luomamme mielikuvat eivät ole kaukana totuudesta, ne ovat totta. Kampanjamme pohjautuvat tarinoihin, joita on kerätty yli 30 toimintavuoden aikana lasista lapsuutta eläneiltä kaikenikäisiltä suomalaisilta. Olemme keränneet tarinoita myös kampanjoiden yhteydessä. Ne eivät ole vanhentuneet, vaikka etiketit pullon kyljessä ovat vuosikymmenten saatossa vaihtuneet. tarinat ovat ajatuksia, hätähuutoja, muistelmia nyt jo aikuisilta, jotka palaavat kertomuksissaan oman lapsuutensa mielenmaisemiin. Aika ei ole kullannut muistoja, mutta niihin on tullut surun, katkeruuden ja anteeksiannon sävyjä.

Voisimmeko oppia näistä tarinoista? Miten osaisimme paremmin vastata lapsen tarpeisiin perheissä, joissa päihtet ovat kaventaneet lapsen elintilaa ja kutistaneet tämän jopa näkymättömiin? Löytyisikö näistä ajatuksia siihen, millä voimme tukea vanhemmuutta ja vahvistaa lapsen osallisuuden tunnetta, kun perheessä on päihdeongelma? Artikkelini on jaettu tarinoista nouseviin teemoihin, joista on tiivistetty viisi ydinajatusta lapsia niin työssään kuin omassa lähipiirissään kohtaaville aikuisille. Viesti on se, että kuka tahansa

meistä voi olla lapsen elämässä käänteentekevä ja merkittävä aikuinen. Lasisen lapsuuden ei tarvitse olla tulevaisuutta määrittävä kohtalo.

Merkillepantavaa lapsuuden muistelmissa on se, että äärimmäisen harvoin niissä kerrotaan päihdeongelmaisen olevan hoidon piirissä. Tavallisimmin niissä kuvataan, että ryyp-pääminen on toistuvaa eikä turvattomuutta ja häpeää aiheuttava aikuinen ole halukas ongelmaa tiedostamaan tai ainakaan myöntämään. Juominen on voinut jatkua niin kauan kuin kirjoittaja lapsuudestaan muistaa. Siksi on ensiarvoisen tärkeää, että lapsen kokemus tulee kuulluksi, hänet otetaan työskentelyyn mukaan ja hän saa suoraa apua itselleen. On tärkeä muistaa, että lasta voidaan auttaa, vaikka vanhemman juomiseen ei pystyttäisi puuttumaan. Lapsen kokemuksen välittäminen vanhemmalle voi myös olla hoitoon motivoiva tekijä tai askel muutokseen lapsen turvallisen ja hyvän elämän turvaamiseksi.

Toiveissa tavallisia asioita

Vuosia sitten järjestämämme Lapsen ääni -kampanjan yhteydessä pyysimme nyt jo nuoriksi aikuisiksi kasvaneita jakamaan kokemuksiaan vanhemman juomisesta. Saimme lyhyessä ajassa sivustomme kautta tarinoita kaikkiaan 306 nimimerkiltä. Tämä artikkeli rakentuu näistä kirjoituksista. (Lasinen lapsuus 2021b.)

Kertomukset ovat synkkiä. Ne kertovat pelosta, yksinäisyydestä, väkivallasta, riidoista, arvottomuudesta, petetyistä lupauksista. On vaikea löytää niistä lohtua tai toivoa. Sil-tikin niihin on tärkeä palata ja nostaa sitä puolta, mitä kuulemme vähemmän: toiveita paremmasta.

Kokemusten lisäksi kysyimme tarinalomakkeella, millaista heidän elämänsä olisi, jos äiti ja isä eivät käyttäisi alkoholia. Vastauksissa kuvattiin sinänsä tavallisia, mutta merkityksellisiä asioita. Vaille jäämisen kokemukset olivat hyvin arkisia ja toiveet tavallisia: olisi lämmintä ruokaa, rauhallista, voisi katsoa telkkaria, saisi hyvät yöunet.

*Olisin varmaankin iloisempi enkä tuntisi jatkuvaa häpeää ystäväieni läsnä-
ollessa. Ei tarvitsi miettiä, onko hän kännissä, kun tulen kotiin. Ei tarvitsi
pelätä jatkuvasti hänen terveytensä puolesta. Katsoisimme telkkaria yhdes-
sä, hänen suosikkiohjelmiaan. Rikossarjoja. En itse pidä niistä, mutta kat-
son niitä, jotta saisin olla hänen seurassaan, Hän tekisi minulle kunnollis-
ta kotiruokaa ja jaksaisi itsekkin syödä vähän. (Surusilmä)*

Kirjoittajat eivät siis kaivanneet playstationeita, kanarianmatkoja eivätkä merkkivaattei-

ta – vaan pieniä asioita. Toimiva arki rakentuu ravinnoista ja ruokailusta, liikunnasta, ihmissuhteista ja tunteista, turvallisuudesta, leikeistä, harrastuksista ja luovuudesta, unesta ja levosta sekä rytmistä. Vaikka lista tuntuu hengästyttävältä, kaikki osa-alueet rakentuvat luonnollisesti jokapäiväisessä elämässä silloin, kun elämme arvojemme mukaista elämää emmekä kohtaa ylitsepääsemättömiä haasteita. Kun perhe kohtaa vastoinikäymisiä, on edellä mainituilla osa-alueilla useampia vajeita. Perhettä kohtaavat ammattilaiset voivat olla merkittävästi vahvistamassa sitä, että lapsen elämään saadaan lisää tavallisia arkisia asioita. Mieli ry:n Hyvä arki lapselle -lokikirjan avulla vanhemman kanssa voi käsitellä arjen ulottuvuuksia, hahmottaa pärjäävyyksiä ja laatia toimintasuunnitelmaa lapsen suotuisan kehityksen turvaamiseksi (Mieli ry 2019).

Ensimmäinen tarinoista nouseva huomio: Lapsi toivoo elämänsä tavallisia arkisia asioita.

Oltaisiinpa yhdessä

Vanhemman keskittyessä päihtymiseen hänen aikansa ja huomionsa ovat poissa lapselta. Tarinoissa tuodaan paljon esiin sitä, miten kiva lapsesta olisi olla vaan ja tehdä yhdessä asioita, kokkailla, ulkoilla ja harrastaa.

Tekisimme ihan normaaleja kotiaskareita, rentoutuksimme ja vaikka puuhailisimme ulkona jotakin yhdessä. Riittäisi pelkästään rauhallinen yhdessäolo ilman mitään suurempaa tekemistä. (Kaipaus)

*Olisi ihanaa, jos isä puhuisi kanssani ja osoittaisi kerrankin huomiota minun elämäni, asioihin ja ajatuksiini ilman, että siihen tarvitaan pari kielenkantoja avaavaa drinkkiä.
(Tuppisuun loppasuun tytär)*

Tutkimuskirjallisuudessa puhutaan usein suojaavista tekijöistä (esim. Velleman & Templeton 2016). Ne vähentävät läheisen päihteiden ongelmakäytöstä lapselle aiheuttamia haittavaikutuksia. Perheen sisäisiä suojaavia tekijöitä ovat mm. yhteiset harrastukset, vanhemman positiivinen kasvatustyyli, huomionosoitukset perheenjäsenten kesken, yhteiset ruoka-ajat ja suhteet sisaruksiin. Kodin ulkopuoliset harrastukset, sosiaaliset kontaktit ja koulumenestys suojaavat lasta perhekontekstin ulkopuolella. Auttamisen ja tukemisen kannalta suojaavat tekijät nousevat tärkeälle huomiolle perheissä, joissa sosiaaliset ongelmat usein monimutkaiseksi vyyhdiksi yhteen kietoutuneina uhkaavat lapsen hyvinvointia. Ensijajaisen tärkeää on selvittää lapsen elämässä vakavien riskien todennäköisyyttä, esimerkiksi perheen riittaisuutta, väkivallan eri muotojen esiintyvyyttä

ja päihneidenkäyttötapoja. Jos ja kun perheen vanhemmat eivät pysty tarjoamaan lapselle turvallista tekemistä, voi esimerkiksi tukihenkilötoiminnalla olla ehdottoman tärkeä sija lapsen elämässä.

Yli kymmenen vuotta sitten Lasinen lapsuus -toiminnan nuorille suunnattua verkkopalvelua perustettaessa kysyimme netissä nuorilta mm. siitä, mikä helpottaisi elämää. Eniten nuoret toivoivat väliaikaisia pakopaikkoja, joihin voi mennä, kun kotona on rankkaa. Tiedämme, että tukiperheille ja tukihenkilöille on suurempi tarve kuin mihin pystytään vastaamaan. Näiden tukitoimien rinnalla erilaiset helposti tavoitettavat avoimet lasten ja nuorten kohtaamispaikat, joissa on läsnä myös aikuisia, voivat yhtä lailla tarjota turvaa ja helpotusta lapsen elämään.

Toinen tarinoista nouseva huomio: Lapsi kaipaa yhdessä tekemistä aikuisen kanssa.

Huolet lapsen elämässä

Tavallista päihdeongelmaisen vanhemman kanssa elävälle lapselle on vanhemmasta, sisaruksista ja kodin askareista huolehtiminen. ”Vanhemman juominen on lapselle kohtuuton taakka kantaa”, nimimerkki ”haavoitettu” kirjoittaa ja jatkaa, että on vasta myöhemmin aikuisena terapiassa ymmärtänyt, että hänen ei olisi kuulunut lapsena ja nuorena kantaa sitä huolta isästä, mitä kantoi.

Myös perheessä, jossa on somaattisten sairauksien sijaan päihde- ja mielenterveysongelmia, voidaan lapsen asemaa tarkastella nuoren hoivaajan käsitteen näkökulmasta (Nenonen ym 2020). Nuori hoivaaja joutuu laittamaan omat fyysiset, sosiaaliset ja emotionaaliset tarpeensa toissijaisiksi vanhemman ollessa kyvytön huolehtimaan normaalisti hänelle kuuluvista tehtävistään. Nuorille hoivaajille lankeavia tehtäviä voivat olla kotitöiden ja sisarusten lisäksi raha-asiat ja vaikkapa lääkkeiden ostaminen, yhteydenpito sukulaisiin, vanhemman murheiden vastaan ottaminen sekä fyysinen huolenpito päihtyneestä vanhemmasta. Mitä varhaisemmassa vaiheessa lapsi joutuu huolehtijaksi ja taakankantajaksi, sitä enemmän se altistaa lasta tunnemaailman ja itsetunnon häiriöille.

Syytin pitkään itseäni siitä, että en pystynyt estämään vanhempieni juomista. Yritin kyllä kovasti. Minä ja veljeni piilottelimme pulloja, lantrasimme viinaa vedellä, kätkimme lompakoita perjantai-iltaisain ja yritimme samalla käyttäytyä vanhempien mieliksi. Näillä ei kuitenkaan ollut mitään huomattavaa vaikutusta. Juomista saa aina jostakin, jos janottaa. Vihasin viikonloppuja. Silloin en voinut kutsua kavereita käymään tai varsinkaan yökylään, koska pelkäsini että he näkisivät vanhempani joko humalassa tai

hirveässä krapulassa. Pysyttelin kotona viikonloppuina, koska pelkäsin että kotona tapahtuu jotakin juuri silloin kun en ole vahtimassa. Jos olin muualta kuin kotona, niin en pystynyt olemaan ajattelematta kotitilannetta. Olin koko lapsuuteni ja teinivuoteni hirveän ahdistunut alituisesta huolehtimisesta. Vasta noin vuosi sitten tajusin, etten ole vastuussa vanhemmistani. Se helpotti aikailla. (Peppi)

Nuoren hoivaajan riskinä on eristäytyä sosiaalisista suhteistaan, tulla kiusatuksi ja menestyä huonommin koulussa. Kun koti kehitysympäristönä ei voi tarjota lapselle sen piiriin luonnollisesti kuuluvaa hoivaa ja huolenpitoa, toisten kehitysympäristöjen – varhaiskasvatuksen sekä koulun ja niissä läsnä olevien aikuisten – merkitys lapsen tarpeisiin vastaamisessa kasvaa.

Kolmas tarinoista nouseva huomio: Kun vanhemmalla on päihdeongelma, lapsella on valtavasti huolia ja huollettavaa.

Kaikesta huolimatta rakkautta

On tärkeää muistaa, että perheessä voi olla rakkautta ja huolenpitoa päihdeongelmas- ta huolimatta. Perheessä voi olla kuivia, rauhallisia, rakkaudentäyteisiä ja iloisia hetkiä, päiviä, viikkoja ja jopa kuukausia. Olen kuullut tarinan, jossa ajoittain rankasti päih- teitä käyttävät vanhemmat olivat sopineet keskenään, että he eivät koskaan ole kotona las- ten läsnä ollessa päihtyneinä vaan vuorottelevat päihdekäyttöään toisaalla. Voidaan aja- tella, että vanhempien päihdeidenkäyttötyyli suojasi lapsia päihtymystilasta aiheutuvilta haitoilta.

Vaikka lapsuuttani varjosti vanhempien juominen, minulla on erittäin hyvät välit vanhempiini. Meistä on aina pidetty huolta ja meille on teh- ty selväksi, että meitä rakastetaan ja ettei juominen missään nimessä joh- du meistä... Mietin usein, miten meistä on tullutkin näinkin tasapainoisia ihmisiä sisarusteni kanssa, vaikka lapsuuttamme varjosti alkoholistivan- hemmat. Miten he onnistuivat näin hienoja ihmisiä kasvattamaan vaikka olivat itse usein niin kännissä etteivät olisi meitä edes lapsikseen tunnista- neet jos kadulla olisimme vastaan kävelleet. (Mariam)

Lapsen suurin voimavara on hänen perheensä. Kaikissa perheissä on myös vahvuuksia, joiden kautta vakavienkin ongelmien ratkaisemista tulisi lähestyä. Oikea-aikainen ja oi- keanlainen apu sekä vanhemmuuden tuki edesauttavat lapsen oikeuksien toteutumista myös perheissä, joissa on päihdeongelma.

Ymmärrys lapsisensitiivisyydestä on vuosien saatossa lisääntynyt päihde- ja aikuissosiaalityön piirissä. Lapset puheeksi -menetelmä on kehitetty vahvistamaan lapsen hyvinvointia silloin, kun perheessä on haavoittuvuuksia. Lapset puheeksi -menetelmän lähtökohdaksi on lapsen arjen sujuminen. Siinä haetaan vanhemman kanssa yhteistä ymmärrystä niistä tekijöistä, jotka edistävät lapsen hyvää arkea. Tilannetta katsotaan aina lapsen näkökulmasta, vahvistetaan hyvää ja pyritään ennaltaehkäisemään ongelmia.

Päihdeongelmaan liittyy valtava määrä häpeää ja syyllisyyttä, jotka vielä valitettavan usein kulkevat monen sukupolven ketjussa. Häpeä tuntuu moninkertaiselta, kun vanhempain jatkaa päihderiippuvaista elämäntapaa. Pettymys itse on valtava, kun – toisin kuin oli ajatellut – ei pystynytään tarjoamaan lapselleen parempaa elämää kuin on itse lapsuudessaan kokenut. Häpeästä ja epäonnistumisen tunteesta vapauttaminen riittävän hyvää vanhemmuutta tukemalla voi lisätä motivaatiota hoitoon sitoutumiseen. Meidän tulee tarkastella omaa suhtautumistamme päihdeongelmien kanssa kamppailevaan vanhempaan ja kohdata hänet kunnioittavasti ilman leimaavuutta ja tuomitsevuutta. Kutsomme asiakastamme päihdeäidiksi vai äidiksi, joka sairastaa päihderiippuvuutta? Siinä on eroa.

Neljäs tarinoista nouseva huomio: Päihdeongelmasta huolimatta perheessä voi olla lämpöä ja huolenpitoa.

Saatteeksi sinulle, joka kohtaat

Usein kuulee puhuttavan päihdeäideistä, mutta myös päihdeperheen lapsesta. Olemme Lasinen lapsuus -toiminnassa tietoisesti ja päättäväisesti koettaneet kitkeä näitä termejä pois kielenkäytöstä. Mielestämme päihdeperhe-sana asettaa lapsen uhrin asemaan ja stigmatisoi kaikki perheen jäsenet päihdeongelman kantajiksi. Ehdotamme, että puhuttaisiin lapsista, joiden perheessä on päihdeiden ongelmakäyttöä, päihdeongelmia tai päihderiippuvuutta.

Ongelmakäyttö vaikuttaa kaikkiin lähellä eläviin, mutta eri tavoin. Jokaisen perheenjäsenen tulisi saada apua omaehtoisesti huolimatta siitä, onko päihdeongelmainen itse motivoitunut hoitoon. Myös lapsen tulee saada tuoda esiin omaa tilannettaan: Millaista se on minulle, mitä tietoa minä kaipaisin, mikä helpottaisi minun oloani? Mikä auttaisi minua?

Hankalilta tilanteilta on helppo sulkea silmät, koska perheen tilanteeseen on vaikea puuttua. Varsinkin, kun vanhemmat valehtelevat. Harva alkoholi- ja liikaa käyttävä myöntää sen kysyttäessä. Toivoisin, että lapsia koh-

taavat työntekijät kiinnittäisivät huomiota perheen tilanteeseen. Asiaa voi myös kysyä lapsilta itseltään. Luulen, että moni lapsi odottaa, että joku aikuinen huomaisi ja pelastaisi. (Crystal)

Miten tulisi toimia, jos lapsi kertoo, että kotona vanhemmat juovat liikaa? Tärkeintä on pysähtyä lapsen kertoman äärelle, olla sivuuttamatta sitä, mitä lapsi haluaa viestittää. Vaikka asia tuntuisi itselle vaikealta, ei se riitä syyksi jättää lapsen kertomaa huomiotta eikä myöskään syyksi pyytää lasta kertomaan asiasta jollekin toiselle ammattilaiselle. Lasta täytyy voida kannustaa ja rohkaista sillä hetkellä, koska uutta tilaisuutta ei välttämättä tule. Jos lapselle vastataan, että nyt ei ole aikaa tai joku muu osaa auttaa paremmin, asia voi lukkiutua lapsen mielessä pitkäksi aikaa eikä hänellä välttämättä ole uskallusta avata asiaa uudemman kerran jollekin toiselle.

Toinen seikka, mikä saattaa aiheuttaa meillä aikuisilla asian välttelyä, on sinnikäs ratkaisukeskeisyysemme. Lapsen tilanne ei välttämättä vaadi meiltä ongelmanratkaisua heti. Jos tilanne aiheuttaa suurta huolta ja lapsen hyvinvointi ja terveys ovat uhattuna, silloin on toimittava heti. Tällöin täytyy olla yhteydessä lastensuojeluun ja antaa lapsen asia viranomaisen selvitettäväksi. Useimmiten kuitenkin lapsen kertomiin asioihin ja tilanteeseen ei tarvitse olla valmiita vastauksia. Voit kertoa lapselle, miten tärkeää on, että hän kertoo asian juuri sinulle, ja että voitte miettiä yhdessä, mitä voisitte tehdä, että lapsella olisi parempi olla. Voit kannustaa ja rohkaista lasta, kiittää siitä, että hän on uskaltanut tästä avautua, esittää tarkentavia kysymyksiä ja auttaa lasta sanoittamaan tilannetta. Vältä kuitenkin sanojen asettamista lapsen suuhun tai tilanteen ylitulkitsemista. Vahvista lapselle, että kaikki tunteet ovat sallittuja. Hän voi ja saa tuntea tilanteessa pelkoa, epävarmuutta, surua, pettymystä, vihaa ja myös rakkautta. Lasta voi auttaa tunteiden tunnistamisessa. Siinä voi käyttää apuvälineitä, kuten vaikkapa valmiita kuvia, ja lasta voi myös pyytää piirtämään, miltä hänestä tuntuu, kun vanhempi juo (Lasinen lapsuus 2021c). Käytännönläheistä materiaalia vanhemman oman päihteidenkäytön käsittelemiseksi lapsen kanssa on myös helposti saatavilla (Solantaus 2010)

Kolme asiaa olisi tärkeää viestittää lapselle, kun hän kertoo vanhemman tai jonkun toisen läheisen aikuisen juovan liikaa ja siitä aiheutuvista ikävistä asioista tai tunteista. Yksi on se, että juominen ei ole lapsen syy eikä lapsen tarvitse kantaa häpeää aikuisen käyttäytymisestä. Häpeän hälventäminen on keskeistä, jotta lapsi uskaltaa avata omaa tilannetta kodin ulkopuoliselle aikuiselle ja ottaa apua vastaan. Toiseksi onkin tärkeä kertoa lapselle, että hän ei ole tilanteessa yksin. Monesti lapsi saattaa ajatella, että ei ole muita, joille käy näin. Vaikka jokaisen lapsen tilanne on ainutlaatuinen, tieto siitä, että on toi-

siakin lapsia, joilla on kotona vastaavanlaista, voi auttaa selviytymisessä. Kolmanneksi on tärkeää sanoa lapselle, että häntä voidaan auttaa siinäkin tapauksessa, että vanhempi ei ole valmis myöntämään ongelmaa ja hakemaan itselleen apua. On myös hyvä saattaa lapsen tietoon, että ei ole lapsen tehtävä koettaa saada juomista loppumaan.

Sinulla ei tarvitse olla erityistä asiantuntemusta päihteistä auttaaksesi ja tukeaksesi lasta, jolle päihteidenkäytön keskellä eläminen on arkipäivää. Riittää, kun olet lasta varten niin, että hän tuntee tulleen huomioduksi ja kuulluksi. Lapsella saattaa olla paljonkin kysymyksiä vaikkapa alkoholismista ja siitä, miksi aikuinen ei vaan voi lopettaa, vaikka lupaa niin. Lupausten pettäminen onkin valitettavan tavallista perheissä, joissa vanhemmalle on kehittynyt riippuvuus. Jatkuvaan juomiseen kuuluu usein erilaisia kausia ja retkahduksia. Näihin liittyviin kysymyksiin on hyvä pystyä vastaamaan lapselle. Lapselle voi avata, että lupausten pettäminen ei johdu siitä, etteikö vanhempi rakastaisi lastaan, vaan alkoholiriippuvuus on sairaus, joka saa aikuiset käyttäytymään tavoilla, joita on vaikea ymmärtää ja ennakoita.

On hyvä muistaa, että lapsilla on myös paljon muita asioita, joista he haluavat jutella aikuisen kanssa, mihin kotona ei tarjoudu mahdollisuutta. Lasisen lapsuuden ohjatuissa nuorten vertaistukiryhmässämme on jaettu meikkivinkkejä vanhojen tansseihin ja pohdittu tulevia opiskeluvaihtoehtoja (Lasinen lapsuus 2021d). Lapsen huolia ja tarpeita ei tule jatkuvasti määrittellä vanhemman päihdeongelman kautta.

Valitettavasti usein työskennellessämme nuorten kanssa kuulemme heiltä, että nuori on kohdannut lukuisiakin ammattiauttajia elämänsä aikana, mutta tilanne ei ole muuttunut. On jäänyt käsitys, että nuori ei ole näissä kohtaamisissa välttämättä tullut aidosti kuulukuksi. Kohtaamisen laadun merkitystä ei voi siis kyllin korostaa. Siihen valmistautumisessa ja opettelussa on hyvä myös käsitellä omia päihteisiin liittyviä asenteita ja tunteita. Ennakkokäsityksemme, asenteemme ja omat kokemuksemme vaikuttavat alitajuntamme kautta siihen, miten me toimimme eri tilanteissa, joskus jopa vaistojemme viettävinä. Tässäkin olemme ylisukupolvisuusksymysten äärellä. Miten sinun lapsuudessasi käytettiin alkoholia, ja miten sinä suhtaudut alkoholinkäyttöön nykyään? Saitko sinä rakkautta ja huolenpitoa lapsena?

Tässä kirjassa olemme saaneet lukea lapsen myönteisen tunnistamisen peruseriaatteista: tutustumisesta, tunnistamisesta ja tukemisesta. Vanhemman päihdeongelman taakkaa kantavan lapsen kohtaamista ja tukemista voi ajatella näiden myönteisen tunnistamisen periaatteiden kautta. Ensimmäiseksi on tärkeä rakentaa luottamusta lapsen kanssa

ja osoittaa, että juuri sinä voit olla turvallinen aikuinen lapsen elämässä. Tunnistaminen voi tarkoittaa sitä, että sinä kuuntelet ja otat vastaan sen, miten lapsi kertoo omasta arjestaan, ajatuksistaan ja tunteistaan. Tukeminen on lapsen huoliin, huolenpidon ja rakkauden tarpeisiin vastaamista ja lapsen pystyvyyden vahvistamista. Lapsen täytyy saada kuulla olevansa tärkeä. Sinä voit antaa lapselle tämän kokemuksen.

Lopuksi viides tarinoista nouseva huomio: Lapsi haluaa tulla huomioituksi ja kuulluksi, rakastetuksi ja hoivatuksi omana itsenään.

Lähteet

Lasinen lapsuus (2021a) Kampanjafilmit Youtube-kanavalla. A-klinikkasäätiö <http://youtube.com/user/lasinenlapsuus>

Lasinen lapsuus (2021b) Tarinoita lasisesta lapsuudesta. A-klinikkasäätiö <https://lasinenlapsuus.fi/tukea/tarinoista-tueksesi>

Lasinen lapsuus (2021c) Puheeksioton välineitä lasten ja nuorten kanssa työskentelyyn. A-klinikkasäätiö <https://lasinenlapsuus.fi/tyohosi>

Lasinen lapsuus (2021d) Lasisen lapsuuden palvelut nuorille, joita läheisen aikuisen päihteidenkäyttö mietityttää. A-klinikkasäätiö <https://lasinenlapsuus.fi/nuorelle>

Mieli ry (2019) Hyvä arki lapselle -lokikirja. https://mieli.fi/sites/default/files/inline/materialit/hyva_arki_lapselle_lokikirja.pdf

Mieli ry (2021) Lapset puheeksi -menetelmä. <https://mieli.fi/kehitt%C3%A4mistoiminta/lapset-ja-nuoret/toimiva-lapsi-perhe-ty%C3%B6/lapset-puheeksi-lp-menetelm%C3%A4>

Nenonen, Tellervo & Heino, Malla & Hedman, Lilli & Klemetti, Reija (2020) Lapset ja nuoret perheenjäsenten hoivaajina. Kouluterveyskyselyn 2019 tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 24/2020. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-548-3>

Solantaus, Tytti (2010) Miten huolehdin lapsistani? : Käsikirja vanhemmille, joita oma päihteidenkäyttö askarruttaa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085198>

Velleman, Richard & Templeton, Lorna (2016) Impact of parents' substance misuse on children: An update. *BJPsych Advances*, 22, 108–117.

”Että välitetään lapsista paljon” – rakkaus ja huolenpito lastensuojelussa

Susanna Kalliola ja Sari-Anne Paaso

Johdanto

Lapset peräänkuuluttavat rakkautta, joka on lapsille ihmissuhteita ja aikuisten tekoja lapsen hyväksi. He peräänkuuluttavat aikuisia, jotka huolehtivat ja välittivät lapsista ja rakkastavat heitä.

Miten kaikki lasten kanssa työskentelevät aikuiset voivat osoittaa lapselle välittämistä ja huolenpitoa? Millainen on kiltti aikuinen? Mitä aikuinen voisi lasten mielestä tehdä, että lapsella olisi rakastetumpi olo? Millaisia työntekijöitä lapset toivovat? Entä kuuluuko rakkaus lastensuojeluun?

Rakkautta tarvitaan hyvän ja tasapainoisen kehityksen ja kasvun turvaamiseksi. Lastensuojelulain neljännessä pykälässä todetaan yhdeksi lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi se, että lapsella on mahdollisuus saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon. Periaate sisältää samoja asioita, joita lapset itsekin sanoittavat tarvitsevansa. Huolenpito on lapselle oikeus, entäpä rakkaus? Huolenpitoon voi aikuisten olla helpompi tarttua, mutta rakkaus lastensuojelussa voi tuntua vaikealta ja kipeältäkin aiheelta. Kasvun ja kehityksen perustarpeena se on kuitenkin niin tärkeä asia, että siitä on silti uskallettava puhua. Tehtävämme on vaalia rakkautta ja huolenpitoa yhteiskunnassamme ja kaikissa palveluissamme niin, että ne koskettavat jokaista lasta.

Kun puhumme rakkaudesta ja huolenpidosta, on oleellista tarkastella niitä lasten näkökulmasta: mitä rakkaus ja huolenpito on lasten mielestä ja mitä aikuiset voivat tehdä, jotta lapsilla olisi rakastettu olo ja he tulisivat huolehdituiksi. Aina on myös syytä muistaa jokaisen lapsen yksilöllisyys ja henkilökohtaiset toiveet ja tarpeet. Kun haluamme tietää mitä yksittäinen lapsi tarvitsee kokeakseen olonsa huolehdituksi ja rakastetuksi, on tarpeen kysyä asiaa juuri häneltä, vaikka pystyisimmekin aikuisina yleistämään lasten tarpeita myös erilaisen tiedon ja tutkimuksen pohjalta. Osallisuus on käytännössä sitä, että jokainen lapsi omana itsenään tulee kuulluksi ja otetuksi vakavasti omine tarpeineen ja toiveineen. Kun lapset saavat itse olla kertomassa toiveistaan ja tarpeistaan niin silloin aikuisten on mahdollista toimia ja tarjota niin lastensuojelun asiakkaana, kuin muissa palveluissa oleville lapsille juuri kyseisin lapsen lapsennäköistä rakkautta ja huolenpitoa.

Tässä artikkelissa käsittelemme rakkautta ja huolenpitoa alle 12-vuotiaiden, sijaishuollon perhehoidossa asuvien lasten näkökulmasta. Artikkelissa olevat lainaukset ovat autenttisia lasten ajatuksia, jotka on koottu 6–12-vuotiaille järjestetyissä Salapoliisipäivissä¹ ja 3–5-vuotiaiden Kirahvitoiminnassa².

Tähän artikkeliin olemme kirjoittaneet lasten antamia neuvoja, miten aikuiset voivat käytännössä osoittaa rakkautta ja huolenpitoa. Neuvot ovat lastensuojelun sijaishuollossa asuvien lasten antamia, mutta ovat yhtä lailla kaikille lapsille elintärkeitä ja sovellettavia muissa palveluissa ja elinympäristöissä.

Rakkaus puheeksi lasten kanssa – työskentelyä teeman parissa

Lattialle on levitetty iso paperi. Olemme aloittamassa Rakkaus-aiheista Salapoliisipäivää yhdessä lastensuojelun perhehoidossa asuvien 6–12-vuotiaiden lasten kanssa. Lapset on kutsuttu auttamaan käsinukke Mäyrää, joka asuu lasten tavoin sijaisperheessä ja haluaa lasten auttavan häntä. Tällä kertaa Mäyrää mietityttää, mitä rakkaus on ja millaisia toiveita lapsilla on rakkauden suhteen.

Paperiin ilmestyy sydämiä ja tekstiä. Yksi lapsista toteaa, että aihe vähän hävettää, mutta jatkaa silti ison ja kauniin sydämen piirtämistä. Rakkaus on lasten mielestä ruokaa, välittäviä aikuisia ja yhdessä tekemistä. Se on vastavuoroista. Jatkamme päivää rakentamalla Mäyrälle majan, jossa on turvallista. Lapset haluavat, että Mäyrän ei tarvitse olla siellä

1. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/lapset/>

2. <https://pesapuu.fi/toiminta/lapset-ja-nuoret-kehittajina/pienetlapset/>

yksin. Siellä on paljon ystäviä ja Mäyrän kahdet vanhemmat. On tärkeää saada lupa rakastaa kahta perhettä.

Päivä jatkuu niin, että pahvilaatikoista rakennetaan koneita, jotka osoittavat rakkautta. Yksi lapsista haluaa rakentaa Mäyrälle kodin: ”Kummatkin vanhemmat asuu siellä. Mäyrän koko elämä asuu siellä. Asuu vanhemmat, sijaisvanhemmat ja sukulaiset.” Toinen lapsi kommentoi: ”Mäkin haluan tommosen (kodin)!” Lapset saavat kirjoittaa myös rakkausohjeita aikuisille. Yhden lapsen toive on, että äiti ei huutaisi. Yksi taas kiteyttää varmasti ihan jokaisen lapsen toiveen: ”että välitetään lapsista paljon!”

Vuodesta 2013 alkaen Salapoliisi Mäyrä on saanut ympäri Suomen apua sadoilta lapsilta. Mäyrä on halunnut tietää, mitä lapset ajattelevat lastensuojelusta ja siitä, millainen on hyvä ja turvallinen elämä ja arki. Kerta toisensa jälkeen lasten toiveet kiteytyvät muutama tärkeimpään asiaan. Toiveena on saada elää turvassa ja niin, että aikuiset huolehtivat lapsen perustarpeista. Lapset toivovat sellaista elämää, jossa jokaisella lapsella on ruokaa, koti ja mahdollisuus nukahtaa turvallisesti.

Lapset kiintyvät Mäyrään ja auttavat häntä mielellään samaistumalla hänen kokemuksiinsa. Lapset voimaantuvat, kun he saavat itse toimia auttajina autettavana olemisen roolin sijaan. Salapoliisipäivissä lapset ovat asiantuntijoita aikuisten avustamina. Ihmetellen katsomme aikuisina, kuinka lapset heittäytyvät Mäyrän auttamiseen ja haluavat antaa sille itsekin hellyyttä ja huolenpitoa. Voi sitä halien ja silysten määrää, jota Mäyrä on vuosien varrella saanut! Sydämeen ovat jääneet myös kysymykset, joilla lapsi on halunnut varmistaa, että Mäyrästä huolehditaan myös sitten, kun lapset eivät ole siitä itse huolehtimassa. Saahan Mäyrä varmasti ruokaa? Eihän sen tarvitse nukkua yksin? Saahan se kertoa aikuiselle, kun pelottaa?

Ihan samoja toiveita turvallisesta arjesta, huolehtivista aikuisista ja riittävästä ruuasta ja omasta sängystä on myös pienemmillä lapsilla. Kirahvityössä kehitämme lastensuojelua yhdessä 3–5-vuotiaiden kanssa, ja olemme saaneet todeta, että vaikka pienemmät lapset ilmaisevat itseään vähemmillä sanoilla kuin koululaiset, heidän tärkeinä pitämänsä asiat ovat tismalleen samoja. Myös ihan pienet lapset kykenevät ilmaisemaan toiveitaan huolenpidosta ja rakkaudesta monin eri tavoin, kuten leikin ja taiteen keinoin, kunhan me aikuiset uskallamme heittäytyä kuulemaan.

Missä rakkaus tuntuu?

Se tuntuu hyvälle, kun leikkii tai tekee jotain kivaa. Se tuntuu parhaalle.

(Kirahviryhmäläinen)

Rakkaus tuntuu sydämessä. (Salapoliisiryhmäläinen)

Perustarpeet eivät ole itsestäänselvyksiä

On tärkeää, että on ruokaa ja oma sänky.

Sijaishuollossa asuvat lapset nostavat jatkuvasti esiin perustarpeiden tärkeyden. Turvalinen koti, ruoka, uni ja oma sänky toistuvat lasten puheissa monin tavoin. Kun perustarpeista on huolehdittu, lapsilla on paremmat mahdollisuudet kokea olevansa turvassa.

Koti on lapsille tärkeä ja määrittää lapsen identiteettiä. Lapset korostavat paljon turvallisen kodin merkitystä. Sijoitetulle lapselle koti ei ole ollenkaan helppo ja yksiselitteinen asia. Mitä jos koti ei olekaan ollut turvapaikka ja koteja on monia?

Keskusteluissa lasten kanssa on selvinnyt, että ei ole niin väliä, vaikka koteja olisi monta, kunhan jokaisella lapsella on koti, jossa on ruokaa, sänky ja kilttejä aikuisia. Lasten mielestä koteja ei tarvitse panna paremmuusjärjestykseen. Aikuiset kuuluvat kotiin ja erityisesti sellaiset kiltit aikuiset, jotka huolehtivat, rakastavat, eivät lyö eivätkä huuda lapsille.

Perustarpeista puhuttaessa ruuasta huolehtiminen on tärkeää. Kun puhuimme Salapoliisi- ja Kirahvipäivässä rakkaudesta ja siitä mitä se on, lapset vastasivat sen olevan ”ruokaa”, ”terveellistä ruokaa” ja sitä, että aikuinen ”tietää mist ruuast tykkää”. Pitkin vuosia yhteisissä kehittämissäpäivissämme lapset korostavat ruuan merkitystä niin paljon, että olemme antaneet ruualle kaikissa lasten tapaamisissa erityisen paikkansa ja merkityksensä. Päiviin kuuluu aina yhdessä syöminen ja herkuttelu. Yhteinen ruokahetki on huolenpidon osoittamista. Erään lapsen sanoin: ”Kukaan ei voi pärjätä ilman ruokaa.”

Ruoka voi olla erityisen tärkeää siksi, että sitä ei ole aina ollut. Esimerkiksi eräs aikuisutunut lastensuojelun kokemusasiantuntija kertoi, että oli nelivuotiaana joutunut useasti etsimään päivällistä roskiksista. Toinen kertoi syöneensä kylmää hernekeittoa suoraan purkista, jos ruokaa ylipäätään oli kotona.

Muistammehan ammattilaisina huolehtia, että lapsen ei tarvitse olla tapaamisessa nälissä. Vaikka lapsi ei olisikaan nälkäinen, pieni välipala tapaamisen alussa voi olla lapselle erityisen tärkeä merkki huolenpidosta.

Riittävän ruuan lisäksi lapset puhuvat usein turvallisesta nukahtamisesta. Turvalliseen nukahtamiseen liittyy lasten mielessä aikuinen turvan tuojana ja tärkeät iltarutiinit. Aikuinen osoittaa lasten mielestä rakkautta lukemalla iltasadun ja antamalla iltahalin tai -pusun ja myös antamalla lapselle mahdollisuuden tulla aikuisen luo, jos yöllä pelottaa.

*Esimerkiksi, jos näkee painajaista voi mennä äidin tai isän luo nukkumaan.
– – voi laittaa iltasadun uudelleen tai pyytää jotain aikuista lukemaan.*

Eräs kokemusasiatuntija kertoi, että nukkuminen pelotti, koska koskaan ei tiennyt, miten pahasti olohuoneessa tapellaan tai oliko äiti siellä edes elossa. Ihminen, jolla ei ole omakohtaista kokemusta nälästä tai väkivaltaisesta kodista, ei välttämättä tule ajatelleeksi perusasioidenkin, kuten ruuan ja rauhassa nukkumisen, tärkeyttä. Me aikuiset emme saisi koskaan pitää näitä asioita itsestään selvinä emmekä unohtaa kysyä lapsen omaa kokemusta niistä.

Turvallisia, kilttejä ja välittäviä ihmissuhteita

Kiltit aikuiset käyttäytyy hyvin eikä huuda lapsille.

Lapset toivovat, että aikuiset huolehtisivat siitä, että lapsi saa elää turvassa eikä tarvitsisi elää peläten ja aikuisten asioista huolehtien. Turvallisuus on lapsille sekä tieto että tunne siitä, ”ettei ole vaarallista” ja että ”pidetään yöllä ovet kiinni”. Sijaisperheissä asuvat lapset ovat kuvailleet turvallisuutta näin:

*Vaikka sitä, että jos pelottaa, niin voi mennä sanomaan siitä aikuiselle.
Joku on sun vieressä.
Jos on tosi kova nälkä, niin voi kysyä voidaanko mennä ostamaan ruokaa.*

Aikuisten rooli turvallisuuden tuojana on tärkeä, silloin kun lasta pelottaa. Lasten mielestä ”aikuiset voivat tuoda hyvän olon. Ja sitten saa hyvän mielen” ja ”aikuisten kanssa voi jutella, mikä pelottaa”. Lasta auttaa myös, jos aikuinen ”voi olla vieressä”.

Lasten mielestä huolenpidosta kertoo myös apu, joka on saatavilla. Lasten mielestä rakkautta kuvasti se, että ”lohdutetaan” ja ”autetaan”. Aikuisten siis tulee olla saatavilla ja lähellä sekä osoittaa mielenkiintoa ja ymmärtämystä lasta ja lapsen ajatuksia ja avuntarpeita kohtaan. Kysymme lapsilta myös, mistä tietää, että aikuiset välittävät ja huolehtivat. Lapset vastasivat, että ”on säännöt” ja ”asetetaan rajat”.

Lastensuojelun sijaishuollossa asuvien lasten perhekäsitykset saattavat olla erilaisia ja ki-

muranttejakin. Lapsen mieleen mahtuu useita läheisiä – vaikkapa myös kahdet vanhemmat. Tai lapsen mielessä saattaa olla vanhempi, jota ei voi tai saa tavata, tai sisarus, joka asuukin eri perheessä. Lapset kantavat itselleen tärkeitä ihmisiä ja lemmikkejä mielessään, aivan niin kuin aikuisetkin, – myös niitä ihmisiä, jotka ovat joskus saattaneet satuttaa.

Perhe on tosi tärkeä. On tärkeää, että perheessä on ystävällinen ilmapiiri ja ollaan reiluja.

On tärkeää, että voi olla kaksi äitiä ja isää.

On tärkeää, että on ystäviä.

On tosi tärkeää ystävät.

Lapset nostavat usein esiin ystävät ja huolehtivat siitä, että kukaan ei jäisi yksin. Useampi lapsi on miettinyt ja kysellyt, kuka huolehtii Mäyrästä ja onhan Mäyrällä varmasti ystäviä. Lapset toivoivat myös Salapoliisi Mäyrästä tehdyn tehtäväkirjan kanteen Mäyrälle oman ystävän, ettei Mäyrän tarvitsisi olla yksin. (Paaso & Vario 2016.) Lapset myös saavat yhteisissä kehittämispäivissämme paljon iloa muista lapsista, joilla on sama elämäntilanne. He saattavat olla helpottuneita ymmärtäessään, että he eivät olekaan ainoita sijoitettuja lapsia. Vertaisuus on voimaannuttavaa lapsille ja myös se, että voi olla oma itsensä ilman huolta siitä, että joutuu kamalasti selittelemään. Ystävät ja ystävällisyys auttavat lasta.

Yhteinen tekeminen ja leikki

Hyvässä (sijais)perheessä leikitään lapsen kanssa.

Lapset liittivät rakkauteen myös yhteisen toiminnan aikuisten ja toisten lasten kanssa. Lapset mainitsivat yhteisen oleilun, yhteisen leikin ja vaikkapa kirjan lukemisen yhdessä – ylipäätään rennon ja hyvän ilmapiiriin perheessä. Lapselle leikki merkitsee jaettua iloa aikuisen kanssa.

Ollaan yhdessä ja hassutellaan.

Rakkaus on aikaa vanhempien kanssa.

Yhdessä leikkimistä.

Saa olla toisien lapsien kanssa.

Perheessä pitää olla leikkiä.

Jokaiselle lapselle pitää olla riittävästi aikaa.

Luetaan yhdessä kirjaa.

Leikki on lapselle mukavaa ajanvietettä, mutta myös paljon enemmän. Se on hyödyllistä ja jopa elintärkeää. Leikin avulla lapsi oppii vuorovaikutuksen ja yhdessä toimimisen pelisääntöjä sekä tunteiden ilmaisua ja säätelyä. Ilon lähteenäkin leikki on arvokasta. Yhdessä aikuisen kanssa koettu ilo tuo lapsen elämään kokemuksen aikuisesta, joka välittää. (Mäkelä & Vario 2020, 56–58). Salapoliisitoiminnassa mukana olleet lapset ovat itse halunneet mainita yhteisen leikin aikuisten kanssa yhdeksi hyvän perhehoidon laatu-riteeriksi (Lasten laatusuositukset perhehoitoon).

Leikki ei siis ole mitä tahansa ajanvietettä. Se on myös jokaisen lapsen oikeus (Lapsen oikeuksien sopimus, artikla 31). Meidän tulee aikuisina ja työntekijöinä varmistaa jokaisen lapsen mahdollisuus omistaa leluja ja saada leikkiä niillä. Tämäkään ei ole itsestään selvää kaikille lapsille. Huolenpitoon kuuluu se, että lapsi saa leikkiä niin paljon kuin sielu sietää. Joten aikuinen, jos lapsi ei jostain syystä leiki, selvitä, mitä on taustalla. Joskus kodin ahdistavan ilmapiirin takia lapsi ei pysty leikkimään. Voi myös olla, että lapsella ei ole leluja, eikä kukaan koskaan leiki hänen kanssaan.

Lasten mielestä hyvä työntekijä on sellainen, joka myös leikkii. Leikki mahdollistaa yhteyden luomista lapseen ja tavoittaa pientenkin lasten kokemusmaailmaa. Sosiaalisuus kaipaava lisää leikkiä, se on lapsen auttamista ja lapsen tapa käsitellä asioita ja olla vuorovaikutuksessa. Leikki auttaa vahvistamaan aikuisen ja lapsen välistä suhdetta, tuo turvaa ja rakentaa luottamusta. Se voi mahdollistaa lapselle uskalluksen puhua luotettavalle aikuiselle. Leikki lapsen kanssa on rakkauden teko lapselle. (Korpilahti, Kettunen, Nuotio, Jokela, Nummi & Lillsunde 2019, 115.)

Tänään on leikitty. Ponileikit oli parasta. Oli kivaa leikkiä. Tämä on vaikeaa, kun tehdään ja kirjoitetaan. Nyt en jaksa enää. Loppu.

(Kirahviryhmään osallistuneen lapsen palaute)

Mistä tietää, että aikuinen rakastaa?

Siitä, kun mä oon niin söpö.

Rakkautta ei välttämättä aina ymmärrä eikä sitä pysty aina sanoin selittämään. Lastensuojelussa rakkauteen saattaa kuulua myös monenlaisia ristiriitaisiakin tunteita. Se ei ole pelkkää vaaleanpunaista hyvää oloa. Oma rakas ihminen, joka sanoo rakastavansa, on saattanutkin kohdella kaltoin.

Rakkaus konkretisoituu lapsille rakkauden tekoina. Lapset ilmaisevat toiveensa päästä syliin, saada hellyyttä ja haleja. Syli voi myös laukaista lapsessa pettymyksen, koska syli

ei aina ole ollut turvallinen, ja joskus myös surun, koska syliin ei ole päässyt, vaikka olisi kuinka toivonut.

Rakkautta on, kun pääsee syliin

Lapset mainitsivat myös muita hellyyden osoittamisen muotoja, kuten silittäminen ja rapsuttelun. He toivoivat lisäksi, että aikuiset muistaisivat ilmaista välittämistään ja rakkautaan sanoin. Rakkaus ilmenee myös lasta arvostavana kielenkäyttönä.

Kerrotaan että rakastaa.

Kun kuulee: Rakastan sua.

Aikuinen sanoo olet rakas.

Rakkautta on lasten mielestä myös se, että ”ei huuda” tai ”pyytää kiltisti.”

Millaisia rakkauden tekoja voimme työntekijöinä tehdä? Sanamme eivät saa olla epäaitoja tai väkinäisiä. Jokaisesta lapsesta voimme varmasti kuitenkin puhua arvostavasti ja kauniisti. Voimme puhua kunnioittavasti myös hänen vanhemmistaan, vaikka emme ymmärtäisikään vanhempien tekoja lasta kohtaan. Eikö sekin voi olla rakkautta, että olemme läsnä ja annamme lapselle mahdollisuuden aitoon kohtaamiseen, osallisuuteen ja puhumiseen? Työntekijän avoimet korvat, lempeät silmät ja avoin sydän ovat rakkauden tekoja, jotka kantavat lasta siinä hetkessä, sekä myös pidemmälle. Osallisuudella ja kauniilla kohtelulla on pitkäkestoiset vaikutukset käsitykseen itsestä ja kokemukseen elämästä.

Lopuksi

”Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty,
hänen ei tarvitse pelätä.

Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty,
hän saa olla oma itsensä
ja tulee kuulluksi ja kohdatuksi.

Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty,
hän voi kokea olevansa rakastettu
ja uskaltaa itsekin rakastaa.

Kun lapsi on turvassa ja hyväksytty,
hänellä on kaikki maailman mahdollisuudet.”

Pesäpuun teemavuoden 2020 runo

Lapset puhuivat rakkaudesta ja huolenpidosta rohkeasti ja monipuolisesti. Heille aihe ei ollut tabu, joskin varmasti myös vaikea ja ristiriitainen. Lapsille rakkaus ja huolenpito on turvassa elämistä, ruuan ja unen riittävyttä, oikeutta kertoa mitä on mielessä, mahdollisuutta leikkiä ja mielekästä tekemistä, hellyyttä ja ymmärtämystä – asioita, jotka ovat lapsille myös Lapsen oikeuksien sopimuksen ja lastensuojelulain mukaisia oikeuksia. Rakastetuksi tuleminen kokemus on tärkeää ihan jokaiselle lapselle ja ehkä vielä tärkeämpää niille lapsille, jotka eivät voi asua syystä tai toisesta omien vanhempiensa kanssa.

Rakkaus ja huolehditukseksi tuleminen eivät ole lapsille vain tunne, vaan erilaisia aikuisille osoitettuja toiveita teoista, joista lapselle tulee hyvä olo ja joiden myötä lapsi saa turvassa kasvaa täyteen ja omaan persoonalliseen mittaan. He peräänkuuluttavat kilttejä aikuisia, jotka huolehtivat lapsista. Aikuisia, jotka välittävät ja osoittavat rakkauttaan lasten toivomin teoin ja sanoin. Aikuisia, jotka ovat kiinnostuneita lapsista ja lasten asioista.

On väärin lapsia kohtaan, jos lasten sanomiset koetaan vain ”söpöiksi jutuiksi” tai ne ohitetaan itsestäänselvyyksinä. Rakkaus ja huolenpito eivät ole itsestään selviä asioita, ja söpöys on kaukana, jos lapsi on kokenut kaltoinkohtelua. Koskaan ei voi tietää, minkälaisia kokemuksia lasten ajatusten takana on ja millainen painoarvo niillä on kertojalle. Siksi, mitä ikinä lapsi kertoo, se on tosi tärkeää, jopa elintärkeää, juuri hänelle.

Lastensuojelulaissa mainitaan, että lapsella on oikeus hellyyteen ja ymmärtämykseen. Suomi-sanakirjan mukaan ymmärtämyksellä tarkoitetaan myötätuntoista, suvaitsevaisia ymmärtämistä ja suopeutta. Ymmärtämyksen ja hellyyden osoittaminen on jokaisen aikuisen velvollisuus. Voimme myös vaalia rakkautta, joka on jokaisen lapsen elinehto.

Jotta yhteiskunnassa ja tarjoamissamme palveluissa korostuisi rakkauden ja huolenpidon vaaliminen lapsinäkökulmaisesti, on lapset otettava mukaan rakkauden ja huolenpidon määrittelyyn ja konkretisoimiseen. Paras tapa on kysyä asiaa lapselta itseltään: Mitä sinä tarvitset ja toivot, jotta sinulla olisi rakastettu olo? Miten voimme huolehtia sinusta parhaalla mahdollisella tavalla? Millaista apua sinä tarvitset? Mitä toivot aikuisilta? Lasten osallisuus ei ”tapahdu” itsestään, vaan mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä enemmän se on aikuisten vastuulla.

Lasten vastaamista helpottaa, kun maltamme pyyhkiä kiireen mielestämme ja pysähtyä lapsen luokse. Lapselta ei välttämättä saa kuulla sitä, mitä itse haluaa, vaan sen, mitä lapsi haluaa kertoa (Kalliola & Särkiö 2020, 64). Vaalitaan rakkautta ja huolenpitoa kuunnellen lasten omia toiveita.

VINKIT

Lapsen kanssa toimiva aikuinen:

- Anna jokaiselle lapselle mahdollisuus tulla kohdatuksi ja hyväksytyksi omana itsenään juuri omalla elämäntarinallaan ja elämäkokemuksillaan.
- Anna arvo jokaisen lapsen ajatuksille ja näkökulmille. Kysy ja kuule. Älä oleta äläkä vähättele. Älä luule tietäväsi lapsen puolesta.
- Uskalla puhua myös rakkaudesta ja huolenpidosta. Mitä rakkaus on juuri kyseiselle lapselle? Minkälaista huolenpitoa juuri hän tarvitsee tai kaipaa?
- Älä pidä itsestään selvinä asioita, joista lapsi puhuu. Kuuntele myös sydämellä.
- Ole itse turvallinen aikuinen. Turvallinen aikuinen on luotettava eikä lähtökohtaisesti epäile lapsen kertomaa.
- Osoita jokaiselle kohtaamallesi lapselle ymmärtämystä ja hellyyttä.

Lähteet

Kalliola, Susanna & Särkiö, Hanna (2020) Kirahvi Mainio ja Zataar. Kehittämistyötä turvakodeissa. Teoksessa Sari-Anne Paaso & Pipsa Vario (toim.) Kirahvit – kurkistuksia pienten lasten kanssa tehtävään lastensuojelun kehittämistyöhön. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Korpilahti, Ulla & Kettunen, Hanna & Nuotio, Erika & Jokela, Satu & Nummi, Vuokko Maria & Lillsunde, Pirjo (toim.) (2019) Väkivallaton lapsuus. Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2009:27. Helsinki: STM. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161899/STM_2019_27_J.pdf?sequence=4&isAllowed=y

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lasten ajatuksia rakkaudesta. Video. Jyväskylä: Pesäpuu ry. <https://youtu.be/y75uGyIgyQg>

Lasten laatusuosituksot perhehoitoon. Jyväskylä: Pesäpuu ry. https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2018/02/lasten_laatusuosituksot.pdf

Mäkelä, Jukka & Vario Pipsa (2020) Leikki lapsen kielenä. Teoksessa Sari-Anne Paaso & Pipsa Vario (toim.) Kirahvit – kurkistuksia pienten lasten kanssa tehtävään lastensuojelun kehittämistyöhön. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Paaso, Sari-Anne & Vario, Pipsa (toim.) (2016) Salapoliisi Mäyrän käsikirja. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Rakkausohjeet aikuisille. Jyväskylä: Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2020/09/rakkausohjeet.pdf>

Icehearts: Pysyvät rinnalla kulkijat vahvistamassa välittämisen ja rakkauden kokemuksia

Erika Turunen

Minä näen sinut. Sinä olet tärkeä. Juuri tuon viestiminen lapselle estää syrjäytymästä. Olemalla läsnä arjessa me saamme vietyä tuota viestiä eteenpäin ja juurtumaan sitä syvemmälle ja syvemmälle. Lapsen täytyy itse alkaa uskoa siihen, että ansaitsee ja on tärkeä. Siitä itsetunto hiljalleen rakentuu ja samalla tunne, että minulla ja tekemisilläni on merkitystä.
(Kasvattaja Marja Ahti, Espoo)

Johdanto

Välittäminen ja rakkaus ovat käsitteitä, jotka yleensä varataan vain lähimpiin ihmissuhteisiimme, perheisiin, ystävyys-suhteisiin. Mutta olisiko keinoa, jolla voisimme laajentaa rakkauden ja välittämisen käsitteitä yhteiskunnan rakenteisiin ja mahdollistaa niiden käytön kaikessa lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä?

Pohdin tässä artikkelissa erityisesti Icehearts-toiminnan kautta sitä, millä keinoin yhteiskunnan instituutiot ja ihmiset niissä voisivat osoittaa kokonaisvaltaista välittämistä ja mahdollistaa rakkauden kokemuksia lapsille ja nuorille vieläkin paremmin. En siis kertaakaan niitä keinoja, joilla jokainen meistä voi vahvistaa rakkauden ja välittämisen koke-

muksia, asioita, joita jokainen lasten kanssa työtä tehnyt tietää, kuten hymy, tervehdys, lämmin katse, hyvä kosketus, hyvä ruoka, leikkeihin ja peleihin mukaan heittäytyminen sekä pieruhumori. Tässä artikkelissa kuvaan niitä keinoja, joilla kokemuksemme mukaan voidaan tehdä työtä vaikuttavasti ja rakastavasti lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä parissa.

Tukea ja huolenpitoa koulutyössä

Lapsen itsetunnon kehitykselle tärkeitä vuosia ovat esikoulu ja koulun ensimmäiset vuosiluokat. Tällöin lapsen käsitys itsestään oppijana muotoutuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä kokemusten että saadun palautteen myötä (Keltikangas-Järvinen 1994). Koulupolku määrittelee monin tavoin lapsen tulevaisuuden suuntaa. Kouluvaikeuksien ja koulun keskeyttämisen on osoitettu olevan vahvasti kytköksissä mm. syrjäytymiseen ja rikollisuuteen (Aaltonen 2010).

Lapset viettävät suuren osan päivästä koulussa. Erityisesti tukea tarvitsevat lapset kaipaavat koulutyönsä tueksi pysyviä aikuisia, jotka ovat arkisissa asioissa heitä varten. Koulussa tällaisia aikuisia ovat mm. opettajat ja koulunkäynninavustajat, mutta miten saimme varmistettua, että kiireisen kouluarjen keskellä jokainen lapsi tulee kohdatuksi ja autetuksi? Voisiko koulussa toimia ns. ylimääräisiä aikuisia, joilla ei ole tarkasti määriteltyä työtehtävää, vaan he voivat toimia lasten itsetunnon, osaamisen ja vertaissuhteiden tukijoina silloin ja siellä, missä tukea tarvitaan?

Se, mitä koululla on käyttää aikaa sosiaalisten taitojen kehittämiseen, on liian vähän. Ja usein juuri niiden puute käynnistää ongelmat tiettyjen lasten koulunkäynnissä, jotka myöhemmin heijastuvat heidän koko elämäänsä. Toiveikasta on kuitenkin huomata se, miten lyhyessä ajassa kehitystä tapahtuu, kun lapselle annetaan tukea sosiaalisten taitojen kehittämiseen ja hänelle ollaan läsnä.

(Sanna Oinonen, kuraattori, Vantaa)

Icehearts-kasvattajat viettävät suurimman osan työajastaan lasten tukena koulussa ns. ylimääräisenä aikuisena. Kasvattaja toimii koulussa ilman tarkkaa työnkuvaa ja tukee ja rauhoittaa toiminnallaan koko luokkaa ja koulua. Tutkimuksissa on todettu, että koulu ja lapset hyötyvät siitä, että kasvattaja tukee lasten oppimista tunneilla, vertaisryhmässä toimimista ja kouluuyhteisön jäsenenä pysymistä. Kasvattaja vahvistaa myös kodin, koulun ja palveluiden välisiä suhteita sekä rakentaa lasten välisiä suhteita. (Kekkonen ym. 2018, 179–192.)

Lisäämällä kouluun aikuisia, joilla on aikaa kohdata lapsi, voidaan vahvistaa jokaisen kouluikäisen lapsen mahdollisuutta saada osakseen välittämisen ja rakkauden kokemuksia koulupäivän aikana.

Kokonaisvaltaista tukea

Koulupäivän jälkeen Icehearts-kasvattajat auttavat lapsia tekemään päivän aikana saatuja kotitehtäviä ja järjestävät lapsille iltapäivätoimintaa. Jo pelkästään läksyavun tarjoaminen tasoittaa haavoittuvassa asemassa olevien lasten koulupolkua ja osoittaa omalta osaltaan lapselle välittämistä ja huolenpitoa. Kasvattaja on lasten tukena haastavissakin tilanteissa mahdollistaen muutoksen parempaan. Varhain aloitettu tuki, joka lähtee positiivisesta kohtaamisesta, mahdollistaa puuttumisen ja tuen vastaanottamisen myös silloin kun asiat eivät ole menneet toivotusti.

Muistan, että meidänkin Icehearts-joukkueessamme pojat tekivät paljon tyhmiä. Näin jälkikäteen ajateltuna meistä monet olivat vilttejä ja railakkaita, ja usein ajauduimme ongelmatilanteisiin vaikkapa koulussa. Kasvattajan kanssa mietittiin yhdessä ongelmille ja haastaville tilanteille ratkaisuja. Muistan, että minulla oli aina sellainen olo, että kasvattaja on meidän puolella ja pyrkii ymmärtämään silloinkin, kun muut näkevät meissä vain joukon ongelmia.

(Icehearts-nuori, 22 v.)

Lapsen ja nuoren kokonaisvaltainen tukeminen perustuu pitkäaikaiseen kokemukseen siitä, ettei lasten elämän yhtä osa-aluetta voida korjata ilman huomion kiinnittämistä myös muihin lapselle tärkeisiin asioihin. Lapsen perhepiirissä, kaverisuhteissa tai vapaa-ajalla tapahtuvat muutokset heijastuvat kouluun ja päinvastoin. Tästä syystä on tärkeää, että tukea tarvitsevan lapsen rinnalla kulkee ihminen, joka ei rajaa apuaan ja tukeaan vain tietyn ongelman parissa työskentelyyn ja tiettyyn osa-alueeseen vaan ymmärtää lapsen elämän kokonaisuuden. Tämä tapa poikkeaa vallitsevasta tarkkaan rajatusta ja ammattikeskeisestä toimintatavasta. Voisimmeko laventaa palveluidemme seiniä ja kohdata lapsen ja nuoren kokonaisuutena, vahvuuksineen, heikkouksineen, tarpeineen kaikkineen ja toimia näin lapsen edun vaatimusten mukaisesti siellä missä lapset ja nuoret ovat?

Tavallinen yhdessä oleminen on ollut minulle kaikkein tärkeintä ja se, että minulla on elämässä aikuinen, johon voin luottaa kaikissa tilanteissa.

(Poika 14 v.)

Varhain aloitettu tuki mahdollistaa välittämisen ja rakkauden

Icehearts kokoa joukkueisiinsa esikouluikäisiä tukea tarvitsevia lapsia. Joukkueisiin valitut lapset ovat kokeneet lyhyen elämänsä aikana usein monia vastoinkäymisiä. He ovat kokeneet kouluikänsä mennessä enemmän erilaisia muutoksia sekä epäsuotuisia elinolosuhteita kuin ikätoverinsa. Nämä liittyvät yleisimmin vanhempien eroon, perherakenteen muutoksiin, perheenjäsenen vaikeaan sairauteen sekä vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmiin (Appelqvist-Schmidlechner ym. 2017).

THL:n tutkimuksen mukaan Icehearts-kasvattajat mm. tarjoavat syyliä, asettavat rajoja, antavat positiivista palautetta, ylläpitävät sääntöjä ja rutiineja, tukevat lasta sosiaalisissa tilanteissa, opettavat kestämiin pettymyksiä, kannustavat liikunnalliseen ja terveelliseen elämäntapaan ja tarjoavat lohtua ja suojaa. Tämän kaltaisen kokonaisvaltaisen työtavan on todettu tuottavan tuloksia jo yhden vuoden seurannassa. Positiivisia muutoksia tapahtuu erityisesti sosiaalisissa taidoissa, kaverisuhteissa, itsetunnon ja mielialassa (Appelqvist-Schmidlechner ym. 2017).

Pitkäkestoisen, arjessa läsnä olevan työn oppeja voidaan hyödyntää kaikessa lasten kanssa tehtävässä työssä, jotta lasten kokemus huolenpidosta ja välittämisestä kasvaa. Tämä vaatii toimiakseen pitkäkestoisia rahoitusrakenteita yli sektorirajojen.

Harrastus ja vertaiset huolenpidon piirinä

Lasten kasvaessa vertaissuhteiden merkitys kasvaa. Erityisen tuen tarpeessa olevat, haavoittuvassa asemassa olevat ja vähävaraisten perheiden lapset jäävät muita useammin ilman harrastuksen ja sen mukanaan tuoman yhteisön tukea (Lapsen ääni 2020). Jatkuvat muutot ja elämänmuutokset, vähävaraisuus, käytösongelmat tai vanhempien jaksamattomuus vaikeuttavat harrastuksiin osallistumista ja sitoutumista, mikä tuo tullessaan yksinäisyyttä ja ulkopuolisuuden ja huononmuuden kokemuksia.

Yhteisöllisyyden, osallisuuden ja terveellisten elämäntapojen ylläpitämiseksi Icehearts on valinnut työkalukseensa joukkueurheilun. Käytännössä on huomattu, että urheilun avulla lapsille voidaan opettaa sääntöjä, tarjota sosiaalista tukea, mahdollistaa onnistumisen kokemuksia ja tukea lapsia terveellisessä, liikunnallisessa elämäntavassa. Urheilun ja liikunnan on useissa tutkimuksissa todettu parantavan mielialaa sekä vähentävän ahdistuneisuutta ja stressiä (mm. Partonen 2017; Goodwin 2003). Liikunnan merkitystä ei siis tulisi lainkaan vähätellä lasten kanssa tehtävässä kasvatustyössä. Myös suomalainen Käypä hoito -suositus mainitsee liikunnan keinona ehkäistä ja hoitaa mm. ahdistusta ja depressiota (Suomalainen Lääkäriseura Duodecim 2019 & 2020).

Iceheartsissa joukkueen harrastama laji valitaan yhdessä kasvattajan ja joukkueen pelaajien kesken. Joukkue harjoittelee koulupäivien jälkeen ja osallistuu normaaleihin lajiliittojen sarjoihin harrastetasolla. Iceheartsin harrastustoimintaan kuuluvat myös leirit ja retket.

Olen vasta vanhemmalla iällä ymmärtänyt, miten tärkeää oli, että sain harrastaa. Urheilu kannatteli ja antoi mahdollisuuden tukeutua joukkuekavereihin ja saada myös heistä turvaa elämään. Myös sillä, että pääsin Iceheartsin kanssa vaikkapa Särkänniemeen ja nuorisovaihtoon ulkomaille, oli iso merkitys yksinhuoltajan perheessä, jossa sellaiseen ei olisi ollut varaa. Sain tunteen, että se maailma kuuluu myös minulle.
(Icehearts-nuori 22 v.)

Kaikki lapset eivät toki ole yhtä innokkaita urheilijoita, joten yksilötyö ja pienryhmätyö ovat tärkeitä tapoja osoittaa välittämistä ja huolenpitoa yksilöllisesti. Kasvattaja ei toimi ulkopuolisena ammattilaisena vaan avaa lapselle myös omaa elämäänsä luoden näin luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Vuosien varrelle mahtuukin monta merkityksellistä yhteistä hetkeä, keskustelua, voileipää, metsäretkeä ja kalliolla istuskelua. Juuri sellaisista – turvallisista ja tavallisista arjen hetkistä – syntyy huolenpidon ja rakkauden nauha, joka kannattelee haasteellisissa oloissa sekä vaikeissa paikoissa.

Parasta on ollut se, kun kerran grillasimme tikulla makkaraa. Olimme silloin metsässä retkellä ja pääsimme myös onkimaan yhdessä kasvattajan kanssa. Yhtään kalaa emme saaneet.
(Poika 7 v.)

Palvelujärjestelmässä yksilöllisten interventioiden rinnalle soisi nousevan yhteisöllisiä tukimuotoja, joilla lasten toimijuutta ja vertaissuhteita pystytään vahvistamaan ja tuomaan rakkauden ja välittämisen kokemuksia myös vertaissuhteissa.

Pitkäkestoinen ihmissuhde välittämisen ja rakkauden perustana

Icehearts tarjoaa pitkäkestoista ja kokonaisvaltaista tukea lapsen hyväksi nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa, jossa lapsen asioiden parissa toimivat aikuiset vaihtuvat usein. Kasvattajan kanssa tapahtuvat myönteiset sosioemotionaaliset kokemukset luovat vankkaa pohjaa lapsen itsetunnolle ja hyvälle kasvulle. Läsnäolo lapsen arjessa ja nimenomaan pitkäjänteinen yhteinen työskentely ja positiiviseen keskittyminen ovat ne, jotka parhaassa tapauksessa saavat suuriakin muutoksia aikaan.

Varhain aloitettu tuki on perusteltua ongelmien kasautumisen ehkäisemiseksi, mutta myös tutkimuksissa osoitetun itsetunnon varhaisen kehittymisen vuoksi. Niillä, joilla on vahva itsetunto lapsena, on sellainen myös yli murrosiän (Keltikangas-Järvinen 1994).

*Nämä lapset ovat monesti sellaisia, että heillä on mappi täynnä merkin-
töjä ja diagnooseja, joita on kerätty päiväkodista asti. Heidän kanssaan
lähdetään menneeseen nojaten usein liikkeelle juurikin ongelmalähtöises-
ti; harmillisen usein he ovat kuulleet monelta suunnalta olevansa toivot-
tomia tapauksia. Sitten meille he ovatkin mahtavia lapsia ja hyviä tyypp-
pejä. Uskon, että tuo näkökulman muutos on yksi käänteentekevä kohta
heidän elämässään.*

(Kasvattaja Kari-Matti Ylinen, Ulvila)

Lapsi, jolla on taustallaan hylkäämiskokemuksia ja rikottuja lupauksia, tarvitsee pitkäkestoista välittämistä ja osoitusta siitä, että hän on tärkeä. Lapsi tarvitsee jatkuvaa vakuutusta sisäiselle kokemukselleen, että toisiin ja itseensä voi luottaa. Tämä vaatii aikuiselta vuosien ajan aktiivista panosta. Tämä työ varhaisessa vaiheessa kantaa läpi Icehearts-pulun ja jää parhaimmillaan lapsen sisäiseksi kokemukseksi hyvästä maailmasta, jossa toivuille, unelmille, välittämiselle ja rakkaudelle on tilaa.

Joskus luottamus syntyy nopeasti, mutta useimmiten luottamuksen rakentamiseen menee aikaa, jopa vuosia. Iceheartsin toiminnan ytimessä on pitkäkestoisuus. Vain arjessa pitkäkestoisesti toimimalla ja teoilla osoittamalla pystymme vaikuttamaan lapsen omaan syvimpään kokemukseen ja tuntemukseen siitä, että hän on tärkeä ja arvokas. Näin pikkuhiljaa lapsi alkaa itsekkin uskoa aikuisen puheeseen arvokkaasta minuudesta. Ja tuo uskomus alkaa kantaa hedelmää.

*Arkeen kuuluu todella paljon pieniä, suuria hetkiä, jotka voisivat jopa men-
nä ohi, jos ei muista olla tarkkana. Toisinaan luottamus syvenee niin vähä
kerrallaan, että tuntuu, ettei mitään tapahdu. Joidenkin lasten kohdalla
voi ottaa vuosia, ennen kuin he uskaltavat tosissaan luottaa. Monen koh-
dalla heistä tuntuu käsittämättömältä ymmärtää, että tälle ihmiselle kel-
paan kaikkina päivinä omana – toisinaan hyvin hankalanakin – itsenäni.
Kun luottamuksen sitten ansaitsee, voidaan alkaa saada todellista muutos-
ta aikaan. Suhde muodostuu juuri vuosien varrella syväksi ja toimivaksi.*

(Kasvattaja Tuomas Törhönen, Kerava)

Perhe lapsen ensisijaisena rakkauden ja huolenpidon lähteenä

Lapsen kehitykselle tärkeimmät ja rakkaimmat ihmiset löytyvät kotoa. Tarjoamalla arjen tukea ja toimimalla kasvatuskumppaneina pystytään parantamaan vanhempien mahdollisuuksia ja voimavaroja osoittaa rakkautta ja huolenpitoa lapsilleen. Kasvattaja auttaakin lasta ja perhettä tukemalla heitä arjen käytännöissä mm. kyydityksin ja tukemalla vanhempia kasvatustehtävässä keskustelevalle ja läsnä olevalla työotteella. Perheiden kanssa työskennellessä ei aseteta ammatillais-asiakas-asemaan arvioiden perheen tarpeita ulkopuolelta vaan tullaan perheen vierelle tarjoamaan tukea. Tarvittaessa kasvattaja osallistuu lasta koskeviin palavereihin. Juuri se tunne, ettei ole ongelmien kanssa yksin, voi olla mullistavan merkityksellinen perheen elämässä ja hyvinvoinnissa.

Toisinaan jo pelkästään oikean tiedon, saati avun hakeminen tuntuvat mahdottomilta. Ei tiedä minne tai keneen olisi yhteydessä. Meidän arjessa oli ennen Iceheartsia myös lukuisia sellaisia hetkiä, että tunsin itseni maailman yksinäisimmäksi ja täysin neuvottomaksi pojan ongelmien edessä. Nyt minulla on aina joku, kenelle soittaa tai laittaa viestiä, ja tiedän, että saan tukea sekä apua. Jo pelkästään tietoisuus siitä on tuonut elämäämme syvää rauhaa.

(Icehearts-lapsen äiti)

Olet tärkeä juuri sellaisena kuin olet

Jokainen meistä, niin lapsi kuin aikuinen, tarvitsee huolenpitoa ja rakkautta. Jokainen tarvitsee tunteen ja kokemuksen, että on tärkeä ja että omilla tekemisillä ja ajatuksilla on merkitystä. Tämän vahvistaminen onnistuu vain läsnä olevassa arjessa niin aikuisen ja lapsen vuorovaikutuksessa kuin osana vertaisyhteisöä. Jos kasvussa on haasteita, huolenpidon ja rakkauden osoittaminen yhteiskunnan ammattilaisten suunnasta nousee vieläkin suurempaan arvoon. Tulla nähdyksi ja kuulluksi – sekä kunnioitetuksi omana itsenään. Lapsen ja nuoren itsetunto rakentuu arjen kohtaamisissa tärkeäksi tukirakenteeksi, johon nojata elämän karikoissa.

Tunnen voivani tehdä asioita kasvattajan tuella ja avulla. Hän tuntuu luottettavalta ja voin puhua hänen kanssaan mistä tahansa – myös hyvin vaikeista asioista. Elämä tuntuu helpommalta.”

(Tyttö 14 v.)

Rinnalla eläminen jatkuu kaikissa hetkissä – myös vaikeissa, ja niissä, joissa on tehnyt virheen ja ollut vaikea. Silti elämässä on aina aikuinen, joka tukee ja neuvoo, vaikka muilla olisi palanut pinna jo moneen kertaan.

Mun kasvattaja on tosi kiva. Joskus hän suuttuu minulle, kun käyttäydyn tyhmästi. Sen jälkeen kuitenkin sovitaan, joka kerta.

(Poika 7 v.)

Saada huolenpitoa ja rakkautta, tärkein kiteytyy arjessa. Kun nämä on saavutettu, on saatua aikaiseksi jotakin äärimmäisen ainutlaatuista ja lapsen koko elämää kannattelevaa. Touteutuakseen tämä kuitenkin vaatii jotakin sellaista, joka nykyaikana on kortilla: aikaa.

Lähteet

Aaltonen, Mikko (2010) Nuorten aikuisten koulupudokkuus, työttömyys ja väkivaltarikollisuus – väkivallan tekijät ja uhrin kansallisesti edustavan rekisteriaineiston valossa. Oikeus 39:3, 220–247.

Ahdistuneisuushäiriöt. Käypä hoito -suositus (2019) Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Psykiatriyhdistys ry:n ja Suomen Nuorisopsykiatrisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim.

Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Kekkonen, Marjatta & Wessmann Jenni & Sarparanta Tuomas (2017) Jääsydämet: Icehearts-toiminnassa aloittavien lasten psykososiaalinen hyvinvointi ja arviot toiminnan vaikuttavuudesta yhden vuoden seurannassa. Helsinki: THL.

Goodwin, Renee (2003) Association between physical activity and mental disorders among adults in the United States. Preventive Medicine 36, 698–703.

Kekkonen, Marjatta & Appelqvist-Schmidlechner, Kaija & Sarparanta, Tuomas (2018) Icehearts koulun kumppanina. Teoksessa Mika Gissler, Marjatta Kekkonen & Päivi Känkänen (toim.) Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolot -vuosikirja 2018. Helsinki: Valtion nuorisoneuvosto, Nuorisotutkimusverkosto ja THL.

Keltikangas-Järvinen, Liisa (1994) Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.

Lapsen Ääni 2020 -raportti. Perheen taloudellisen tilanteen vaikutukset lasten arkeen, vapaa-aikaan ja hyvinvointiin. Helsinki: Pelastakaa Lapset.

Partonen, Timo (2017) Mielenterveyden häiriöt. Teoksessa Ilkka Vuori, Simo Taimela & Urho Kujala (toim.) Liikuntalääketiede. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Lasten, kasvattajien, vanhempien ja yhteistyökumppaneiden sitaatit on kerätty vuonna 2020 osana Tarinoita arjesta -projektia.

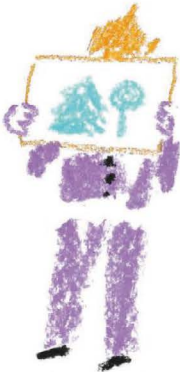

Ota tästä luvusta seuraavat oivallukset matkaasi:

- Käytännön teoin voi pitää huolta lapsesta ja osoittaa rakkautta: antamalla ruokaa, auttamalla, pitämällä kädestä ja ottamalla syliin.
- Aikuisen lapselle antama aika on tärkeä rakkauden osoitus. Se voi olla yhteinen leikkihetki, ruokailu tai sen varmistaminen, että lapsi saa nukahtaa turvallisella mielellä.
- Kun toisen tuntee, voi osoittaa rakkautta ja huolenpitoa sillä tavalla, että se tuntuu hyvältä.
- Lapset haluavat myös itse tarjota rakkautta ja huolenpitoa ja osoittavat sitä monin eri tavoin.
- Rakkautta ja huolenpitoa on niissäkin perheissä, joissa on vakavia ongelmia.
- Rakkaudesta pitäisi puhua enemmän, myös palveluissa. Jokaisessa palvelussa lapsen tulisi saada kokea olevansa tykätty. Lapset toivovat enemmän rakkautta kaikkiin elämänsä paikkoihin.
- Palvelujärjestelmän tulisi mahdollistaa rakkauden kokemuksia erityisesti niille lapsille, jotka tarvitsevat erityistä tukea ja huolenpitoa. Luottamuksen syntyminen, rakastaminen ja huolen pitäminen voi vaatia pitkäkestoisia ihmissuhteita.

SAAN OSALLISTUA JA VAIKUTTAA

Jokaisella lapsella on elämässään asioita, jotka juuri hän kokee merkityksellisinä. Ne huomaamalla aikuiset voivat tukea lapsen mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa. Merkittävät osallisuuden kokemukset syntyvätkin arkisissa tilanteissa. Lisäksi lasten osallisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia tulee vaalia arkiyhteisöissä sekä erilaisissa lasta koskevissa palveluissa. Aikuislähtöisen lasten osallistamisen sijaan haluamme tarjota näkökulmia siihen, miten huomata ja vahvistaa lasten arkista osallisuutta. Siihen paneudumme tämän osion artikkeleissa. Lisäksi tarkastelemme vaikuttamisen keinoja palveluissa sekä niiden kehittämisessä. Itselle tärkeisiin asioihin vaikuttaminen tarkoittaa lasten näkökulmasta esimerkiksi, että

”lapsen täytyy saada leikkiä majaleikkiä”

”tuntuu siltä, että mun ajatuksilla on väliä”

”ei ne oo vaan aikuisten asioita, ne on myös lasten elämää”

Aino Ikävalko vie meidät lukijat tutustumaan hänen lapsuudenkokemuksiinsa ja vammaisen lapsen näkökulmaan. Mitkä asiat ovat vahvistaneet vaikeasti liikuntavamman lapsen tunnetta siitä, että hän on saanut olla mukana ja osallinen, omana itsenään? Mitä meidän lapsia kohtaavien aikuisten olisi tärkeä muistaa, jotta tarjoaisimme kaikille lapsille yhdenvertaisuuden kokemuksen myös osallisuuden saralla?

Elina Stenvall paneutuu tekstissään yleisemmin osallisuuteen ja vaikuttamiseen. Mitä osallisuus ja vaikuttaminen tarkoittavat, ja mitä ne voivat merkitä lapsen elämässä? Artikkelissa kuvataan, minkälaisia kokemuksia lapsilla on vaikuttamisesta ja miten aikuiset voivat tukea lapsen osallisuuden kokemuksia.

Anne Tiainen johdattelee meidät menneeseen kertomalla kokemuksistaan työntekijänä perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa. Artikkelissa tarkastellaan lapsen aseman muutosta perheväkivaltatyössä kolmen vuosikymmenen aikana. Tekstiä lukiessa huomaamme, miten isoja muutoksia lapsen mukaan ottamisessa ja lapsen kanssa työskentelyssä on tapahtunut. Artikkelit tuo esiin ne elementit, jotka luovat lapselle mahdollisuuden turvallisesti osallisuuteen, vaikka aihe olisikin vaikea tai surullinen.

Toisinaan lapset elävät arkeaan myös terveydenhuollon piirissä tai tapaamisissa, esimerkiksi neuvolassa, sairaalassa tai terveystieteiden keskuksessa. **Laura Ortju** ja **Johanna Olli** kirjoittavat artikkelissaan, minkälaisista lasten osallisuudesta on hoitotyössä. Millaisilla keinoilla lapsen mahdollisuutta vaikuttaa tilanteeseen voidaan lisätä, vaikka kyseessä olisikin toimenpide, joka on pakko tehdä? Tekstissä pysähdytään kohtaamisen tärkeyden äärelle ja muistutetaan, miten pienilläkin teoilla ja sanoilla voi olla suuri merkitys lapsen osallisuuden kokemuksen vahvistamisen kannalta.

Reetta Kalliomeri, Katja Mettinen ja **Hanna Tulensalo** kirjoittavat artikkelissaan siitä, miten toimintaa voidaan kehittää lasten kanssa ja lapsen näköisesti. Artikkelissa kerrotaan vinkkejä, miten lasten kanssa kehittämisen voi ottaa osaksi perustyötä, ilman suurempia kehittämishankkeita. Kirjoittajat pohtivat myös, saavatko lapset yhdenvertaisia mahdollisuuksia tulla kuulluksi ja palautuuko tieto lopulta takaisin lapsille. Artikkelin avulla saat innostavan alkusysäyksen toiminnan kehittämiseen lasten kanssa.

Artikkelit tarjoavat näkökulmia osallistumiseen ja vaikuttamiseen lasten arkisessa elämässä. Luvun loppuun on taas koottu tärkeimmät oivallukset artikkeleista.

Arjen osallisuus vammaisen lapsen näkökulmasta

Aino Ikävalko

Tämän teoksen kirjoitusprosessin aikana elämäni ensihetkestä tuli kuluneeksi 27 vuotta. Hetken jos toisenkin olen istunut tietokoneeni ääressä, tuijottanut tyhjää tekstitiedostoa ja pohtinut, miten tässä vaiheessa elämää saan jaettua kokemuksiani uskottavasti lapsen näkökulmasta. Aina en ole ehtinyt ajatusta perin pohjin jäädä ratkomaan, kun arki on odottanut eläjäänsä siellä täällä: olen edistänyt gradua ja muita opintoja, tehnyt töitä, matkailut kotimaassa ja viettänyt aikaa läheisten kanssa. Kun sitten kaiken mahdollisen keskellä olen taas rauhassa jättäytynyt tämän tekstin äärelle, olen saanut oivaltaa, että juuri nyt elän ikään kuin sadonkorjuun aikaa. Lapsena kokemani arjen osallisuus on lisännyt tahtoa ja pystyvyyttä vaikuttaa samanlaisten kokemusten toistuvaan toteutumiseen. Osallisuuden vahvistuminen etenkin tunnetasolla onkin runsaampaan mittaansa kasvaneena antamassa minulle parastaan nyt. Lapsuudessa koettu osallisuus on pohjana tälle aikuisuudelle, jossa arjen osallisuus on jo jossain määrin itsestään selvää. Vaikeasti liikuntavammaiselle se ei ehkä ole koskaan täysin selviö, mutta kuitenkin eräänlainen olemisen ydin, johon on aina oikeus pyrkiä. Siitä on kiittäminen niin monia eikä vähiten sitä lasta, joka joskus olin.

Minua ja kaksosveljeäni odotettiin saapuvaksi tammikuussa, mutta synnyimme ennenaikaisesti jo edeltävän vuoden lokakuussa. Olimme todella pieniä: yhteispainoltamme vain kaksi kiloa. Vaikka saimme asiantuntevaa hoitoa heti äkisti alkaneista ensihetkestä, pikkukeskosina jokainen eletty hetki on arvaamaton. Hetkellisen hapenpuutteen seurauksena aivojeni liikekeskus vaurioitui ja minulla diagnosoitiin cp-vamma. Yhtäkkiä vasta alkanut elämäni kieppui uuteen muotoon. Elämää vauvan kanssa voisi jo itsessään kuvailla mullistavaksi ja kahden keskosvauvan selviytymistaistelua etenkin. Äitini on myöhemmin myöntänyt ajatelleensa, että kaiken keskellä tuntui todella vaikealta asennoitua pitämään huolta vaikeavammaisesta lapsesta, jonka tulevaisuudennäkymistä ei ollut kennelläkään mitään varmaa tietoa.

Vaikka pelko määrittikin paljon elämäni ensimmäisiä kuukausia, ei se liiaksi ollut läsnä elämässäni enää sitten, kun kasvoin. Tietoa tulevasta sen sijaan oli koko ajan enemmän, ja

aina tieto ei suinkaan lisää tuskaa. Jo vauvavuoden aikana kävi ilmi, että arjessa tulen tarvitsemaan paljon toisten ihmisten apua ja monenlaisia apuvälineitä läpi elämäni. Toisaalta opin hyvin varhain puhumaan ja kehityin kielellisesti vähintäänkin ikäisteni tasoisesti.

Mitä vanhemmaksi kasvoin, sitä enemmän menin mukaan sinne, minne muutkin. Kävin toki usein tutkimuksissa ja testeissä, ja arkeni oli fysio- ja toimintaterapioiden täyttämää, mutta lapsen mieli on lopulta kovin maaginen: en tiennyt muunlaisesta elämästä, joten elin omaani hyväntuulisena, uteliaana ja hyvin ihmisten seurassa viihtyvänä. En muista ajatelleeni, että olisin ollut millään tavalla erilainen – tai jos ajattelinkin, ei tullut pieneen mieleenikään mieltää sitä huonona asiana.

Lastenneurologian viikon mittaisilla kuntoutusjaksoilla minua tutkittiin, liikuteltiin ja arvioitiin päivästä toiseen, mutta kotona tiedotin kovaan ääneen kaksosveljelle, että sain venytellä ja syödä kuningatarjäätelöä välipalaksi. Nyt aikuisena ajattelen, että jo aivan pienestä pitäen minua on pyritty huomioimaan ja pitämään osallisena itseäni koskevis- sa prosesseissa: paitsi, että olen usein ollut kohteena, olen saanut niin monesti olla tekijänä – luomassa itseni näköistä arkea ja tulevaisuutta.

Olen aina ollut välitön ja mielikuvituksellinen. Leikimme sisarusteni kanssa paljon yhdessä. Vaikka pihaleikkeihin en useimmiten päässytäkään mukaan, sisätiloissa motori- nen hitaus ei juuri koskaan koitunut esteeksi. Sisaruksilleni se, että en pystynyt tekemään kaikkea, oli tavallista; jos jotain, niin sopeutua osasimme. Kun en voinut leikkiä lattialla, leikit siirrettiin pöytätasolle. Leikkiminen tapahtui usein myös ajatustasolla: liikku- via hahmoja tärkeämpää oli kehittää mielikuvitusperhe, jonka matkassa saattoi pysytel- lä muuallakin kuin oman huoneen automatolla. Kun hotellilomalla ruokalistasta etsittiin niitä annoksia, joita tärkeäksi tullut mielikuvitusperhekin ottaisi, ei lapsen näkökulmasta katsottuna meissä ollut mitään kummempaa eroavaisuutta eikä elämä vaatinut mitään sen enempää – päinvastoin, se antoi aikamoisesti.

Vaikka minua useimmiten onkin luonnehdittu rauhalliseksi ja joustavaksi, koen olleeni jokseenkin omapäinen ja elämyshakuinen pienestä asti. Fysioterapeutilla oli onneksi sil- mää kanssani työskentelyyn: hän yhdisti fysioterapiaan paljon laulua, loruja, leikkejä ja pelejä ja harhauduin usein ajattelemaan, että se on suurta hauskanpitoa. Parhaiten mie- leeni on jäänyt, kun sain perustaa oman kampaamon. Mietin, miten voinkin olla niin onnellisessa asemassa, että saan kesken fysioterapian harjata terapeuttini tukkaa ja vas- tailla vanhaan leikkipuhelimeen. Oikeasti koko sen tunnin ajan viikosta toiseen seisoin ortoosit jalassa seinää vasten ja todellakin tein töitä koko kehollani, mutta kiinnosta-

va leikki jätti moiset tosiasiat varjoonsa. Puhuimme usein myös siitä, miksi minun täytyy käydä fysioterapiassa ja kävimme läpi sitä, että se tulee olemaan osa elämäni aina.

Muistan olleeni usein surumielinen, mutta janosin myös tiedollista osallisuuden tunnetta, ja tuntui hyvältä kuulla tulevasta edes pieniä palasia. Opin, että on tärkeää kokea voivansa osallistua ja vaikuttaa riippumatta siitä, onko keino se tavanomaisin; jopa lopputulos voi erota muiden lopputuloksesta, mutta olennaisinta onkin mahdollisuus tehdä muiden mukana

Alle kouluikäisenä sain uusia apuvälineitä, kuten sähköpyörätuolin ja manuaalipyörillä kulkevan seisomatelineen. Sähköpyörätuolin käyttöoikeuden saadakseen piti käydä leikkimielinen ajokoe, ja minä todellakin olin pakahtua ylpeydestä, kun läpäisin sen. Vanhempani arastelivat sähköpyörätuolia, mutta toimintaterapeutin kanssa sain huristella pururadalla ja käydä kaupassa ostamassa karkkeja. Muistan niin hyvin, kun kerran tulin kotiin ja hengästyneenä kerroin, että olin ajanut kannon päältä kovaa vauhtia. Äiti suuttui ja huolestui: sinullehan olisi voinut sattua vaikka mitä! Silloin ajattelin, että niemenomaan – ja hihkuin.

Niin hyvää kuin elämä olikin, kaipasin vauhtia ja jännitykselle kikattelua. Haaveilin vesilätäköissä pomppimisesta, rikkinäisistä housuista ja hulluuksista, joita elämässäni ei pahemmin ollut. Kun sitten vammaisten lasten hevosleirillä 6-vuotiaana ajoin sähköpyörätuolilla turhan kovaa luiskaa pitkin ylös, kaaduin ja jouduin sairaalaan, olin paitsi peloissani, myös innoissani. Olin osallisena elämässä sen kaikissa sävyissä! Seisomatelineestä yletyin penkomaan isosiskon kaappeja, ja se oli niin uutta, jännittävää ja kutkutavaa. Tuntui tärkeältä tulla myös torutuksi ja koetella rajoja.

Yhden merkittävän käännekohdan aika koitti, kun tulin kouluikään. Jo hyvissä ajoin ennen koulun alkua olin oppinut lukemaan ja osin kirjoittamaankin. Sennikösti opettelinkin kynän käyttöä, vaikkei se sujunut kovin kätevästi. Siihen aikaan suurin osallisuuden kokemus arjessa muodostui teoista, joiden ajattelin tekevän minusta muiden kaltaisen, tavallisen. Tällainen tavallinen ihminen käyttäisi kynää ja kivoja kenkiä ja saisi itse tavaran repusta. Riipuinkin jossain erillaisuuden käsittämisen ja letkeän välinpitämättömyyden taitteessa: olin alkanut käsittää, että poikkesin niistä, jotka minua pääosin ympäröivät.

Tässä elämänvaiheessa aikuiset pohtivat kovasti, tulisiko minun mennä erityiskouluun läheiseen kaupunkiin vai integroidusti kaksosveljen kanssa samalle luokalle asuinpaikkakunnalleni. Olen kuullut, että asiasta käytiin kiivastakin keskustelua, mutta lopulta eri-

tyisopetukselle ei nähty tarvetta ja päädyttiin integrointiin. Sain yhdessä kuntoutusohjaajan ja vanhempieni kanssa tutustua kouluun. Ensimmäisenä koulupäivänä kerroin opettajan pyynnöstä taustaani luokkakavereille. Kaikki kuuntelivat hievahtamatta, ja jännittyneen ilmapiirin halkaisi totisen pojan huolestunut kysymys: ”Missä sä oikein nukut?”

Ajan mittaan kävi kyllä selväksi, että saan ja voin nukkua sängyssä. Lapset olivat uteliaita, kiinnostuneita ja innostuneita auttamaan. Aikuiset puhuivat asioista eri sävyllä, ja opettajanikin muistutti jatkuvasti siitä, että minut täytyy sopeuttaa. Minä ajattelin, että kunnan vain olen – sopeudun kyllä. Erilaisuuteni alkoi hahmottua ihan uudella tavalla jokapäiväiseksi, kun opettajalle itselleen oli maailman tärkeintä, että teen asiat tismalleen samalla tavalla kuin muutkin. Yhtäkkiä osallisuuden kokemukset arjessa alkoivat käydä vähiin – kun en käsityötunnilla pystynyt neulomaan itse tai kuvaamataidon tunnilla asioiden tekeminen oli hitaampaa, ratkaisu oli aina se, että ehkä avustaja tekee loppuun. Välitunneilla opettaja määräsi ennalta jonkun olemaan seurani. Vaikka ajatus on kauhis, se myös vei paljon mukanaan: omaehtoinen tutustuminen jäi vähälle.

Lopulta olimme todella usein tilanteessa, jossa elin kyllä hyvin samalla tavalla kuin muutkin, mutten ollut itse osallisena liki milloinkaan. Kun vaihtoehtoja on tasan yksi, maailma käy äkisti kovin pieneksi. Silloin aloin käsittää kunnolla, että kokemusta osallisuudesta vahvistetaan – tai jätetään vahvistamatta – paljon myös ajatuksilla. Monta vuotta kului osin sen ajatuksen varjossa, että tekotapoja on vain yksi ja minua tulee sopeuttaa siihen ja koko tähän elämään. Tiesin, että oman eteenpäin ohjaavan ydinajatukseni tahdotoin joskus olevan toisenlainen.

Kuulin useita kertoja kotona ja koulussa, että on helpompaa, kun minä olen vähän sivummalla. On helpompaa pukea minulle olohousut kuin farkut. On helpompaa, että joku muu kuin minä pilkkoo salaatin ruokaan. On helpompaa, että avustaja tekee minulle pehmoisen kangassammakon. Muistan ajatelleeni, etten voi tai edes halua päästä koko elämäni helpolla. Välillä suivaannuin kunnolla ja tulin miettineeksi, miten paljon ympäristö lisääkään vammaisuuden kokemusta; tuntisinko läheskään niin usein olevani erilainen, jos paikkoihin pääsisi paremmin, rappuja olisi vähemmän ja yhteiskunnan arvoista jokin muukin kuin tehokkuus loistaisi läsnäolollaan?

Onnekseni aina ei ole ollut kyse yhteiskunnan arvoista, vaan kaikkein suurinta ovat olleet pienet hetket hyvien ihmisten ympäröimänä. Kerran jäimme ystäväni kanssa välituntivastuuseen luokkahuoneen siisteydestä. Hän pujahti kastelemaan taulusientä toisaalle, ja sillä välin minä nousin seisoma-asentoon uudenkarhealla seisomasähköpyörätuolil-

lani. Tunsin pystyvänä mihin tahansa. Kaikkivoipaisuuteni kuplaan kuului ala-asteikäisen ystäväni häkeltynyt huokaus: ”Aino! Sähän elät!”

Sisälläni läikähtää aina, kun tuo muisto nousee esiin. Se kuvaa hyvin lapsen erilaisuuden käsittelyyn liittyvää hämmennystä, on toisaalta ihanan rehellinen toteamus ja ennen kaikkea niin totta. Minä todellakin elän! Silloin ala-asteella haaveilin siitä, että voisin vain olla, tuntee olevani olennaisesti osallisena asioissa ja antaa elämän viedä mukanaan. Nyt on niin. Vaikka pelkäänkin, etten saa olla osallisena vanhemmuudessa, kumppanuudessa tai unelmatyössäni, olen varma, että löydän kyllä keinoja, ääneni ja olemiseni ytimen, kun tuon kaiken aika tulee. Lukuisten ihmisten ansiosta tiedän nimittäin, millaista on kasvaa itseensä ja osallisuuteensa luottaen.

VINKIT

Miten mahdollistaa osallisuuden kokemus?

- **Kohtaaminen** on kaiken keskiössä. Mahdolliset diagnoosit antavat suuntaa niistä rajoitteista, jotka on hyvä tiedostaa, mutta ennen kaikkea kyse on yksilöistä. Onkin tärkeintä tutustua ennen muuta lapseen ja hänen toiveisiinsa ja tavoitteisiinsa.
- **Kysyminen** kannattaa aina. Jos ei jotain tiedä, on aina parempi varmistua asiasta kuin toimia olettaen. Se helpottaa kaikkia, auttaa toimimaan alusta alkaen oikein ja toisaalta myös avaa uusia mahdollisuuksia keskustella enemmänkin.
- **Yhdessä kyseenalaistaminen** on paitsi tarpeellista, myös hauskaa. Onko keinoja todella vain yksi? Onnistuisiko samantapainen asia toisella tavalla tehtynä? Miksi juuri tämä asia ylipäätään tehdään? Tulisiko asettaa jonkinlaisia tavoitteita?
- **Keksiminen, kokeileminen ja kehittäminen** vievät luovimpien ratkaisujen äärelle. Lapsen on hyvä saada osallistua keskusteluun siitä, mitä erilaisuus on, miten se arjessa näkyy ja miten hän haluaisi toimia osallisuuttaan eniten vahvistaen. Ideointi, ilo ja itsetuntemus nousevat tässä arvoon arvaamattomaan.
- **Kantapään kautta oppiminen** saattaa tuntua pelottavalta, mutta myös virheistä ammentaminen on tärkeää. Voidakseen tuntee omat rajansa ja ollakseen täysin osallisena täytyy tietää sekin, mitä ei halua tehdä tai kokea. Pienet seikkailut ja vauhdinhurma eivät nekään suista raiteilta, vaikkei lopputulosta aina voi tarjoilla pumpulisena.

Lapsen arkinen osallisuus – mistä lapselle syntyy kokemus, että voi osallistua ja vaikuttaa?

Elina Stenvall

Johdanto

Lasten osallistumista ja vaikuttamismahdollisuuksia tarkasteltaessa on aluksi pohdittava hieman sitä, miten lasten osallisuus ylipäänsä on yhteiskunnassa rakentunut. Länsimaisissa yhteiskunnissa lasten ajatellaan olevan toimijoita, jotka osaavat ja haluavat ja joilla on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa (Stenvall 2018). Tämän ajattelun mukaan lapset pystyvät hoitamaan omia asioitaan, voivat edustaa toinen toistaan erilaisissa rakenteissa sekä osaavat ottaa kantaa monenlaisiin asioihin ja teemoihin. Lapsilla ajatellaan olevan taitoja ja kykyjä, joiden vuoksi heitä ei voida sivuuttaa yhteiskunnallisissa keskusteluissa (Alanen & Karila 2009), vaan heidän kokemuksensa tulee ottaa vakavasti.

Huomiota tulee kiinnittää myös niihin tapoihin, joilla lapset voivat osallistua ja vaikuttaa. Keskeistä on tunnistaa lasten keskinäinen erilaisuus. ”Lapset” pitää kategoriana sisälleen kaikki alle 18-vuotiaat ihmiset, joilla on monenlaisia tapoja, mahdollisuuksia ja kykyjä osallistua ja vaikuttaa. Lapset ajatellaan helposti tietynlaisiksi ja lapsuus ikään kuin ”muotokuvaksi”, yleiseksi kategoriaksi, jota yksittäinen lapsi voi edustaa (James 2007, 270). Lapset eivät kuitenkaan ole yhtenäinen joukko, vaan moninainen ryhmä ihmisiä, joilla on erilaisia tavoitteita, ajatuksia ja tarpeita. Näin ajatellen myös heidän osallistumistaan ja mahdollisuuksiaan vaikuttaa tulee tarkastella moninaisuuden lävitse ja tunnistaa erilaisia tapoja olla mukana ja vaikuttaa.

Tarkastelen tässä kirjoituksessa lasten osallisuutta arjen näkökulmasta ja pohdin lasten kokemusten perusteella, mistä lapselle syntyy kokemus osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Keskityn tarkastelussani arkeen instituutioissa eli siihen arkiseen elämään, jota lapset elävät kouluissa ja päiväkodeissa. Käytän tarkastelun pohjana vuosien saatossa kohtaamieni lasten ja nuorten esiin nostamia näkökulmia ja kokemuksia. Olen kohdannut eri-ikäisiä lapsia tutkijana, kouluttajana ja palveluita kehittävänä asiantuntijana. Olen järjestänyt lapsille työpajoja, haastatellut heitä osallistavilla menetelmillä sekä luonut heille kyselyjä. Kohtaamani lapset ovat olleet nuorimmillaan kolmevuotiaita ja vanhimmat jo nuoria aikuisia. Kaikkia näitä kohtaamisia on yhdistänyt pyrkimys ymmärtää, millaiset asiat ovat lapsille merkityksellisiä ja tärkeitä ja miksi he kertovat sen, mitä kertovat.

Osallistumisen ja vaikuttamisen määrittely

Saan olla mukana ja kertoa mun ajatuksia.

Osallistuminen voidaan määritellä lasten elämään kuuluviksi mahdollisuuksiksi ottaa osaa ja olla mukana. Näitä mahdollisuuksia tulisi nähdä myös lasten silmin ja heidän näkökulmastaan, vaikka nykyisellään osallistumiseksi tunnustetaan usein vain sellaiset paikat ja tavat, joissa aikuiset tukevat lapsia toimimaan. Tällöin aikuisten näkemykset määrittelevät sitä, mikä on tärkeää tai tarkoituksenmukaista toimintaa. (Thomas 2007, 2012, 2017.)

Usein lasten osallisuutta ja osallistumista tarkastellaan aikuisten näkökulmasta. Osallisuuteen vaikuttaa myös se, miten lapset eri yhteydessä kohdataan (Stenvall 2018). Kysymys on tällöin siitä, millainen tila lapsilla on toimia ja miten aikuiset heidän osallistumiseensa suhtautuvat. Lasten tulee tuntee olevansa osa yhteisöjä, jotta heidän osallistumisensa on edes teoriassa mahdollista. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että osallistumisen ja mukanaolon mahdollisuuksia on olemassa arjessa. Osallistuminen ei olisi tällöin arjen ulkopuolinen asia, vaan kaikkialla läsnä oleva mahdollisuus. Lapset opettelevat elämään yhteisöjen jäseninä, jolloin aikuisten esimerkki toisten huomioimisesta ja kohtaamisesta on isossa roolissa lasten osallisuuden tukemisessa.

Vaikuttamista puolestaan voidaan lähestyä pohtimalla, millaisia vaikuttamista tukevia tapoja ja väyliä voidaan luoda lasten vaikuttamismahdollisuuksien tueksi (ns. osallistava kansalaisuus, *inclusive citizenship*, Lister 2007, 50–51). Erilaisia väyliä ja tapoja tutkimalla voidaan päästä näkemään sekä yksittäisen lapsen mahdollisuuksia vaikuttaa itselleen tärkeissä asioissa ja omassa arjessa, että hänen mahdollisuuksiaan päästä mukaan

erilisiin vaikuttamisen paikkoihin tai ryhmiin. Kokemukset mahdollisuuksista vaikuttaa kietoutuvat laajemminkin kuulumisen tunteeseen ja kokemukseen siitä, että on osa jotain joukkoa ja kuuluu johonkin.

Lasten osallisuudella voidaan tarkoitaa sekä kokemusta kuulumisesta joukkoon, että mahdollisuutta vaikuttaa. Osallisuus voidaan määritellä myös keino-päämäärä-jaottelulla, jolloin osallisuutta tarkastellaan keinona saavuttaa jokin lopputulos tai sitä pidetään itsessään arvokkaana päämääränä (Grover 2004, 82; Vanderbeck 2010). Jaottelu ei tarkoita, että toinen vaihtoehtoista olisi toista parempi, vaan tarkoituksena on tehdä näkyväksi osallisuuden eri puolet. Jaottelulla on merkitystä siihen, miten lasten osallisuuden suhtaudutaan ja mitä sillä tavoitellaan. Tunnistamalla kaksi eri puolta voidaan osallisuus myös tulkita oikein. Aikuiset voivat tarkastella osallisuutta keinona, mutta selittää sen lapsille päämääränä. Klassisessa esimerkissä tulkinnan eroista aikuiset kysyvät lapsilta mielipidettä koulun yhteisten rahojen käytöstä, mutta jättävät kertomatta reunaehdot siitä, millaiset ehdotukset voidaan ottaa huomioon. Tällöin lapset ajattelevat, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa on itsessään tärkeä asia, ja uskovat esittämiensä asioiden olevan sellaisia, jotka aiotaan toteuttaa. Aikuiset puolestaan voivat ihmetellä lasten ehdotuksia, jotka eivät ole realistisia tapoja käyttää yhteistä rahaa.

Osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuudet

Kato, meillä heiluu hampaat!

Lapsilla on erilaisia tapoja ja tarpeita sille, miten ja missä asioissa he haluavat osallistua ja vaikuttaa. Suurimmalle osalle lapsia ja nuoria osallistumisen ja vaikuttamisen paikat ja mahdollisuudet liittyvät heidän arkeensa ja omassa elämässä tärkeisiin asioihin (Stenvall 2018). Lapset voivat esimerkiksi haluta vaikuttaa harrastuksiinsa, lemmikkeihin, perheen vapaa-aikaan, ystävyys-suhteisiin tai rahankäyttöön. Yleisesti ottaen lapset voivat näissä asioissa myös osallistua ja vaikuttaa tai ainakin heidän näkemyksiään kysytään ja heitä kuullaan (Stenvall 2018; Stenvall 2020a). Lisäksi Suomessa on hyvät ja kattavat väylät edustukselliselle osallistumiselle ja vaikuttamiselle instituutioissa. Lähes kaikissa kouluissa on oppilaskunnat ja kunnissa nuorisovaltuustot. Lisäksi varhaiskasvatuslaki on lisännyt varhaiskasvatuksessa mukana olevien lasten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa päiväkotien arjessa.

Se, mikä usein jää tarkastelematta, on lasten arkinen osallisuus instituutioiden sisällä, vaikka lapset viettävät niissä sekä suuren osan lapsuudestaan, että suuren osan valveilla-

oloajastaan. Miten ja millaisiin asioihin lapset voivat varhaiskasvatuksessa tai koulussa vaikuttaa? Entä mihin he haluaisivat olla mukana vaikuttamassa?

Lapsilla olisi paljon annettavaa instituutioiden arkeen, ja heidät mukaan ottamalla voitaisiin vahvistaa osallisuuden kokemuksia isolle joukolle lapsia. Tästä huolimatta liian usein jäävät huomiotta ne kohdat ja tilanteet, joissa lapset haluaisivat olla mukana, mutta heidän aloitteensa tai näkemyksensä tulevat sivuutetuiksi. Oppilaita voidaan kutsua mukaan suunnittelemaan esimerkiksi koulun pihaa tai askartelemaan koristeita juhliin, mutta harvemmin heidän näkökulmansa huomioidaan pohdittaessa laajemmin juhlan kulkua tai koulun arkisia käytäntöjä. Esimerkiksi väitöskirja-aineistossani eräs 15-vuotias tyttö kertoi oppilaskunnan hallituksen työskentelystä näin:

Ei siellä (oppilaskunnan hallituksen kokouksessa) hirveesti käydä niitä (opilaiden) ehdotuksia oikeestaan, mun mielestä lähinnä käydään niitä asioita mitä sillä puheenjohtajalla on käytävänä – – Et se on vähän hassua ku mainostetaan et kyl me käydään niitä, mut ei me oikeestaan käydä niitä.”
(Ks. tarkemmin Stenvall 2018, 93.)

Lapsiryhmille tarjottavien mahdollisuuksien lisäksi osallisuutta tulee tarkastella myös yksittäisten lasten näkökulmasta. Miten vahvistetaan yksittäisten lasten kokemusta kuuluksi tulemisesta ja mahdollisuuksista vaikuttaa? Jos tässäkin tarkastellaan instituutioiden arkea, tulee näkyviin kohtia, joissa yksittäisten lasten osallisuutta voidaan vahvistaa. Tarkastelemalla sitä, mitkä asiat ovat yksittäisille lapsille tärkeitä ja merkityksellisiä, voidaan vahvistaa myös heidän osallisuuttaan.

Opettajan tai varhaiskasvatuksen henkilöstön reaktioilla ja suhtautumisella on valtava merkitys lasten kokemukselle omista mahdollisuuksistaan. Jos kokee tulevansa jatkuvasti sivuutetuksi tai epäreilusti kohdelluksi, vaikuttaa se myös siihen, millaisena alkaa nähdä itsensä ja omat mahdollisuutensa. Samoin, jos saa kannustusta ja kokee aikuisten suhtautuvan itseensä ja omiin näkökulmiinsa kiinnostuneesti, käsitys omista vaikutusmahdollisuuksista vahvistuu.

Ylipäänsä lapset määrittelevät itseään toisten ihmisten ja erityisesti arvostamiensa ihmisten käsitysten kautta. Lapset yleensä arvostavat päiväkotien ja koulujen aikuisia, ja heidän tavallaan suhtautua yksittäisiin lapsiin ja heidän esiin nostamiinsa näkökulmiin on siten valtava merkitys osallisuuden kokemukselle. Esimerkiksi päiväkotikäiset lapset mainitsivat monet ”arjen aikuiset” itselleen tärkeiksi ihmisiksi. (Ks. tarkemmin Jun-tunen & Stenvall 2018.)

Lasten kokemukset, etenkin hyvin pienten lasten, vaativat usein sanoitusta. Sanoitus ei tarkoita lapsen näkökulman muuttamista tai ulkopuolista tulkintaa, vaan lapsen näkökulman avartamista aikuisten kielelle. Esimerkiksi päiväkotikiikarit lapset nostivat spontaanisti keskusteltaessa esiin heiluvat hampaat ja hampaiden lähdon: ”Kato, meillä heiluu hampaat!” (Kallio ym. tulossa.) Aikuinen, joka ei ole ollut keskustelussa mukana, voi olla vaikea ymmärtää, mitä lapset tavoittelevat kertomalla hampaiden lähdestä, etenkin jos se ei millään tavalla liity siihen, miksi aikuinen on lasten kanssa keskustelemassa. Hampaiden lähdestä tai muusta itselle tärkeästä asiasta kertomisen voi kuitenkin ajatella olevan lapsen tarjoilema keskustelun avaus, jonka avulla voi päästä tutustumaan hänen elämäänsä.

Hampaiden lähdestä alkanut keskustelu johti siihen, että lapset kuvailivat isoksi kasvamista, lähestyvää kouluun siirtymistä sekä kokemuksiaan erkaantumisen päiväkotikiikarista. Kiinnostamalla lapsen avauksesta päästiinkin keskustelemaan teemaan liittyvistä kokemuksista ja saatiin lisää ymmärrystä siitä, millaisia tunteita ja kokemuksia päiväkodista kouluun siirtyminen aiheuttaa. Lisäksi vahvistui ymmärrys siitä, mikä on näille lapsille tärkeää ja merkityksellistä. Tässä tilanteessa hampaiden lähtö oli lapsen tapa avata keskustelu, mutta keskustelua raportoidessa oli tärkeää sanoittaa auki, mitä hampaiden lähtemisestä kertomisen taustalla oli ja mihin se voitiin lasten kokemuksissa kiinnittää.

Kokemuksia lasten osallistumisen ja vaikuttamisen tukemisesta

Aikuiset auttaa ja niihin voi luottaa.

Osallisuuden, hyvinvoinnin ja oppimisen voi nähdä kiertyvän yhteen. Jos lapsi kokee olevansa osa jotain joukkoa, hän usein myös voi siinä hyvin. Voidessaan hyvin ja kokiesaan olevansa osa ryhmää lapsi myös oppii helpommin uutta. Jos lapsi taas kokee hyvinvointinsa uhatuksi, hän ei välttämättä tunne olevansa osa joukkoa. Tällöin koulussa tai päiväkodissa vietetystä ajasta voi mennä valtaosa muiden asioiden tarkkailuun kuin sen, mitä tulisi oppia tai mihin keskittyä. Tämä voi puolestaan johtaa kierteeseen, jossa koulussa ei viihdy, koska ei koe sitä omakseen, eikä koe sitä omakseen, koska siellä ei viihdy. Aikuisten kannattaisi laajentaa sitä aluetta, jossa he ottavat lapset mukaan suunnittelemaan ja toteuttamaan erilaisia kokonaisuuksia ja teemoja. Kun lapsille mahdollistetaan laajempi toimintaympäristö, luodaan pohjaa myös yhä useamman lapsen kokemuksille osallisuudesta.

Sekä lapsiryhmien että yksittäisten lasten osallisuuden vahvistamiseksi ja vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi tulisi vahvistaa aikuisten osaamista ja ymmärrystä siitä, mitkä asiat vaikuttavat lasten osallisuuteen. Lapsille merkitykselliset asiat ja heidän esiin nostamansa epäkohdat tulisi ottaa vakavasti, etenkin, jos nämä asiat nousevat toistuvasti esiin. Lapset kokevat herkästi, ettei heitä uskota tai heidän näkemystään ei oteta vakavasti, jos aikuisen reaktio on vähättelevä. Lapset eivät kuitenkaan ajattele, että aikuisella tulisi aina olla vastaus tai ratkaisu valmiina, vaan he toivovat aikuisten esimerkiksi kysyvän, mitä lapsi haluaisi aikuisen tekevän tai mikä lapsen mielestä auttaisi.

Samoin lapset korostavat myös sitä, että aikuisten tulee pitää lapsille tekemänsä lupaukset tai ainakin muistaa kertoa lapsille muutoksista. Jos sovituista asioista ei pidetä kiinni tai niitä muutetaan kertomatta tai selittämättä, lapset pettyvät ja pitävät tilannetta epäreiluna. Asioiden ei tarvitse mennä aina sovitusti ja ennakoimattomille muutoksille on jätettävä tilaa, mutta asiat on aina muistettava ja ehdittävä selittää lapselle. Pettymyksen tunteet voi sietää paremmin, mutta epäreiluuden kokemus jättää pidemmän varjon.

Keskeinen osa lasten arkista osallisuutta on luottamus. Jotta voi uskoa mahdollisuuksiinsa vaikuttaa johonkin asiaan tai olla siinä mukana, tulee voida luottaa sekä toisiin ihmisiin että tilanteen luonteeseen. Jos lapsi kokee, ettei voi luottaa tilanteen tai muiden ihmisten olevan turvallisia, ei hän halua myöskään osallistua tai vaikuttaa. Jokaisella yhteisön jäsenellä on merkitystä sille, millainen luottamus jäsenten välillä vallitsee. Luottamus on tärkeää myös silloin, jos lapsi nostaa esiin jonkin epäkohdan, esimerkiksi kiusaamisen. Joskus on helpompaa kertoa kiusaamisesta jonkun toisen puolesta, mutta usein juuri näitä viestejä aikuisten on vaikeaa uskoa.

Lasten tapa hahmottaa maailma on erilainen kuin aikuisten. Samoin heidän aikakäsityksensä on erilainen (Stenvall 2020b). Lapsille ovat merkityksellisiä sellaiset asiat, jotka ovat heille kyseisellä hetkellä olemassa. Esimerkiksi kiinnostuksen kohteet tai ystävyysuhteet voivat vaihtua paljon nopeammin kuin aikuisilla. Muutokset toiveissa tai suhteissa vaikuttavat siihen, millaisiksi lapset näkevät omat mahdollisuutensa toimia ja vaikuttaa. Jos esimerkiksi tuntee olevansa luokkayhteisössä ulkopuolinen, voi olla hankala löytää tilaa tai mahdollisuutta osallistua. Tilanne ei aina kuitenkaan ole pysyvä, vaan jokin yhteinen kiinnostuksen kohde, peli tai muutokset muiden kaverisuhteissa voivat heilauttaa vallitsevaa tilannetta toiseen asentoon. Tällaiset muutokset eivät välttämättä näy aikuisille lainkaan, mutta ne voivat merkittävästi vaikuttaa siihen, miten lapsi haluaa tai voi osallistua.

Lasten näkökulmia ja kertomistapoja tulee arvostaa ja kunnioittaa. Arvostaminen ja kunnioittaminen näkyvät esimerkiksi niin, että lapselta kysytään, miten hän toivoisi asiaa sel-

vitettävän, mitä hän ajattelee tilanteesta ja miksi hän ajattelee tilanteen olevan sellainen kuin on. Ylipäänsä miksi-kysymysten esittäminen avaa usein tilaa lapsille kertoa kokemuksistaan. Lapset eivät heti tarvitse aikuiselta vastauksia tai ratkaisuja, vaan asian yhteistä ihmettelyä ja pohdintaa. Tämän jälkeen aikuisella tulee kuitenkin olla esittää jokin vastaus tai ratkaisuehdotus tilanteeseen.

Kunnioittaminen näkyy myös siinä, ettei aikuinen anna omien ennakko-oletustensa vaikuttaa siihen, miten hän suhtautuu lapsiin ryhmänä tai yksilöinä. Ennakko-oletuksia on mahdotonta täysin sivuuttaa, mutta niitä voi oppia tunnistamaan ja varomaan. Ennakko-oletukset voivat johtaa esimerkiksi siihen, ettei aikuinen malta kuunnella, mitä lapsi kertoo, vaan tarjoaa ratkaisua jo suoraan. Etenkin pieniin lapsiin tulisi tutustua aina uudestaan, sillä lasten kasvaessa myös heidän ajatuksensa ja tapansa toimia muuttuvat ja kehittyvät.

Osallisuutta ja vaikuttamisen mahdollisuuksia voi lähestyä myös mahdollisuuksien ja tilaisuuksien tarjoamisen näkökulmasta. Esimerkiksi Percy-Smith (2010) on tuonut esiin aikuisten roolin tilan ja mahdollisuuksien tarjoamisessa arkisissa yhteyksissä. Lasten osallistumisen ja vaikuttamisen toteutumisessa on merkitystä sillä, miten tulee arjessa kohdatuksi. Ytimeltään tässä on kyse siitä, että aikuisten suhteutuminen missä tahansa yhteydessä voi vaikuttaa lasten haluun ottaa osaa jossain muualla. Jos ei esimerkiksi saa hengailua kauppakeskuksessa vaan ajetaan pois, niin miksi haluaisi osallistua jossain muussa yhteydessä leikkipuiston suunnitteluun? Tai jos koulussa ei ole mahdollisuutta vaikuttaa työrauhaan tai kokee opettajan käyttäytyvän epäreilusti, miksi haluaisi vaikuttaa jossain muussa tilanteessa? Kaikkien aikuisten pitää ottaa lapset ja nuoret osallisiksi, eikä sitä voi jättää vain ”jonkun” asiaksi.

Lopuksi

Lasten osallisuuskokemukset eivät synny itsestään, vaan niiden syntymiseen tarvitaan aikuisen apua ja tukea. Ihmiset mahdollistavat toisilleen ja sulkevat toisiltaan mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Tasaveroisten mahdollisuuksien tarjoaminen lapsille on etenkin instituutioissa heidän kanssaan toimivien aikuisten vastuulla. Miten voi luoda sellaisia tapoja toimia tai sellaisen yhteisön, jossa kaikki tuntevat voivansa olla mukana ja vaikuttaa?

Olemalla avoin ja kiinnostunut lapsen asioista aikuinen voi luoda monenlaisille lapsille kokemuksen siitä, että he ovat osa yhteisöä. Tämä kokemus on osallisuuden perusedellytys. Jos ei koe olevansa osa yhteisöä, ei ole edellytyksiä tuntea itseään osalliseksi eikä

mahdollisuutta tuoda omia näkemyksiään esiin. Kokemus yhteisön jäsenyydestä puolestaan avaa mahdollisuuksia ja antaa tilaa ottaa osaa ja vaikuttaa.

Samaan aikaan on huomioitava, ettei osallisuuden kokemusta voi päätellä tehdyistä teoista, vaan siitä, tuntuuko osallistuminen ja vaikuttaminen *mahdolliselta*. Toisin sanoen, voi olla niin, ettei lapsi toimi tai ota osaa, mutta on kuitenkin omalla tavallaan osallinen ja pitää yhteisöä itselleen tärkeänä.

Tämän kirjoituksen tavoitteena oli tarkastella, miten lapsille syntyy kokemus osallistumisesta ja vaikuttamisesta. Olen tarkastellut teemaa erityisesti instituutioiden arjessa ja pohtinut, miten esimerkiksi varhaiskasvatuksessa tai perusopetuksessa lasten osallisuutta voitaisiin tukea. Lasten osallisuuden huomioimisessa katse kääntyy aikuisiin ja aikuisten tapaan kohdata lapsia. Jos aikuiset ovat luoneet ympärilleen yhteisön, jonka toiminta perustuu avoimuuteen, luottamukseen ja kunnioitukseen, on myös lapsilla mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa.

Aikuiset voisivat instituutioissa myös entistä enemmän ja rohkeammin antaa lapsille mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa. Selvittämällä, missä asioissa lapset itse toivoisivat voivansa olla mukana, sekä suhtautumalla vakavasti yksittäisten lasten esiin nostamiin huomioihin luodaan toimintatapaa ja kulttuuria, joka tukee lasten osallisuutta ja hyvinvointia. Oleellista on nostaa lasten kokemukset ja tieto aikuisten kokemusten ja tiedon rinnalle ja ottaa lapset mukaan suunnittelemaan tapaa, jolla instituutioissa eletään. Keskeistä on tunnistaa myös se, keitä varten nämä instituutiot ovat olemassa. Vaikka ne ovat aikuisten ammattilaisten työpaikkoja ja niissä on huomioitava aikuisten oikeudet taukoihin, lomiin ja työaikoihin, ne ovat ensisijaisesti olemassa lapsia varten. Tällöin tulee ottaa vakavasti lasten oikeudet turvalliseen yhteisöön, riittävään tukeen ja yhdessä luotuihin toimintatapoihin.

Osallisuutta on tarkasteltava sekä kokemuksena että mahdollisuuksina toimia. Kahdesta suunnasta rakentuva osallisuus tukee lasten kehitystä ja kasvua. Vaikka se ei ole ainoa asia, joka vaikuttaa lasten elämän suuntaan, on osallisuuden kokemuksella merkityksensä. Jos kokee jo lapsuudessa jäävänsä yhteisön ulkopuolelle, tulevansa kohdelluksi epäreilusti tai jäävänsä vaille mahdollisuuksia vaikuttaa, nämä kokemukset seuraavat ihmistä pitkään. Miksi haluaisi osallistua ja vaikuttaa aikuisena, jos siihen asti on kokenut olevansa ulkopuolella? Osallisuutta ei myöskään tueta pelkästään luomalla rakenteita lasten kuulemiselle, vaan toiminnalla arkisissa yhteisöissä ja kohtaamisissa.

Osallisuuden areenoita on kaikilla yhteiskunnan tasoilla (Thomas 2007). Näitä eri tasoja ei ole syytä asettaa arvoasteikolle, eikä toinen ole toista parempi, vaan kyse on kokonaisuudesta. Osallisuuden ei voi olettaa syntyvän tyhjästä eikä vain niissä aihepiireissä, jotka aikuinen tunnistaa tärkeiksi, vaan sen pitää kuulua kaikkeen lasten kanssa tehtävään työhön. Lapset eivät aina innostu aikuisten heille tarjoamista osallisuuden paikoista, mutta he voivat samalla pitää jotain muuta tilannetta osallisuuden kokemuksensa kannalta merkityksellisenä. Se, miten aikuiset tunnistavat nämä lasten aloitteet, on osallisuuden kannalta tärkeää.

Osallisuuteen liittyy aina myös tietty epävarmuus. Koskaan ei voi olla varma, ketkä haluavat osallistua ja vaikuttaa, missä asioissa ja millä tavoin tai ketkä tuntevat olevansa osallisia. Tämän vuoksi avoin ja kunnioittava tapa kohdata toiset ihmiset ja heille merkityksellisten asioiden huomaaminen ovat ytimessä siinä, mistä lapsille syntyy kokemus mahdollisuuksistaan osallistua ja vaikuttaa.

Lähteet

Alanen, Leena & Karila, Kirsti (2009) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino.

Grover, Sonja (2004) Participating in social research. Why won't they listen to us? On giving power and voice to children. *Childhood* 11, 81–93.

James, Allison (2007) Giving voice to children's voices: practices and problems, pitfalls and potentials. *American Anthropologist* 109(2), 261–272.

Juntunen, Saira & Stenvall, Elina (2018) Asikkalan perhekeskus – kyselyiden tuloksia. https://www.sos-lapsikylya.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Asikkalan_perhekeskus_kyselyiden_tuloksia.pdf

Kallio, Kirsi Pauliina & Mettinen, Katja & Kalliomeri, Reetta & Stenvall, Elina (tulossa). Myönteisesti tunnistava varhaiskasvatus. Hämeenlinnan kaupungin julkaisu.

Lister, Ruth (2007) Inclusive citizenship: Realizing the potential. *Citizenship Studies* 11(1), 49–61.

Percy-Smith, Barry (2010) Councils, consultations and community: rethinking the spaces for young children and young people's participation. *Children's Geographies* 8, 107–122.

Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus. Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.

Stenvall, Elina (2020a) Osallisuutta ja osallistumista. Osa 1: Osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 202 (27). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

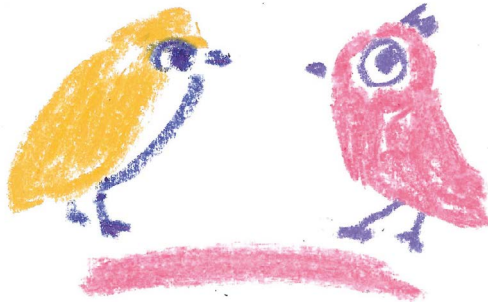
Stenvall, Elina (2020b) ”Kun on rakas”. Lasten näkökulmien tunnistaminen myönteisesti. Teoksessa Terhi Tuukkanen (toim.) Lapsibarometri 2020. ”Unta, ruokaa, leikkejä, rakkautta ja karamelliä, juomaa” – Hyvä elämä 6-vuotiaiden kokemana. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020 (5). Helsinki: Lapsiasiavaltuutetun toimisto.

Thomas, Nigel (2007) Towards a theory of children’s participation. *International journal of children’s rights* 15(2), 199–218.

Thomas, Nigel (2012) Love, rights and solidarity: Studying children’s participation using Honneth’s theory of recognition. *Childhood* 19(4), 453–466.

Thomas, Nigel & Crowley, Anne & Moxon, Daniel & Ridley, Julie & Street, Cathy & Joshi, Puja (2017) Independent advocacy for children and young people: developing an outcomes framework. *Children & Society* 31(5), 365–377.

Vanderbeck, Robert (2010) Lasten toimijuus ja kasvatuksen normit: neuvoteltu yhtälö. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio, Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Verkkojulkaisuja 106. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.

Hoitotyö ja hoitamisen taito lapsen osallisuuden tukena

Laura Ortju ja Johanna Olli

Johdanto

Tämä kirjoitus kuvaa pikkulapsen osallisuutta hoitotyön ympäristöissä, mutta sopii kaikille eri aloilla lasten kanssa työskenteleville sekä asiasta kiinnostuneille. Hoitotyön perusteet soveltuvat pohjaksi kaikkeen kohtaamiseen. Hoitotyöllä tarkoitamme terveydenhuollon hoitajakoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa. Olemme hoitotyön ammattilaisia ja hoitotieteen tekijöitä, hieman erilaisella työtaustalla kumpikin. Käytännön esimerkit olemme tuoneet tähän omista kokemuksistamme työskentelystä lasten kanssa muun muassa lastenneurologian poliklinikalla, neuvolassa, lastensuojelussa ja varhaiskasvatuksessa. Kirjoituksemme pohja on hoitotieteessä ja lähitieteenalojen tutkimuksessa. Kirjoituksessa on hyödynnetty Lauran pro gradu -työtä pikkulapsen osallisuudesta perusterveydenhuollossa sekä Johannan meneillään olevaa väitöstutkimusta erityisesti määriteltyjen lasten osallisuudesta kuntoutushoitotyössä. Kirjoitukseen on sisällytetty esimerkkejä kansainvälisistä tutkimuksista. Suomenkielistä tutkimusta aiheesta ei ole vielä julkaistu.

Hoitotyö ja hoitamisen taito tukevat lapsen osallisuutta

Tärkeintä on tulla kohdatuksi!

Hoitotyö perustuu hoitamisen taitoon, johon sisältyy oleellisena osana vuorovaikutus hoitajan ja lapsen välillä (Meleis 2018). Hoitotyön peruseräpäätteisiin lukeutuvat niin itsenäisyyden tukeminen (Orem ym. 2003; Eriksson ym. 2018) kuin vuorovaikutuksen havainnointi ja siihen vaikuttaminen (Meleis 2018). Hoitotyön itsessään voidaan ajatella edistävän osallisuutta. Tämän voinee moni terveydenhuollossa hyvää hoitoa saanut tunnistaa – hoitaja tuo usein näkyviin asiakkaan ajatuksia ja toisaalta myös kertoo selkokielellä, mistä hoidossa oikein on kyse. Hoitamisen taitoa on kuunnella ja havainnoida sanatonta viestintää sekä mukauttaa hoitotyön toimintoja havainnoidun perusteella. Lasten kohdalla tällaisena ”tulkkina” olo korostuu entisestään.

Tutkimusten perusteella hoitotyön keinoilla on vaikutusta lapsen osallisuuteen hoitotilanteessa. Keinoja ovat muun muassa lapsen ja perheen kokonaisvaltainen ja yksilöllinen huomiointi (nähdään hoitotilannetta pidemmälle), hoitotyön informatiivisuus (kerrotaan, mitä tapahtuu ja miksi) sekä lapsilähtöinen vuorovaikutus, jossa käytetään monipuolisia kommunikaatiomenetelmiä (Ortju 2021). Lapselle soveltuvia kommunikaatiomenetelmiä ovat muun muassa kuvat, tukiviittomat sekä eleiden ja ilmeiden käyttö. Lapsilähtöisessä vuorovaikutuksessa oleellista on kohdata lapsi katseen ja tunteen tasolla sekä kuunnella aidosti, mitä sanottavaa hänellä on. Aikuisten kesken puhuminen ja lapsen mielipiteen huomiotta jättäminen ovat lapsen mitätöintiä. Lapsen kanssa toimimassa on syytä muistaa toiminnallisuus – toiminta on usein mielekkäämpi tapa olla vuorovaikutuksessa kuin puhe (Olli ym. arvioitavana). Hoitotyössä lapsen yksityisyys ja autonomia voidaan huomioida pienillä valinnoilla:

Joskus meillä on lapsia, jotka tarvitsevat ummetuksen vuoksi peräruiskeen joka päivä. Silloin kysymme, mikä aika olisi paras, ja lapset yleensä valitsevat ajan, jolloin muita lapsia ei ole paikalla. Peräruiskeen annosta ei voi neuvotella, mutta voimme kysyä lapselta, miten se tehdään ja kenen hän haluaa olevan paikalla. (Lastensairaanhoitaja, vapaasti suomennettu artikkelista Schalkers ym. 2016)

Dialogisen ja lapsilähtöisen vuorovaikutuksen puute osoittaa lapselle välinpitämättömyyttä:

En tykkää, että ne puhuvat äidilleni koko ajan. – – Minä tiedän itse, miten vanha olen tai mikä minun nimeni on. (Lucy, 9 vuotta, vapaasti suomennettu artikkelista Coyne 2006)

Osallisuus osana ammattietiikkaa

Arvosta lasta!

Hoitotyön osaamisen ohella hyvä ammattietiikka ja lapsen oikeuksien tuntemus tukevat pikkulapsen osallisuutta hoitotilanteessa (Ortju 2021). Hoitajan henkilökohtainen moraalikäsitys ja arvomaailma vaikuttavat hoitotilanteen vuorovaikutukseen (Fry 1996), ja aikuisten asenteilla onkin merkittävä vaikutus lapsen osallisuuden toteutumiseen (Olli ym. 2012; Karlsson 2020). Aikuisen oletuksella lapsen kehitystasosta, uskolla lapsen kykyyn olla osallinen sekä yleisemmin kunnioituksella lapsuutta kohtaan on merkitystä (ks. Olli ym. 2012). Jos aikuinen ajattelee lapsen olevan liian nuori ymmärtämään tilannetta tai kokee lapsen osallistumisen haittaavan ja hidastavan omaa työskentelyään, ei lapsi saa edes mahdollisuutta osallisuuteen. Harmittavan usein kiireen varjolla osallis-

tetaan lasta vain näennäisesti käyttämättä lapselle ominaisia tapoja kommunikoida tai antamatta riittävästi aikaa. Lapsen osallisuutta tukevia ammattilaisen luonteenpiirteitä ovat inhimillisyys, positiivisuus ja luotettavuus (Ortju 2021). Motivaatio tehdä töitä lapsen edun mukaisesti on omiaan parantamaan lapsen mahdollisuuksia kokea itsensä osalliseksi hoitotilanteessa (Ortju 2021). Joskus muutamalla minuutilla voi olla merkitystä lapsen kokemuksen kannalta:

Nelivuotias poika on tullut äitinsä kanssa sairaalaan operaatiota varten. Poika ja äiti istuvat aamiaisella, kun kaksi hoitajaa saapuu huoneeseen. Toinen hoitajista kysyy, miltä tuntuu olla sairaalassa. Poika vastaa: ”Teidän ei olisi pitänyt tulla häiritsemään minua kesken aamiaisen.” Hoitajat sopivat yhdessä pojan kanssa tulevansa uudelleen aamiaisen jälkeen. Viisi minuuttia myöhemmin poika kävelee itse käytävälle etsimään hoitajia ja kertoo lopettaneensa aamiaisen. (Vapaasti suomennettu artikkelista Runeson ym. 2002)

Hoitotyössä, kuten muussakin lasten kanssa tehtävässä työssä, tulee ajatella lasta osana perhettä. Perhekeskeinen hoitotyö (ks. esim. Denham ym. 2016) onkin tuttu käsite erityisesti lapsi- ja perhepalveluissa työskenteleville hoitajille. Perhekeskeisessä työtöteessä pääpaino saattaa ajautua vanhempien näkökulmaan ja heidän arvioonsa perheen tarpeista. Lapsinäkökulmainen hoitotyö vaatii aktiivista oman työn reflektointia (mitä voin omassa toiminnassani muuttaa?), tilannekohtaista harkintaa (sama kaava ei toimi kaikilla) ja sensitiivistä vuorovaikutusta (huomioi lapsen tunteet). Lapsinäkökulmaisessa työskentelyssä on osattava ammatillisesti arvioida lapsen edun mukaista hoitoa sekä ymmärrettävä lapsen sisäistä kokemusmaailmaa. Tasapainoilu näiden välillä ei ole helppoa. Harva lapsi haluaa tulla pistetyksi tai katetroiduksi, mutta näillä toimenpiteillä voi olla lapsen hyvinvoinnin kannalta merkittävä vaikutus.

Hoitotyön valintoja tulee yksilöllisen arvion lisäksi pohtia lapsen oikeuksien (LOS 60/1991) kautta. Erityisesti artikla 24 koskettaa terveydenhuoltoa, sillä siinä määritellään lapsen oikeus nauttia parhaasta mahdollisesta terveydentilasta. Lapsen oikeuksien sopimuksen vaikutusta lasten kanssa työskentelyyn on laajemmin kuvattu tämän teoksen johdannossa.

Oikeudelliset perusteet voivat olla ristiriidassa tilanteissa, joissa lapsen koskemattomuutta joudutaan loukkaamaan hyvää tarkoittavan ja lapsen etua tavoittelevan toimenpiteen, kuten rokotteenannon, vuoksi. Tällaisissa tilanteissa oleellista on toiminnan läpinäkyvyys ja perustelu sekä lapsen aito kohtaaminen ja tunteiden vastaanottaminen. Lapsel-

le tulee välittyä tunne, että on täysin ok olla tilanteesta eri mieltä ja osoittaa tunteensa. Lasta ei pidä jättää tunteensa kanssa yksin, vaan auttaa häntä kestäämään se. Lohdutusta voi antaa esimerkiksi koskettamalla lasta ja sanoittamalla hänen tunnettaan. Ajan antaminen on tärkeää – lapsen ei tarvitse olla reipas ja heti valmiina seuraavaan toimintoon. Tärkeää ja haastavaa on myös tasapainottelu lapsen osallistumisoikeuden ja suojelluksi tulemisen oikeuden välillä. Terveystieteissä olisi erityisesti syytä kehittää osallistumisen oikeuden toteutumisen mahdollisuuksia, sillä suojelunäkökulma on aina painotunut siellä vahvasti (Olli ym. 2014; Pollari 2019).

Yksilöllinen kehitys ja tarpeet eivät riipu lapsen iästä

Lapsi ymmärtää omalla tavallaan

Lapsen kehitystaso vaikuttaa mahdollisuuksiin olla osallinen hoitotyön toiminnoissa. Varhaisessa kehitysvaiheessa osallisuuden tukeminen perustuu pitkälti aikuisen tulkitsemiseen ja hetkessä tehtyihin havaintoihin lapsen viireys- ja tunnetilasta. Lapsi ei voi välttämättä tehdä tietoisia hoitopäätöksiä, mutta hänkin voi tuntea olevansa merkityksellinen vuorovaikutuksessa hoitajan kanssa. Jo vauvan viesteihin vastaaminen ja katsekontaktissa oleminen antaa tunteen kuulluksi tulemisesta. Se, että lapsi saa ilmaista tunteensa epämieluisan hoitotoimenpiteen aikana ja että hänen tunteilleen annetaan tilaa sekä niihin vastataan lohduttamalla, luo tunnetta osallisuudesta tilanteeseen. Osallisuus on myös suhteessa olemista ja tuntemista (Karlsson 2020).

Osallisuuteen liittyvä vahvasti ymmärrys omasta tilanteesta, joten varhaisessa kehitysvaiheessa olevan lapsen kanssa kannattaa kiinnittää erityistä huomiota viestinnän selkeyteen ja ymmärrettävyyteen tulemisen varmistamiseen. On huomattava, ettei lapsen älykkyyden riippu hänen kielellisestä ilmaisustaan (Piaget & Inhelder 1977) eikä lapsen oma-aloitteisuuden puute poista ammattilaisen vastuuta edistää lapsen osallisuutta. Palautetta lapsen tunteista voidaan kerätä yksinkertaisimmillaan hymynaamojen tai muiden kuvakorttien avulla. Joskus lasta voi helpottaa (aikuisen mielestä mitättömältä tuntuva) valinta siitä, minkä sormen päähän tällä kertaa pistetään tai kummin päin lapsi istuu tuolilla. Pikkulapsen osallisuutta edistävät tutkitusti vanhemman läsnäolo (Comparcini ym. 2018), osallistuminen (Pfeifer 1999; Comparcini ym. 2018) sekä vanhemman luotto lapsen kykyihin (Okkonen 2004; Coyne 2006). Toimenpidetilanteissa vanhemman sylissä oleminen tai kädestä piteleminen voi tuntua lapsesta hyvältä. Vanhemman poissa ollessa voidaan hyödyntää vanhemmasta otettua valokuvaa, vanhemman vaatekappaletta tai vaikkapa tuttua tuutulaulua. Tilanteet, joissa lapselta edellytetään osallistumista yksin, ilman tukihenkilön läsnäoloa, tulisi aina harkita tarkkaan. Tämä ei lue pois lapsen kuule-

mista ja havainnointia myös ilman vanhempia, mikä voi olla tärkeää muun muassa kaltoinkohtelun tunnistamiseksi.

Jokaisella on oikeus osallisuuteen

Osallisuuteen ei tarvita puhetta

Tutkimuksin on osoitettu, että aikuiset tarjoavat lapsille mahdollisuuksia osallisuuteen riippuen tämän iästä (Nowak ym. 2020; Schalkers ym. 2016), kommunikaatiotaidoista (Schalkers ym. 2016) ja ymmärryskyvystä (Coynne 2006; Schalkers ym. 2016). Arvioitaessa lapsen valmiuksia osallisuuteen kannattaa unohtaa ikä ja sen sijaan tarkastella lapsen yksilöllistä kehitysvaihetta. Lapsi tulee aina nähdä itsessään arvokkaana ja valmiina (Rippen 2019), ei aikuisuuden ihanteeseen matkalla olevana, kypsymättömänä yksilönä.

Ammattilaisen tulee sopeuttaa toimintansa lapsen tapaan toimia ja huomioida lapselle ominainen tapa ilmaista näkemyksensä (Olli 2012). Täysin puhumaton lapsi voi kyetä ilmaisemaan mielipiteensä tarkasti tukiviittomien avulla. Lapselle, jolla on keskittymisvaikeuksia, puolestaan saattaa toimia kuvien käyttö puheen ohella. Lapsi, joka ei kykene liikuttamaan raajojaan, voi välittää näkemyksensä vaikka silmänliikkeiden ja katsekehikon tai katseella ohjattavan tietokoneen avulla. Kommunikaatiotavasta riippumatta riittävän ajan antaminen vuorovaikutukselle ja lapsen omille kielellisille tai kehollisille viesteille on merkityksellistä osallisuuden tunteen mahdollistamisessa (Ortju 2021). Lapselle on taattava asianmukaiset tulkkauspalvelut yksilöllisen tarpeen mukaan. Tutut aikuiset osaavat usein tulkita lapsen elekieltä ja mukauttaa toimintaa sen mukaan:

Kelly (2 vuotta) potkii jalkojaan, kunnes aikuinen huomaa, että hän on vaillo toimintaa. Aikuinen nostaa Kellyn lattialle leikkimään. (Vapaasti suomennettu väitöskirjasta Pfeifer 1999)

Elinympäristö ja positiivinen puhe vaikuttavat osallisuuteen

Olet ihana!

Lapsen mahdollisuuteen osallistua, olla aktiivinen toimija ja kokea osallisuuden tunnetta vaikuttaa vahvasti hänen perheensä ja muu elinympäristönsä. Mitä varhaisemmassa kehitysvaiheessa olevasta lapsesta on kyse, sitä merkityksellisempää on lapsen, vanhempien ja hoitajan kolmenvälinen vuorovaikutus. Vuorovaikutus muokkaa lapsen kehitystä (Mäntymaa ym. 2003), ja jo vauva saa merkityksellisiä kokemuksia itsestään osallisena, kun hänen viesteihinsä vastataan (Antonovsky 1987).

On tärkeää nähdä vastaanottotilannetta pidemmälle. Perheen sisäiset ristiriidat, kaltoin-kohtelu ja muut haitalliset lapsuusajan kokemukset heikentävät sekä lapsen kokemusta osallisuudesta että uskallusta ja kykyä osallistua ja ottaa vastuuta itseä koskevista asioista (esim. Hughes ym. 2017). Jos lapsi on toistuvasti tullut jätetyksi huomiotta tai hänen käyttökseen on vastattu epäjohtonmukaisesti, ei lapsella ole kokemusta omasta kyvykkyydestään tai arvostusta omaa mielipidettään kohtaan. Mikäli tätä kierrettä jatketaan vielä terveydenhuollossa puhumalla lapsen ohi, heikennetään osallisuutta (Runeson ym. 2002; Coyne 2006; Schalkers ym. 2016; Bjorbækmo ym. 2018) ja mahdollisesti luodaan pitkäaikaista haittaa lapsen elämänhallinnan taidoille.

Tutkimusten mukaan perheen tukeminen lapsen tarpeiden havainnoinnissa sekä positiivinen puhe lapsesta vanhemmille luovat parempia osallisuuden mahdollisuuksia (Ortju 2021). Vanhemmille tulee välittyä, että ammattilainen näkee lapsen sairauden tai vamman takana. Jokaisessa lapsesta on kehuttavia ominaisuuksia ja jokaisella lapsella upeita taitoja. Vanhempien ei tulisi joutua häpeämään tai selittelemään lapsen käytöstä. Jos lapsi vaikka huutaa vastaanotolla niin, että korvissa kaikuu, voi vanhemmille kertoa, miten hienosti lapsi osaa tunteensa ilmaista. Tai jos hän piiloutuu pöydän alle, voi kehua nokkeluudesta eikä suinkaan torua tai paheksua.

Terveydenhuollon kohtaaminen alkaa usein ongelmakeskeisesti kartoittamalla, mitä haasteita lapsella on ja miten ne vaikuttavat perheen arkeen. Hedelmällisempää on aloittaa lapsen ja koko perheen vahvuuksista, koska silloin ammattilainen voi hyödyntää niitä ohjauksessaan. WC-käynneistä ahdistuksen vuoksi kieltäytyvä lapsi voi rohkaistua yrittämään, kun palkintona on tarra lempisarjakuvasankarista. Ruokatilanteissa lukkoon menevää lasta voi helpottaa, jos hän pääsee kosketuksiin ruoka-aineiden kanssa itselle mieluisan askartelun parissa. Ruoan koskettelu ja tutkiminen ilman painetta maistaa saattaa madaltaa kynnystä koskea ruokaan aterialla. Jollekin toiselle sopii paremmin ruoanlaittoon osallistuminen. Oma osallisuus valmistelussa on jo itsessään omiaan sitouttamaan toimintaan. Sama pätee hoitotoimenpiteissä. On tärkeää, ettei lapsi ole toimenpiteen kohteena, vaan aktiivinen toimija, jonka autonomiaa kunnioitetaan (ks. Lindberg & von Post 2006). Lapsi voi esimerkiksi saada itse säätää hoitopöydän tasoa tai leikata palan laastaria valmiiksi. Joitain pieniä hoitotoimenpiteitä ja ensiaputaitoja on mahdollista opettaa lapselle itselleen.

Hoitoympäristöllä ja organisaatiokulttuurilla on väliä

Miksei ikkunalaudalla voisi istua?

Tutkimusten perusteella hoitoympäristö, organisaatiokulttuuri sekä yksikön johtaminen vaikuttavat lapsen osallisuuteen. Yksikköön ja organisaatioon liittyviä tekijöitä ovat muun muassa henkilökunnan koulutustarpeista huolehtiminen (Ortju 2021), käytössä oleva aikaresurssi sekä kehittämistoiminnan lapsilähtöisyys (Olli ym. 2012; Ortju 2021). Lapsilta kysyttäessä hoitoympäristössä tärkeää on mahdollisuus vapaaseen liikkumiseen (Pfeifer 1999; Okkonen 2004) ja oman paikan valintaan (Okkonen 2004; Stålberg ym. 2016). Perinteinen asetelma, jossa hoitohenkilökunta istuu pöydän yhdellä puolella ja lapsi perheineen pöydän toisella puolella, on harvoin toimiva. Aikuisten tulisi miettiä asettuessaan tilanteeseen, miltä he näyttävät lapsen silmissä. Tuoleilla istuttaessa aikuiset ovat lasta ylempänä, mutta jos lapsi kiipeää hoitopöydälle tai ikkunalaudalle, hän päätyykin aikuisten yläpuolelle (niin fyysisesti kuin luovuudessakin!).

Harva lapsi jaksaa istua tai maata kymmentä minuuttia pidempään samassa paikassa, joten mahdollisuus liikkeeseen ja vapaaseen leikkiin on huomioitava. Mikäli tilanteeseen sisältyy useita tai pitkäkestoisia hoitotoimenpiteitä, on niitä pyrittävä tauottamaan siten, että lapsi pääsee välillä liikkumaan vapaasti.

Ympäristön virikkeellisyydellä voi olla kahdensuuntaisia vaikutuksia. Toisaalta virikkeet voivat luoda myönteistä oloa (Comparcini ym. 2018), mutta rauhallisempi ympäristö antaa tilaa keskustelulle (Runeson ym. 2002) ja vapaalle leikille (Pfeifer 1999; Bjorbækmo ym. 2018), joka on tärkeää hoitotyössä paitsi lapsen hyvinvoinnin myös havainnoinnin kannalta. Ympäristöihin kannattaa kiinnittää huomiota jo suunnitteluvaiheessa. Millä tasolla ikkunat ovat: onko lapsen mahdollista nähdä ulos? Miten rauhallinen tai rauha-ton on tutkimusympäristö: toteutuuko lapsen oikeus yksityisyyteen? Entä vanhempien läsnäolon mahdollistuminen: onko tilaa yöpyä? Sisustukseenkin on syytä kiinnittää huomiota. Ovatko opasteet lapsen tasolla, onko kirjoitetun tekstin lisäksi käytetty kuvia, onko lapsen edes mahdollista yletä ovenkahvaan tai soittokelloon?

Jokaisessa hoitotyön kohtaamisessa luodaan perustaa lapsen mahdollisuuksille olla osallinen terveydenhuollon palveluissa myös jatkossa. Saavutetut osallisuuden kokemukset voivat rohkaista lasta osallistumaan jatkossa oma-aloitteisemmin sekä luovat uskoa omasta kyvykkyydestä ja elämänhallinnan tunteesta. Myönteiset osallisuuden kokemukset voivat lisätä lapsen koherenssin tunnetta eli ymmärrystä omasta elämästä (ks. Antonovsky 1987) sekä voimaantumista eli kykyä hyödyntää omia voimavaroja (ks. Savola

& Koskinen-Ollonqvist 2005). Lapsen osallisuus hoitotyössä tulee nähdä jatkuvana prosessina. Yksittäinen osallistava toimenpide ei takaa lapsen kokonaisvaltaista osallisuutta. Vaikka siis olisit antanut lapsen leikata palan laastaria, ei se tarkoita, etteikö sinun olisi jatkuvasti vuorovaikutuksessa mahdollistettava lapsen mukanaolo, ymmärrys tilanteesta ja kokemus osallisuudesta.

Lopuksi

Lapsen kohtaamisella ja osallisuuden tukemisella on merkitystä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta hoitotilanteessa. Osallisuuden mahdollistumisella ja kohdatuksi tulemisen tunteella on kuitenkin myös merkittävä vaikutus lapsen elämään jatkossa sekä osallisuuteen muissa ympäristöissä. Kohtaamalla lapsi ja auttamalla häntä löytämään omia vahvuuksiaan voidaan hänet saada tuntemaan itsensä arvokkaaksi. Lapsen arvostavasta kohtaamisesta saatu malli voi auttaa vanhempia ja muita lapsen kanssa toimivia aikuisia ottamaan lapsi paremmin huomioon. Jokaisella kohtaamisella on väliä.

VINKIT

Muistilista lapsen kohtaamiseen:

- **Valmistele:** Valitse sopiva tila ja anna lapsen valita oma paikkansa.
- **Hidasta:** Varaa riittävästi aikaa lapsen kohtaamiseen. Hidasta omaa puhettasi ja toimintaasi.
- **Kohtaa lapsi:** Aloita tapaaminen asettumalla lapsen tasolle. Käytä lapselle luontevaa kieltä tai viestintäkanavaa (esimerkiksi toiminta, leikki, kuvat, viittomat).
- **Ole kiinnostunut:** Selvitä lapsen elinympäristö, sosiaaliset suhteet ja vapaa-ajan toiminta.
- **Huomioi tunteet:** Näytä, että otat lapsen tunteet todesta, ja tee kaikkiesi helpottaaksesi tunnekuormaa. Kysy lapselta tai vanhemmalta, mikä lasta auttaisi.
- **Selitä:** Kerro mitä teet ja varmista, että lapsi ymmärtää.
- **Havainnoi:** Tarkastele lasta ja anna lapsen tarkastella sinua. Kiinnitä huomio oman toimintasi vaikutuksiin.
- **Vahvista:** Keskity lapsen vahvuuksiin ja tuo ne esiin vähintään keskustelun alussa ja lopussa.

Lähteet

Antonovsky, Aaron (1987) *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well.* San Francisco: Jossey-Bass Publisher.

Bjorbækmo, Wenche & Robinson, Hilde Stendal & Engebretsen, Elvind (2018) Which knowledge? An examination of the knowledge at play in physiotherapy with children. *Physiotherapy Theory and Practice* 34(10), 773–782.

Comparcini, Dania & Simonetti, Valentina & Tomietto, Marco & Leino-Kilpi, Helena & Pelandar, Tiina & Cicolini, Giancarlo (2018) Children's perceptions about the quality of pediatric nursing care: A large multi-center cross-sectional study. *Journal of Nursing Scholarship* 50(3), 287–295.

Coyne, Imelda (2006) Consultation with children in hospital: children, parents' and nurses' perspectives. *Journal of Clinical Nursing* 15, 61–71.

Denham, Sharon & Eggenberger, Sandra & Young, Patricia & Krumwiede, Norma (2016) *Family-focused nursing care.* Philadelphia: F. A. Davis Company.

Eriksson, Katie & Isola, Arja & Kyngäs, Helvi. & Leino-Kilpi, Helena & Lindström, Unni Å. & Paavilainen, Eija & Pietilä, Anna-Maija & Salanterä, Sanna & Vehviläinen-Julkunen, Katri & Åsted-Kurki, Päivi (2018) *Hoitotiede. 4.–7. painos.* Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Fry, Sara T. (1996) *Etiikka hoitotyössä. Eettisen päätöksenteon opas.* Suomen Sairaanhoidtajaliitto ry. Suom. E. Grönlund. Englanninkielinen alkuteos: *Ethics in nursing practice. A guide to ethical decision making.* 1994. International Council of Nurses.

Hughes, Karen & Bellis, Mark A. & Hardcastle Katherine A. & Sethi, Dinesh & Butchart, Alexander & Mikton, Christopher & Jones, Lisa & Dunne, Michael P. (2017) The effect of multiple adverse childhood experiences on health: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Public Health* 2, e356–366.

Karlsson, Liisa (2020) *Studies of child perspectives in methodology and practice with "osallisuus" as a Finnish approach to children's reciprocal cultural participation.* Teoksessa E. Eriksen Ødegaard & J. Spord Borgen (toim.) *Childhood cultures in transformation: 30 years of the UN Convention of the Rights of the Child in action.* Brill/Sense Publisher.

Lindberg, Susan & von Post, Iréne (2006) From fear to confidence: children with a fear of general anaesthesia and the perioperative dialogue for dental treatment. *Journal of Advanced Perioperative Care*, 2(4), 143–151.

Meleis, Afaf Ibrahim (2018) *Theoretical Nursing. Development & Progress.* 6. painos. Philadelphia: Wolters Kluwer Health, Lippincott Williams & Wilkins.

Mäntymaa, Mirjami & Luoma, Ilona & Puura, Kaija & Tamminen, Tuula (2003) *Tunteet, varhainen vuorovaikutus ja aivojen toiminnallinen kehitys.* *Duodecim* 6, 459–466.

Nowak, Herawati I. & Broberg, Malin & Starke, Mikaela (2020) Opportunity to participate in planning and evaluation of support for children with disabilities: Parents' and professionals' perspectives. *Journal of Intellectual Disabilities*, 24(1), 5–20.

Okkonen, Tuula (2004) Lapsen terveystarkastuksesta lapsen terveyden yhteistoiminnalliseen edistämiseen. *Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 112. Hoitotieteen laitos. Väitöskirja. Kuopio: Kuopion yliopisto.

Olli, Johanna (2012) Lapsen oikeus tulla kuulluksi kuntoutuksessa. *Kuntoutus* 3, 17–20.

Olli, Johanna & Vehkakoski, Tanja & Karlsson, Liisa & Salanterä, Sanna (arvioitavana) Enabling the realization of disabled children's agency in preparing for an anaesthesia procedure with a picture schedule: a conversation analysis study.

Olli, Johanna & Vehkakoski, Tanja & Salanterä, Sanna (2012) Facilitating and hindering factors in the realization of disabled children's agency in institutional contexts – literature review. *Disability & Society*, 27(6), 793–807.

Olli, Johanna & Vehkakoski, Tanja & Salanterä, Sanna (2014) The habilitation nursing of children with developmental disabilities—beyond traditional nursing practices and principles? *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 9:1.

Orem, Dorothea Elizabeth & Taylor, Susan G. & Renpenning, Katherine M. (2003) *Self-care theory of nursing: selected papers of Dorothea Orem*. New York: Springer Publishing Company.

Ortju, Laura (2021) Pikkulapsen osallisuus perusterveydenhuollon hoitotilanteessa. Scoping-katsaus. Pro gradu -tutkielma. Hoitotieteen laitos. Itä-Suomen yliopisto.

Pfeifer, Teresa (1999) Personal agency in preschool children with disabilities: A descriptive study. Teoksessa T. Pfeifer, *Exploration of agency in preschool children with disabilities*. Väitöskirja. School of Occupational Therapy. Texas Woman's University.

Piaget, Jean (1972) *The principles of genetic epistemology*. New York: Routledge.

Piaget, Jean & Inhelder, Bärbel (1977) *Lapsen psykologia*. Suom. M. Rutanen. Jyväskylä: Gummerus. Ranskankielinen alkuteos: *La Psychologie de l'Enfant*. 1966.

Pollari, Kirsi (2019) Lapsipotilaan päätöksentekokyky ja sen arviointi. *Acta Universitatis Lapponiensis* 387. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Rippen, Hester (2019) Children's rights in health care from a child and parent perspective. Teoksessa J. Dorscheidt & J. E. Doek (toim.) *Children's rights in health care*. Leiden: Koninklijke Brill.

Runeson, Ingrid & Hallström, Inger & Elander, Gunnel & Hermerén, Göran (2002) Children's participation in the decision-making process during hospitalization: an observational study. *Nursing Ethics*, 9(6), 583–598.

Savola, Elina & Koskinen-Ollonqvist, Pirjo (2005) Terveysten edistäminen esimerkein. Käsitteitä ja selityksiä. *Sarja* 3/2005. Terveysten edistämisen keskus.

Schalkers, Inge & Parsons, Cathleen S. & Bunders, Joske F. & Dedding, Christine (2016) Health professional's perspectives on children's and young people's participation in health care: a qualitative multihospital study. *Journal of Clinical Nursing* 25, 1035–1044.

Stålberg, Anna & Sandberg, Anette & Söderbäck, Maja & Larsson, Thomas (2016) The child's perspective as a guiding principle: Young children as co-designers in the design of an interactive application meant to facilitate participation in healthcare situations. *Journal of Biomedical Informatics* 61, 149–158.

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Työntekijän matka kohti suurempaa ymmärrystä lapsen asemasta perheväkivaltatyössä

Anne Tiainen

Johdanto

Tämä artikkeli on työntekijän oppimispäiväkirja. Kerron, mitä olen oppinut yli kolmenkymmenen työvuoteni aikana Tampereen ensi- ja turvakotiyhdistyksessä. Olen työskennellyt yhdistyksen eri yksiköissä ja tehnyt väkivaltatyötä niin aikuisten kuin lastenkin kanssa, suurimman osan työvuosistani kuitenkin väkivaltaa kokeneiden lasten ja nuorten kanssa. Kuvaan tätä matkaa tarkastellen erityisesti sitä, miten lapsen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa on vaatinut aikuisten tekoja ja ymmärrystä, sillä lapsen asema ei ole muuttunut itsestään. Toivon, että lukija voi löytää artikkelistani keinoja lapsen osallisuuden ja aseman vahvistamiseen, ja uskon, että opit ovat sovellettavissa ainakin osittain myös perheväkivaltatyön ulkopuolelle.

Artikkelin taustalla vaikuttaa lapsilta oppimani lisäksi kaksi projektia, joiden aikana sain mahdollisuuden pysähtyä tarkastelemaan lapsen osallisuutta ja asemaa. Ensimmäinen oli Ensi- ja turvakotien liiton Lapsen aika -projekti (1997–2001). Projektin tarkoituksena oli kehittää ja viedä käytäntöön työtapoja, joilla voisimme auttaa perheväkivaltaa kohdanneita lapsia. Työn tavoite oli juurruttaa lasten kanssa tehtävä työ osaksi yhdistyksen perustyötä. Tampereen yhdistyksessä työn juurruttaminen onnistui, ja lasten kuuleminen on tänä päivänä osa perustyötä. Iloitsen suuresti siitä, että tänä päivänä työntekijät pitävät perin kummallisena sitä, että lapsi ei tulisi kuulluksi. Toisena projektina oli Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n lapsityön dokumentaatiohanke vuosina 2010–2011, jonka pohjalta syntyi julkaisu *Elävä päiväkirja*, Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n lapsityön polku (Tiainen & Hokkanen, nyk. Kalliomeri, 2011) sekä pro gradu -tutkielma *Vanhemman jatkeesta itsenäiseksi asiakkaaksi* (Hokkanen, nyk. Kalliomeri, 2011).

Lapsi vanhemman jatkeena

Olen tullut Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n työntekijäksi tammikuussa 1988. Järjestötoiminta oli tuolloin minulle täysin vieras maailma, sillä tulin terveydenhuollon puolelta. Jälkeenpäin tarkasteltuna olen ymmärtänyt, että lapsi ei ollut silloin millään tavalla osallisena omiin tarinoihinsa vaan lapsi oli aikuisen jatke työskentelyssä. Kaikkien meidän aikuisten ajatus oli, että näin me pystymme suojelemaan lasta siltä pahalta, jota hän on mahdollisesti joutunut kokemaan perheessä, jossa on väkivaltaa. Työtä pyrittiin tekemään oikein ja hyvin jo silloin. Jälkikäteen olen myös miettinyt, suojelimmeko me aikuiset myös itseämme kuvitellessamme, että lapsi ei ole nähnyt, kuullut tai kokenut mitään pahaa, vaikka tiesimme, että perheessä oli ollut väkivaltaa.

– – että ehkä se meidän ajatus oli se, että lapsuus on ihanaa ja mukavaa aikaa ja kaikki paha ohittaa lapsen.

Se ei ole mitään semmoista että ne lapset on sieltä rynninyt ottamaan paikkansa. (Elävä päiväkirja)

Aloittaessani työurani lapsi ei ollut osallinen omiin eikä perheensä tarinoihin. Näin toimien halusimme suojella lasta ja uskoimme, että se on oikea tapa tehdä työtä. Aikuisille lapsen suojelu tarkoitti konkreettisesti esimerkiksi sitä, että lapsille ei kerrottu, että he ovat turvakodissa. Turvakotia kutsuttiin vuoropäiväkodiksi tai Kaupin hotelliksi. Perhekeskeinen työ tarkoitti tuolloin meille sitä, että vanhempia kuultiin myös lapsen asioissa, ei lasta itseään. Työntekijänä saatoin ohittaa lapsen ja kysyä vanhemmalta lapsen voinnista, vaikka lapsi oli tilanteessa paikalla.

Jälkikäteen ajatellen työskentely on saattanut olla haavoittavaa sekä lapselle että vanhemmalle. Teimme kuitenkin kaiken silloisen parhaan tiedon ja taidon varassa, ajatellen, että näin autamme perhettä vaikeassa tilanteessa. Yhteiskunnallisestikin lapsen asema oli erilainen kuin nykyisin.

Haparoivat ensiaskeleet lapsen osallisuuden näkemiseen

Ensi- ja turvakotien liitto käynnisti Lapsen aika -projektin vuonna 1997. Työntekijänä silmäni avautuivat, kun tieto ja koulutus traumasta ja sen vaikutuksesta lapseen lisäantivat projektin myötä. Ymmärsin perheen tilanteita paremmin, ja tämä avasi silmät sille, että lapsen asioissa on paljon tehtävissä ja hyvin paljon kuulematta jääneitä tarinoita kuultaviksi.

Alkoi pitkä ja kivikkoinen matka siihen, että uskalsin katsoa lapsen maailmaan, kuunnella ja puolustaa lasta. Se oli matka, jossa piti tarkastella omia toimintatapoja ja näkemyksiä lapsesta, hyvästä lapsuudesta ja lapsen oikeudesta osallisuuteen omassa elämässään. Ymmärsin hitaasti mutta varmasti, kuinka vahvasti osallinen lapsi on – kuinka iso merkitys sillä on, että lapsi saa kertoa tarinansa, että häntä kuullaan ja uskotaan.

Lapsen aika -projektin myötä sanoitettiin esteitä lapsen osallisuudelle väkivaltatyössä. Ensi- ja turvakotien liiton silloinen kehittämisspäälikkö Mikko Oranen julkaisi alla olevan listan, jonka kohdat kuulostivat hyvin tutuilta.

Viisi ”hyvää” syytä unohtaa lapset:

1. Lapset eivät ole nähneet eivätkä kuulleet mitään
2. Ei se ole koskaan lapsiin koskenut
3. Lapset eivät ymmärrä mistä on kysymys
4. Lapset unohtavat niin nopeasti
5. Lapset ovat joustavia, kyllä he selviytyvät
(Esikko 2/1998, Mikko Oranen)

Vuonna 2000 aloitin yksilötyöskentelyn lasten kanssa. Tapaamiset järjestettiin säännöllisesti 1–2 kertaa viikossa turvakodilla, puhuttiin ”jälkihuoltokäynneistä”. Lapsityöhön oli raivattu oma huone turvakodilta. Tilasta löytyi erilaisia työvälineitä eri-ikäisten lasten kokemusten tavoittamiseen. Lapsityön tiloissa saimme olla rauhassa, ja tila oli yksinomaan tätä tarkoitusta varten. Se osoittautui mainioksi ratkaisuksi. Lapsi saattoi kertoa oman kokemuksensa toiminnallisia menetelmiä apuna käyttäen. Työntekijä oli tässä lapsen apuna sanoittamassa hänen tarinaansa.

Lasten kanssa tehtävä työ näytti sen, että kun me aikuiset rohkaistumme kuuntelemaan lapsia, he kertovat paljon ja muistavat tarkasti. Tämä osoittaa, että lapset ovat osallisia sekä omiin että perheensä tarinoihin. Kohtaamani lapset kuvasivat kokemuksiaan seuraavin tavoin:

En voi hyppiä trampoliinilla, kun sydän on sisältä auki. (9-vuotias lapsi)

Äiti on kiva, mutta suuttuu helposti. Kun se suuttuu, se alkaa kiroilla, ottaa tukasta ja uhkaa ottaa lelut pois. (10-vuotias lapsi)

Voin lyödä, koska olen sen isältä oppinut. (11-vuotias lapsi)

En tiedä mitä olisin vielä voinut tehdä paremmin tai enemmän, että isä ei olisi ryhtynyt juomaan. (13-vuotias lapsi)

*Jos se tulee meille ja lyö äitiä, niin sitten mä lyön sen lekalla kuoliaaksi.
(9-vuotias lapsi)*

(Elävä päiväkirja 2011)

Yhteistyö vanhemman kanssa oli aluksi olematonta. Työntekijät käsitelivät lapsen kanssa hänen perheessä kokemaansa tai todistamansa väkivaltaa, mutta lapsen ja vanhemmat tarinat eivät yhdistyneet. Työskentely jäi työntekijän ja lapsen väliseksi. Jälkikäteen ajatellen työskentelytapa saattoi olla hyvin turvaton lapselle. Työntekijänä en osannut jakaa lapsen tarinaa vanhemman kanssa, joten vanhempi ei kyennyt suojaamaan lasta. Vanhemmalla ei välttämättä ollut tietoa, miten vahingoittavia perheväkivallan kokemukset lapselle ovat tai mitkä ovat trauman vaikutukset lapseen. Lapsi jäi liian yksin selviytymään, koska ei saanut aikuisilta riittävää suojaa. Niin jäi myös työntekijä, sillä työntekijällä ei ollut tuolloin työparia. Työskentely oli sekä lapsen että työntekijän näkökulmasta yksinäistä.

Tilan, välineiden ja työmenetelmien merkitys

Hyvät työvälineet, kaunis, rauhallinen tila ja läsnä oleva lasta kuunteleva aikuinen ovat lapsen ja hänen tarinansa arvostamista. Itse en käytä kovin monia erilaisia työmenetelmiä, vaan minulle on muodostunut hyväksi havaittu työkalupakki, johon kuuluvat menetelmät ovat pääosin Lapsen aika -koulutuksesta mukaani tulleita. Työntekijän tulee aina ensin kokeilla työmenetelmiä itse. Mikäli työntekijä ei ole menetelmää kokeillut, hän ei saa kokemusta siitä, miltä menetelmä voi tuntua. Tässä ajatuksena on, että älä vie lasta sinne, missä et ole itse käynyt. Työvälineen tarkoitus on löytää syvempää tietoa ja ymmärrystä lapsesta ja hänen elinpiiristään. Väline on vain sivuseikka ja toimii apuna lapselle, jotta hän voi kertoa tarinaansa. Tarina itsessään on tärkein.

Hyväksi havaitsemani työvälineet:

- **Erilaiset kortit.** Korttien avulla kartoitetaan perheen ja lähipiirin sekä lapsen vahvuuksia ja tunteita.
- **Tehtävälomakkeet.** Lomakkeet auttavat selvittämään pelkoja, haaveita, toiveita, unelmia ja ikäviä asioita.
- **Sadut ja tarinat.** Luetut sadut ja tarinat vievät lasta mielikuvituksen maailmaan, ja niitä kuunnellessa lapsi saa olla levossa.
- **Leikki.** Lapsi saa määrittää ja roolittaa leikin, ja aikuinen lähtee lapsen pyynnöstä mukaan. Mikäli lapsi ei halua aikuista leikkiin mukaan, aikuinen havainnoi leikin etenemistä ja on läsnä.
- **Kädentaidot.** Käsin tekeminen on tärkeä työväline. Kuvan tekemisen kautta lapsi voi

kertoa monista tunnetiloistaan. Sanoja ei aina tarvita.

- **Yhteinen juttelu.** Avoimet lisäkysymykset, aito kiinnostus lapsen esille tuomiin asioihin ja vilpittömän uteliaisuus ovat tärkeitä. Pitää myös uskaltaa kysyä, onko lapsen vaikea puhua asioista tai haluaako hän puhua niistä ollenkaan.
- **Havainnointi.** Lapsen eleet, ilmeet ja kehollinen ilmaisu ovat usein paljon tärkeämpiä kuin sanallinen kerronta. Pitää olla läsnä, herkkä ja luottaa omaan vaistoonsa.
- Työntekijänä olen oppinut kykyä heittäytyä lapsen mukaan. Näin lapsi saa vaikuttaa työskentelyn tapaan ja tahtiin.

Askel muuttuu vakaammaksi ja rohkeus lapsen kuulemiseen lisääntyy

Yhdistyksessä avattiin vuonna 2003 avopalveluyksikkö Perhekulma Puhuri. Seuraavana vuonna ryhdyin tekemään Puhurissa lapsityötä. Yhteistyötahot ja osin myös vanhemmat ohjasivat Puhurin lapsityöhön 3–17-vuotiaita lapsia, jotka olivat kohdanneet tai todistaneet perheväkivaltaa. Perhekulma Puhuriin palkattiin aika nopeasti toinen työntekijä.

Työ muotoutui aiemmin opitun pohjalta niin, että lapselle järjestettiin tutustumiskäynti, viisi tapaamista ja neuvottelu. Mahdollisuuksien mukaan vanhempi tai vanhemmat ja lähettävä taho ovat mukana tutustumiskäynnillä sekä neuvottelussa. Tutustumiskäynti muodostui tärkeäksi – se vahvisti lapsen turvallista osallisuutta. Lapsi sai vanhempiensa tai toisen vanhemman kanssa tutustua työntekijään ja tilaan sekä kysyä ja kertoa sen, mitä haluaa. Tutustumiskäynnillä vanhempi antoi lapselle ääneen luvan puhua hänen kokemistaan asioista.

Teimme Perhekulma Puhurin tilat viihtyisiksi ja lapsenmukaisiksi. Siellä on myös siistiä tai ”ei ainakaan kauhean sotkuista”, kuten lapset ovat ilmaisseet itse. Tila ei ole aikuisten toimisto vaan lapsille tarkoitettu kaunis ja viihtyisä (työ)tila.

Toisen työntekijän palkkaaminen oli erittäin merkittävää sekä lapsen että työntekijän kannalta. Pystyimme tapaamaan lapsia määrällisesti enemmän, jakamaan työtä. Myös työn kuormittavuus väheni. Kun Perhekulma Puhuri vahvisti asemaansa yhtenä kolmannen sektorin auttamistahona, myös viranomaisyhteistyö vahvistui. Tämä lisäsi lasten turvallisuutta ja aikuisten mahdollisuuksia suojella ja auttaa heitä.

Dokumentoimme lapsen kanssa työskentelyä entistä paremmin. Lapsen kertoma tuli kirjatuksi sekä myös vanhempien ja viranomaisten tietoon. Annoimme lapsille enemmän tietoa, ja lapset osallistuivat lähes poikkeuksetta heitä koskeviin neuvotteluihin. Tällä tavoin lapsi sai puheenvuoron ja osallistumismahdollisuuden omaan tarinaansa. Pyysimme lapsilta palautetta työskentelystä. Palautteen käyttäminen työn arviointiin ja kehit-

tämiseen oli ja on edelleen hankalaa. Usein mietin, kuinka palautetta voitaisiin käyttää niin, että se toimisi paremmin välineenä työn kehittämiseen.

Lapset eivät saaneet yhdenvertaisesti apua kokemustensa käsittelyyn. Usein työskentelyyn päätyivät lapsista ne, jotka oireilivat näkyvimmin. Hiljaiset, sopeutuvat ja kiltit lapset jäivät helpommin ilman tukea, koska aikuiset ajattelivat, että väkivalta ja riidat eivät vaikuttaneet heihin yhtä vahvasti, he olivat selvinneet. Avun saamiseen vaikutti aikuisen ajatus ja päätös siitä, kuka lapsista, vaikkapa sisaruksista, apua tarvitsee. Näin ollen eri tavoin reagoivien sisarusten tarina ei tullut kuulluksi. Nyt ymmärrämme, että kaikkien lasten tulee saada kertoa oma tarinansa.

Työn kohde Perhekulma Puhurin alkuvuosina oli usein ainoastaan lapsi, vanhemmille ei välttämättä järjestetty mahdollisuutta omaan työskentelyyn. Myöhemmin olen usein miettinyt, kuinka lapsi koki asian. Hänen kokemuksensa saattoi olla, että hän on syyllinen ja vastuussa perheessä tapahtuneista riidoista tai väkivallasta. Lapsella oli mielestäni alkuvaiheessa vahvasti tiedon tuottajan rooli. Saatoimme ”kaivella” lapselta tietoa sen sijaan, että olisi hyväksytty, että se riittää, mitä lapsi kertoo ja millä tavalla.

Puhuminen on yliarvostettua! (8-vuotias lapsi)

(Elävä päiväkirja)

Tuolloin teimme työtä ainoastaan 3–17-vuotiaiden lasten kanssa. Alle 3-vuotiaiden kanssa työskentely oli ajatuksissa ja puheissa, mutta ei vielä työmuotona. Vasta vuonna 2014 aloitimme Perhekulma Puhurissa työskentelyn alle 3-vuotiaiden lasten kanssa. Luonnollisesti työskentelyyn otettiin mukaan vanhemmat. Tämä lisää pienen lapsen näkyväksi tuleamista ja aikuisten ymmärrystä siitä, että perheessä tapahtuneet asiat koskettavat myös heitä. Pienten kerronnan tavat ovat hyvin monenlaisia, ja siksi vanhemman mukanaolo on välttämätöntä. Moniaistinen kerronta ymmärretään ja sanoitetaan näin paremmin. Työskentelyssä myös vanhemmat tavoittavat lapsensa paremmin ja oivaltavat hänestä uusia asioita ja taitoja.

Lapsen turvallinen osallisuus

Vuonna 2010 saimme mahdollisuuden tarkastella lapsen aseman muutosta lapsityön dokumentaatiohankkeen pohjalta. Lapsityön polkua tarkasteltiin lasten asiakaskertomuksia tutkimalla ja työntekijöiden haastattelujen kautta. Pysähtyminen oli tärkeää. Havaitsimme, että lapsen asema on vahvistunut kymmenen vuoden aikana paljon, mutta tunnistimme myös haasteet. Lapsi joutuu liian usein tiedon tuottajan rooliin, ja vanhemmuus-

työ lapsityön rinnalla oli vähäistä. Turvallisen osallisuuden toteutuminen nousi entistä tärkeämmäksi, tiedostetuksi tavoitteeksi.

Lähtökohtana lasten kanssa tehtävässä väkivaltatyössä tänä päivänä on, että lapsi tulee nähdä oman elämänsä ja hänelle tapahtuvien asioiden asiantuntijana ja päähenkilönä. Lapsen elämään liittyy aina paljon muutakin kuin tietty tapahtunut paha asia. Se aikuinen, jonka takia on jouduttu kokemaan vaikeita asioita, on usein myös rakas, läheinen ja tärkeä aikuinen. Lapsen osallisuus vahvistuu, kun hän saa puhua kaikesta muustakin kuin ikävistä asioista, ja aikuinen on hänestä kiinnostunut.

Ajattelen, että aikuisten tulee hyväksyä lapsen kokema todeksi, uskoa lasta. Lasta ei saa mitätöidä ajattelemalla, ettei hän ole täysivaltainen omiin tunteisiinsa ja kokemuksiinsa. Samanaikaisesti työntekijänä on ollut tärkeä ymmärtää, että lapsi ei voi ikänsä puolesta suojella itseään, vaan aikuisten vastuulla on se, että lapsi on turvassa. Edelleen täytyy tunnistaa se tosiasia, että aikuiset ovat halukkaita ajattelemaan ja puhumaan lapsen puolesta. Olen huomannut, että lapsilla on kuitenkin monesti hyvin selkeä ja oikeudenmukainen tieto ja käsitys heidän ympärillään tapahtuvista asioista.

Mielestäni aikuisen ei tule tulkita lapsen antamaa tietoa. Aikuisten tekemä väärä tulkinta saattaa olla lapselle vahingollista, jopa vaarallista. Työntekijän ei myöskään pidä johdatella lasta tai viedä työskentelyä oman ajatuksensa mukaisesti, vaan olla utelias ja avoin lapsen kokemukselle. Lapselta tulee kysyä, mitä hän tarkoittaa, pysyä faktoissa ja tarvittaessa käyttä vanhemmaa apuna. Lapsen turvallisuus pitää aina muistaa, kun lapsen asioita avataan vanhemmille. Tämä on usein vaikea ja monimutkainen asia ja aiheuttaa työntekijälle paljon pohdintaa. Toisaalta aikuisella on oikeus myös koota tietoa, ja aikuisten pitää kyetä työssä tarttumaan niihin asioihin, jotka vaativat jatkotoimenpiteitä, ja kantaa siitä vastuu.

Työn myötä olen oppinut, että lasta ei saa koskaan pakottaa eikä painostaa. Tämä lisäksi osallisuuden sekä turvallisuuden kokemusta lapselle. Lapsen omaa aikaa, tapaa ja temperamenttia tulee kunnioittaa. Mikäli lapsi ei kerro, niin sitten se on niin, hänellä on oikeus olla kertomatta.

Ei oo mitään, mitä pitäisi tapahtua tai olla, vaan annetaan tila sille, mitä tulee.

Ei kauheasti kaivella tai kysellä, vaan mulla on esimerkiksi joskus ollut lapsia, jotka on viisi tai kuusi kertaa vaan ollut.

Niin pitää sitten aistia se, että nyt ei ole oikea hetki, eikä vaan viedä sitä oman tarpeen takia eteenpäin.

(Työntekijöiden kommentteja, Elävä päiväkirja)

Ajatuksemme perhekeskeisestä työstä on vuosikymmenien saatossa muuttunut. Tänä päivänä pääsääntöisesti kaikki perheenjäsenet tulevat työskentelyyn riippumatta siitä, missä suhteessa he ovat tapahtuneeseen väkivaltaan. Lapsen osallisuutta ja turvallisuutta on lisännyt vanhempien työntekijöille antama lupa ja mahdollisuus koko perheen tilanteen kartoittamiseen. Lapsen turvallisuutta lisää myös se, että lapsen omasta näkökulmasta tärkeät aikuiset on kartoitettu.

Lapsia huomioidaan ja heille osoitetaan välittämistä kaikissa tapaamisissa monin eri tavoin, vaikkapa tarjotaan välipalaa tai muistetaan pienin muistamisin. Nämä välittämisen ja rakkauden teot ovat jääneet lapsille tärkeinä mieleen.

Lapsen osallisuus näkyy siinä, että hän on aina mukana häntä koskevissa yhteisissä tapaamisissa, joissa vanhemmat ja viranomiset ovat myös paikalla. Loppuneuvottelussa lapsi on paikalla oman asiansa asiantuntijana. Pyydämme lasta kertomaan ja kommentoimaan omaa työskentelyään, ja hän tekee sen haluamallaan tavalla. Toiset kertovat enemmän, toiset eivät halua puhua mitään mutta ovat paikalla kuuntelijana.

Lapsen mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa entistä enemmän näkyy myös vertaistoiminnan kehittämisessä. Meillä on ollut vuosien saatossa paljon lasten ryhmiä, mutta ne ovat toimineet pitkälti ohjaajalähtöisesti valmiiksi suunnitellun struktuurin pohjalta.

Ryhmät ovat olleet hyviä, ja niissä on ollut paljon leikillisyyttä. Formaatti on ollut kuitenkin jäykkä, emme ole uskaltaneet antaa lasten viedä ryhmää.

Vuoden 2019 aikana käynnistimme Pelastakaa Lapset ry:n kanssa yhteisen perheväkivaltaa kokeneiden lasten kehittäjäryhmän. Ryhmän tavoitteena oli vertaisuuden kokemuksen vahvistamisen lisäksi oppia lapsilta ja kutsua heidät kehittämään toimintaa. Tässä ryhmässä, kaikkien vuosien jälkeen, pysähdyin taas hämmästyään sitä, kuinka viisaita, toisistaan välittäviä, asioista hyvin kertovia lapset ovat ja miten monenlaisia ilmaisutapoja ja kielii heillä on asioiden kertomiseen. Kehittäjäryhmän vahvuus edellisiin ryhmiin nähden on ollut omasta näkökulmastani se, että ryhmä on ollut tapaamisten kestoltaan pidempi. Tämä mahdollistaa läsnäoloa ja lapsentahtista toimintaa ja luo struktuuriin enemmän joustovaraa. Kehittäjäryhmä on edennyt siihen suuntaan, että lapsi saa olla monissa asioissa osallisena ja vaikuttamassa siihen, mitä me aikuiset heidän kanssaan teemme. Kehittäjäryhmän lasten antamat palautteet puhuvat ryhmän merkityksen puolesta:

Enää en ole yksin! Tämä ryhmä tuo mulle toivoa ja turvaa.

Tehdään asioita, joista lapset tykkää!

Voi olla hauskaa, vaikeista asioista huolimatta.

Ryhmässä on kivaa ja hauskaa, koska siellä tehdään kaikkee kivaa ja ei tarvi puhua mistään jos ei halua. Aina kun mennään kotiin tulee kiva mieli, koska tietää että ryhmässä tulee olemaan joka päivä kivaa.

Tämä ryhmä on juuri sopiva kaikenikäisille ja kaikenlaisille lapsille. Sinut hyväksytään sellaisena kuin olet. Sinua myös kuunnellaan ja tuetaan, silloin kun tarvitaan.

Te (aikuiset) opettitte meille ryhmätyön. Kuuntelite ja että kaikkia kuunnellaan.

(Perheväkivaltaa kokeneet lapset toiminnan kehittäjinä -julkaisu)

Yksi tärkeä asia turvallisen osallisuuden näkökulmasta on se, että olemme kutsuneet lapset kehittäjäryhmän kautta kertomaan, mikä heille itselleen on jäänyt tapaamisista mieleen, mikä on tuntunut hyvältä tai kurjalta ja mikä on lisännyt lapsen elämässä kokemusta toivosta ja turvasta. Ja kukapa pystyisi näitä lasta paremmin kuvaamaan.

Miten olen päässyt osalliseksi lasten elämään ja mitä vaikutuksia sillä on ollut?

Lasten kanssa työskentely on ollut työurani tärkein, raskain ja ehdottomasti rakkain matka.

Lasten kanssa tehtävä työ on opettanut ottamaan kantaa lapsen ja lapsen osallisuuden puolesta. Lasten kanssa olen saanut kokea rohkeutta, toivoa, paljon iloa ja huumoria, surua, ikävää ja itkua. Luottamusta siihen, että toiselle voi kertoa. Olen saanut tulla lasten kautta osalliseksi heidän tarinaansa, ja he ovat antaneet luvan kertoa vanhemmilleen murheistaan, olen saanut olla luotettava aikuinen. Olen päässyt myös kurkistamaan omaan itseeni ja ymmärtänyt, että valuvikoineni selviän elämässä, niin kuin meistä moni. Ei tarvitse tietää kaikkea, voi vaihtaa ajatuksia toista kunnioittaen iästä riippumatta.

Mieleeni on jäänyt jutteluhetki lapsityön alkuvuosilta erään pienen tytön kanssa:

Lapsi: Anne, mitä sä teet työksesi?

Anne: Kuuntelen lasten tarinoita ja mitä heille on elämässä tapahtunut.

Lapsi: Sinähän olet sitten kuin elävä päiväkirja.

Kiitollisena lasten viisaudesta, huumorista, luottamuksesta ja nopeaälyisyydestä.

VINKIT

LASTEN KERTOMAA – OPIT AIKUISELLE!

Vanhemmalle:

Näytä lapselle miten paljon rakastat! Ole lapsen puolella!

Työntekijälle:

Älä pelkää lasta!

Lapsen oloa voi helpottaa esimerkiksi kysymällä, haluatko kertoa murheesi, tai ehdottomalla leikitäänkö.

Kannattaa kertoa lapselle, että on sitä varten.

Muista, että jokainen lapsi on erilainen, mutta jokaisella on joku vahvuus, missä on hyvä. Se voi olla erilainen kuin muilla.

Voi puhuu, mut ei oo pakko.

Mulla on ollut hyviä kokemuksia äidistä, että siihen voi luottaa. Mitä jos ei olisi sellaista? En tiedä voisiko silloin luottaa keneenkään.

Ei voi kertoa, jos pelkää.

Lähteet

Ensi- ja turvakotien liitto. Lapsen aika -projektin (1997–2001) materiaalit.

Hokkanen, Reetta (2011) Vanhemman jatkeesta itsenäiseksi asiakkaaksi. Tutkimus perheväkivaltaa kokeneen lapsen aseman ja osallisuuden muutoksesta perheväkivaltatyössä. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto.

Oranen, Mikko (1998) Viisi ”hyvää” syytä unohtaa lapset. Esikko 2/98.

Tiainen, Anne & Hokkanen, Reetta (2010) Elävä päiväkirja. Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n lapsityön polku. Tampere: Tampereen Ensi- ja turvakoti. <https://docplayer.fi/2817121-Elava-paivakirja-tampereen-ensi-ja-turvakoti-ry-n-lapsityon-polku-anne-tiainen-reetta-hokkanen.html>

Tiainen, Anne & Kalliomeri, Reetta & kehittäjäryhmän lapset (2020): Perheväkivaltaa kokeneet lapset toiminnan kehittäjinä. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry. https://issuu.com/ensi-ja-turvakotienliitto/docs/perhevakivaltaa_kokeneet_lapset_toiminnan_kehittaj

Lapsen näköistä kehittämistä ja vaikuttamista

Reetta Kalliomeri, Katja Mettinen ja Hanna Tulensalo

Johdanto

Artikkelissa tarjoamme näkökulmia ja vinkkejä toiminnan kehittämiseen ja vaikuttamiseen lasten kanssa. Haluamme rohkaista lasten parissa toimivia ammattilaisia lapsen ja lapsiryhmien mielipiteiden ja ajatusten kuulemiseen. Kuulemisen lisäksi kannustamme niin lasten kanssa työskenteleviä ammattilaisia kuin päättäjiä huomioimaan lasten tietoa päätöksenteossa ja toiminnassaan arjen kasvuympäristöissä, palveluissa, kuntien ja valtion hallinnossa sekä politiikassa.

Artikkelin opit nousevat asiakas- ja kehittämistyöstä lasten kanssa. Olemme kukin työskennelleet lasten kanssa sosiaalityössä sekä erilaisissa kehittämishankkeissa. Arjesta voimaa -hankkeessa (vuodesta 2018 alkaen) etsimme keinoja vahvistaa 4–12-vuotiaiden lasten osallisuutta. Mukana lapsen näköistä osallisuutta etsimässä olivat lapset ja heille tärkeät aikuiset, kuten vanhemmat, vapaaehtoiset sekä työntekijät monilta eri toimialueilta. Vaikka oppimme nousevat hankkeista, olemme havainneet, että kehittämishankkeita ja osallisuustempauksia tärkeämpiä lapsille ovat mahdollisuudet osallistua kehittämiseen ja vaikuttamiseen osana arkisia kohtaamisia.

Haluammekin tässä kirjoituksessa tarjota oppimiamme toimintatapoja siihen, miten lasten kanssa kehittäminen ja vaikuttaminen olisivat osa perustoimintaa. Päättäjille haluamme tarjota tapoja, joilla kaikenlaisten lasten tietoa olisi saatavilla, kun lasten elämää koskevia päätöksiä tehdään. Monesti päätöksentekoa hyödyttävää lasten kokemustietoa onkin jo olemassa esimerkiksi kouluissa ja päiväkodeissa, mutta sitä ei ole koottu tai viety eteenpäin.

Tuomme myös esiin havaitsemiamme lasten kanssa kehittämisen ja vaikuttamisen su-

denkuoppia ja tarjoamme ratkaisuja niiden ylittämiseksi. Elävöitämme omia kokemuk-
siamme joko lasten sitaateilla tai kuvaamalla hetkiä kehittämisen varrelta. Lapsen oikeus
osallistua ja vaikuttaa itseään koskevien asioiden suunnitteluun, toteutukseen ja arvioin-
tiin perustuu sekä kansalliseen lainsäädäntöön että Suomessa lain tapaan voimassa ole-
vaan YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen (YK 1991). Kehittäminen ja vaikuttaminen
voivat kuulostaa isoilta sanoilta. Lapsen oikeuksien sopimus pitää kuitenkin sisällään oi-
keuden osallistua itseään koskeviin asioihin myös arjessa eikä esimerkiksi vain hallinnol-
lisissa asioissa (Hakalehto-Wainio 2013). Lasten arjen tilanteissa kehittäminen ja vaikut-
taminen ovatkin usein pieniä tekoja ja täten täysin mahdollisia toteuttaa.

Tapaamamme lapset pitävät tärkeänä, että heillä on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa
itselleen tärkeissä asioissa ja paikoissa. Lapsille arjessa vaikuttaminen voi olla esimerkik-
si sitä, että omaehtoiselle leikille on enemmän aikaa eikä leikkejä tarvitse siivota kesken
kaiken pois. Kehittämistä ja vaikuttamista on se, kun kauppakeskuksessa hengailevat lap-
set kutsutaan aidosti mukaan keskusteluihin, joissa aikuiset pohtivat heidän vapaa-ai-
kansa mielekkyyttä ja turvallisuutta, ja kun käyttäytymisellään oireileva lapsi saa kertoa
itse, mikä voisi helpottaa oloa vaikeimpina hetkinä. Nuorten kanssa kehitetty Kysy las-
tensuojelusta -Instagram tarjoaa hienon mahdollisuuden kysyä turvallisesti asioista, jot-
ka lastensuojelussa mietittyttävät, ja saada asiallista tietoa sieltä, missä muutoinkin viet-
tää aikaa eli somesta. Pienet asiat luovat isoja vaikutuksia lasten elämään: yövalon avulla
voi nukkua tukiperheessä pelkäämättä.

Aikuiset puolestaan puhuvat kehittämisestä ja vaikuttamisesta monin erilaisin käsittein.
On olemassa esimerkiksi edustuksellisia foorumeita, kokemusasiantuntijatoimintaa, yh-
teiskehittämistä ja lapsikeskeistä palvelumuotoilua (Kalliomero ym. 2020). Olipa käsite
mikä tahansa, kehittämis- ja vaikuttamistyö on itsessään arvokasta silloin, kun asia on
lapselle tärkeä, toimintatapa mielekäs ja lasten näkemyksiä oikeasti huomioidaan. Yh-
teinen kehittäminen johtaa myös eettisesti kestäviin ja parempiin palveluihin ja päätök-
siin. Lapselle osallistuminen kehittämiseen ja vaikuttamiseen luo parhaimmillaan ko-
kemuksen omasta arvokkuudesta, osallisuudesta ja kyvykkyydestä sekä halun vaikuttaa
myös tulevaisuudessa.

Lapset ovat yksilöitä, joille ovat luontevia eri asiat ja toimintatavat. Siksi yhtä oikeaa ta-
paa kehittää ja vaikuttaa yhdessä lasten kanssa ei ole olemassa, vaan tarvitsemme mo-
nenlaisia käytäntöjä.

Kuka saa osallistua kehittämiseen ja missä asioissa? Kuka voi tehdä aloitteen kehittämi-
sestä? Lasten näkemyksiä voidaan kuulla aikuisten esiin nostamasta teemasta, esimer-

kiksi uuden puistoalueen suunnittelusta tai koulujen yhdistämisestä. Lapsilla tulisi myös olla mahdollisuus kertoa, missä asioissa ja kysymyksissä he haluavat olla osallistumassa ja vaikuttamassa (Stenvall 2020b).

Onkin tärkeää tunnistaa, kuuntelemmeko lapsia heille itselleen merkityksellisissä asioissa vai ainoastaan aikuisten lapsille osoittamissa asioissa. On monenlaisia asioita, joista lapset ovat kiinnostuneita ja jotka he voivat kokea tärkeiksi, aina arkisista kokemuksista maailmanlaajuisiin ja globaaleihin kysymyksiin (Stenvall 2018). Useimmiten aikuiset toimivat portinvartijoina. He voivat tunnistaa lasten toiveet siitä, mihin he haluavat vaikuttaa, ja tukea lapsia siinä tai jättää ne tunnistamatta ja huomioimatta.

Kokemuksemme mukaan lapsilla on monenlaisia asioita, joihin he haluavat vaikuttaa.

Eihän se ero ole vain aikuisten elämää, se on myös lasten asia!

Mä vaan haluan, ettei kukaan ihminen joutuisi pelkäämään, oli sitten lapsi tai aikuinen.

Voisko olla sellaisia eläinpäiviä, joissa pääsis sillittämään eläimiä. Siitä tulee niin ihana olo ja kaikilla ei oo omaa.

Mä haluisin, että ymmärrettäis, miten nettikiusaaminen satuttaa. Se muuttaa sut kokonaan!

Mä oon vähän sellanen metsässäkulkija. Me ei käydä kauheesti metsässä koulusta. En tiedä miks ei.

Lapsilla ei useinkaan ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia osallistua kehittämiseen ja vaikuttamiseen. Aikuiset kuuntelevat herkemmin niiden lasten ajatuksia, joiden kanssa se on aikuisnäkökulmasta helppoa, esimerkiksi lasten, jotka ovat valmiiksi innoissaan, puhuvat ja kirjoittavat, ovat ulospäänsuuntautuneita ja tulevat hyvin toimeen ryhmissä.

Myös lapset itse tunnistavat joukostaan niitä lapsia, joilta kysytään ja joiden mielipiteitä tiettyssä yhteisössä arvostetaan, sekä niitä, joilta ei juuri kysytä: ”Mä en oo sellanen, jolta kysyttäis!” Esimerkiksi lapsen ikä, ominaisuudet, kommunikointitaidot, käyttäytymistyyli ja elämäntilanne vaikuttavat siihen, millaisia mahdollisuuksia heille tarjoamme. On todettu, että tiettyjen lapsiryhmien, kuten pienten ja vammaisten lasten, osallisuus toteutuu puutteellisesti (Oikeusministeriö 2020). Lasten kehittämis- ja vaikuttamistoi-

mintaa onkin tärkeää tarkastella siitä näkökulmasta, kuka saa päättää siitä, ketkä voivat olla mukana (Kiili 2016).

Päiväkodin ovella aikuinen tulee lasten nimilistan kanssa vastaan ja osoittaa listalta niiden nimet, joiden ei kannata osallistua. Kerromme, että osallistua voi, vaikka ei jaksaisi istua paikoillaan tai osaisi puhua. Haluamme kokeilla löytää kaikille lapsille sopivia tapoja. Kaikki lapset osallistuivat tehtäviimme tuokiassa, mutta eivät suinkaan paikallaan istuen tai puhuen.

Lapsi, jonka kykyä osallistua kehittämiseen epäilimme alussa eniten, koki saavansa osallistumisesta eniten itselleen ja toimi siinä hyvin aktiivisesti, vaikkakin vaati eniten huomiota aikuiselta.

Kysymme lasten ajatuksia ja näkemyksiä vapaa-ajan vietosta kauppa-keskuksessa. Yksi lapsista kertoo, että tämä on ensimmäinen kerta, kun hänen näkemyksiään kysytään, vaikka hän tietää, että aikuisilla on ollut hänen vapaa-ajan vietostaan paljon huolta.

Jotta mahdollistaisimme kaikenlaisten lasten osallistumisen, tulisi aikuisten aina ensin nähdä lapsessa olevat mahdollisuudet ja sen jälkeen vasta pysähtyä miettimään, miten mahdolliset haasteet ratkaistaan. Lapset myös usein mielellään auttavat sopivien toimintatapojen etsimisessä. Meidän aikuisten ei tarvitse aina osata ja tietää parhaita tapoja heti. Voimme asettua oppimaan ja ihmettelemään yhdessä lasten kanssa. Kyse on enemmänkin aikuisten taidoista kuin lasten kyvyistä. Loppujen lopuksi tahto ja rohkeus ovat ratkaisevassa roolissa.

Lapset haluavat aiheen lisäksi vaikuttaa myös osallistumisen tapoihin. Tärkeää onkin se, että voi olla oma itsensä ja toimia itselleen ominaisella tavalla. Lasten mielestä olennais- ta on myös se, että tekeminen voi olla kivaa ja mielekästä. Tämä ei tarkoita rajattomuutta tai sitä, että lapset päättävät kaikesta. On tärkeää luoda turvallinen tila ja yhteiset pelisäännöt, joissa toimitaan. Lisäksi on hyvä opetella joustoa ja heittäytymiskykyä. Lapsi, joka alkaa käyttäytyä levottomasti kesken tehtävän, voikin ohjata tempupuhetken kaikille, tai aikuinen voi osoittaa hänelle hiukan enemmän huomiota. Ei ole vain yhtä oikeaa tapaa toimia ja olla mukana.

Minua kunnioitettiin ja minulla oli turvallinen olo. Se syntyi siitä, että sain olla oma itseni.

Anna lapsen välillä valita! Yhteistyöllä valinta on parasta.

Aikuinen kysyy leikkilisen kehittämistehtävän kautta lapsen ajatuksia palvelusta. Lapsi hetken vastailtuaan kysyy: ”Voitaisko nyt ihan oikeasti jo leikkiä?” ja asettuu lattialle. Leikissä lapselle on tärkeää, että kaikilla eläimillä on kaveri ja riidat ratkotaan. Aikuinen saa leikkiä havainnoimalla tiedon, mikä lapselle on tärkeää: leikki, kaverit ja sopuisat tavat ratkoa riitoja.

Lapsen oman kiinnostuksen ja halun osallistua pitäisi aina olla lähtökohtana lapsen ominaisuuksien ja elämäntilanteen sijaan. Tämän jälkeen on tärkeää löytää yhdessä sopivat keinot ja tavat yhteiseen toimintaan. Tämä on usein arvokas oppimiskokemus sekä lapsille että aikuisille. Parhaimmillaan se paljastaa lapselle itselleen ja lähipiirille sellaisia lapsessa olevia voimavaroja ja vahvuuksia, jotka ovat olleet piilossa (ks. Nivala 2016, 121–125). Lapsi, jolla ei ole elämässään paljoa osallisuuden ja vaikuttamisen kokemuksia, voi myös kaivata muita enemmän kannustusta ja rohkaisua osallistuakseen.

Sinunkin ajatuksesi ovat tärkeitä. Ihan yhtä tärkeitä, kun kenen tahansa muun. Tai ehkä vieläkin tärkeämpiä, koska emme ole niitä saaneet vielä kuulla.

Lasten tieto on siellä missä lapset ovat!

Lapset voivat osallistua kehittämiseen kutsuttuna erillisiin kehittämispäiviin tai ryhmiin. Lapsia voi tavoittaa myös menemällä heidän luokseen esimerkiksi koululuokkaan tai päiväkodin ryhmään. Kehittämistä on myös se, että työntekijä antaa lapselle mahdollisuuden antaa palautetta ja arvioida toimintaa ja tällä tavalla vaikuttaa palvelun tai kohtaamisen sisältöihin. Arkiset kohtaamiset ovat lasten mielestä tärkeimpiä hetkiä, joissa syntyy mahdollisuus kertoa omista tarpeistaan ja toiveistaan ja nähdä, miten aikuinen niihin suhtautuu. Toistuvilla kohtaamisen kokemuksilla voikin olla paljon suurempi vaikutus kokemuksiin osallisuudesta ja vaikuttamisesta kuin yksittäisiin ryhmiin tai toimintoihin osallistumisella. Silti joillekin lapsille osallistuminen erilliseen kehittämis- ja vaikuttamistoimintaan voi olla merkityksellistä. Jokainen kohtaamamme lapsi haluaa osallistua ja vaikuttaa arjessaan itselle tärkeisiin asioihin jollakin tavalla. Lapset ja heille tärkeät asiat tavoittaa siis parhaiten sieltä, missä lapset arkeaan elävät. Jokaisen lapsen arki muodostuu erilaisista paikoista, ihmisistä ja tekemisistä.

Myös kehittämisen aihe vaikuttaa siihen, missä lapsia kannattaa kuunnella. Kun kauppa-keskuksessa herää huoli siellä hengaillevista lapsista, kannattaa jututtaa lapsia siellä. Kou-

lunkäyntiin liittyvissä asioissa kannattaa lähestyä lapsia koulussa opettajan tai vaikkapa koulukuraattorin kautta. Erilaisista palvelukokemuksista lapsia voi kuulla heille suunnattujen työmuotojen tai tapaamisten kautta. Alueellista kehittämistyötä lasten kanssa voi tehdä esimerkiksi jalkautumalla nuorisotiloihin, puistoihin tai kauppakeskuksiin.

Toisinaan voi olla itsessään arvokasta luoda lasten kanssa myös uusia kehittämisen ja vaikuttamisen paikkoja ja koota vaikka lapsista ryhmiä yhteisten kokemusten pohjalta. Esimerkiksi perheväkivaltakokemuksista puhuminen vaatii turvallisen tilan ja usein myös yhdessä jaetun kokemuksen. Tällaiset vertaisuuteen perustuvat kehittäjäryhmät luovat parhaimmillaan lapsille mahdollisuuksia tehdä itselleen mielekkäitä asioita, saada onnistumisen kokemuksia ja kokea vertaisuutta sekä yhteenkuuluvuutta. Niissä syntyy myös sellaista tietoa, jota ei muuten saisi.

Siellä sai apua. Siellä sai opettaa toisia ja oppia toisilta.

Tuntui tärkeältä kertoa, miten lasta voi auttaa.

Enää en ole yksin!

Tämä ryhmä antaa minulle toivoa ja turvaa.

Päivittäin lapsia kohtaavilla työntekijöillä on usein paljon tietoa lasten kokemuksista ja arjesta. Toisinaan tieto on työntekijän mielessä, mutta sitä ei ole kirjattuna mihinkään. Säännöllinen palautteen kerääminen ja toiminnan yhteinen arviointi ovat tapoja saada dokumentoitua tietoa lasten toiveista ja tarpeista. Tämän tiedon pohjalta voidaan kehittää lasten tarpeisiin vastaavaa toimintaa oman palvelun sisällä tai laajemmin yhteiskunnassa.

Lasten näkemysten huomiointi

Jokaisella työntekijällä on mahdollisuus osoittaa lapselle, että hänen näkemyksensä ovat tärkeitä, kuuntelemalla, kiinnostumalla ja huomioimalla niitä. Työntekijä voi käsitellä lapsen mielen päällä olevaa asiaa sen sijaan, että kartoittaisi vain ennalta päättämäänsä asiaa. Lapsi, joka haluaa neuvolakäynnillä tehtävien tekemisen sijaan leikkiä, voi saada luvan leikkiä heti kun tehtävät on tehty. Nämä ovat esimerkkejä, joissa lapsi saa välittömän palautteen, että hänen näkemyksensä on huomioitu ja sitä kunnioitetaan.

Lisäksi on tärkeää löytää keinoja, joilla lasten tietoa saadaan koottua sellaiseen muotoon, että sitä voidaan hyödyntää osana laajempaa kehittämistä tai päätöksentekoa. Lapset ilmaisevat itseään usein moniaistisesti eli monen aistin kautta yhtä aikaa. Lapsi voi ilmaista

itseään puhumalla, kuvia valitsemalla, maalaamalla, leikkimällä, valokuvaamalla, kirjoittamalla tai hiljaisuudella. Monenlaisia tapoja hyödyntämällä olemme saaneet paremman ymmärryksen lapsen kokemuksista ja tarpeista.

Moniaistisen tiedon suurin haaste liittyy sen dokumentointiin. Samalla kun aikuinen ko-koaa lapsilta saadun tiedon yhteen, hän voi myös varmistaa lapsilta, onko ymmärtänyt asiat oikein. Vaikkapa lapsen piirroksessa oleva tieto tulee käydä läpi yhdessä lapsen kanssa ja kysyä, mitä lapsi haluaa kuvallaan kertoa. Joskus saatamme kadottaa lapsen tiedosta olennaisimman asian viemällä sen ylätasoon käsitteisiin. Siksi on hyvä varmistua, että lasten mielestä tärkein tieto on tullut ymmärretyksi ja oikein kirjatuksi. Tämän jälkeen lasten tieto tulee tiivistää niin, että sitä voi välittää eteenpäin. Lapset kannattaa pyytää mukaan myös tiedon kokoamiseen ja miettimään, kenelle tietoa erityisesti pitää välittää.

Hyvästä tahdosta huolimatta lapsen tiedon voi olla vaikea saada samaa arvoa ja vakuutus-
tavuutta kuin aikuisten tiedon. ”Lasten tieto on sööttiä, mutta ei vakavasti otettavaa” on sudenkuoppa, johon liian usein astumme. Jopa silloin kun puhutaan keskeisesti lapsen elämään liittyvästä asiasta, saatetaan ajatella, että aikuisen tieto on jollain tapaa aina lapsen tietoa parempaa. Lapsen tieto saa kokemuksemme mukaan usein paremmin tilaa, silloin kun se tukee aikuisen ajattelua.

Leikki on tyypillinen lasten esiin nostama, heille tärkeä asia hyvin monenlaisissa palveluissa. Siitä huolimatta hyvin usein omaehtoisen leikin tilaa kavennetaan ja tarjotaan lisää aikuisten mielestä tärkeää ohjattua ja tavoitteellista toimintaa.

Kun kutsumme lapsia kehittämään ja vaikuttamaan, tulee meidän sitoutua alusta asti siihen, että uskomme, kunnioitamme ja huomioimme lasten eri tavoin kertomaa tietoa – myös tilanteissa, joissa sen merkitystä mahdollisesti kyseenalaistetaan. Lapsen tulee saada tietoa siitä, mihin hänen näkemyksensä menevät ja miten ne vaikuttavat (Stenvall 2020a ja 2020b).

Artikkelimme alussa kerroimme havainnostamme, että lapset arvostavat osallisuustempauksia enemmän arkista kuulluksi tulemistä ja vaikuttamista. Kannustamme ammatillaisia miettimään omia mahdollisuuksiaan vahvistaa lasten osallistumisoikeutta sekä myös päättäjiä menemään sinne, missä lapset ovat. Jotta kaikilla lapsilla olevaa tietoa voitaisiin hyödyntää myös yhteiskunnallisella tasolla, tulisi luoda toimintatapoja, joilla kaikki lapset voisivat halutessaan osallistua kehittämiseen ja vaikuttamiseen kuntien

ja valtion päätöksenteossa. Lapsen sanoin kuuleminen on tärkeää ”*koska lapsellakin on mielipide!*” Lapset myös elävät aikuisten päätöksiä arjessaan todeksi.

VINKIT

Parhaat opit lapsilta yhdessä kehittämiseen

- Lapsi haluaa osallistua kehittämiseen ja vaikuttamiseen itselleen tärkeissä asioissa ja yhteisöissä. Jokaisella lapsella on jokin asia, joka on hänelle tärkeä.
- Kehittämistä ja vaikuttamista tapahtuu arkisissa kohtaamisissa. Se ei aina vaadi erillisiä ryhmiä, toimintoja tai tempauksia. Auta lasta tarvittaessa viemään viestinsä eteenpäin.
- Lapset yrittävät vaikuttaa omaan elämäänsä myös omaehtoisesti, ilman aikuisten ohjausta. Tunnistatko tämän?
- Jokainen lapsi kykenee osallistumaan kehittämiseen ja vaikuttamiseen omalla tavallaan. Ole valmis näkemään vaivaa sen mahdollistamiseksi ja hyödynnä osaamista, jota lasten arjen yhteisöissä on.
- Lasten tietoa on paljon niissä paikoissa, joissa lapset arkeaan elävät. Tieto on monessa eri muodossa ja harvoin dokumentoituna. Voisitko sinä omassa työssäsi kirjata systemaattisesti muistiin lasten ideoita, ajatuksia ja tarpeita?
- Kerää palautetta ja luo onnistumisen mittarit toiminnalle yhdessä lasten kanssa. Seuratkaa yhdessä, miten ne toteutuvat.
- Tee kehittämisestä ja vaikuttamisesta kivaa ja lapsen hyvinvointia tukevaa. Siihen parhaat ideat saat lapsilta!

Lähteet

Hakalehto-Wainio, Suvianna (2013) Lasten oikeuksien sopimus lasten ihmisoikeuksien perustana. Teoksessa Timo Koivurova & Elina Pirjatanniemi (toim.) Ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.

Kalliomero, Reetta & Mettinen, Katja & Ohlsson, Anna-Maija & Soini, Sonja & Tulensalo, Hanna (2020) Lapsikeskeinen palvelumuotoilu. Helsinki: Pelastakaa Lapset.

Kiili, Johanna (2016) Children's public participation, middle-class families and emotions. *Children & Society*, 30:1, 25–35.

Nivala, Miia (2016) Voimavarojen tunnustaminen vahvistaa itsetuntoa. Teoksessa Jouni Häkli, Kirsi Pauliina Kallio & Riikka Korkiamäki (toim.) *Myönteinen tunnistaminen*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

Oikeusministeriö (2020) ”Kuullaan, mutta ei kuunnella”. Lasten osallistumisoikeudet Suomessa. Arviointiraportti. Oikeusministeriön julkaisuja 2020:10. Helsinki: Oikeusministeriö.

Stenvall, Elina (2018) Yhteiskunnallinen osallisuus ja toimijuus: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja poliittisuus arjen käytäntöinä. *Acta Universitatis Tamperensis* 2407. Tampere: Tampere University Press.

Stenvall, Elina (2020a) Osallisuutta ja osallistumista – Osa 1: osallisuuden lähtökohdat kansallisessa lapsistrategiassa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:27. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Stenvall, Elina (2020b) Lasten ja nuorten osallisuus kansallisessa lapsistrategiassa – Osa 2: osallisuuden toteutuminen lapsistrategian valmistelussa. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:39. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

YK (1991) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

OIVALLUKSET

Ota tästä luvusta seuraavat oivallukset matkaasi:

- Lapset haluavat vaikuttaa itselleen tärkeissä asioissa ja paikoissa, itselleen luontevilla tavoilla.
- Aikuisen ei tule päättää lapsen puolesta, mihin asioihin lapsi voi vaikuttaa.
- Aikuisen vastuu on löytää lapselle sopiva osallistumisen ja vaikuttamisen tapa. Lapset kannattaa pyytää mukaan ideoimaan kuulemisen ja vaikuttamisen tapoja.
- Lapsen pitää saada mahdollisuuksia kokeilla, onnistua ja epäonnistua turvallisesti.
- Lapsen on tärkeää tulla ammatillisissa kohtaamisissa kuulluksi ja huomioituksi yksilönä. Hänelle tarjotaan tila ja mahdollisuus kertoa omat kokemuksensa.
- Aikuiset eivät saa vähätellä tai ohittaa lapsen tai lapsiryhmän ajatuksia lapsellisina tai vähempiarvoisina kuin aikuisten.
- Aikuiset ovat tärkeässä roolissa viemässä kaikenlaisten lasten näkemyksiä eteenpäin paikkoihin, joissa lasten elämään vaikuttavia päätöksiä tehdään.

LOPPUSANAT

Olet nyt saanut kurkistaa lasten parissa toimivien aikuisten kokemuksiin siitä, miten lapsen näköistä osallisuutta voi vahvistaa. Teoksen kirjoittajilla on vankkaa ammatillista osaamista, koulutusta ja tutkimustietoa, mutta myös paljon hiljaista sydämen sivistystä, joka kumpuaa lasten kanssa toimimisesta ja elämisestä lapsena. Meillä on paljon opittavaa aikuisina toisiltamme, mutta vielä enemmän lapsilta, joita kohtaamme ja joita olemme itsekin olleet.

Palvelut ja järjestelmät eivät aina tue parhaalla mahdollisella tavalla lapsen merkityksellisen osallisuuden toteutumista. Emme kykene tarjoamaan kaikille lapsille luottamuksellisia aikuisia, joilla olisi aikaa pysähtyä ja tutustua, olla läsnä ja rakastaa. Tai yhteisöjä, joissa jokainen saisi loistaa, tulla huomatuksi ja tuetuksi omana itsenään. Meillä ei ole kaikille lapsille saavutettavia tapoja osallistua ja vaikuttaa, oppia ja innostua. Meillä ei ole riittävästi kykyä ja tahtoa huomioida lasten viestejä päätöksenteossa, vaikka lapset elävät päätökset todeksi omassa arjessaan. Sillä mitä on lapsuus tai elämä ilman leikkiä ja luovuutta, yhdessä nauramista ja itkemistä, syliin pääsyä ja ystävyyttä, lämpimiä hanskoja ja metsässä kulkemista, hyvää ruokaa tai innostusta, joka syntyy uuden oppimisesta ja mahdollisuudesta vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin?

Kuitenkin meillä on paljon aikuisia, jotka haluavat ja osaavat toimia lasten kanssa. Palveluita, jotka vastaavat lasten ja heille tärkeiden aikuisten toiveisiin ja tarpeisiin. Päättäjiä, jotka haluavat huomioida lasten näkökulmia. Ihmisiä, joilla on kyky kurkistaa kohti lapsen kokemusmaailmaa löytääkseen sieltä jotain, mikä on oikeasti tärkeää. Aikuisia, jotka ulottavat rakkautensa jokaiseen lapseen. Tiedämme myös, että lasten tai aikuisten kykyä selviytyä ei voi koskaan aliarvioida. Meillä on lapsia, joilla on halua osallistua ja vaikuttaa, kertoa kokemuksiaan ja auttaa toisia, kun tarjoamme siihen tilaa ja mahdollisuuksia.

Lasten toiveet ja tarpeet eivät ole ihmeellisiä tai kohtuuttomia. Pienetkin teot, sanat ja eleet voivat kannatella lapsia hyvin vaikeiden asioiden keskellä. Lasten osallisuuden ja hyvinvoinnin tukemisessa on lopulta kyse aika yksinkertaisista asioista, joihin meistä jokainen pystyy. Kenelle sinä olet tai voisit olla tärkeä? Kuka kaippaa huomiotasi, huolen-

pitoasi, rakkauttasi ja hyväksyvää katsettasi? Kenelle sinä voit luoda ilon, onnistumisen ja yhdessäolon kantavia hetkiä? Kenen ainutkertaisesta lapsuudesta sinä voit olla tekemässä onnellisen? Kenen uskoa tulevaan voit kannatella? Tai ehkä olet tekemässä niitä päätöksiä, joiden avulla voidaan varmistaa jokaiselle lapselle osaavia yhteisöjä ja välittäviä ihmissuhteita.

Toivomme, että teoksen innoittamana voit luoda tietoisemmin hetkiä ja päätöksiä, joissa jokainen kohtaamasi lapsi voi kokea merkityksellistä osallisuutta. Näin syntyy maailma, jossa jokaisen lapsen ja aikuisen on hyvä olla ja elää, toisiltamme oppien, toisiamme kannatellen ja toisiamme rakastaen.

Hanna, Reetta ja Janica

Teoksen toimittajat ja kirjoittajat:

Reetta Kalliomeri on sosiaalityöntekijä, valtiotieteiden maisteri ja toimii hankesuunnittelijana Pelastakaa Lapset ry:ssä. – Saan työkseni kehittää lasten ja heille tärkeiden aikuisten kanssa toimintatapoja ja palveluita, joilla voi vahvistaa osallisuuden ja hyvinvoinnin kokemuksia. Hienoimpia hetkiä lasten kanssa ovat ne, joissa lapsi ei enää vastaa esittämiini kysymyksiin, vaan innostuu kertomaan eri tavoin, mikä juuri hänelle on tärkeää.

Janica Laimio on hankesuunnittelijana Pelastakaa Lapset ry:ssä; koulutukseltaan hän on sosiaalityöntekijä ja kasvatustieteen maisteri. – Parasta työssäni on se, että saan keskittyä oppimaan, mikä lapselle on tärkeintä ja kiinnostavinta. Mieleenpainuvien hetkien kanssa työskennellessä oli, kun lastenkodissa asuva lapsi opetti minulle, miten annetaan perhosen suukko räpsyttämällä ripsiä toisen poskea vasten. Siinä hetkessä tuntui, ettei millään muulla maailmassa ole merkitystä.

Hanna Tulensalo on kehittämispäällikkönä Pelastakaa Lapset ry:ssä, erikoissosiaalityöntekijä yhteiskuntatieteiden lisensiaatti. – Lasten osallisuuden edistäminen on ollut ammatillinen intohimoni koko työurani ajan. Haluan vaikuttaa siihen, että ihan jokainen lapsi voi kokea olevansa arvokas ja hyväksytty juuri sellaisena kuin on. Parasta lasten kohtaamisissa on tutustumisen äärelle asettuminen ja sitä kautta jokaisen lapsen yksilöllisyyden ja ainutlaatuisuuden havaitseminen.

Kirjoittajat:

Salla Frisk on asiantuntijana Kasper – Kasvatus- ja perheneuvonta ry:ssä, lasten ja nuorten eroauttamisen tiimissä. Koulutukseltaan hän on sosionomi. – Lapsilla ja nuorilla on paljon ajatuksia ja kerrottavaa vanhempien erosta. On tärkeää, että lapsia kuunnellaan ja huomioidaan aina, mutta erityisesti heidän elämäänsä vaikuttavissa päätöksissä.

Henna Halme on vasta pari vuotta työskennellyt varhaiskasvatuksen lastenhoitajana, mutta onnellisten sattumien myötä sai heti ihan supertiimin, jolta on oppinut paljon lyhyessä ajassa. Työ lasten kanssa on opettanut aistien herkkyyttä, hetkeen tarttumista ja sen, että pienillä asioilla on suuri merkitys. Henna haluaisi tulla nähdyksi ihmisenä, joka näkee, arvostaa ja vaalii kaikkea kauneutta niin ihmisissä kuin myös ympäröivässä maailmassa.

Eija Honkakoski on sosionomi AMK ja teatteri-ilmaisun ohjaaja AMK, jonka intohimona ovat ryhmätoiminta ja luovat menetelmät. – Parasta lasten kanssa tehtävässä työs-

sä on se viisaus ja oman elämänsä asiantuntijuus, joka lapsesta kumpuaa, kun löydetään luova kommunikaation tapa, joka juuri kyseiselle lapselle on ominaista. Sain kerran yhdeltä lapsiryhmäläiseltä lahjaksi kahvikupin, jossa luki ”lempeä mutta luja”. Lapsi kertoi, että tämä kuvastaa minua ohjaajana. Sitä ajatusta olen vaalinut työssäni.

Aino Ikävalko on viestinnän maisteriopiskelija, kokemustoimija ja yhdenvertaisuusaktiivi. – Haluan olla luomassa sellaista tulevaisuutta, jossa ihan jokainen voi tuntea olevansa osallisena omassa arjessaan. Koska elämää ei voi yhdenlaisena monistaa, osallisena oleminen on nähtävä ennen kaikkea yksilön omana kokemuksena, ja sen toteutuminen on mahdollistettava vuorovaikutuksessa toisten kanssa.

Minna Ilva on A-klinikkasäätiön Lasinen lapsuus -toiminnan projektipäällikkö, koulutukseltaan valtiotieteiden maisteri. – Työni keskiössä on läheisten aikuisten alkoholin liikkäytöstä lapselle aiheutuvien haittojen ehkäiseminen ja vähentäminen. En keksi maailmasta parempaa kuin lapsen antama palaute kohtaamisesta: ”Kiitos <3”

Susanna Kalliola on kehittämisspäällikkönä Pesäpuu ry:ssä ja koulutukseltaan valtiotieteiden maisteri, sosiaalityöntekijä ja sosionomi AMK. – Koen olevani kunniatehtävissä, kun saan kehittää lastensuojelua lasten viisaiden oppien siivittämänä. Lasten elämänkokemus koskettaa ja viisaus vaikuttaa. Sydäntä lämmittää nähdä lasten innokkuus ja halu jakaa ja ideoida, tulla kohdatuksi ja kuunnelluksi. Näitä asioita toivon jokaiselle lapselle.

Pilvi Kuitu on tänä vuonna 15 vuotta täyttävän Kulttuurikeskus PiiPoon perustaja ja toiminnanjohtaja. Kuitu on erikoistunut taide- ja kulttuuritoimijoiden ja eri toimialojen väliseen yhteistyöhön, kulttuurin saavutettavuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseen sekä kulttuuripalveluiden ja niiden rakenteiden kehittämiseen. – Olen kohdannut työssäni lapsia, jotka ovat muuttaneet ajattelua pysyvästi. Olen siitä heille kovin kiitollinen. Taistelen jokaisen mahdollisuudesta olla ylpeästi oma itsensä sekä oikeudesta taiteeseen ja kulttuuriin.

Tiina Lehto-Lundén on valtiotieteiden tohtori ja toimii sosiaalialan lehtorina Metropolia-ammattikorkeakoulussa. – Minua on aina innostanut lasten kanssa työskentely ja erityisesti siihen liittyvä ennakoimattomuus. Olen aina halunnut valmistautua kohtaamisiin lapsen kanssa, mutta olen oppinut, että parasta on, kun uskaltaa unohtaa valmiit suunnitelmat ja heittäytyä hetkeen lapsen kanssa.

Katja Mettinen toimii ylitarkastajana lapsiasiavaltuutetun toimistossa ja on koulutukseltaan erikoissosiaalityöntekijä (yhteiskuntatieteiden maisteri). – Olen työskennellyt sekä

asiakastyössä, kehittämistehtävissä että nyt vaikuttamistyön parissa – kaikissa yhteisenä nimittäjänä lapsen oikeudet ja osallisuus. Hienoimpia hetkiä työssäni ovat olleet, kun olen saanut luotua tilanteen ja ympäristön lapselle sopivaksi – eikä toisinpäin – ja olemme oppineet toisiltamme. Kaikkia lapsia voi kuulla.

Marika Määttä on varhaiskasvatuksen opettaja, joka inspiroituu ja herkistyy arjen ja kamisesta lasten kanssa päiväkodin arjessa. Hän voimaantuu kiireettömästä läsnäolosta ja dialogista. Intohimona on kehittää päiväkotien työyhteisöistä oppivia yhteisöjä, joissa sekä lapset että kasvattajat voivat hyvin ja saavat oppia iloiten.

Johanna Olli on väitöskirjatutkija (terveystieteiden maisteri) ja työskentelee Turun yliopiston hoitotieteen laitoksessa. – Olen väitöskirjatyössäni ja myös sen ulkopuolella opinnut lapsilta paljon siitä, miten tärkeää aikuisen on lakata hetkeksi puhumasta, jos haluaa kuunnella. Lasten avulla olen opetellut irrottautumaan sanojen yliarvostamisesta ja arvostamaan viestimistä toiminnan ja kehollisuuden kautta.

Laura Ortju on koulutukseltaan terveystieteen maisteri ja terveydenhoitaja ja toimii hyvinvointipedagogina Liperin kunnassa. – Teen strategista työtä kuntalaisten hyvinvoinnin edistämiseksi, keskiössä lapset ja nuoret. Vuosien varrella olen päässyt työskentelemään lasten kanssa terveydenhuollon, lastensuojelun sekä varhaiskasvatuksen palveluissa. Näistä kokemuksista yritän ammentaa nykyiseen työhöni ja mahdollisesti tutkimukseen tulevaisuudessa. Merkityksellisimpiä hetkiä ovat olleet ne, jolloin ei ole ollut kiire mihinkään. Kerran minua opasti eräs pieni poika piilottamalla kenkäni, jotta jäisin vielä hetkeksi leikkimään. Kiire loppui siihen.

Sari-Anne Paaso toimii kehittämispäällikkönä Pesäpuu ry:ssä ja on koulutukseltaan sosiaalityöntekijä ja yhteiskuntatieteiden maisteri. – Sydämen asia minulle on, että ihan jokainen lapsi tulisi kuulluksi ja kohdatuksi lastensuojelussa. Olen vakuuttunut, että ihan pienilläkin on paljon sanottavaa. Lapsissa oleva välittävien ja rakastavien aikuisten kai-puu koskettaa, samoin lasten konkreettinen toive saada elää turvassa ja hyväksyttynä.

Maria Palo-oja on työskennellyt vuosikymmenen ajan Lempäälän kunnan varhaiskasvatuksessa varhaiskasvatuksen opettajana. Työ lasten kanssa on opettanut keskeneräisyyden kauneutta, hetkeen tarttumista ja läsnäolon voimaa. Maria haluaisi tulla nähdyksi ihmisenä, joka välittää.

Terhi Pippuri toimii opiskeluhuollon päällikkönä Espoon kaupungilla ja on koulutukseltaan erikoissosiaalityöntekijä ja yhteiskuntatieteiden lisensiaatti. – Saan työssäni edistää koulujen yhteisöllisyyttä ja osallisuutta vahvistavaa toimintakulttuuria. Koulu on kaikkien lasten tärkeä kasvuympäristö, jossa jokainen yhteinen hetki on lapselle hyvää tuottavan kohtaamisen mahdollisuus.

Hanna Ristimäki työskentelee asiantuntijana Kasper – Kasvatus- ja perheneuvonta ry:ssä lasten ja nuorten eroauttamisen tiimissä, ja hän on koulutukseltaan sosionomi. – Parasta työssäni on asioiden miettiminen ja pohtiminen yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Vertaisryhmiä ohjattessani opin jatkuvasti lisää lapsilta sekä saan seurata heidän mahtavaa kykyään auttaa toisiaan.

Elina Stenvall on hallintotieteiden tohtori ja toimii asiantuntijana ja kehittämispäällikkönä SOS-Lapsikylässä. – Saan työkseni kehittää lasten, nuorten ja perheiden palveluita ja huolehtia siitä, että lasten ja nuorten osallisuus ja toimijuus eivät kehittämistyössä unohdu. Lasten ja nuorten näkökulmien huomioiminen avaa kokonaan uusia maailmoja ja auttaa oivaltamaan asioita monista näkökulmista. Ajattelen, että lapsissa ja nuorissa asuu paljon viisautta, jota aikuisten tulisi useammin pysähtyä kuulemaan.

Anne Tiainen on väkivaltatyöntekijä lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä Tampereen ensi- ja turvakoti ry:n Perhekulma Puhurissa. – Olen saanut tehdä pitkän työuran perheväkivaltaa kokeneiden lasten ja aikuisten kanssa. Työssäni olen saanut kehittää tapoja, jotka ovat lisänneet lasten turvallisuutta, kuulemistä ja osallisuutta. Lukemattomat lasten viisaat ja rohkeat tarinat kulkevat mukana, ja haluan jakaa erään lapsen viisaan ohjeen meille aikuisille: ”Älä pelkää lasta.”

Reetta Toivonen työskentelee asiantuntijana Kasper – Kasvatus ja perheneuvonta ry:ssä lasten ja nuorten eroauttamisen tiimissä, ja hän on koulutukseltaan toimintaterapeutti YAMK. – Työssäni parasta on, kun huomaan lasten ryhmän toimivan niin, että meillä kaikilla on siellä hyvä ja hauska olla ja siellä on lapsilla tilaa jakaa vaikeita asioita ja saada lohdutusta. On etuoikeutettua, että saan lasten kanssa heittäytyä hetkeen ja nauraa ja leikkiä, lukea satuja ja oppia joka kerta jotain uutta.

Erika Turunen, erityisasiantuntija Suomen Icehearts ry:ssä, valtiotieteiden maisteri, unelmoi ja rakentaa yhteiskuntaa, joka mahdollistaa jokaisen lapsen hyvän kasvun täyteen potentiaaliin. Parasta lasten kanssa tehtävässä työssä on hetkeen heittäytymisen ilo.

Titta Turunen on vapaaehtoistoiminnan koordinaattori Perhehoitoliitossa, koulutukseltaan kasvatustieteen maisteri. – Olen oppinut lapsilta, että uudessa ja hämmentävässä tilanteessa ei tarvitse välttämättä osata puhua tai sanoa mitään. On ihan ok, että hyppää vaan suoraan leikin ja mielikuvituksen maailmaan, sillä leikki kannattelee meitä haastavissa tilanteissa.

Saan olla oma itseni,
kuulun joukkoon,
saan huolenpitoa ja rakkautta
sekä pystyn osallistumaan ja vaikuttamaan
minulle tärkeisiin asioihin.

Näihin toiveisiin tiivistyy monen lapsen ajatus hyvästä elämästä ja lapselle merkityksellisestä osallisuuden tunteesta. Miten me aikuiset voimme erilaisissa kohtaamisissa ja palveluissa omalla toiminnallamme vastata näihin lasten esiin nostamiin tarpeisiin? Teos tarjoaa näkökulmia siihen, mitä lapsen näköinen osallisuus on ja käytännönläheisiä vinkkejä, miten lapsen hyvää oloa voi vahvistaa.

Teos on suunnattu kaikille lapsia kohtaaville aikuisille, erityisesti ammattilaisille. Teoksessa lähestytään lapsen elämää ja osallisuuden kokemuksia lapsille merkityksellisten paikkojen ja palveluiden kautta. Kirjoittajina teoksessa on käytännön ammattilaisia, tutkijoita ja kokemustoimijoita. Heistä jokainen on pysähtynyt erityisesti sen ääreen, mitä on lapsilta ja lasten kanssa oppinut.

Pelastakaa Lasten kehittämistyö lasten kanssa on ollut sytykkeenä teoksen syntymiselle ja kirjan rakenne pohjautuu lapsilta opittuun. Teos kumpuaa myönteisen tunnistamisen asenteesta ja sosiaalipedagogisesta osallisuusajattelusta, jotka yhdessä lapsen oikeuksien kanssa luovat vahvan perustan lapsen näköiselle osallisuudelle.

Pelastakaa Lapset ry
Kansi: Sanna Pelliccioni
ISSN 1459-9392: 32
ISBN 978-952-7112-60-1